



T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TEYEMMÜM İLE İLGİLİ RİVÂYETLERİN
DEĞERLENDİRİLMESİ
(KÜTÜB-İ SİTTE ÖZELİNDE)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUHAMMET ÖZENLİ

Tez Danışmanı
PROF. DR. NİMETULLAH AKIN

ÇANAKKALE – 2022



T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**TEYEMMÜM İLE İLGİLİ RİVÂYETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ
(KÜTÜB-İ SİTTE ÖZELİNDE)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUHAMMET ÖZENLİ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Nimetullah AKIN



T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ



Muhammet ÖZENLİ tarafından Prof. Dr. Nimetullah AKIN yönetiminde hazırlanan ve **28/02/2022** tarihinde aşağıdaki jüri karşısında sunulan “**Teyemmüm İle İlgili Rivâyetlerin Değerlendirilmesi (Kütüb-i Sitte Özelinde)**” başlıklı çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü **Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı**’nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Prof. Dr. Nimetullah AKIN

(Danışman)

Doç. Dr. Mustafa ÖZTOPRAK

Doç. Dr. Kenan Sevinç

.....

.....

.....

Tez No :

Tez Savunma Tarihi : 28/02/2022

.....

Doç. Dr. Yener PAZARCIK

Enstitü Müdürü

.././2022

ETİK BEYAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi taahhüt ve beyan ederim.



Muhammet
ÖZENLİ
28/02/2022

TEŞEKKÜR

Bu tezin gerçekleŐtirilmesinde, çalıŐmam boyunca benden bir an olsun yardımlarını esirgemeyen saygı değer danışman hocam Prof. Dr. Nimetullah AKIN'a, İŐlami İlimler eğitim s¼recimde bilgisini ve ilgisini bizden esirgemeyen, çalıŐmam esnasında da kendisinden çokça istifade ettiğim, desteğini g¼rd¼ę¼m sayın Doç. Dr. Mustafa ÖZTOPRAK hocama, çalışma s¼resince fikirleriyle destek sağlayan kıymetli dostlarıma, hayatımın her evresinde maddi manevi hiçbir fedakarlıktan kaçınmayarak bana destek olan değerli annem ve babama sonsuz teŐekk¼rlerimi sunarım.

Gayret bizden, tevfik Allah'tandır.

Muhammet ÖZENLİ
anakkale, Őubat 2022

ÖZET

TEYEMMÜM İLE İLGİLİ RİVÂYETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ (KÜTÜB-İ SİTTE ÖZELİNDE)

Muhammet Özenli

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Nimetullah AKIN

28/02/2022, 180

Bu çalışmada Kütüb-i Sitte'deki teyemmüm ile ilgili rivâyetlerin tespiti ve değerlendirmesi yapılmıştır. Tespit edilen rivâyetler altı konu başlığı altında toplanmıştır. Bunlar muhtevâ olarak sırasıyla, teyemmümün nüzûlü, yeryüzünün temizleyici oluşu, teyemmümün pratiğe yansımaları ve ihtilam olan kişinin teyemmüm yapması, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendisine verilen selama icabet etmek için teyemmüm alması, hastalık veya yaralanma durumunda teyemmüme müsaade edilmesi ve teyemmümle namaz kılan bir kimsenin bu namazının durumu ile ilgili rivâyetleri içermektedir. Tespit edilen bu rivâyetler öncelikle senedleri sonra da metinleri açısından incelenmiş ve değerlendirilmesi yapılmış, akabinde ise isnad şeması çizilerek konu bağlamındaki tüm tarikler şematik olarak bir arada gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Sened, Metin, Tenkit, Kütüb-i Sitte, Teyemmüm.

ABSTRACT

EVALUATION OF THE REPORTS ABOUT TAYAMMUM

(SPECIFIC TO KUTUB AL-SITTAH)

Muhammet ÖZENLİ

Çanakkale Onsekiz Mart University

Graduate Education Institute

Master of Science Thesis in Basic Islamic Science

Supervisor: Prof. Dr. Nimetullah AKIN

28/02/2022, 180

In this study, the narrations about tayammum in Kutub al-sittah were identified and evaluated. The identified narratives are grouped under six topics. These also categorized by content as follows, the descent of tayammum, the cleansing of the earth, the reflection of tayammum in practice, and the tayammum of the person who is purification (Janaabah), the tayammum in the context about the narrations that the Prophet (pbuh) was taking tayammum to respond to the greeting given to him, allowing tayammum in case of illness or injury, and the status of this prayer of a person who performs tayammum dor prayer. These identified narrations were firstly examined and evaluated in terms of their scripts and then their texts, and then all the sends in the context of the subject were shown together schematically by drawing the isnad chart.

Keywords: Hadith, Sanad, Text, Criticism, Kutub al-sittah, Tayammum.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

JÜRİ ONAY SAYFASI.....	i
ETİK BEYAN.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
SİMGELER ve KISALTMALAR.....	x
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xi

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Konusal ve Kavramsal Çerçeve	1
1.2. Kuramsal Çerçeve/Önceki Çalışmalar	3
1.3. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları	4

İKİNCİ BÖLÜM

TEYEMMÜMÜN VÜCÛBİYETİ İLE İLGİLİ RİVÂYETLERİN TESPİTİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ	7
--	---

2.1. Teyemmüm Âyetinin Nüzûlü İle İlgili Gelen Rivâyetlerin Tespiti Ve Değerlendirilmesi	7
2.1.1. Hz. Âişe'den Gelen Birinci Rivâyet	7
İsnadların Değerlendirilmesi	11
Metinlerin Değerlendirilmesi	12
İsnad Şeması	16
2.1.2. Hz. Âişe'den Gelen İkinci Rivâyet	16
İsnadların Değerlendirilmesi	20
Metinlerin Değerlendirilmesi	22
İsnad Şeması	26
2.1.3. Ammâr b. Yâsir'den Gelen Rivâyet	26

İsnadların Değerlendirilmesi	29
Metinlerin Değerlendirilmesi	30
İsnad Şeması	35
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
TEYEMMÜMÜN UYGULANMASI İLE İLGİLİ RİVÂYETLERİN TESPİTİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ	
3.1. Yeryüzünün Temizleyici Oluşuyla İlgili Gelen Rivâyetlerin Tespiti Ve Değerlendirilmesi	36
3.1.1. Câbir b. Abdullah'tan Gelen Rivâyet	36
İsnadların Değerlendirilmesi	38
Metinlerin Değerlendirilmesi	40
İsnad Şeması	42
3.1.2. Ebû Hureyre'den Gelen Rivâyet	42
İsnadların Değerlendirilmesi	44
Metinlerin Değerlendirilmesi	46
İsnad Şeması	47
3.1.3. Huzeyfe'den Gelen Rivâyet	47
İsnadların Değerlendirilmesi	49
Metinlerin Değerlendirilmesi	50
İsnad Şeması	52
3.2. Teyemmümün Alınışı ve İhtilâm Olan Kimsenin Teyemmüm Alması İle İlgili Gelen Rivâyetlerin Tespiti Ve Değerlendirilmesi	53
3.2.1. Ammâr b. Yâsir'den Gelen Birinci Rivâyet	53
İsnadların Değerlendirilmesi	65
Metinlerin Değerlendirilmesi	69
İsnad Şeması	83
3.2.2. Ammâr b. Yâsir'den Gelen İkinci Rivâyet	84
İsnad Değerlendirilmesi	85
Metin Değerlendirilmesi	86
İsnad Şeması	87
3.2.3. Ammâr b. Yâsir'den Gelen Üçüncü Rivâyet	87
İsnadların Değerlendirilmesi	90
Metinlerin Değerlendirilmesi	91
İsnad Şeması	93

3.2.4.	İmrân b. Husayn'den Gelen Rivâyet	93
	İsnadların Değerlendirilmesi	99
	Metinlerin Değerlendirilmesi	99
	İsnad Şeması	105
3.2.5.	Ebû Musa el-Eş'arî'den Gelen Rivâyet	105
	İsnadların Değerlendirilmesi	108
	Metinlerin Değerlendirilmesi	109
	İsnad Şeması	114
3.2.6.	Ebû Zerr el-Gıfârî'den Gelen Rivâyet	114
	İsnadların Değerlendirilmesi	118
	Metinlerin Değerlendirilmesi	120
	İsnad Şeması	123
3.2.7.	İbn Abbâs'tan Gelen Rivâyet	124
	İsnad Değerlendirilmesi	126
	Metin Değerlendirilmesi	127
	İsnad Şeması	128
3.2.8.	Târik b. Şihâb'dan Gelen Rivâyet	128
	İsnad Değerlendirilmesi	129
	Metin Değerlendirilmesi	129
	İsnad Şeması	130
3.2.9.	Amr b. Âs'tan Gelen Rivâyet	130
	İsnadların Değerlendirilmesi	134
	Metinlerin Değerlendirilmesi	135
	İsnad Şeması	137
3.2.10.	Abdullah b. Ebî Evfâ'dan Gelen Rivâyet	137
	İsnad Değerlendirilmesi	138
	Metin Değerlendirilmesi	139
	İsnad Şeması	139
3.3.	Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kendisine Verilen Selama Karşılık Vermek İçin Teyemmüm Alması İle İlgili Gelen Rivâyetlerin Tespiti Ve Değerlendirilmesi	140
3.3.1.	Ebû Cüheyym es-Sımm'e'den Gelen Rivâyet	140
	İsnadların Değerlendirilmesi	142
	Metinlerin Değerlendirilmesi	143
	İsnad Şeması	147

3.3.2.	İbn Ömer'den Gelen Rivâyet	147
	İsnadların Değerlendirilmesi	150
	Metinlerin Değerlendirilmesi	151
	İsnad Şeması	153
3.3.3.	Ebû Hureyre'den Gelen Rivâyet	153
	İsnad Değerlendirilmesi	154
	Metin Değerlendirilmesi	155
	İsnad Şeması	155
3.4.	Hastalık veya Yaralanma Durumunda Teyemmüm Alınması İle İlgili Gelen Rivâyetlerin Tespiti Ve Değerlendirilmesi	156
3.4.1.	Câbir b. Abdillâh'tan Gelen Rivâyet	156
	İsnad Değerlendirilmesi	157
	Metin Değerlendirilmesi	158
	İsnad Şeması	160
3.5.	Teyemmüm ile Kılınan Namazın Durumu İle İlgili Gelen Rivâyetlerin Tespiti Ve Değerlendirilmesi	161
3.5.1.	Ebû Saîd el-Hudrî'den Gelen Rivâyet	161
	İsnadların Değerlendirilmesi	163
	Metinlerin Değerlendirilmesi	164
	İsnad Şeması	166
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM		167
SONUÇ		
KAYNAKÇA		172
ÖZGEÇMİŞ		I

SİMGELER VE KISALTMALAR

a.mlf.	Aynı Müellif
b.	Bin (Oğlu)
b.y.	Basım Yeri Yok
bkz.	Bakınız
çev.	Çeviren
h.	Hicrî
Hz.	Hazreti
No.	Numara
ö.	Ölüm Tarihi
r.a.	Radıyallahu anh
r.anhâ	radıyallahu anhâ
r.anhum	radıyallahu anhum
s.a.v.	Sallallâhü aleyhi ve sellem
thk.	Tahkik Eden
ts.	Tarihsiz
vb.	Ve benzerleri
vd.	Ve diğerleri
y.y.	Yayıncı Yok

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil No	Sayfa No
Şekil 1	16
Şekil 2	26
Şekil 3	35
Şekil 4	42
Şekil 5	47
Şekil 6	52
Şekil 7	83
Şekil 8	87
Şekil 9	93
Şekil 10	105
Şekil 11	114
Şekil 12	123
Şekil 13	128
Şekil 14	130
Şekil 15	137
Şekil 16	139
Şekil 17	147
Şekil 18	153
Şekil 19	155
Şekil 20	160
Şekil 21	166

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

İslâm dini, mükelleflerine hayatlarının her zerresinde Allah'a karşı muhabbet, tevazu ve itaat bilincini diri tutmaları gayesiyle ibadet etme misyonu yüklemiştir. Böylece kul kendisini her daim Allah'ın hükümranlığı altında ve O'nun himayesinde hissedecektir. İbadetler belli şartlara bağlanmıştır. Nitekim başta namaz olmak üzere mushafa dokunmak, tilavet secdesi yapmak ve Kabe'yi tavaf etmek gibi ibadetlerin ifası için gerekli görülen hükmî temizliği sağlayan abdest ve gusül esas itibariyle su ile alınırken, Şâri istisnâi durumlarda toprak vb. şeylerle mesh edilerek teyemmüm yapılmasına müsaade etmiş ve bunun abdest ve gusül yerine geçeceğini bildirmiştir. Böylece teyemmüm, İslâm dininin kolaylaştırıcı ilkesi çerçevesinde yüce Allah tarafından Müslümanlara abdest ve gusüle bedel olarak verilmiştir.

1.1.Konusal ve Kavramsal Çerçeve

Teyemmüm, sözlük manası itibariyle “bir şeye kastetmek, ona yönelmek”¹ anlamlarına gelmektedir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de² sözlük anlamıyla kullanılmıştır. Kavram olarak ise, “suyu temin etme veya kullanma imkânının bulunmadığı durumlarda büyük ve küçük hükmî kirliliği (hades) gidermek amacıyla iki eli temiz toprak veya yer cinsinden sayılan bir maddeye sürerek yüzü ve iki kolu meshetmekten ibaret hükmî temizliktir.”³ tanımı yapılmıştır. Mezheplerin teyemmüm ile ilgili gelen nasları farklı

¹ Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ el-Kazvîni, *Mu'cemü mekâyisi'l-luga*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Dâru'l-Fikr, 1399/1979), 6/152.

² *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), el-Bakara 2/267:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا مِنْ طَبِيبَاتٍ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِأَجْدِهِ إِلَّا أَنْ تُعْمِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan Allah yolunda harcayın. Kendinizin göz yummadan alıcısı olmayacağımız bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın ve bilin ki Allah, her bakımdan zengindir, övülmeye lâyıktır.

³ Mehmet Boynukalın, “Teyemmüm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/50.

yorumlamaları neticesinde teyemmümün ıstîlâhi olarak tanımları da değişiklik arz etmiştir. Nitekim Mâlikiler ve Şâfîliler teyemmümün tanımına niyeti de eklemişlerdir.⁴

Teyemmümün meşruiyeti, Kur'ân-ı Kerîm'de Nisâ⁵ ve Mâide⁶ surelerindeki ilgili âyetlerle, Hz. Peygamber'in sünneti⁷ ve İslâm âlimlerinin icmâsı⁸ ile sabit olmuştur.⁹ Ayrıca toprak vb. şeylerle teyemmüm edilmesinin yalnızca bu ümmete mahsus kılındığı bizatihi Hz.

⁴ Abdurrahman Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, çev. Mehmet Keskin (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 1/193.

⁵ en-Nisâ 4/43:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّىٰ تَغْتَسِلُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُورًا غَفُورًا

“Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, bir de -yolcu olmanız durumu müstesna- cünüp iken yıkanınca kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta olur veya yolculukta bulunursanız, veyahut biriniz abdest bozmaktan gelince ya da eşlerinizle cinsel ilişkide bulunup, su da bulamazsanız o zaman temiz bir toprağa yönelip, (niyet ederek onunla) yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin. Şüphesiz Allah, çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır.”

⁶ el-Mâide 5/6:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُذْهِبَ عَنْكُمْ غُلُوبَكُمْ

“Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve -başlarınıza mesh edip- her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüp iseniz, iyice yıkanarak temizlenin. Hasta olursanız veya seferde bulunursanız veya biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelir veya kadınlara dokunur (cinsel ilişkide bulunur) da su bulamazsanız, o zaman (abdest veya gusül için) temiz bir toprağa yönelin. Onunla yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin (Teyemmüm edin). Allah, size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez. Fakat O, sizi tertemiz yapmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz.”

⁷ Bkz. Buhârî, “Teyemmüm”, 1 (No. 334):

خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَعْضِ أَسْفَارِهِ، حَتَّىٰ إِذَا حُكِّمْنَا بِالْبَيْدَاءِ أَوْ بِدَاتِ الْجَيْشِ انْقَطَعَ عَقْدٌ لِي، فَأَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى التَّمَايِسِ، وَأَقَامَ النَّاسُ مَعَهُ وَلَيَسُوا عَلَى مَاءٍ، فَأَتَى النَّاسُ إِلَى أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ، فَقَالُوا: أَلَا تَرَىٰ مَا صَنَعَتْ عَائِشَةُ؟ أَقَامَتْ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالنَّاسِ وَلَيَسُوا عَلَى مَاءٍ، وَلَيَسَ مَعَهُمْ مَاءٌ، فَجَاءَ أَبُو بَكْرٍ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاضِعَ رَأْسَهُ عَلَى فَخْذِي قَدْ نَامَ، فَقَالَ: حَسِبْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالنَّاسَ، وَلَيَسُوا عَلَى مَاءٍ، وَلَيَسَ مَعَهُمْ مَاءٌ، فَقَالَتْ عَائِشَةُ: فَعَانَيْتِي أَبُو بَكْرٍ، وَقَالَ: مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ يَقُولَ وَجَعَلَ يَطْعُنِي بِيَدِهِ فِي خَاصِرَتِي، فَلَا يَتَّبِعُنِي إِلَّا مَكَانَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى فَخْذِي، «فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ أَصْبَحَ عَلَى غَيْرِ مَاءٍ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ آيَةَ التَّيَمُّمِ فَتَيَمَّمُوا»، فَقَالَ أُسَيْدُ بْنُ الْحَضِرِيِّ: مَا هِيَ بِأَوْلَ بِرَجَائِكُمْ يَا آلَ أَبِي بَكْرٍ، قَالَتْ: فَبَعَثْنَا الْبَجِيرَ الَّذِي كُنْتُ عَلَيْهِ، فَأَصْبَحْنَا الْعَهْدَ نَحْنُ.

Biz Resûlullah (s.a.v.) ile bir sefere çıkmıştık. Beydâ yahut Zâtü'l-Ceyş mevkiine gelince gerdanlığım koptu. Onu aramak için Resûlullah (s.a.v.) orada kaldı. İnsanlar da onunla beraber kaldı. Subaşında değillerdi ve yanlarında su da yoktu. İnsanlar, (babam) Ebû Bekir'e geldiler ve “Âişe'nin yaptığını görmüyor musun? Resûlullah'ı (s.a.v.) ve insanları burada kalmaya mahkûm etti. Subaşında değiller ve yanlarında da su yoktur” dediler. Ebû Bekir geldi, Resûlullah (s.a.v.) de başını dizime koymuş uyuyordu bana: “Resûlullah'ı (s.a.v.) ve insanları hapsettin, subaşında değiller, yanlarında da su yoktur” dedi. Âişe devamında şöyle dedi: Ebû Bekir beni kınadı ve Allah ne istediye hepsini söyledi ve eliyle böğrüme dürtmeye başladı. Ben de Resûlullah (s.a.v.) dizimde uyuduğu için kımıldayamıyordum. Resûlullah (s.a.v.) sabaha kadar uyudu, su hala yoktu. Allah Teâlâ teyemmüm âyetini indirdi, herkes teyemmüm aldı. Useyd bin Hudaýr: “Bu sizin ilk bereketiniz değildir, ey Ebû Bekir ailesi”, dedi. Âişe dedi ki: Üzerinde binili olduğum deveyi kaldırdık, gerdanlığı altında bulduk.

⁸ İslâm âlimleri, teyemmümün hangi sebeple yapılacağı, teyemmüm için kullanılacak malzemelerin ne olduğu ve meshin hangi uzuvlara ne ölçüde yapılacağı hususlarında görüş ayrılıklarına sahip olmakla birlikte, teyemmümün abdest ve gusüle bedel olduğu noktasında icmâ etmişlerdir.

⁹ Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâ'î u's-sanâ'î fi tertîbi's-şerâ'î* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1406/1986), 1/44; Ebû Zekerîyya Muhyiddîn Yahya b. Şerêf en-Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-mühezzeb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 2/206.

Peygamber (s.a.v.) tarafından söylenmiştir.¹⁰ Kur’ân-ı Kerim’deki teyemmümle ilgili âyetlerin nüzûlünün İfk hadisesinden sonra yani Benî Mustalik Gazvesinden dönüştürme gerçekleştiği kaydedilmektedir.¹¹ Hz. Âişe’nin (r.anhâ) Hz. Esmâ’dan (r.anhâ) ödünç olarak aldığı gerdanlığı kaybetmesi üzerine ordunun arama çalışması için bekletilmesi bu sebeple de susuz kalmalarından kaynaklı olarak teyemmümle ilgili âyetlerin indiği sebab-i nüzûl bağlamında aktarılmıştır. Nüzûlün akabinde ise teyemmümün pratiğe yansımaları ve neleri kapsayacağı noktasında Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından bizatihi uygulamalarda bulunmuş, kavli, fiili ve takriri sünnet kaynaklarımızda yerini almıştır. Ayrıca sahâbenin Hz. Peygamber (s.a.v.) hayattayken ve vefat ettikten sonra teyemmümün muhtelif konularında ictihadda bulunmaları bu husustaki muktesabatı çoğaltmıştır.

Bizlere kadar tevarüs eden bu rivâyetler arasında birbirine zıt gözükten, *mevkûf*, *maktu* veya *merfu* olduğu noktasında ihtilaf olan hadisler bağlamında problemler meydana gelmiştir. Şârihler incelemiş oldukları rivâyetleri değerlendirmiş olsalar da müstakil olarak o bağlam da gelen tüm rivâyetler detaylıca incelenmemiştir. Bizi bu alanda çalışma yapmaya teşvik eden husus da bu olmuştur. Çünkü bu muktesabatın sınıflandırılmasına, sıhhat derecelerinin ortaya konulmasına, metinleri arasındaki tearuzun giderilmesine veyahut da lafızsal farklılıklardan hangisinin tercih edileceğinin tespit edilmesine ihtiyaç vardır. Bu amaçla çalışmanın hacmini büyütmeden gerekli görülen yerlerde harici kaynaklara atıf yapma veya onlardan alıntılama suretiyle yalnızca Kütüb-i Sitte içerisindeki rivâyetler ele alınmıştır.

1.2. Kuramsal Çerçeve/Önceki Çalışmalar

Tezimizin konusu olan teyemmüm rivâyetleri üzerine literatür taraması yapıldığında müstakil olarak bu konu üzerine yapılan iki çalışmaya rastlanmıştır. Bu çalışmalardan ilki Ömer Faruk Yıldırım tarafından “*Teyemmüm Kıssasının Tarihi ve Ayetinin Sebeb-i Nüzûlü Üzerine*”¹² adıyla yayınlanmış Türkçe bir makale olup yalnızca teyemmüm âyetinin

¹⁰ Bkz. Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi’u’s-sahîh*, nşr. Muhammed Zühayr b. Nasr (Dâru Tavki’n-Necât, 1422/2001), “Teyemmüm”, 1 (No. 335).

¹¹ Râid b. Hamdân b. Humeyd el-Hâzîmî, *Ahkâmü’t-teyemmüm* (Riyad: Dâru’s-Sumey’î, 1432/2011), 40.

¹² Ömer Faruk Yıldırım, “Teyemmüm Kıssasının Tarihi ve Ayetinin Sebeb-i Nüzûlü Üzerine”, *Hadis Tetkikleri Dergisi* 8/2 (2010), 107-127.

nüzûlüyle ilgili rivâyetler incelenmiştir. Diğeri ise Yâsir er-Rebî' tarafından "*Hadîsu Ammâr b. Yâsir Radyallahu Anhumâ Fî Tahdîdi'l-yedeyni Fi't-Teyemmumi Tahrîcen ve Dirâseten*"¹³ adıyla yayınlanmış Arapça bir makale olup yalnızca Ammâr b. Yâsir'den (r.a.) gelen teyemmümde ellerin meshinin sınırları ile ilgili rivâyetler incelenmiştir. Bu iki çalışma haricinde teyemmüm rivâyetlerinin incelenmesi hadis şerhlerinin ilgili bölümlerinde ve fıkıh kitaplarının teyemmüm bahislerinde yer almıştır. Ayrıca müstakil olarak teyemmümün ahkâmı üzerine hazırlanmış olan Râid b. Hamdân b. Humejd el-Hâzimî'nin "*Ahkâmü't-teyemmüm*"¹⁴ adlı eseri ve İsmail Büyük'ün "*Fıkıh Mezheplerinin Teyemmüm ve Cebîre Meselelerine Dair Görüşleri*"¹⁵ adlı yüksek lisans tezi vardır.

1.3. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları

Araştırmamızın hazırlık safhasında, çalışmanın sınırları Kütüb-i Sitte içinde yer alan teyemmüm hadisleri olarak belirlenmiştir. Teyemmüm ile ilgili rivâyetler Kütüb-i Sitte'de ona ait özel bab veya kitapların içerisinde zikredilmişse de müteferrik bablarda veya kitaplarda da ilgili rivâyetler bulunmaktadır. Bu sebeple Kütüb-i Sitte içerisindeki eserler titizlikle taranmış ve ilgili rivâyetler tespit edilmiştir.

Tespit edilen rivâyetler muhtevâları bakımından sınıflandırılmış, mütâbiî ve şevâhid olanlar ayrı başlıklarda zikredilmiş ve sınıflandırılan rivâyetler değerlendirilmiştir. Değerlendirme sürecinde öncelikle ilgili rivâyetler sıralanırken Kütüb-i Sitte'deki sıralama esas alınarak ilk kaynakta geçen hadisin metni verilmiş ve diğerlerinin yalnızca senedleri zikredilmiştir. Ricâl incelemesi metnin akışına ağırlık vermesin diye râvi ile ilgili bilgiler dipnotta verilmiş, râvi ve sened ile ilgili nihai hükümler de "*İsnadların Değerlendirilmesi*" başlığı altında verilmiştir. Metin tahkik ve tenkidinde ise ilk tahrir edilen senedin metni ele alınmış, şâyet bu metinle diğer metinler arasındaki farklılık benzerlikten fazla ise "*Metin Değerlendirilmesi*" başlığı altında farklılık arz eden bu metinler tercümeleriyle birlikte verilerek incelenmeye çalışılmıştır. Metin incelemesinde, lafız farklılıkları, bu farklılıkların

¹³ Yâsir er-Rebî', "Hadîsu ammâr b. yâsir radyallahu anhumâ fi tahdîdi'l-yedeyni fi't-teyemmumi tahrîcen ve dirâseten", *Mecelletü'l-ulûmi's-şeri'yye* 41 (Mart 2020), 135-215.

¹⁴ el-Hâzimî, *Ahkâmü't-teyemmüm*.

¹⁵ İsmail Büyük, *Fıkıh Mezheplerinin Teyemmüm ve Cebîre Meselelerine Dair Görüşleri* (Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

hangi râvilerden kaynaklandığı ve ne gibi yorumlara sebebiyet verdiği noktasında yoğunlaşmıştır. Bazı rivâyetlerde rivâyet metninin genişliği dikkate alınarak, istisnâi olarak ilk kaynakta geçen metnin yerine daha geniş muhtevâyâya sahip metin verilmiş ve diğer metinler bu çerçevede incelenmiştir. İstisnâi durumlar rivâyetlerin girizgahlarında zikredilmiştir. Ayrıca “*Teyemmümün Alınışı ve İhtilâm Olan Kimsenin Teyemmüm Alması İle İlgili Gelen Rivâyetler*” başlığı altında İmrân b. Husayn’dan gelen rivâyetlerin ekserisi metinsel açıdan geniş muhtevâlara sahip olmakla birlikte birbirlerinden lafız olarak farklılıkları benzerliklerinden fazla olması sebebiyle metinlerinin incelenmesinde çalışmanın genelinde esas alınmış olan metodun dışına çıkılarak farklı bir metod uygulanmıştır. Diğer bölümlerde lafız farklılığı fazla olan rivâyetlerin metni ve tercümesi verilirken burada sadece rivâyetin teyemmüm ile ilgili kısmının önüne ve sonuna “...” koyulması suretiyle metin ve tercümesi verilmiş, değerlendirilmesi de bu çerçevede sunulmuştur. Son olarak her rivâyetin senedlerindeki râvi zincirleri “*İsnad Şeması*” başlığı altında şematik olarak gösterilmiştir.

Bu araştırmanın sınırları Kütüb-i Sitte içerisindeki teyemmüm ile ilgili rivâyetler çerçevesinde çizildiği için; Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim’in (ö. 261/875) *el-Câmiu’s-sahîh*’leri, İbn Mâce (ö. 273/887), Ebû Dâvûd (ö. 275/889), Tirmizî (ö. 279/892) ve Nesâî’nin (ö. 303/915) *es-Sünen* adlı eserleri çalışmamızın ana kaynaklarını oluşturmaktadır. Bu eserlerin Türkçe tercümelerinde ise; Mehmet Sofuoğlu’nun “*Sahîh-i Buhârî ve Tercümesi*”nden, Ahmed Davudoğlu’nun “*Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*”nden, Necati Yeniçel ve Hüseyin Kayapınar’ın “*Sünen-i Ebû Dâvûd Tercüme ve Şerhi*”nden, Abdullah Parlıyan’ın “*Sünen-i Tirmizî Tercümesi*” ve “*Sünen-i Nesâî Tercümesi*”nden ve Haydar Hatipoğlu’nun “*Sünen-i İbn-i Mâce Tercümesi ve Şerhi*”nden istifade edilmiştir.

Kütüb-i Sitte üzerine yapılmış şerh çalışmaları da kaynaklarımız arasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Sıklıkla müracaat edilen şerhler; Hattâbî’nin (ö. 388/998) “*Me’âlimü’s-sünen*”i, Nevevî’nin (ö. 676/1277) *el-Minhâc şerhu sahîh-i müslim*’i, İbn Hacer el-Askalânî’nin (ö. 852/1449) “*Fethu’l-bârî şerhu sahîhi’l-buhârî*”si, Aynî’nin (ö. 855/1451) “*Umdetü’l-kârî fî şerhi sahîhi’l-buhârî*”si, Kastallânî’nin (ö. 923/1517) “*İrşâdü’s-sârî*”si, Sindî’nin (ö. 1138/1726) “*Hâşiyetü’s-sindî alâ süneni ibn mâce*”si, Hattâb es-Subkî’nin (ö. 1933) “*el-Menhelu’l-azbu’l-mevrûd şerhu sünen-i ebî dâvud*”u,

Mübârekpûrî'nin (ö. 1935) “*Tuhfetü'l-ahvezî bi-şerhi câmi'i't-tirmizî*”si ve Vellevî'ni (ö. 2020) “*Zahîretü'l-ukbâ fî şerhi'l-müctebâ*”sıdır.

Senedlerdeki râvi incelemeleri için başvurduğumuz tabakât ve ricâl ilmine dair başlıca eserler ise; İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) “*et-Tabakâtü'l-kübrâ*”sı, Buhârî'nin “*et-Târîhu'l-kebîr*”i, İbn Ebû Hâtim'in (ö. 327/938) “*el-Cerh ve't-ta'dîl*”i, İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) “*es-Sikât*”ı, Mizzî'nin (ö. 742/1341) “*Tehzîbü'l-kemâl*”i, Zehebî'nin (ö. 748/1348) “*Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*”sı ve “*Tezkiretü'l-huffâz*”ı, İbn Hacer'in (ö. 852/1449) “*Tehzîbu't-tehzîb*”i ve “*Takrîbü't-tehzîb*”idir.



İKİNCİ BÖLÜM

TEYEMMÜMÜN VÜCÛBIYETİ İLE İLGİLİ RİVÂYETLERİN TESPİTİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde teyemmüm ile ilgili âyetlerin nüzûl sürecini anlatan rivâyetler ele alınıp incelenecektir.

2.1.Teyemmüm Âyetinin Nüzûlü İle İlgili Gelen Rivâyetlerin Tespiti Ve Değerlendirilmesi

Teyemmüm âyetinin nüzûlü ile ilgili gelen rivâyetler Buhâri (ö. 256/870), Müslim (ö. 261/875), Ebû Dâvûd (ö. 275/889), Nesâî (ö. 303/915) ve İbn Mâce'de (ö. 273/887) yer almakta olup rivâyetler Hz. Âişe (r.anhâ) ve Ammâr b. Yâsir'den (r.a.) farklı senedlerle nakledilmiştir.

2.1.1. Hz. Âişe'den Gelen Birinci Rivâyet

Aşağıdaki mezkûr rivâyeti Buhâri (ö. 256/870), Müslim (ö. 261/875) ve Nesâî (ö. 303/915) nakletmiştir. Rivâyetin metnini Buhârî aşağıdaki şekilde vermiştir;

حَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَعْضِ أَسْفَارِهِ، حَتَّى إِذَا كُنَّا بِالْبَيْدَاءِ أَوْ بِدَاتِ الْحَيْشِ انْقَطَعَ عَقْدِي لِي، فَأَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى التِّمَاسِيهِ، وَأَقَامَ النَّاسُ مَعَهُ وَلَيَسُوا عَلَى مَاءٍ، فَأَتَى النَّاسُ إِلَى أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ، فَقَالُوا: أَلَا تَرَى مَا صَنَعَتْ عَائِشَةُ؟ أَقَامَتْ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالنَّاسِ وَلَيَسُوا عَلَى مَاءٍ، وَلَيَسَ مَعَهُمْ مَاءٌ، فَجَاءَ أَبُو بَكْرٍ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاضِعٌ رَأْسَهُ عَلَى فَخْذِي قَدْ نَامَ، فَقَالَ: حَبَسَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالنَّاسَ، وَلَيَسُوا عَلَى مَاءٍ، وَلَيَسَ مَعَهُمْ مَاءٌ، فَقَالَتْ عَائِشَةُ: فَعَاتَبَنِي أَبُو بَكْرٍ، وَقَالَ: مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ يَقُولَ وَجَعَلَ يَطْعُنِي بِيَدِهِ فِي خَاصِرَتِي، فَلَا يَمْنَعُنِي مِنَ التَّحْرُكِ إِلَّا مَكَانُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى فَخْذِي، «فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ أَصْبَحَ

عَلَى غَيْرِ مَاءٍ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ آيَةَ التَّمِيمِ فَتَيَمَّمُوا»، فَقَالَ أُسَيْدُ بْنُ الْحَضِرِ: مَا هِيَ بِأَوَّلِ بَرَكَتِكُمْ يَا آلَ أَبِي بَكْرٍ، قَالَتْ: فَبِعُنْنَا الْبَعِيرَ
الَّذِي كُنْتُ عَلَيْهِ، فَأَصَبْنَا الْعَقْدَ تَحْتَهُ.

Biz Resûlullah (s.a.v.) ile bir sefere çıkmıştık. Beydâ yahut Zâtü'l-Ceyş mevkiine gelince gerdanlığım koptu. Onu aramak için Resûlullah (s.a.v.) orada kaldı. İnsanlar da onunla beraber kaldı. Subaşında değillerdi ve yanlarında su da yoktu. İnsanlar, (babam) Ebû Bekir'e geldiler ve “*Âişe'nin yaptığı görmüyor musun? Resûlullah'ı (s.a.v.) ve insanları burada kalmaya mahkûm etti. Subaşında değiller ve yanlarında da su yoktur*” dediler. Ebû Bekir geldi, Resûlullah (s.a.v.) de başını dizime koymuş uyuyordu bana: “*Resûlullah'ı (s.a.v.) ve insanları hapsettin, subaşında değiller, yanlarında da su yoktur*” dedi. Âişe devamında şöyle dedi: Ebû Bekir beni kınadı ve Allah ne istediye hepsini söyledi ve eliyle böğrüme dürtmeye başladı. Ben de Resûlullah (s.a.v.) dizimde uyuduğu için kımıldayamıyordum. Resûlullah (s.a.v.) sabaha kadar uyudu, su hala yoktu. Allah Teâlâ teyemmüm âyetini indirdi, herkes teyemmüm aldı. Useyd bin Hudayr: “*Bu sizin ilk bereketiniz değildir, ey Ebû Bekir ailesi*”, dedi. Âişe dedi ki: Üzerinde binili olduğum deveyi kaldırdık, gerdanlığı altında bulduk.

Bu rivâyeti Buhâri, Müslim ve Nesâî aşağıdaki isnadlarla nakletmektedir:

1. Buhârî → Abdullah b. Yusuf¹⁶ → Mâlik (b. Enes)¹⁷ → Abdurrahman b. Kasım¹⁸
→ Babası (Kasım b. Muhammed)¹⁹ → Hz. Âişe.²⁰

2. Buhârî → Kuteybe b. Saîd²¹ → Mâlik (b. Enes) → Abdurrahman b. Kasım →
Babası (Kasım b. Muhammed) → Hz. Âişe.²²

¹⁶ **Abdullah b. Yusuf et-Tinnîsî (ö. 218/833)** : Künyesi Ebû Muhammed'dir. Aslen Şamlı olup, Tinnîs'de ikamet ettiği söylenmiştir. Müslim ve İbn Mâce dışındaki Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. İclî (ö. 261/875) ve Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 327/938) onun hakkında *sika* ta'dil lafzını kullanırken; İbn Hacer de onun için *sika*, *mutkin* ve Muvatta rivayeti noktasında *esbetü'n-nas* demiştir. Bkz. Ebû Hasan Ahmed b. Abdullah b. Salih el-Kûfi İclî, *Ma'rifetü's-sikât min ricâli ehli'l-ilm ve'l-hadis ve mine'd-duafâi ve zikri mezâhibihim ve âhbârihim*, thk. Abdulalim Abdulazim el-Bustavi (Medine: Mektebetü'd-dâr, 1405/1985), 2/67; Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ebî Hâtim Muhammed b. İdris er-Râzî İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil* (Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-arabî, 1952), 5/ 205; Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf el-Mizzî, *Tehzibu'l-kemâl fi esmâi'r-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1980), 16/335; Ebû Fadl Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askalânî, *Tehzibu't-tehzib* (Hindistan: Matbuetu dâiretü'l-meârifî'n-nizâmiyye, 1326), 6/79.

¹⁷ **Mâlik b. Enes (ö. 179/795)** : Künyesi Ebû Abdullah'tır. Medineli meşhur fakihtir. Hicret yurdunun imamı olarak anılmış, *sika*, *sadûk* ve *hüccet* sahibidir. Bkz. Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed Osman b. Kaymaz ez-Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ* (Kahire: Dâru'l-hadîs, 1427), 8/48-135; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibu't-tehzib*, 10/5.

¹⁸ **Abdurrahman b. Kasım (ö. 126/744)** : Künyesi Ebû Muhammed'dir. *İmâm*, *sebt*, *fakih* ve *hüccet* sahibidir. Zamanın en faziletlisi idi. Kütüb-i Sitte müelliflerinin hepsi onun hadislerini kitaplarına almışlardır. Bkz. Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *et-Târihu'l-kebir* (Haydarabâd: Dâiretü'l-meârifî'l-osmaniyye, ts), 5/339; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 5/278-279; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 6/5.

¹⁹ **Ebî (Kasım b. Muhammed) (ö. 107/725)** : Hz. Ebû Bekir'in torunudur. Medine'deki yedi fakihten biridir. *Sika* biri olup, çok değerli, takva sahibi bir fakîh ve âlimdir. Vefat tarihinde ihtilaf olmakla birlikte ilk kaynaklarda h. 107 olduğu geçmektedir. Bkz. Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zührî İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkâdir Ata (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1410/1990), 5/142-148; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 5/53; Cengiz Kallek, "Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/545.

²⁰ Buhârî, "Teyemmüm", 1 (No. 334).

²¹ **Kuteybe b. Saîd (ö. 240/854)** : Künyesi Ebû Reça'dır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin hepsi bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Onun hakkında Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 277/890), Nesâî, Yahya b. Maîn (ö. 233/848) *sika*, İbn Hacer de (ö. 852/1449) *sika*, *sebt* demiştir. Nesâî, *sadûk* ziyadesinde bulunmuştur. Leys'ten aldığı bir rivayette yalnız kaldığı için, o rivayeti tartışma konusu olmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzibu'l-kemâl*, 23/523-537; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 11/13-24; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibu't-tehzib*, VII/321-323; 8/361.

²² Buhârî, "Ashâbi'n-nebi", 5 (No. 3672).

3. Buhâri → İsmail (b. Abdullah)²³ → Mâlik (b. Enes) → Abdurrahman b. Kasım → Babası (Kasım b. Muhammed) → Hz. Âişe.²⁴

4. Buhâri → Yahya b. Süleyman²⁵ → İbn Vehb²⁶ → Amr (b. el-Hâris)²⁷ → Abdurrahman b. Kasım → Babası (Kasım b. Muhammed) → Hz. Âişe.²⁸

5. Buhâri → Abdullah b. Yusuf → Mâlik (b. Enes) → Abdurrahman b. Kasım → Babası (Kasım b. Muhammed) → Hz. Âişe.²⁹

6. Buhâri → İsmail (b. Abdullah) → Mâlik (b. Enes) → Abdurrahman b. Kasım → Babası (Kasım b. Muhammed) → Hz. Âişe.³⁰

²³ **İsmail (b. Abdullah) (ö. 226/841)** : Künyesi Ebû Üveys'dir. Zehebî onun için *imam, hâfiz, saduk* demiştir. Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) *lâ be'se bih*, Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 277/890) *sebt ve mahallühü's-sıdk* olarak nitelendirip bazen yanlış hata ettiğini göstermek üzere de *mugaffel* terimini kullanmıştır. Nesâî ve Yahya b. Maîn (ö. 233/848) ise *zayıf* olarak nitelendirmişlerdir. Ebû Üveys'e yöneltilen tenkitlerin hafızası noktasında olduğu ve bunlarında gençlik döneminden kaynaklandığı, sonrasında böyle bir şeyin söz konusu olmadığı da nakledilmiştir. Bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 2/181; Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali Nesâî, *ed-Duaîfâ ve'l-metrûkîn*, thk. Mahmud İbrahim Zâyed (Halep: Dâru'l-vaî, 1396), 1/17; Ahmed b. Muhammed b. Hüseyin b. Hasan Ebû'n-Nasr el-Buhârî el-Kelâbâzî, *el-Hidâye ve'l-irşâd fi mârifeti ehli's-sika ve's-seddâd*, thk. Abdullah el-Leysî (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1407), 1/69; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 3/127-128; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 10/391; A.mlf., *Mizânü'l-i'tidal fi nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1382/1963), 1/222-223; İsmail Hakkı Ünal, "İsmail b. Ebû Üveys", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/95.

²⁴ Buhârî, "Tefsîru'l-kur'ân", 108 (No. 4607).

²⁵ **Yahya b. Süleyman (ö. 237/852?)** : Künyesi Ebû Saîd'dir. Ebû Hâtim er-Râzî onun için *şeyh*, Nesâî, *leyse bi-sika*, Dârekutnî (ö. 385/995), *sika*, İbn Hacer (ö. 852/1449) ise *saduk yuhtî* demiştir. İbn Hibbân (ö. 354/965) da "*es-Sikât*" da zikretmiş ve "Belki de gariptir" ifadesini kullanmıştır. Bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 9/154; Muhammed b. Hibbân b. Ahmed Ebû Hâtim el-Büstî, *es-Sikât*, thk. Doktor Muhammed Abdu'l-Muayd Hân (Hindistan: Dâiretü'l-meârifî'l-osmaniyye, 1393/1973), 9/263; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 22/369-372; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, 11/227; A.mlf., *Takrîbu't-tehzîb*, thk. Muhammed Avvâme (Suriye: Dâru'r-reşîd, 1986), 1/591.

²⁶ **İbn Vehb (ö. 197/813)** : Tam adı Abdullah b. Vehb b. Müslim'dir. Künyesi Ebû Muhammed'dir. Ahmed b. Hanbel, İbn Vehb'in *fakih, âlim ve sâlih* bir kişi olduğunu söylerken, Zehebî (ö. 748/1348) onun *hüccet, hâfiz ve müctehid* bir âlim olduğunu belirtir. İbn Hacer ise *sika, hâfiz ve âbid* olduğunu zikreder. Bkz. Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 16/277-287; Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed Osman b. Kaymaz ez-Zehbî, *Tezkiretü'l-huffâz* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1419/1998), 1/222-223; A.mlf., *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 9/223-234; İbrâhim b. Ali b. Muhammed İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcû'l-müzheb fi ma'rifeti a'yâni ulemâ'i'l-mezheb*, thk. Dr. Muhammed el-Ahmedî Ebu'n-Nûr (Kahire: Dâru't-turâs, 1972), 1/413-418.

²⁷ **Amr (b. el-Hâris) (ö. 148/765)** : Tam adı Amr b. el-Hâris b. Ya'kûb b. Abdullah'tır. Künyesi Ebû Ümeyye'dir. Mısır müftüsü olarak tanınan hadis hâfizıdır. Ebû Hâtim er-Râzî, onun yaşadığı dönemde insanların en hâfızı olduğunu söylemiştir. Zehebî onun hakkında "Âlimlerden biridir." ifadesini kullanırken; İbn Hacer de *sika, fakih, hâfiz* bir râvi olduğunu belirtmiştir. Bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 6/225-226; Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed Osman b. Kaymaz ez-Zehbî, *el-Kâşif fi ma'rifeti men lehu rivâye fi'l-kütübi's-sitte*, thk. Muhammed Avvâme (Cidde: Dâru'l-kıbleti li's-sakâfeti'l-islâmiyye, 1413/1992), 2/74; A.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, 1/138; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, 8/14-16; M. Yaşar Kandemir, "Amr b. Hâris", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/84.

²⁸ Buhârî, "Tefsîru'l-kur'ân", 108 (No. 4608).

²⁹ Buhârî, "Nikâh", 124 (No. 5250).

³⁰ Buhârî, "Hudûd", 41 (No. 6844).

7. Buhâri → Yahya b. Süleyman → İbn Vehb → Amr (b. el-Hâris) → Abdurrahman b. Kasım → Babası (Kasım b. Muhammed) → Hz. Âişe.³¹

8. Müslim → Yahya b. Yahya³² → Mâlik (b. Enes) → Abdurrahman b. Kasım → Babası (Kasım b. Muhammed) → Hz. Âişe.³³

9. Nesâî → Kuteybe b. Saîd → Mâlik (b. Enes) → Abdurrahman b. Kasım → Babası (Kasım b. Muhammed) → Hz. Âişe.³⁴

İsnadların Değerlendirilmesi

Tahrici yapılan rivâyet, Buhâri ve Müslim'in *el-Câmiu's-sahîh*'lerinde ve Nesâî'nin *es-Sünen*'inde Hz. Âişe'den (r.anhâ) dokuz tarikle nakledilmektedir. Buhâri, 5 numaralı tarike ait olan metni, 1 numaralı tarike ait metinden, 6 numaralı tarike ait olan metni, 3 numaralı tarike ait olan metinden, 7 numaralı tarike ait olan metni ise 4 numaralı tarike ait olan metinden *takti* olarak nakletmiştir. Bu sebeple mezkûr olan dokuz tarik *taktiler* çıkarıldığında altıya düşmektedir. Buhâri, Müslim ve Nesâî'nin naklettiği bu altı tarik, râvilerin *muasır* ve aralarında *likanın* sabit olması sebebiyle *muttasıldır*. Ancak Buhâri'nin naklettiği ikisi *takti* (6. ve 7. tarikler) olmak üzere dört tarik (3., 4., 6., 7. tarikler) ise, tenkit edilen iki râviye sahiptir. Bu râviler sırasıyla İsmail b. Abdullah (ö. 226/840) ve Yahya b. Süleyman (ö. 237/852?)'dir. İsmail b. Abdullah, hıfzı noktasında tenkit edilmiş, Nesâî ve Yahya b. Maîn (ö. 233/848) tarafından *zayıf* olduğu söylenmiştir. Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) *la be'se bih*, Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 277/890) *mahallü's-sıdk* ve Zehebî (ö. 748/1348) de *sadûk* vasıflarıyla İsmail b. Abdullah'ı ta'dîl etmişlerdir. Ayrıca Zehebî onun

³¹ Buhârî, "Hudûd", 41 (No. 6845).

³² **Yahya b. Yahya (ö. 226/840)** : Künyesi Ebû Zekeriyâ'dır. Nisâbürludur. Ahmed b. Hanbel ve İshak b. Râhûye (ö. 238/853), Yahya b. Yahya'nın misli bir kimsenin olmadığı türünden övgü dolu sözler söylemişlerdir. Nesâî onun hakkında *sika*, *sebt*, İbn Hacer *sika*, *sebt*, *imâm* ifadelerini kullanırken, Zehebî de onun için *şeyhü'l-islâm* demiş ve Horasan'ın âlimi olduğunu eklemiştir. Ayrıca İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/261-262; Mizzî, *Tehzibu'l-kemâl*, 32/127-128; Zehebî, *Siyeru'l-âli'n-nübelâ*, 10/512-519; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibu't-tehzîb*, 11/296-299.

³³ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: y.y., 1374-75/1955-56), "Hayz", 108 (No. 367).

³⁴ Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Alî el-Horâsânî en-Nesâî, *el-Müctebâ mine's-sünen(es-Sünenüs-suğrâ li'n-nesâî)*, thk. Abdulfettâh Ebû Gudde (Halep: Mektebetü'l-matbûâtü'l-islâmiyye, 1402/1986), "Tahâret", 195 (No. 310).

hakkında “Şeyhayn onun rivâyetleriyle ihticac etmeseydi, onun rivâyetleri *sahîh* derecesinden *hasen* derecesine inerdi”³⁵ demiştir. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda **3** ve **6** numaralı tariklerin *hasen*, *mütâbi* oluşları sebebiyle de *sahîh-i li-gayrihi* olduğu düşünülebilir. Tenkite uğrayan diğer Buhâri râvisi Yahya b. Süleyman ise, Nesâî tarafından *zayıf* vasfı ile cerh edilmiştir. Nesâî’nin cerhi müfesser olmayıp, İbn Hacer’in (ö. 852/1449) *sadûk yuhtiu* ifadesinden onun zabtı noktasında tenkit edildiği anlaşılmaktadır. İbn Hibbân (ö. 354/965) ve Dârekutnî’nin (ö. 385/995) de onu *sika* olarak vasıflandırmasından dolayı bu tarikten gelen rivâyetleri *hasen*, *mütâbileri* olması hasebiyle de *sahîh-i li-gayrihi* olduğu söylenebilir. Geriye kalan **1**, **2**, **8** ve **9** numaralı tarikler de *sahîhtir*.

Metinlerin Değerlendirilmesi

Yukarıdaki senedler içerisinde ilk tahrir edilmiş olması sebebiyle Buhâri’nin rivâyetinin hem metni hem de tercümesi verilmiştir. Burada ise, öncelikle diğer senedlere ait metinlerdeki ziyadelikler ve noksanlıklar değerlendirilecektir. Şâyet yukarıdaki senedlere ait metinler, esas alınan Buhâri’nin metninden lafız olarak farklılığı benzerliğinden fazla ise metinlerin tamamı verilmek üzere incelenecektir.

2, **3**, **8** ve **9** numaralı senedlere ait metinlerde (وَأَقَامَ النَّاسُ مَعَهُ، وَلَيْسُوا عَلَى مَا) den sonra (وَلَيْسَ مَعَهُمْ مَاءٌ) ziyadesi vardır. **2.**, **8.** ve **9.** da (أَبَا بَكْرٍ) isminden sonra (الصِّدِّيقِ) lakabı hazfedilmiştir. Bu hazf, Kuteybe b. Saîd (ö. 240/857) ve Yahya b. Yahya’nın (ö. 226/840) tasarrufu olarak gözükmektedir. **9.** da Hz. Ebû Bekir’e hürmeten (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) dua cümlesi ziyade edilerek metinde *idrac* yapılmıştır. Kuteybe b. Saîd’den gelen **2** numaralı Buhâri rivâyetinde bu ziyadenin olmaması bunun Nesâî’den kaynaklandığına işaret etmektedir. **8.** de (أَلَا تَرَى) ile (مَا صَنَعْتَ) arasına (إِلَى) harf-i ceri getirilmiştir. **3.** ve **9.** da (النَّاسِ) kelimesinin başına (ب) harf-i ceri, buna ek olarak **2.** ve **8.** de ise (مَعَهُ) ziyadesi vardır. **8.** de (فَقَالَتْ) ten

³⁵ Zehebî, *Siyeru a’lami’n-nübelâ*, 10/392.

sonra (عَائِشَةُ), buna ek olarak 2. de ise (فَعَاتِبِي) den sonra (أَبُو بَكْرٍ) isimleri hazfedilmiştir. 6., 8. ve 9. da (فَمَا مَعْنَى) fiilinin sonundaki iyelik zamiri hazf edilmiştir. 9. da (فَلَا بَمَعْنَى) yerine (فَمَا مَعْنَى) ifadesi kullanılmıştır. 2., 8. ve 9. da (فَقَامَ) fiili yerine (فَنَامَ), 2., 3., 8. ve 9. da (حِينَ) edatı yerine ise (حَتَّى) harf-i ceri kullanılmıştır. 8. de (أَسِيدُ بْنُ حُضَيْرٍ) den sonra (وَهُوَ أَحَدُ النَّقَبَاءِ) ara cümlesi getirilerek metinde *idrac* yapılmıştır. Rivâyetin son cümlesi olan Üseyd b. Hudayr'a ait olan metne gelecek olursak, 2., 8. ve 9. da (فَقَالَتْ) ten sonra (عَائِشَةُ) ismi ziyade gelmiş ve (فَأَصْبَنَا) yerine (فَوَجَدْنَا) lafzı kullanılmıştır. 3. de ise (فَأَصْبَنَا) fiili yerine (فِي إِذَا) zaman zarfı kullanılmıştır. Bu mezkûr metinler (1., 2., 3., 5., 6., 8. ve 9. tariklere ait metinler) İmâm-ı Mâlik'e kadar müşterek râvi zinciriyle gelip, müelliflerin de bu rivâyetleri tek bir râviden almaları metinlerdeki tasarrufların hangi râviye ait olduğunu tespit etmeyi mümkün hale getirmiştir. Fakat hadisin mana ile nakledilmesi, İmâm-ı Mâlik ve öncesindeki râvilerin hangi tasarrufta bulduklarını tespit etmeyi imkânsız kılmıştır. Tespit edilen tasarrufların aidiyetini ise şöyle açıklayabiliriz: 2., 3., 6., 8. ve 9. tariklere ait metinlerde eğer 1. tarike ait metinden farklılık arz eden ortak bir lafız veya cümle varsa buradaki tasarrufun Abdullah b. Yusuf'tan (ö.218/833) kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Eğer 1., 2., 3., 5., 6., 8. ve 9. tariklere ait metinlerden yalnızca birine ait bir farklılık varsa bu İmâm-ı Mâlik'ten o rivâyeti alan râviden kaynaklanmaktadır. Şâyet 2. ve 9. tariklere ait metinler kendi aralarında farklılık arz ediyorsa bu da büyük ihtimalle rivâyeti nakleden müelliflerden kaynaklanmaktadır. 5'incinin 1'inciden ve 6'ncının 3'üncüden olan farklılıkları ise Buhâri'den kaynaklanmaktadır.

Buhâri'nin 4 numaralı tarike ait olan metni ise tercümesi verilen metinden birçok noktada lafız farklılığına sahiptir. Bu sebeple burada metnin tamamını ve tercümesini vermek isabetli olacaktır:

سَقَطَتْ قِلَادَةٌ لِي بِالْبَيْدَاءِ وَنَحْنُ دَاخِلُونَ الْمَدِينَةَ، فَأَنَاحَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَنَزَلَ فَتَنَى رَأْسَهُ فِي حَجْرِي رَاقِدًا،
أَقْبَلَ أَبُو بَكْرٍ فَلَكَزَنِي لَكُزَةً شَدِيدَةً، وَقَالَ: حَبَسَتْ النَّاسَ فِي قِلَادَةٍ فِي الْمَوْتِ، لِمَكَانِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَدْ
أَوْجَعَنِي، ثُمَّ إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اسْتَيْقَظَ وَحَضَرَتِ الصُّبْحُ، فَالْتَمِسَ الْمَاءَ فَلَمْ يُوْجَدْ " فَتَنَزَلْتُ: { يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا
فُئِمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ } [المائدة: 6] الْآيَةَ "، فَقَالَ أُسَيْدُ بْنُ حُضَيْرٍ: لَقَدْ بَارَكَ اللَّهُ لِلنَّاسِ فِيكُمْ يَا آلَ أَبِي بَكْرٍ، مَا أَنْتُمْ إِلَّا بَرَكَةٌ لَهُمْ.

(Hz. Âişe dedi ki:) Benim bir gerdanlığım, bizler Medine'ye girerken Beydâ'da düştü. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) devesini çöktürüp indi. Müteakiben başını kucağıma koyup uyudu. Ebû Bekir geldi de göğsümü eliyle şiddetli bir itişle itti ve: İnsanları bir gerdanlık yüzünden burada hapsedtin, dedi. Beni acıtmış olduğu hâlde, Resûlullah'ın (s.a.v.) kucağımda bulunmasından dolayı bende ölüm (hareketsizliği) vardı. Sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) uyandı, sabah namazı vakti de geldi. Etrafta su arandı, fakat su bulunamadı. Bunun üzerine "Ey iman edenler, namaza kalkacağınız zaman"³⁶ âyeti indi. Bunun üzerine Useyd bin Hudayr: "Ey Ebû Bekir ailesi, yemin olsun ki, Allah sizin sebebinizle insanlara bereket vermiştir, sizler insanlar lehine muhakkak bir bereket olmuşsunuzdur" dedi.

4. tarikteki ve bu tarikten *takti* olarak nakledilen 7. tarike ait olan yukarıdaki metin, diğer rivâyetlerden farklı olarak Abdurrahman b. Kasım'dan Malik b. Enes tarikiyle değil, Abdurrahman b. Kasım'dan, Amr b. el-Hâris, İbn Vehb, Yahya b. Süleyman tarikiyle gelmiştir. Amr b. el-Hâris ve İbn Vehb *sika* râviler olup, Yahya b. Süleyman ise hata yaptığı noktasında tenkit edilmiştir. Bu rivâyetin Malik b. Enes tarikiyle gelen dört rivâyetten bu denli farklılık arz etmesi, muhtemelen Yahya b. Süleyman'ın rivâyet üzerindeki tasarrufu sebebiyledir. Fakat bu tasarruf Amr b. el-Hâris veya İbn Vehb tarafından da yapılmış olabilir. Ayrıca bu metinde Hz. Âişe'nin (r.anhâ), diğer rivâyetlerde geçen "Beydâ yahut Zâtü'l-Ceyş" yerine doğrudan "Beydâ" dediği nakledilir. İleride geleceği üzere Ebû Dâvûd'un naklettiği Ammâr b. Yâsir'e ait rivâyette de gerdanlığın düştüğü yerin "Ulâtü'l-Ceyş yani Zâtü'l-Ceyş" olduğu nakledilir. Buradaki doğrudan kullanılan ifadeler râvi tasarrufudur. Fakat "veya" içeren cümleler râvilere değil Hz. Âişe'ye aittir. Nitekim Aynî (ö. 855/1451) "veya" ifadesindeki şüphenin Hz. Âişe'nin ilgili olayın nerede gerçekleştiğini tam olarak hatırlayamamasından kaynaklandığını söylemiştir.³⁷ Kirmânî (ö. 786/1384) de aynı görüştedir.³⁸

5. numaradaki *takti* olan rivâyetin metni (عَاتِبِي أَبُو بَكْرٍ) cümlesi ile başlayıp, (وَقَالَ: مَا) (رَأْسُهُ) cümlesi ile bitmiştir. Buradaki (رَأْسُهُ) cümlesi hazf edilerek, (شَاءَ اللَّهُ أَنْ يَقُولَ) cümlesi ile bitmiştir.

³⁶ el-Mâide 5/6.

³⁷ Bedrüddin Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü'l-kârî şerhi sahîhi'l-buhârî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-arabî, ts.), 3/4.

³⁸ Şemseddin Muhammed b. Yûsûf Kirmânî, *el-Kevâkibu'd-derârî fi şerhi sahîhi'l-buhârî* (Lübnan: Dâru İhyâ' i't-türâsi'l-arabî, 1937), 3/210.

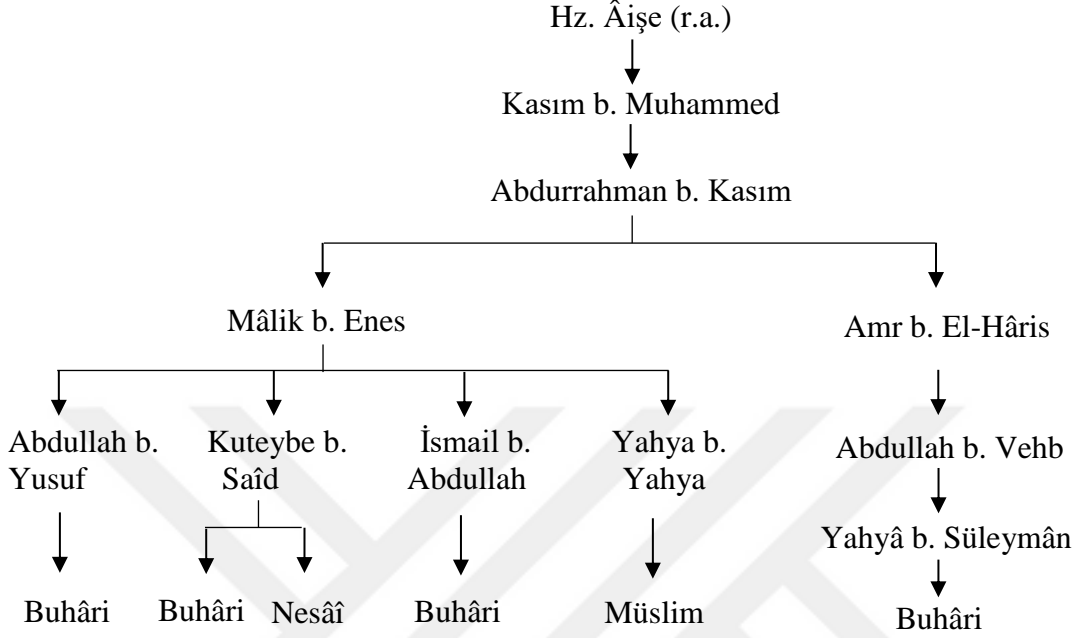
kelimesi, 1. numaraya ait asıl metinde olmaması sebebiyle Buhâri'nin metne yaptığı bir *idrac* olarak gözükmektedir. Bu rivâyetin metninde teyemmüm âyetinin nüzûlü ile ilgili yalnızca Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) Hz. Âişe'yi azarladığı ve kucağında Hz. Peygamber (s.a.v.) yattığı için hareket edemediği sahne zikredilmiştir. Bizde bu rivâyeti, *takti* oluşu ve nüzûl rivâyetlerindeki bu ortak hadiseden dolayı konu bağlamında almayı uygun gördük.

6. numaradaki *takti* olan rivâyetin metni (جاءَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) cümlesiyle başlamış, Hz. Ebû Bekir'e hürmeten (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) dua cümlesi ziyade edilerek metinde *idrac* yapılmıştır. Metin (إِلَّا مَكَانُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ) cümlesiyle bitmiş olup, en son cümleyle (وَلَيْسَ مَعَهُمْ مَاءٌ، قَالَتْ عَائِشَةُ) ve (فَدُ نَامَ) cümleleri de (وَسَلَّمَ) cümlesi arasında ki metin, ayrıca (فَدُ نَامَ) ve (وَلَيْسَ مَعَهُمْ مَاءٌ، قَالَتْ عَائِشَةُ) cümleleri de hazfedilmiştir.

7. numaradaki *takti* olan rivâyetin metni ise (قَالَتْ: أَقْبَلَ أَبُو بَكْرٍ) cümlesiyle başlayıp (وَفَدُ) cümlesiyle bitmektedir. Sondaki (نَحْوَهُ) lafzı benzer bir rivâyetin önceden zikredildiğini ifade etmek içindir. Ayrıca Buhâri metnin sonuna (لَكَزَّ وَوَكَّرَ وَاحِدٌ) açıklamasını ekleyerek (لَكَزَّ) ve (وَكَزَّ) kelimelerinin aynı manada olduğunu söylemiştir.

İsnad Şeması

Şekil 1.



2.1.2. Hz. Âişe'den Gelen İkinci Rivâyet

Aşağıdaki mezkûr rivâyeti Buhâri (ö. 256/870), Müslim (ö. 261/875), Ebû Dâvûd (ö. 275/889), Nesâî (ö. 303/915) ve İbn Mâce (ö. 273/887) nakletmiştir. Rivâyetin metnini Buhârî aşağıdaki şekilde vermiştir;

أَهْمَا اسْتَعَارَتْ مِنْ أَسْمَاءَ فِلَادَةَ فَهَلَكَتْ، فَبَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلًا فَوَجَدَهَا، فَأَدْرَكْتَهُمُ الصَّلَاةَ وَلَيْسَ مَعَهُمْ مَاءٌ، فَصَلَّوْا، فَشَكَوْا ذَلِكَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ آيَةَ التَّيْمُمِ» فَقَالَ أُسَيْدُ بْنُ حُضَيْرٍ لِعَائِشَةَ: جَزَاكَ اللَّهُ حَيْرًا، فَوَاللَّهِ مَا نَزَلَ بِكَ أَمْرٌ تَكْرِهِيْنَهُ، إِلَّا جَعَلَ اللَّهُ ذَلِكَ لَكَ وَلِلْمُسْلِمِينَ فِيهِ حَيْرًا.

(Hz. Âişe), (kız kardeşi) Esmâ'dan bir gerdanlık ödünç almıştı. Ama gerdanlık kayboldu. Hz. Peygamber (s.a.v.), onu araması için bir adam gönderdi. Adam gerdanlığı buldu. Bu esnada, namaz vakti girdi. İnsanların yanında su yoktu. Buna rağmen namaz kıldılar. Bu durumu Hz. Peygamber'e (s.a.v.) şikâyet ettiler. Bunun üzerine Allah Teâlâ teyemmüm âyetini indirdi. Bu olaydan sonra Üseyd b. Hudayr Hz. Âişe'ye: “Allah daima

hayrını versin. Allah'a andolsun ki, her ne seni üzen bir hadise meydana gelse, Hak Teâlâ onda hem senin, hem de Müslümanlar için hayır kalıyor.” dedi.

Bu rivâyeti Buhâri, Müslim, Ebû Dâvûd, Nesâî ve İbn Mâce aşağıdaki isnadlarla nakletmektedir:

1. Buhâri → Zekeriyâ b. Yahya³⁹ → Abdullah b. Numeyr⁴⁰ → Hişâm b. Urve⁴¹ → Babası (Urve b. Zübeyr)⁴² → Hz. Âişe.⁴³

2. Buhâri → Ubeyd b. İsmail⁴⁴ → Ebû Usâme (Hammâd b. Usâme)⁴⁵ → Hişâm b. Urve → Babası (Urve b. Zübeyr) (ö. 94/713) → Hz. Âişe.⁴⁶

³⁹ **Zekeriyâ b. Yahya (ö. 251/869)** : Künyesi Ebû Sukeyn'dir. Kûfelidir. Kütüb-i Sitte müelliflerinden yalnızca Buhâri ondan rivayette bulunmuştur. Birkânî (ö. 425/1034), Zekeriyâ b. Yahya hakkında Dârekutnî'nin *metruk*, Hâkim (ö. 405/1014) de Dârekutnî'nin *leyse bi-kavî* dediğini nakletmiştir. Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) ve Zehebî onun hakkında *sika* ta'dil lafzını kullanırken; Hâkim ise onun hadis rivayetinde hata yaptığını söylemiştir. Ayrıca İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. Ahmed b. Ali Ebû Bekir el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu bağdâd*, thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1417), 8/458; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 9/383-386; Zehebî, *el-Kâşif*, 1/406; A.mlf., *Mizânü'l-i'tidal*, 2/79; Moğultay b. Kılıç b. Abdullah Ebû Abdullah Alâuddîn, *İkmâlü tehzîbi'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl*, thk. Ebû Abdurrahman Adil b. Muhammed, Ebû Muhammed Usame b. İbrahim (el-Fârûk el-hadîs li't-tubâati ve'n-neşr, 1422/2001), 5/73-74; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, 3/337-338.

⁴⁰ **Abdullah b. Numeyr (ö.199/814)** : Künyesi Ebû Hişâm'dır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı ondan rivayette bulunmuştur. Yahya b. Maîn ve Dârekutnî onun hakkında *sika* derken, Zehebî de *hâfiz*, *sika*, *imâm* ifadelerini kullanmıştır. Bkz. Ebu'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *el-İlelü'l-vârîde fî'l-ehâdîsi'n-nebeviyye*, thk. Mahfûzürrahman Zeynullah es-Selefi (Riyad: Dâru't-tayyibe, 1405/1985), 4/338; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 16/225-229; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 9/244-245; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, 6/56-57.

⁴¹ **Hişâm b. Urve (ö.146/763?)** : Künyesi Ebû Münzir'dir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı ondan rivayette bulunmuştur. İbn Sa'd onun hakkında *sika*, *sebt*, *hüccet*; Yahya b. Maîn, *sika*; Ebû Hâtim er-Râzî, *sika*, *hadiste imâm*; Zehebî, *imâm*, *sika*, *şeyhu'l-islâm*; İbn Hacer ise *hüccet*, *imâm* ifadelerini kullanmıştır. Vefat tarihinin h. 145 veya 147 olduğu da nakledilmektedir. Bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 9/63-64; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 30/232-242; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 6/34-47; A.mlf., *Mizânü'l-i'tidal*, 4/301-302.

⁴² **Ebî (Urve b. Zübeyr) (ö. 94/713)** : Künyesi Ebû Abdullah'tır. Medineli meşhur yedi fakihten birisidir. Teyzesi olan Hz. Âişe'den (r.anhâ) fıkıh ilmini tahsil etmiştir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı ondan rivayette bulunmuştur. Hadis münekkitlerinin tamamı tarafından *sika*, *sebt*, *hâfiz* vasıflarıyla ta'dil edilmiştir. Hakkında birçok övgü dolu söz vardır. Bunlardan birisinde İbn Şihâb (ö. 124/742) onun için, "Urve'nin bitmez bir deniz olduğunu gördüm" demiştir. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/136-139; el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu bağdâd*, 2/1139-1142; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 4/421-437.

⁴³ Buhârî, "Teyemmüm", 3 (No. 336).

⁴⁴ **Ubeyd b. İsmail (ö. 250/864)** : Künyesi Ebû Muhammed'dir. Kûfelidir. Kütüb-i Sitte içerisinde yalnızca Buhâri ondan rivayette bulunmuştur. Dârekutnî onun hakkında *sika* ta'dil lafzını kullanırken; İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/433; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 19/186-187; Alâuddîn, *İkmâlü tehzîbi'l-kemâl*, 9/79-80; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, 7/59.

⁴⁵ **Ebû Usâme (ö. 201/817)** : Tam adı Hammâd b. Usâme b. Zeyd'dir. Kûfelidir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı ondan rivayette bulunmuştur. İbn Sa'd (ö. 230/845) Ebû Usâme'nin *sika*, *me'mûn* olduğunu ve çok sayıda hadis rivayet ettiğini söylemiştir. Ayrıca İbn Sa'd onun hadisleri rivayet ederken *tedlis* yaptığını ancak bu *tedlîsini* açıkladığını da nakletmiştir. Ahmed b. Hanbel onun hakkında *sika* ta'dil lafzını kullanmış ve Ebû Usâme'nin Kûfe ehlinin ve Hişâm'ın haberlerini en iyi bilen kimse olduğunu da eklemiştir. Zehebî de onun için *hâfiz*, *sebt* demiştir. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 6/364; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 3/28; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/222; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidal*, 1/588.

⁴⁶ Buhârî, "Ashâbi'n-nebi", 118 (No. 3773).

3. Buhâri → Muhammed (b. Selâm)⁴⁷ → Abde (b. Süleyman)⁴⁸ → Hişâm b. Urve → Babası (Urve b. Zübeyr) → Hz. Âişe.⁴⁹

4. Buhâri → Ubeyd b. İsmail → Ebû Usâme (Hammâd b. Usâme) → Hişâm b. Urve → Babası (Urve b. Zübeyr) → Hz. Âişe.⁵⁰

5. Buhâri → İshak b. İbrahim⁵¹ → Abde (b. Süleyman) → Hişâm b. Urve → Babası (Urve b. Zübeyr) → Hz. Âişe.⁵²

⁴⁷ **Muhammed (b. Selâm) (ö. 227/842)** : Künyesi Ebû Abdullah veya Ebû Ca'fer'dir. Kütüb-i Sitte içerisinde yalnızca Buhâri ondan rivayette bulunmuştur. Zehebî onun hakkında *imâm, hâfiz, nâkıd* ayrıca "Eserin imamlarından ve ilmin damarlarından" demiştir. Ahmed b. Heysem kendisine Yahya b. Yahya'nın şöyle söylediğini nakletmiştir: "Horasan da iki hazine var. Biri Muhammed b. Selâm el-bikendî'nin yanında, diğeri İshak b. Râhûye'nin yanındadır." İbn Hibbân da Muhammed b. Selâm'ı "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/75; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 25/340-344; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 10/628-630.

⁴⁸ **Abde (b. Süleyman) (ö. 187/803?)** : Künyesi Ebû Muhammed'dir. Kûfe'lidir. Vefat tarihi h. 187 veya daha sonrası olarak belirtilmiştir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı ondan rivayette bulunmuştur. Ahmed b. Hanbel ve İbn Sa'd onun hakkında *sika*; İclî (ö. 261/875), *sika, sâlih, sâhibu'l-kur'ân*; Zehebî de onun *hâfiz, hüccet* bir râvi olduğunu söylemiştir. İbn Hibbân da "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 6/362-363; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6/89; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/164; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 18/534-536; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 8/511.

⁴⁹ Buhârî, "Tefsîru'l-kur'ân", 105 (No. 4583).

⁵⁰ Buhârî, "Nikâh", 99 (No. 5164).

⁵¹ **İshak b. İbrahim (ö. 238/853)** : Künyesi Ebû Ya'kûb'dur. İbn Râhûye ismiyle tanınmış, "*Hâfiz, emîrü'l-mü'minîn fi'l-hadîs*", Horasan'ın *fakih* ve *muhaddisi* gibi ünvanlarla ta'dil edilmiştir. Hadis ve fıkıh ilimlerinde otorite olarak kabul edilmiş olup, Buhâri "*Sahîh*"ini onun teşvikiyle kaleme almıştır. İbn Râhûye vefat ettiğinde, bir adam kabrinin başında durup şu beyitleri söylemiştir: "İçinde deniz barındıran bir kabri / Nasıl katlanayım bir bulutun sulamasına.". Bkz. Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah b. İshak el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1409), 9/234-237; Ebû İshak Cemâlüddîn İbrahim b. Alî b. Yusuf eş-Şirâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, thk. İhsân Abbâs (Beyrut - Lübnan: Dâru'r-râid el-arabî, 1970), 1/94; Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi es-Sübkî, *Tabakâtü's-sâfi'iyeti'l-kübrâ*, thk. Mahmûd M. et-Tanâhî, Abdülfettâh Muhammed el-Hulv (Kahire: Hicr li't-tabâ'ati ve'n-neşr, 1413), 2/83; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 2/373/388; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 11/358-383.

⁵² Buhârî, "Libâs", 58 (No. 5882).

6. Müslim → Ebû Bekr b. Ebî Şeybe⁵³ → Ebû Usâme (Hammâd b. Usâme) → Tahvil → Ebû Kureyb (Muhammed b. Alâi)⁵⁴ → Ebû Usâme (Hammâd b. Usâme) ve İbn Bişr⁵⁵ → Hişâm b. Urve → Babası (Urve b. Zübeyr) → Hz. Âişe.⁵⁶

7. Ebû Dâvûd → Abdullah b. Muhammed en-Nüfeylî⁵⁷ → Ebû Muâviye⁵⁸ → Tahvil → Osman b. Ebî Şeybe⁵⁹ → Abde (b. Süleyman) → Hişâm b. Urve → Babası (Urve b. Zübeyr) → Hz. Âişe.⁶⁰

⁵³ **Ebû Bekr b. Ebî Şeybe (ö. 235/849)** : Kûfe'lidir. El-Musannef adlı eseriyle tanınan hadis hâfızıdır. Tirmizî hariç Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı ondan rivayette bulunmuşlardır. Ahmed b. Hanbel ile Yahya b. Maîn onu *sadûk* diye vasıflandırmış, İclî ve Ebû Hâtim er-Râzî de *sika* olduğunu söylemişlerdir. Ebû Zür'a er-Râzî (ö. 264/878) ise İbn Ebî Şeybe'den daha *hâfız* bir kimseyi görmediğini söylemiştir. Bkz. Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 11/122-127; Alâuddîn, *İkmâlü tehzîbi'l-kemâl*, 8/167-168; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, 6/12-14.

⁵⁴ **Ebû Kureyb (ö. 247/862)** : Tam adı Muhammed b. Alâi b. Kureyb b. el-Hemedânî'dir. Ebû Kureyb künyesiyle meşhurdur. Kûfelidir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı ondan rivayette bulunmuşlardır. Nesâî onun hakkında *la be'se bih* başka bir yerde de *sika* vasfını kullanmıştır. Ebû Hâtim er-Râzî, *saduk*; Zehebî, *hâfız*, *sika*, *imâm*, *şeyhu'l-muhaddisîn* derken, İbn Hacer de *sika*, *hâfız* vasıflarıyla onu ta'dil etmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/105; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 26/243-248; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 11/394-398; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/500.

⁵⁵ **İbn Bişr (ö. 203/819)** : Tam adı Muhammed b. Bişr b. el-Abdî b. el-Ferâfisa b. el-Muhtâr b. Rudayh el-Abdî'dir. Künyesi Ebû Abdullah'tır. Kûfelidir. İclî ve Ya'kûb b. Süfyân (ö. 277/890) onun *sika* olduğunu; Zehebî ise onun için *hâfız*, *imâm* ve *sebt* demiştir. İbn Hacer de *sika*, *hâfız* ta'dil lafızlarıyla onu tevsik etmiştir. Bkz. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/232; Ebû Yusuf Ya'kûb b. Süfyân b. Cüvvân el-Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, thk. Ekrem Ziyâ el-Ömerî (Beyrut: Müessesu'r-risâle, 1401/1981), 3/132; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 9/265/267; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/469.

⁵⁶ Müslim, "Hayz", 109 (No. 367).

⁵⁷ **Abdullah b. Muhammed en-Nüfeylî (ö. 234/848)** : Künyesi Ebû Ca'fer'dir. Müslim hariç Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı ondan rivayette bulunmuşlardır. Ahmed b. Hanbel, Ebû Ca'fer'in hâfıza gücünü methetmek gayesiyle, onu hadis rivayeti esnasında elinde kitapla hiç görmediğini söylemiştir. Ebû Hâtim er-Râzî, Nesâî, Dârekutnî ve Zehebî onun hakkında *sika* derken, Ebû Dâvûd ise ondan hâfızası daha güçlü bir kimseyi görmediğini belirtmiştir. Ayrıca Şâzekûnî (ö. 270/884), hiç kimseyi hadis *hâfızı* olarak tanımlamazken, bu ünvanı Nüfeylî için kullanmıştır. Bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 5/159; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 10/634-637; A.mlf, *Tezkiretü'l-huffâz*, 2/22-23; Ebû'l-Hasan İzzüddîn Ali b. Muhammed el-Cezerî İbnü'l-Esir, *el-Lübâb fî tehzîbi'l-ensâb* (Beyrut: Dâru sâdır, ts.), 3/320; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, 6/16-18.

⁵⁸ **Ebû Muâviye (ö.195/811)** : İsmi Muhammed b. Hazm'dır. Kûfe'lidir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı ondan rivayette bulunmuşlardır. Görme yeteneğini 8 yaşında kaybettiği nakledilmiştir. Mürcie mezhebinden olduğu söylenmiş hatta Ebû Dâvud onun Kûfe de Mürcienin reisi olduğunu bildirmiştir. İclî, İbn Sa'd ve Nesâî onu *sika* ta'dil lafızıyla tevsik etmişlerdir. Ayrıca İbn Hibbân onun hakkında "*hâfız*, *mutkîn* fakat Mürcie idi" demiştir. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 6/364; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/441-442; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 9/73; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, 9/137-139.

⁵⁹ **Osman b. Ebî Şeybe (ö. 239/853)** : Tam adı Osman b. Muhammed b. İbrahim el-Absî'dir. Künyesi Ebu'l-Hasan'dır. Kûfelidir. Müsnedi ve tefsiri vardır. Buhâri, Müslim, Ebû Dâvud ve İbn Mâce ondan hadis nakletmişlerdir. Ahmed b. Hanbel'e onun hakkında sorulduğunda cevaben onun hakkında hayırdan başka bir şey bilmediğini söylemiştir. Yahya b Maîn onu *sika*, *me'mun*; İclî ise *sika* olarak nitelendirmiştir. İbn Hibbân da "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Ayrıca İbn Hacer de *sika*, *hâfız* ta'dil lafızlarıyla onu tevsik etmiştir. Bkz. Kelâbâzî, *el-Hidâye*, 2/522-523; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 19/478-487; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidal*, 3/35-39; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, 7/149; A.mlf, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/386.

⁶⁰ Ebû Dâvud Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünen-i ebî dâvûd*, thk. Şu'ayb Arnaûd-Muhammed Kâmil karh Belefî (Dâru'r-risâleti'l-âlemiyye, 1430/2009), "Tahâret", 119 (No. 317).

8. Nesâî → İshak b. İbrahim → Ebû Muâviye → Hişâm b. Urve → Babası (Urve b. Zübeyr) → Hz. Âişe.⁶¹

9. İbn Mâce → Ebû Bekr b. Ebî Şeybe → Ebû Usâme (Hammâd b. Usâme) → Hişâm b. Urve → Babası (Urve b. Zübeyr) → Hz. Âişe.⁶²

İsnadların Değerlendirilmesi

Tahrici yapılan rivâyet, Buhâri ve Müslim'in *el-Câmiu's-sahîh*'lerinde, Ebû Dâvûd, Nesâî ve İbn Mâce'nin *es-Sünen*'lerinde Hz. Âişe'den (r.anhâ) dokuz ayrı senedle nakledilmektedir. Bu rivâyetlerin içerisinde, Müslim'in 6. numarada ve Ebû Dâvûd'un 7. numarada naklettiği rivâyetlerde *tahvil* vardır. Müslim'in rivâyetindeki *tahvil* üç tarik, Ebû Dâvûd'un rivâyetindeki *tahvil* de iki tarik içermektedir. Buhâri'nin ise 4 numaralı tarike ait olan metni, 2. numarada zikretmiş olduğumuz tarike ait metinden *takti* olarak nakledilmiştir. Bu sebeple *tahvillere* ait olan tarikler eklenip, *takti* olan tarik çıkarıldığında mezkûr olan dokuz tarik, on bire yükselmektedir.

Buhâri, Müslim, Ebû Dâvûd, Nesâî ve İbn Mâce'nin nakletmiş olduğu bu on bir tarik, râvilerin *muasır* ve aralarında *likanın* sabit olması sebebiyle *muttasıldır*. Ancak Buhâri'nin naklettiği biri *takti* (2. tarik) olmak üzere 2. ve 4. tariklerde, Müslim'in *tahvil* içeren 6. numaradaki üç tarikten ikisinde ve İbn Mâce'nin 9. numaradaki tarikinde bulunan Ebû Usâme (ö.201/817) hakkında İbn Sa'd (ö. 230/845) "Ebû Usâme, *sika* ve güvenilir bir kimsedir. Çok sayıda hadis rivâyet etmiştir. Hadisleri rivâyet ederken *tedlîs* yapar, ancak bu *tedlîsi* açıklardı." demiştir.⁶³ Burada Ebû Usâme'nin *tedlîs* yaptığı ifade edilmiş olsa da bu tariklerle gelen rivâyetlerde herhangi bir *tedlîs* söz konusu değildir. Ayrıca 2., 4., 6. ve 9. numaralarda bulunan tariklerin râvileri *sikadır*. Bu sebeple gelen bu rivâyetler *sahîhtir*.

Buhâri'nin 1. numarada mezkûr olan tarikindeki Zekeriyâ b. Yahya hakkında tenkit ve kimliğinin tespiti noktasında ihtilaf mevcuttur. Öncelikle kimlik tespitindeki ihtilafi

⁶¹ Nesâî, "Tahâret", 205 (No. 323).

⁶² Ebû Abdullah b. Yezîd el-Kazvîni İbn Mâce, *Sünen-i ibn mâce*, thk. Şu'ayb Arnaûd - Âdil Mürşid - Muhammed Kâmil karh Belefî-Abdullatif Harzallah (Dâru'r-risâleti'l-âlemiyye, 1430/2009) "Tahâret", 91 (No. 568).

⁶³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 6/364.

nakletmek gerekirse: Buhâri'nin hadis rivâyetinde bulunduğu Zekeriyâyâ isimli iki râvi vardır. Her ikisi de rivâyetlerde Zekeriyâyâ b. Yahya olarak geçmektedir. Bunlardan birincisinin adı Zekeriyâyâ b. Yahya el-Belhî olup h. 230 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir.⁶⁴ Diğer râvi ise bizim burada tercih ettiğimiz Zekeriyâyâ b. Yahya el-Kûfî isimli Ebû Sukeyn'dir. Gassânî (ö. 498/1105) ve Kelâbâzî'ye (ö. 380/990) göre bu hadisin râvisi Zekeriyâyâ b. Yahya el-Belhî'dir. Gassânî konu ile ilgili şunları söyler: "Buhâri, Zekeriyâyâ b. Yahya el-Belhî'den teyemmüm ve diğer bazı konularda hadis rivâyet etmiştir. Zekeriyâyâ b. Yahya el-Kûfî'den ise Ramazan ve Kurban bayramları hakkında hadis almıştır. Kelabâzî de Abdullah b. Nümeyr'den teyemmüm konusunda hadis rivâyet edenin Zekeriyâyâ b. Yahya el-Belhî olduğunu söylemektedir. İbn Adî (ö. 365/976) ise bu râvinin Kûfe'li Ebû Sukeyn olduğunu söylemiştir. Dârekutnî de aynı görüşü benimsemiştir.⁶⁵ Bizim de burada Zekeriyâyâ b. Yahya el-Kûfî'yi tercih etmemizin sebebi, Zekeriyâyâ b. Yahya'nın hocası Abdullah b. Nümeyr'in de Kûfe'li olması dolayısıyladır. Bu sebeple birbirlerinden hadis rivâyet etme ihtimalleri yüksektir. Diğer Zekeriyâyâ b. Yahya ise Belh şehridendir. Kirmânî'ye (ö. 786/1384) göre bu hadisin râvisi olan Zekeriyâyâ b. Yahya hangisi olursa olsun hadisin sıhhat şartlarına olumsuz bir etkisi yoktur.⁶⁶ Aynî (ö. 855/1451) de her iki râvinin, râvi şartlarını taşıdıklarını söylemiştir.⁶⁷ Fakat Zekeriyâyâ b. Yahya el-Belhî'nin *sika* bir râvi olduğu hususunda ihtilaf yokken, Ebû Sukeyn hakkında ihtilaf söz konusudur. Nitekim Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) ve Zehebî (ö. 748/1348) onun hakkında *sika* demiş⁶⁸, İbn Hibbân (ö. 354/965) da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir.⁶⁹ Hâkim en-Nîsâbü'rî (ö. 405/1014) ise "Hadis rivâyetinde hata yapıyor" derken; Birkânî (ö. 425/1034), Zekeriyâyâ b. Yahya hakkında Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *metrûk*, Hâkim ise Dârekutnî'nin *leyse bi-kavî* dediğini nakletmiştir.⁷⁰ Bu cerh ve ta'dîl lafızlarından da anlaşıldığı üzere şâyet bu rivâyet Zekeriyâyâ b. Yahya el-Belhî tarihiyle kabul edilecek olursa *sahîh*, Zekeriyâyâ b. Yahya el-Kûfî tarihiyle kabul edilecek olursa da *zayıf*, *mütâbi* oluşu sebebiyle de *hasen li-gayrihi* olmaktadır. Buhâri'nin bu rivâyeti, *zayıf* olmasına rağmen Zekeriyâyâ b. Yahya el-Kûfî tarihiyle,

⁶⁴ Bkz. Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 9/378-379.

⁶⁵ Ebû Fadl Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî şerhu sahîhi'l-buhâri*, thk. Muhammed Fuad Abdülbâki (Beirut: Dâru'l-ma'rife, 1379/1960), I/440-441; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4/11-12.

⁶⁶ Kirmânî, *el-Kevâkibu'd-derârî*, 3/214.

⁶⁷ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4/11-12.

⁶⁸ Bağdâdî, *Târihu bağdâd*, 8/458; Zehebî, *el-Kâşif*, 1/406.

⁶⁹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/254.

⁷⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, 3/338.

mütâbaat amaçlı olarak rivâyette bulunmuş olabileceğini de söylemekte bir mahzur yoktur. Nitekim bunun birçok örneği mevcuttur.⁷¹ Geriye kalan **3, 5, 7** ve **8** numaralı tarikler *sahîhtir*.

Metinlerin Değerlendirilmesi

Yukarıdaki senedler içerisinden, ilk tahric edilmiş olması sebebiyle Buhârî'nin rivâyetinin hem metni hem de tercümesi verilmiştir. Burada öncelikle **2., 4., 6.** ve **9.** numaralardaki tariklere ait metinler tercümesi verilen rivâyet çerçevesinde incelenecektir. **3., 5., 7.** ve **8.** numaralardaki tariklere ait metinler ise kendi aralarında benzerliği olup, esas alınan metinden lafız olarak farklılığı benzerliğinden fazla olduğu için bu rivâyetler de **8** numaralı Nesâî rivâyeti esas alınarak incelenecektir.

Bu bölümdeki rivâyetler Hz. Âişe'nin (r.anhâ) gerdanlığını Hz. Esma'dan (r.anhâ) ödünç olarak aldığı kısım ile başlamaktadır. Bu yönüyle mezkûr rivâyetler, ilk bölümdeki rivâyetlerden farklı olarak Hz. Âişe'ye ait olduğu ifade edilen gerdanlığın aslında Hz. Esma'ya ait olduğunu göstermektedir. Aynî, rivâyetlerde mezkûr olan hadisede Hz. Esma'ya ait olan bu gerdanlığın yolculuk esnasında Hz. Âişe'nin zimmetinde ve tasarrufunda olması hasebiyle Hz. Âişe'nin kendi gerdanlığı olarak bu eşyadan bahsetmesinin normal olduğunu dile getirmiştir.⁷²

2., 4., 6. ve **9.** numaralardaki senedlere ait metinlerde (فَبَعَثَ) fiili yerine (فَأُرْسِلَ), (وَلَيْسَ), (فَصَلُّوا بِعَوْرَتِي وَضُوءٍ), aynı şekilde takdim tehir yapılarak (مَعَهُمْ مَاءٌ، فَصَلُّوا) cümlesi yerine (فَلَمَّا أَتَوْا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) cümlesi yerine (فَشَكَوْا ذَلِكَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) cümlesi yerine (فَأَنْزَلَ اللَّهُ)، (وَسَلَّمَ شَكَوَا ذَلِكَ إِلَيْهِ) lafzı hazf olunmuş, onun bulunduğu yerde te'kid manasında (فَطُ) kelimesi, (حَيْرًا) yerine (بَرَكَهَةً) ifadeleri kullanılmıştır. Ayrıca **2., 4.** ve **6.** da (رَجُلًا فَوَجَدَهَا) cümlesi yerine (نَاسًا مِنْ أَصْحَابِهِ فِي طَلِبِهَا), **9.** da ise (أُنَاسًا فِي طَلِبِهَا) ifadeleri

⁷¹ Bkz. Ayşe Esra Ağırakça Şahyar, *Kütüb-i Sitte'den Örneklerle Zayıf Hadis Rivayeti* (İstanbul: Akdem Yayınları, 2011).

⁷² Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4/12.

kullanılmış, (لِعَائِشَةَ) ismi ise hazf edilmiştir. Burada birlikte incelenen 1, 2, 4, 6 ve 9 numaralı tarikler Hişâm b. Urve'ye (ö.146/763?) kadar müşterek râvi zinciriyle gelmiştir. Esas alınan metin Hişâm b. Urve'den Zekeriyâ b. Yahya (ö. 251/869), Abdullah b. Numeyr (ö.199/814) tarihiyle, 2 ve 4 numaralı metinler Ubeyd b. İsmail (ö. 250/864), Ebû Usâme (ö. 201/817) tarihiyle, 6 ve 9 ise Ebû Bekr b. Ebî Şeybe (ö. 235/849), Ebû Usâme tarihiyle gelmiştir. Rivâyetlerin metinlerine bu bilgiler çerçevesinde bakıldığında farklılıkların Abdullah b. Numeyr ve Ebû Usâme'den kaynaklandığı izlenimi doğmaktadır. Fakat buradaki tüm farklılıkların veyahut da bir kısmının tamamen onlardan kaynaklandığını söylemek mümkün değildir. 9 numaralı metindeki farklılık ise muhtemelen İbn Mâce'den kaynaklanmaktadır.

Nesâî'nin 8 numaralı tarikine ait olan metni şöyledir:

قَالَتْ: بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُسَيْدَ بْنَ حُضَيْرٍ وَنَاسًا يَطْلُبُونَ قِلَادَةَ كَانَتْ لِعَائِشَةَ نَسِيئَتِهَا فِي مَنْزِلِ نَزَلَتْهُ، فَحَضَرَتِ الصَّلَاةَ وَلَيْسُوا عَلَى وُضُوءٍ، «وَمَ يَجِدُوا مَاءً فَصَلُّوا بَعِيرٍ وَضُوءٍ، فَذَكَرُوا ذَلِكَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ آيَةَ التِّيْمُمِ» قَالَ: أُسَيْدُ بْنُ حُضَيْرٍ: جَزَاكَ اللَّهُ خَيْرًا، فَوَاللَّهِ مَا نَزَلَ بِكَ أَمْرٌ تَكْرَهِيئُهُ إِلَّا جَعَلَ اللَّهُ لِكَ وَلِلْمُسْلِمِينَ فِيهِ خَيْرًا.

(Hz. Âişe) dedi ki: Resûlullah (s.a.v.), Üseyd b. Hudayr ve beraberinde bir grup insanı; Âişe'nin konaklama yerinde kaybettiği gerdanlığı aramak için göndermişti. Namaz vakti geldi. Abdestli de değillerdi, su da bulamadılar ve abdestsiz olarak namazlarını kıldılar. Sonra bu durumu Resûlullah'a (s.a.v.) anlattılar o zaman Allah teyemmüm âyetini indirdi. Üseyd b. Hudayr (Hz. Âişe'ye) diyor ki: “Allah seni hayırla mükâfatlandırırsın, senin başına hoş olmayan bir iş geliyor da o iş Müslümanlar hakkında hayırlara vesile oluyor.”

Yukarıda verilen Nesâî'nin rivâyeti çerçevesinde, 3. ve 5. rivâyetlerin başında (هَلَكْتُ) أُسَيْدَ بْنَ (أُسَيْدَ بْنَ) ziyadesi vardır. 3. de (رَسُولُ) yerine (النَّبِيِّ) ifadesi kullanılmıştır. 3. ve 5. de (أُسَيْدَ بْنَ) (فِي طَلِبِهَا رِجَالًا), 7. de ise (حُضَيْرٍ وَنَاسًا يَطْلُبُونَ قِلَادَةَ كَانَتْ لِعَائِشَةَ نَسِيئَتِهَا فِي مَنْزِلِ نَزَلَتْهُ) (وَلَيْسُوا عَلَى وُضُوءٍ، وَمَ يَجِدُوا مَاءً) 7. de (بَنَ حُضَيْرٍ وَأَنَاسًا مَعَهُ فِي طَلَبِ قِلَادَةِ أَصْلَتْهَا عَائِشَةُ) (فَأَتُوا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) cümleleri noksan olup, (فَذَكَرُوا ذَلِكَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) cümleleri noksan olup,

هَذَا كَرُوا ذَلِكَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) cümlesi vardır. **3.** de (فَذَكُّوا ذَلِكَ لَهُ) cümlesi hazf edilmiş ve **3**'üncünün metni (فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ) cümlesiyle son bulmuştur. (فَأَنْزَلَ اللَّهُ آيَةَ التَّيْمِيمِ) yerine **7.** de (فَأَنْزَلَ اللَّهُ آيَةَ) fiili olup, **5.** de ise (عَزَّ وَجَلَّ) sıfatları hazfedilmiştir. **5**'incinin metni (فَأَنْزَلَ اللَّهُ آيَةَ التَّيْمِيمِ) cümlesiyle bitip, sonunda (زَادَ ابْنُ مُمَيَّرٍ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ: اسْتَعَارَتْ مِنْ أَسْمَاءَ) ziyadesi vardır. **7.** de (زَادَ ابْنُ نُفَيْلٍ: فَقَالَ لَهُ أَسِيدُ بْنُ حَضِيرٍ) ifadesiyle ziyadenin aidiyeti belirtilip, Nesâî'nin son cümlesinden farklı olarak (جَزَاكَ) yerine (يَزِمُّكَ), (حَيْرًا) yerine ise (فَرَجًا) kelimesi kullanılmıştır. Burada birlikte incelenen **3, 5, 7** ve **8** numaralı tarikler Hişâm b. Urve'ye (ö.146/763?) kadar müşterek râvi zinciriyle gelmiştir. **3, 5** ve **7** (**7**'nciye ait ilk tarik) numaralı metinler Abde b. Süleyman'dan (ö. 187/803?), **7** (**7**'nciye ait diğer tarik) ve **8** numaralı metinler ise Ebû Muâviye (ö.195/811) tarihiyle gelmiştir. Burada **5** ve **8** numaralı metinler çerçevesinde diğer rivâyetlere bakıldığında bu tasarrufların temelde Abde b. Süleyman ve Ebû Muâviye'den kaynaklandığı görülmektedir. Çünkü İshak b. İbrahim (ö. 238/853) bu iki râviden de nakilde bulunmuş ve farklılıklar böylece netleşmiştir.

Bu bölümdeki rivâyetlerde ilk bölümden farklı olarak, gerdanlığı aramak üzere gönderilen kişilerin namaz vakti girdiğinde su olmadığı için abdestsiz olarak namaz kıldıkları nakledilmektedir. Bu nakiller fakihler arasında ihtilafa sebebiyet vermiştir. Nevevî (ö. 676/1277) bu rivâyetlerin, su ve toprak bulamayan bir kimsenin bu haliyle namaz kılması gerektiğine dair delil teşkil ettiğini söylemiş, ayrıca selef ve halef arasında görüş ayrılığının da olduğunu eklemiştir.⁷³ Hattâb es-Subkî (ö. 1933), Ebû Dâvûd şerhinde bu görüşleri toplamıştır. Onun naklettikleri çerçevesinde: İmâm-ı Şâfiî (ö. 204/820), İmâm-ı Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ve hadîşçilerin cumhûru, böyle bir kimsenin abdestsiz olsa da namazını kılması gerektiğini söylemişlerdir. İmâm-ı Şâfiî böyle bir kimsenin daha sonrasında namazını iade etmesi gerektiği görüşünderken, İmâm-ı Ahmed b. Hanbel ise ondan nakledilen meşhur kavle göre iade gerekmediği kanaatini taşımaktadır. İmâm-ı Âzam Ebû Hanife (ö. 150/767) ve İmâm-ı Mâlik'ten (ö. 179/795) nakledilen meşhur rivâyete göre abdest ve teyemmüm imkânı bulamayan bir kimsenin namaz kılması sahîh değildir. İmâm-ı

⁷³ Ebû Zekerriyya Muhyiddîn Yahya b. Şeref en-Nevevî, *el-Minhâc şerhu sahîh-i müslim b. el-haccâc* (Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-arabî, 1392), 4/59.

Âzam Ebû Hanife bu namazın kaza edilmesi gerektiğini söylerken, İmâm-ı Mâlik namazın kaza edilmesinin gerekmeceğini söylemiştir.⁷⁴

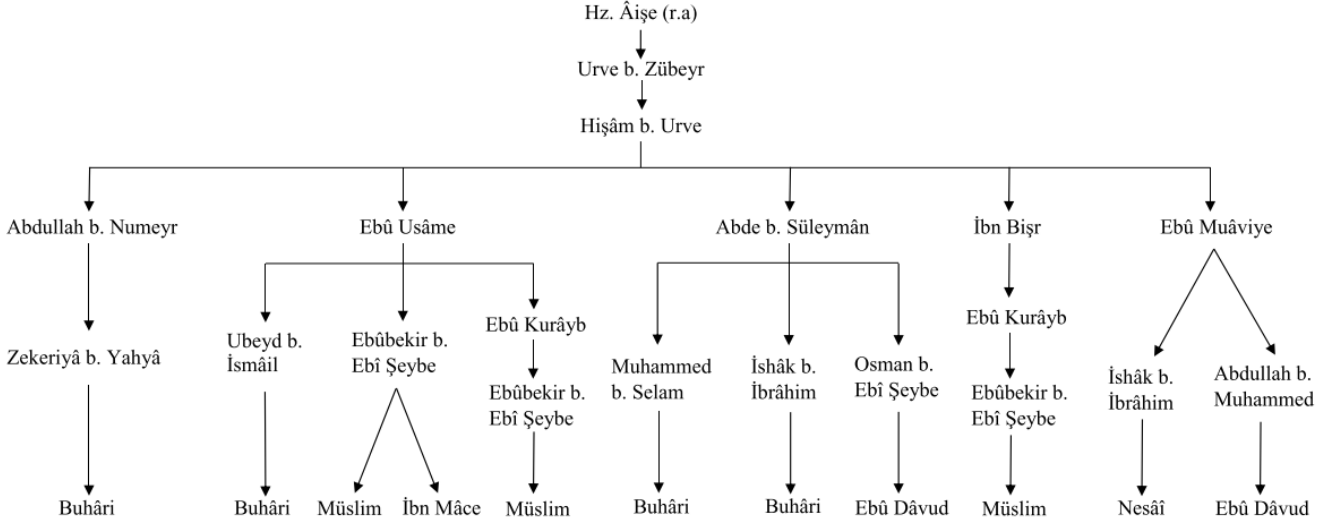
Ayrıca bu bölümdeki rivâyetlerde kaybolan gerdanlığın aranma süreci anlatılırken birbirlerinden farklı olarak sırasıyla şu ifadeler kullanılmıştır: (رَجُلًا فَوَجَدَهَا) (bir adam (gönderdi), o da buldu), (نَاسًا مِنْ أَصْحَابِهِ فِي طَلَبِهَا) (O (s.a.v.) ashâbından bazı kimseleri gerdanlığı aramaya (gönderdi)), (أُنَاسًا فِي طَلَبِهَا) (bazı kişileri gerdanlığı aramaya (gönderdi)), (أُسَيْدَ بْنِ حُضَيْرٍ) (Üseyd b. Hudayr ve bir grup insanı gerdanlığı aramak için (gönderdi)), (فِي) (Üseyd b. Hudayr ile birlikte bazı kişileri gerdanlığı aramak üzere (gönderdi)). Burada arama işlemi yapan üç grup ortaya çıkmaktadır: “Bir adam”, “bir grup insan” ve “Üseyd b. Hudayr ile birlikte bir grup insan”. Nevevî, bu konuda âlimlerin şöyle dediğini nakleder: “Gönderilen bu kişi Üseyd b. Hudayr ile ona tabi olan bazı kişilerdir. Onlar oraya gidip bir şey bulamadılar. Üseyd, dönünce gerdanlığı devenin altında buldu.”⁷⁵ Bu bilgi ışığında rivâyetlerde yalnızca Üseyd b. Hudayr’ın isminin zikredilmesi onun bu arama ekibinin başı olmasından kaynaklanmaktadır.

İsnad Şeması

⁷⁴ Mahmud Muhammed Hattâb es-Subkî, *el-Menhelu 'l-azbu 'l-mevrûd şerhu sünen-i ebî dâvud*, thk. Emîn Mahmud Muhammed Hattâb (Kahire-Mısır: Matbaatü'l-istikâme, 1353), 3/146; Celal Yıldırım, *Kaynaklarıyla Ahkâm Hadisleri* (Konya: Uysal Kitabevi, 1986), 1/455-456.

⁷⁵ Nevevî, *el-Minhâc*, 4/59.

Şekil 2.



2.1.3. Ammâr b. Yâsir'den Gelen Rivâyet

Aşağıdaki mezkûr rivâyeti Ebû Dâvûd (ö. 275/889), Nesâi (ö. 303/915) ve İbn Mâce (ö. 273/887) nakletmiştir. Ammâr b. Yâsir'den gelen bu rivâyetler muhtevâ olarak hem nüzûl ile ilgili detaylı bir anlatım sunarken aynı zamanda da teyemmümün nasıl alındığına dair malumat vermektedir. Bu konu başlığı altında nüzûl ile ilgili kısımlar detaylıca incelenip, teyemmümün nasıl alındığına dair kısımlara ise değinilmekle yetinilecektir. Çünkü bu kısımlar müstakil olarak “Teyemmümün Alınışı ve İhtilâm Olan Kimsenin Teyemmüm Alması İle İlgili Gelen Rivâyetler” başlığı altında incelenecektir. Ammâr b. Yâsir'den gelen bu rivâyetin metnini Ebû Dâvûd aşağıdaki şekilde vermiştir;

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَرَسَ بِأَوْلَادِ الْجَيْشِ وَمَعَهُ عَائِشَةُ فَأَنْقَطَعَ عَقْدُهَا مِنْ جِرْعِ ظَفَارٍ، فَحَسِسَ النَّاسُ
إِتِّعَاءَ عَقْدِهَا ذَلِكَ حَتَّى أَضَاءَ الْفَجْرُ، وَلَيْسَ مَعَ النَّاسِ مَاءٌ فَتَعَيَّطَ عَلَيْهَا أَبُو بَكْرٍ وَقَالَ: حَبَسَتِ النَّاسَ وَلَيْسَ مَعَهُمْ مَاءٌ، فَأَنْزَلَ
اللَّهُ تَعَالَى عَلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رُحْصَةَ التَّطَهُّرِ بِالصَّعِيدِ الطَّيِّبِ، فَقَامَ الْمُسْلِمُونَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
فَصَرَبُوا بِأَيْدِيهِمْ إِلَى الْأَرْضِ، ثُمَّ رَفَعُوا أَيْدِيَهُمْ، وَلَمْ يَقْبِضُوا مِنَ التُّرَابِ شَيْئًا، فَمَسَحُوا بِهَا وُجُوهَهُمْ وَأَيْدِيَهُمْ إِلَى الْمَنَاكِبِ، وَمِنْ
بَطُونِ أَيْدِيهِمْ إِلَى الْإِبْطِ.

زَادَ ابْنُ يَحْيَى فِي حَدِيثِهِ قَالَ ابْنُ شَهَابٍ فِي حَدِيثِهِ: «وَلَا يَغْتَبِرُ بِهَذَا النَّاسِ»، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَكَذَلِكَ رَوَاهُ ابْنُ إِسْحَاقَ
 قَالَ فِيهِ: عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ «وَذَكَرَ ضَرْبَتَيْنِ». كَمَا ذَكَرَ يُوسُفُ، وَرَوَاهُ مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ «ضَرْبَتَيْنِ»، وَقَالَ مَالِكٌ: عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنِ
 عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ أَبِيهِ، عَنِ عَمَّارٍ، وَكَذَلِكَ قَالَ أَبُو أُوَيْسٍ: عَنِ الزُّهْرِيِّ، وَشَكََّ فِيهِ ابْنُ عُيَيْنَةَ قَالَ: مَرَّةً عَنِ عُبَيْدِ اللَّهِ،
 عَنِ أَبِيهِ، أَوْ عَنِ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، وَمَرَّةً قَالَ: عَنِ أَبِيهِ، وَمَرَّةً قَالَ: عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ اضْطَّرَبَ ابْنُ عُيَيْنَةَ فِيهِ، وَفِي سَمَاعِهِ
 مِنَ الزُّهْرِيِّ وَمَنْ يَذْكُرُ أَحَدًا مِنْهُمْ فِي هَذَا الْحَدِيثِ «الضَّرْبَتَيْنِ» إِلَّا مَنْ سَمَّيْتُ.

(Ammâr b. Yâsir dedi ki:) Resûlullah (s.a.v.) yanında Âişe olduğu halde gece yarısından sonra Ulâtü'l-Ceyş'te konakladı. (Burada) Âişe'nin Zafâr boncuğundan olan gerdanlığı kayboldu. Ordu tanyeri ağarınca kadar bu gerdanlığı aramakla meşgul oldu. Hâlbuki yanlarında su yoktu. Bundan dolayı Ebû Bekir, Âişe'ye kızdı ve: “*İnsanları (yola devam etmekten) alıkoydun. Hâlbuki onların yanında su yok*” dedi. Bunun üzerine Allah Teâla, Resûlullah’a (s.a.v.) temiz olan yeryüzü cinsinden bir şeyle temizlenme ruhsatını (teyemmüm âyetini) indirdi. Hemen Müslümanlar Resûlullah’la (s.a.v.) birlikte kalktılar ve ellerini yere vurdular, sonra da topraktan bir şey avuçlamadan kaldırıp yüzlerini ve ellerini üstten omuzlarına, avuçlarının içinden de koltuk altlarına kadar mesh ettiler.

İbn Yahya rivâyetinde, İbn Şihâb’ın; “*İnsanlar buna itibar etmiyorlar*” dediğini ilâve etti. Ebû Dâvûd dedi ki: Bu hadisi, İbn İshak da böylece rivâyet etti ve İbn Abbâs’ı dâhil etti. Yûnus’un dediği gibi, “*İki defa vurdular*” dedi. Bunu Mâ’mer de Zührî’den “*İki vuruş*” şeklinde rivâyet etti. Mâlik, Zührî den, Zührî, Ubeydullah b. Abdillâh’dan o da babası tarikiyle Ammâr’dan rivâyet etti. Ebû Uveys de aynı şekilde Zührî’den rivâyet etti. İbn Uyeyne, Ubeydullah’ın babasında şüphe etti. Bir seferinde “Ubeydullah’tan o da babasından veya Ubeydullah’tan, o da İbn Abbâs’tan” şeklinde, başka bir seferinde “babasından”, bir seferinde de “İbn Abbâs’tan” şeklinde rivâyet etti. Yine İbn Uyeyne, o hadisi Zührî’den duyup duymadığında da tereddüt etti. Onlardan ismini verdiğimden başka hiçbirisi bu hadiste iki vuruşu zikretmedi.

Bu rivâyeti Ebû Dâvûd, Nesâî ve İbn Mâce aşağıdaki isnadlarla nakletmektedir:

1. Ebû Dâvûd → Muhammed b. Ahmed b. Ebî Halef⁷⁶ ve Muhammed b. Yahya en-Nîsâbûrî⁷⁷ → Ya'kûb (b. İbrahim)⁷⁸ → Ebî (İbrahim b. Sa'd)⁷⁹ → Salih (b. Keysân)⁸⁰ → İbn Şihâb⁸¹ → Ubeydullah b. Abdullah⁸² → İbn Abbâs → Ammâr b. Yâsir.⁸³

⁷⁶ **Muhammed b. Ahmed b. Ebî Halef (ö. 236/851)** : Künyesi Ebû Abdullah'tır. Bağdatlıdır. Ebû Ma'mer el-Katîi mescidinin imamlığını yapmıştır. Müslim ve Ebû Dâvud ondan hadis rivayet etmişlerdir. Ebû Hâtim er-Râzî onun hakkında *sika*, *saduk* ta'dil lafızlarını kullanmış; İbn Hacer de onu *sika* bir râvi olarak nitelendirmiştir. İbn Hibbân ise "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiş ve "Bazen hata yapardı" demiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/91; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu bağdâd*, 1/352-353; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 24/347-349; Zehebî, *el-Kâşif*, 2/154; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/466.

⁷⁷ **Muhammed b. Yahya en-Nîsâbûrî (ö.258/872)** : Künyesi Ebû Abdullah'tır. Ez-Zühli nisbesiyle tanınmıştır. Müslim hariç Kütüb-i Sitte müellifleri ondan rivayette bulunmuşlardır. Müslim önceleri hocası Zühli'den çok hadis rivayetinde bulunmuş, fakat Halku'l-Kur'ân meselesinde Zühli'nin Buhârî'ye cephe aldığı görünce onun dersini terketmiş ve Zühli'den yazdığı hadisleri ona geri gönderip, bu hadisleri kitabına almamıştır. Birçok münekkit âlim Zühli'yi farklı ta'dil lafızlarıyla tevsik etmişlerdir. Ebû Dâvud, "*Emîrû'l-mü'mînîn fi'l-hadîs*"; Ebû Hâtim de onun *sika* ve yaşadığı dönemin imamı olduğunu söylemiştir. Ayrıca Nesâî, *sika*, *sebt* ve hadis imamlarından birisi olduğunu; İbn Huzeyme de asrının imamı olduğunu ifade etmiş; İbn Hacer ise onu *sika*, *hâfiz*, *celîl* ta'dil lafızlarıyla tevsik etmiştir. Bkz. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu bağdâd*, 4/185-191; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 12/273-285; A.mlf, *Tezkiretü'l-huffâz*, 2/87-88; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, 9/511-516.

⁷⁸ **Ya'kûb (b. İbrahim) (ö. 208/824)** : Künyesi Ebû Yusuf'tur. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı ondan rivayette bulunmuşlardır. Ebû Hâtim er-Râzî onun hakkında *saduk*; İclî ve Yahya b. Maîn ise *sika* demiştir. İbn Hibbân "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Ayrıca Zehebî onun için *sâfîz*, *imâm*, *hüccet* derken; İbn Hacer de *sika*, *fazilet sahibi* ta'dil lafızlarıyla onu tevsik etmiştir. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 7/247; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 8/396; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 32/308-311; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 9/491-493.

⁷⁹ **Ebî (İbrahim b. Sa'd) (ö. 183/799)** : Künyesi Ebû İshak'tır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı ondan rivayette bulunmuşlardır. Ahmed b. Hanbel, İbrahim b. Sa'd hakkında *sika*, hadislerinin ise *müstakîm* olduğunu söylemiş; Yahya b. Maîn ise onun için *sika*, *hüccet*, *leyse bihî be's* ifadelerini kullanmıştır. Ayrıca İclî ve İbn Adî de onu *sika* ta'dil lafızıyla tevsik ederken, Ebû Hâtim er-Râzî'nin ise bir rivayette *sika*, diğer bir rivayette *leyse bihî be's* dediği nakledilmiştir. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 7/234; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/101-102; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/7; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 2/88-94.

⁸⁰ **Salih (b. Keysân) (ö. 145/763?)** : Künyesi Ebû Muhammed'dir. Ebu'l-Hâris te denilmiştir. Medine'lidir. Vefat tarihinde kesinlik olmayıp, h. 140 sonrası olarak ifade edilmiştir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı ondan rivayette bulunmuşlardır. Salih b. Keysân, Abdullah b. Zübeyr'i ve İbn Ömer'i görmüştür. Yahya b. Maîn, Nesâî, İclî ve İbn Hirâş (ö. 283/896), Salih b. Keysân hakkında *sika* ta'dil lafzını kullanmışlar; İbn Hibbân onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiş ve "Medine'nin fakihlerinden ve hadis toplayıcısıdır" demiştir. Ayrıca İbn Sa'd "Çok hadis rivayet eden *sika* ve güvenilir bir râvî idi" demiştir. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/419-420; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 13/79-84; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 5/454/456; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, 4/399-401.

⁸¹ **İbn Şihâb (ö. 124/742)** : Muhammed b. Şihâb ez-Zührî ismiyle tanınmıştır. Künyesi Ebû Bekr'dir. Tâbiîn neslinden olup, hadisleri Emevî Halifesi Ömer b. Abdülazîz'in emriyle resmen tedvin eden âlimdir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı ondan rivayette bulunmuşlardır. Zührî, Medine'li meşhur yedi fakihten de ders almıştır. Hocası olan Saîd b. Müseyyeb (ö. 94/713) onun hakkında "Yerine senin gibisini bırakan kişi ölmüş sayılmaz" diyerek onu övmüştür. Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814), "Zührî, Medine ehlinin en âlimiydi" derken; Amr b. Dînâr da (ö. 126/744?) "Zührî'den daha âlim bir kimseyi görmedim" demiştir. İbn Hibbân ise hadis münekkitlerinin görüşlerini özetler mahiyette Zührî hakkında "Kendi zamanının en *hâfızı* ve en iyilerindendi. Ayrıca *fakih* ve *fazilet sahibi* idi." demiştir. Bkz. Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 1/220-221; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/71-74; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/34-350; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 5/326-350; A.mlf, *el-Kâşif*, 2/219.

⁸² **Ubeydullah b. Abdullah (ö. 98/716?)** : Künyesi Ebû Abdullah'tır. Dedesi Utbe, Abdullah b. Mes'ûd'un kardeşidir. Tâbiîn döneminde yaşamış meşhur Medineli yedi fakihten birisidir. Ebû Abdullah âmâ olup, doğuştan mı yoksa sonradan mı âmâ olduğu bilinmemektedir. Vefat tarihinde de ihtilaflar olmakla birlikte bazı tabakât müellifleri h. 98'in daha doğru olduğunu söylemişlerdir. Hadis münekkitçilerinin tamamı Ebû Abdullah'ı *sika*, *sebt*, *imâm*, *hâfiz* vasıflarıyla ta'dil etmişlerdir. Ayrıca İclî de Ebû Abdullah'ın salih bir kimse olduğunu, ilmi topladığını ve aynı zamanda da Ömer b. Abdülazîz'in öğretmenliğini yaptığını ifade etmiştir.

2. Nesâî → Muhammed b. Yahya b. Abdullah⁸⁴ → Ya'kûb b. İbrahim → Babası (İbrahim b. Sa'd) → Salih (b. Keysân) → İbn Şihâb → Ubeydullah b. Abdullah → İbn Abbâs → Ammâr b. Yâsir.⁸⁵

3. İbn Mâce → Muhammed b. Rumh⁸⁶ → Leys b. Sa'd⁸⁷ → İbn Şihâb → Ubeydullah b. Abdullah → Ammâr b. Yâsir.⁸⁸

İsnadların Değerlendirilmesi

Tahrici yapılan rivâyet, Ebû Dâvûd, Nesâî ve İbn Mâce'nin *es-Sünen*'lerinde Ammâr b. Yâsir'den (r.a.) üç tarikle nakledilmektedir. Ebû Dâvûd'un naklettiği rivâyet *tahvil* içermesi sebebiyle iki tarikli olup, Ammâr b. Yâsir'den gelen tarik sayısı toplamda dörde yükselmektedir. Ebû Dâvûd'un 1. numarada mezkûr olan iki tariki ve Nesâî'nin 2. numaradaki tariki, râvilerinin *muasır* ve aralarında *likanın* sabit olması sebebiyle *muttasıl*, *sika* olmaları sebebiyle de *sahîhtir*. Elbânî (ö. 1420/1999) ve Şuayb Arnaûd da (ö. 1437/2016) bu rivâyetler için *sahîh* demiştir. İbn Mâce rivâyetine gelince, tarikte mezkûr olan râviler *sikadır*. Ancak râvilerden Ubeydullah b. Abdullah (ö. 98/716?), Ammâr b.

Ebû Abdullah'a şair kimliği sebebiyle "Şairlerin en fakihî, fakihlerin en şairi" de denilmiştir. Bkz. Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, 5/385; İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/111; Şîrâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, 1/60; Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahman b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, thk. Ahmed b. Alî (Kahire-Mısır: Dâru'l-hadîs, 1421/2000), 1/358; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 4/475-479; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibu't-tehzib*, 7/23-24.

⁸³ Ebû Dâvûd, "Tahâret", 119 (No. 320).

⁸⁴ **Bkz. Muhammed b. Yahya en-Nisâbü'rî (ö.258/872).**

⁸⁵ Nesâî, "Tahâret", 197 (No. 314).

⁸⁶ **Muhammed b. Rumh (ö. 242/857)** : Muhammed b. Rumh et-Tücîbî ismiyle tanınmıştır. Künyesi Ebû Abdullah olup Mısırlıdır. Müslim ve İbn Mâce ondan rivayette bulunmuştur. Ebû Dâvud onun hakkında *sika*, fakat ondan bir şey yazmadım" derken; İbn Mâkûlâ (ö. 475/1082?), *sika*, *me'mun*; Ebû Saîd b. Yunus (ö. 347/958) *sika fi'l-hadîs*, *sebt*; Zehebî de *hâfiz*, *sebt*, *allâme* demiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/97; Mizzî, *Tehzibu'l-kemâl*, 25/203-206; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 11/498-500; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibu't-tehzib*, 4/164-165.

⁸⁷ **Leys b. Sa'd (ö.175/791)** : Künyesi Ebu'l-Hâris'tir. Mısırlı olup, o bölgede meşhur bir fakihtir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı ondan rivayette bulunmuşlardır. İbn Sa'd onun hakkında *sika* olup çok sayıda sahih hadis rivayet etmiştir. Yaşadığı dönemde Mısırda fetva vermekle öne çıkmıştır. Zengin bir kimseydi. Asalet, cömertlik ve ikram sahibiydi" derken; Ahmed b. Hanbel de *sika*, fakat hadis alma konusunda gevşeklik gösteriyor" demiştir. Yahya b. Maîn, Ebû Hâtim er-Râzî, İclî, Nesâî onu *sika* sayarken, Ali b. Medîni de *sebt ta'dil* lafızıyla tevsik etmiştir. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 7/358; İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/230; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 7/179-180; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/360-361; Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ*, 7/318-327; Mizzî, *Tehzibu'l-kemâl*, 24/255-279; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 8/136-163; A.mlf, *Tezkiretü'l-huffâz*, 1/164-166.

⁸⁸ İbn Mâce, "Tahâret", 90 (No. 565).

Yâsir'i görmemiştir. Ebû Dâvûd ve Nesâî tariklerinde Ubeydullah b. Abdullah ile Ammâr b. Yâsir arasında İbn Abbâs (r.a.) zikredilmektedir. İbn Mâce tarikinde ise İbn Abbâs düşmüştür. Elbânî ve Şuayb Arnaûd bu rivâyeti *sahîh* kabul etmişlerdir, fakat teknik açıdan sened *munkatı* olduğu için *zayıf* olarak nitelendirilebilir.

Metinlerin Değerlendirilmesi

Yukarıdaki senedler içerisinde, ilk tahrir edilmiş olması sebebiyle Ebû Dâvûd'un rivâyetinin hem metni hem de tercümesi verilmiştir. Burada ise öncelikle 2. numaradaki Nesâî rivâyeti incelenecektir. İbn Mâce'nin 3. numaradaki tarikine ait olan metni ise Ebû Dâvûd'un tercümesi verilen metninden birçok noktada lafız farklılığına sahiptir. Bu sebeple Nesâî'nin metni incelendikten sonra İbn Mâce'ye ait olan metnin tamamı ve tercümesinin verilmesi isabetli olacaktır.

Nesâî rivâyetine (عَرَسَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِأُولَاتِ الْجَيْشِ وَمَعَهُ عَائِشَةُ زَوْجَتُهُ فَأَنْقَطَعَ عَقْدُهَا مِنْ (زَوْجَتُهُ) جَزَعِ ظَفَارٍ تَعَالَى عَلَى) kelimesi ise ziyade olmuştur. (عَقْدٌ هَا) kelimesindeki (ل) harf-i ceri hafifletilmiştir. (وَمَ يَفْضُوا), (عَزَّ وَجَلَّ رُحْصَةَ النَّبِيِّمُ بِالصَّعِيدِ) yerine (رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رُحْصَةَ النَّبِيِّمُ بِالصَّعِيدِ الطَّيِّبِ) fiili kullanılmıştır. (بِأَيْدِيهِمْ إِلَى الْأَرْضِ) cümlesindeki (إِلَى) harf-i ceri de hafifletilmiştir. Nesâî rivâyetinde Ebû Dâvûd'daki ziyade bölüm yoktur. Ebû Dâvûd rivâyetini Muhammed b. Ahmed b. Ebî Halef (ö. 236/851) ve Muhammed b. Yahya en-Nîsâbûrî'den (ö.258/872) almış, Nesâî de Muhammed b. Yahya en-Nîsâbûrî tarikiyle ona iştirak etmiştir. Müşterek rivâyete rağmen bu lafızsal farklılıkların kimden kaynaklandığının tespit edilmesi mümkün gözükmemektedir.

İbn Mâce'nin 3. numaradaki tarikine ait olan metni şöyledir:

أَنَّهُ قَالَ: سَقَطَ عِقْدُ عَائِشَةَ، فَتَحَلَّقْتُ لِإِلْتِمَاسِهِ، فَأَنْطَلَقَ أَبُو بَكْرٍ إِلَى عَائِشَةَ، فَتَعَيَّظَ عَلَيْهَا فِي حَبْسِهَا النَّاسَ، فَأَنْزَلَ
اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ الرَّحْصَةَ فِي التَّيْمُمِ، قَالَ: فَمَسَحْنَا يَوْمَئِذٍ إِلَى الْمَنَاقِبِ، قَالَ: فَأَنْطَلَقَ أَبُو بَكْرٍ إِلَى عَائِشَةَ فَقَالَ: مَا عَلِمْتُ إِتِّكَ
لُمُبَارَكَةً.

(Ammâr b. Yâsir) şöyle dedi: Hz. Âişe'nin gerdanlığı düştü ve o gerdanlığı araması sebebiyle gecikti. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir, Hz. Âişe'nin yanına vararak halkın beklemesine sebep olduğu için ona şiddetle öfkelenildi. Biraz sonra Allah azze ve celle de teyemmüm hakkındaki ruhsatını indirdi. (Hz. Ammâr) dedi ki: Biz o gün omuzlarımıza kadar mesh ettik. (Hz. Ammâr) dedi ki: Bunun akabinde Ebû Bekir, Âişe'nin yanına vararak: “Ben senin bu kadar mübârek olduğunu bilemedim” dedi.

Bu bölümdeki rivâyetlerde önceki bölümlerden farklı olarak Ammâr b. Yâsir (r.a.), gerdanlığın Ulatü'l-Ceyş'te (Zâtü'l-Ceyş) düştüğünü nakletmiştir. Hz. Âişe'den (r.anhâ) gelen rivâyetlerdeki mekânsal şüphenin râvilerden değil, bilakis Hz. Âişe'den kaynaklandığını nakletmiştik. Ammâr b. Yâsir'in bu rivâyetlerde Ulatü'l-Ceyş'i (Zâtü'l-Ceyş) doğrudan ifade etmesi, Hz. Âişe'den kaynaklanan mekânsal şüphenin giderilmesi noktasında bilgi değeri taşımaktadır. Rivâyetlerde zikredilen Beydâ'nın Mekke'ye Zülhuleyfe'den daha yakın olduğu, Zâtü'l-Ceyş'in de Mekke ile Medine arasında bulunan bir yer olduğu nakledilmiştir.⁸⁹ Bu da hâdisenin Mekke ile Medine arasında gerçekleştiğini göstermektedir. Teyemmüm âyetinin ne zaman nazil olduğu da ayrı bir ihtilaf konusudur. İbn Abdilberr (ö. 463/1071), “*el-İstizkâr*” isimli eserinde bu hadisenin kesinlikle Benî Mustalik Gazvesinde gerçekleştiğini söylerken⁹⁰, Muhammed b. Habîb'in (ö. 245/860), Hz. Âişe'nin gerdanlığının düşme hadisesinin hicri dördüncü yılda meydana gelen Zâtu'r-Rikâ' seferinde gerçekleştiğine dair beyanı nakledilmiştir.⁹¹ İfk hadisesinin Benî Mustalik Gazvesinde vuku bulduğu bilgisi ışığında Taberânî'nin aşağıdaki rivâyeti incelendiğinde, nüzûl hadisesinin Zâtu'r-Rikâ' seferinde gerçekleşmesi mümkün gözükmemektedir. Çünkü Zâtu'r-Rikâ' seferi Benî Mustalik Gazvesinden önce gerçekleşmiş ve Hz. Âişe teyemmüm

⁸⁹ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî, *İrşâdü's-sârî li-şerhi sahihi'l-buhârî* (Mısır: el-Matba'atü'l-kübra el-emîriyye, 1323), 1/365-366.

⁹⁰ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yusuf b. Abdullah b. Muhammed İbn Abdilberr, *el-İstizkâr*, thk. Sâlim Muhammed Atâ' - Muhammed Alî Muavvez (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1421/2000), 1/302.

⁹¹ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4/4.

âyetinin nüzûlünün ifk hadisesinden sonra vuku bulduğunu aşağıdaki rivâyette beyan etmiştir.

Taberânî, Hz. Âişe'nin şöyle söylediğini nakletmiştir : “Benim gerdanlığımın hadisesi geçtikten ve iftiracılar sözlerini söyledikten sonra Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte başka bir gazaya çıktım ve yine gerdanlığım düştü de onu aramak için ordunun beklemesine sebep oldu. Fecr doğdu. Ben de Allah'ın dilediği kadar Ebû Bekir'den azar yedim. Bana: “*Kızcağızım her seferde bela ve meşakkat oluyorsun. İnsanların yanında su yok.*” dedi. Bunun üzerine Allah, teyemmüm hakkındaki ruhsatını indirdi. Ebû Bekir de bana ‘*Vallahi ey kızcağızım, senin ne kadar mübarek olduğunu ben anlayamamışım.*’ dedi.”⁹² Bu rivâyetten de anlaşılacağı üzere gerdanlığın düşmesi, ilki ifk hadisesinde olmak üzere iki kez gerçekleşmiş olup teyemmüm âyetinin nüzûlü de ifk hadisesinden sonradır. Ayrıca İbn Hacer (ö. 852/1449), bu görüşü destekler mahiyette, Ebû Hureyre'nin (r.a.) “Teyemmüm âyeti nazil olduğunda nasıl teyemmüm yapacağımı bilmiyordum.”⁹³ hadisine atıfta bulunarak, Ebû Hureyre'nin hicri yedinci yılda Müslüman olduğunu, Benî Müstalik Gazvesinin ise bundan daha önce vuku bulduğunu, bu sebeple de nüzûlün Benî Müstalik Gazvesinden sonra gerçekleştiğini söylemiştir.⁹⁴

Gerdanlığın zafâr (zıfâr) boncuğundan olduğu bilgisi de bu bölümdeki rivâyetlerde verilmiştir. Konu bağlamındaki diğer rivâyetlerde Üseyd b. Hudayr'ın (r.a.) Hz. Âişe'yi (r.anhâ) takdir cümlesi yer alırken, bu bölümdeki İbn Mâce rivâyetinde Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) takdir cümlesi geçmektedir.

Ebû Dâvûd'a ait metinde (بِالصَّعِيدِ الطَّيِّبِ) ve Nesâî'nin metninde ise (بِالصَّعِيدِ) lafzı geçmektedir. Bu bilgi teyemmüm yapılacak madde bağlamında önem arz etmektedir. Zeccâc'dan (ö. 311/923), dil bilimciler arasında (صَعِيد) kelimesinin toprak veya onun haricinde başka bir şey olması farketmeksizin yeryüzünün ismi olduğu noktasında bir ihtilafi

⁹² Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb Ebu'l-Kasım et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, thk. Hamdî b. Abdulmecîd es-Selefi (Kahire: Mektebetü ibn teymiyye, 1415/1994),23/121.

⁹³ Ebû Bekir İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbu'l-musannef fi'l- ehâdis ve'l-âsâr*, thk. Kemâl Yusuf el-Hût (Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 1409), 1/147 (No. 1689):

حَدَّثَنَا عَبَادُ بْنُ الْعَوَّامِ، عَنْ بُرَيْدٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ مُوسَى، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ آيَةُ التَّيَمُّمِ لَمْ أَدْرِ كَيْفَ أَصْنَعُ فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ أَجِدْهُ فَانْطَلَقْتُ أَطْلُبُهُ فَاسْتَقْبَلْتُهُ فَلَمَّا رَأَى الَّذِي جِئْتُ لَهُ، قَبَالَ ثُمَّ صَرَبَ يَدَيْهِ الْأَرْضَ فَمَسَحَ بِمَا وَجْهَهُ وَكَفَّيَهُ.

⁹⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 1/435.

bilmediği nakledilmiştir.⁹⁵ Bu kelimenin yalnızca toprağa has bir kullanıma sahip olduğu da söylenmiştir. Bu sebeple âlimler neyle teyemmüm edileceği hususunda ihtilafa düşmüşlerdir. Nitekim Hattâb es-Subkî (ö. 1933), Ebû Dâvûd şerhinde bu görüşleri toplamıştır. Onun naklettikleri çerçevesinde: İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe (ö. 150/767) ve İmâm-ı Muhammed'e (ö. 189/805) göre toprak, kum, taş, alçı, kireç, sürme ve arsenik gibi ateşle yakıldığında küle dönüşmeyen ve erimeyen yeryüzü cinsinden her şeyle teyemmüm yapmak sahîhtir fakat yandığında küle dönüşen odun ve ahşap türü maddeler ile ateşle eriyen demir, kurşun gibi maddelerin üzerlerinde toz yoksa onlarla teyemmüm yapmak sahîh değildir. İmâm-ı Ebû Yusuf (ö. 182/798) ise Hanefî mezhebindeki (yukarıdaki) müftabih görüşün aksine toprak ve kum haricindeki bir maddeyle teyemmümü sahîh görmez. İmâm-ı Mâlik, yanmadığı müddetçe yeryüzü cinsinden her türlü maddeyle teyemmümü caiz görür. İmâm-ı Şâfî (ö. 204/820) ve İmâm-ı Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) teyemmümün vücut uzuvlarına tozu yapışan temiz toprakla caiz olacağını söylemişlerdir. Evzâî (ö. 157/774) ve Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778) ise bunu daha kapsamlı tutarak yeryüzündeki her türlü maddeyle teyemmüm yapılabileceği hatta bunun karla bile mümkün olacağı görüşündedirler.⁹⁶

Bu rivâyetlerde teyemmümün nasıl alınacağı ve meshedilecek yerlerin ölçüsü de belirtilmektedir. Ebû Dâvûd ve Nesâî rivâyetlerinde teyemmüm yapmak için toprağa bir kez vurulduğu nakledilmektedir. Fakat Ebû Dâvûd, ziyade bölümünde Yûnus, İbn İshak ve Ma'mer'den bunun iki vuruş olarak nakledildiğini söylemiştir. Hattâb es-Subkî, âlimlerin bu husustaki görüşlerini şöyle toplamıştır: Hz. Ali (r.a.), Abdullah b. Ömer (r.a.), İmâm-ı Âzam Ebû Hanife, İmâm-ı Şâfî ve Süfyân es-Sevrî'nin de içerisinde bulunduğu âlimlerin çoğunluğunun görüşü teyemmümün iki vuruştan ibaret olup, bunlardan birisinin yüz için, diğerinin ise kollar için olduğudur. İmâm-ı Mâlik'ten gelen bir rivâyette bu görüşü desteklemektedir. Atâ (ö. 114/732), Mekhûl (ö. 112/730), Evzâî, Taberî (ö. 310/923), İmâm-ı Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye (ö. 238/853) ve İbnü'l-Münzir (ö. 318/930?) ise yüz ve el için bir vuruşun vacip olduğu görüşündedirler. İmâm-ı Mâlik ve Zührî'den (ö. 124/742) gelen bir rivâyet de bu görüşü desteklemektedir.⁹⁷ Kastallânî (ö. 923/1517), "İrşâdü's-sârî"de iki defa vurulması gereken görüşün teyemmümün pratiğe yansımaları noktasında, bir

⁹⁵ Ebû'l-Abbâs Hatîbüddehşe Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr fî ġaribi's-şerhi'l-kebir* (Beyrut: Mektebetü'l-ilmîyye, 1987), 1/339.

⁹⁶ Subkî, *el-Menhel*, 3/148.

⁹⁷ Subkî, *el-Menhel*, 3/149.

defa vurulması gereken görüşün ise delil olma açısından daha doğru olduğunu belirtmiştir.⁹⁸ Üç rivâyette de geçen kolların omuzlara kadar ve yalnızca Ebû Dâvûd ve Nesâî de geçen avuçlardan başlanarak koltuk altına kadar meshedilmesi ifadeleri de ayrı bir ihtilaf konusunu teşkil etmektedir. İbn Hacer, (الأَبَاطِ) lafzıyla nakledilen rivâyetler hakkında İmâm-ı Şâfiî ve diğer âlimlerin, eğer bu Hz. Peygamber'in (s.a.v.) emriyle vaki olduysa, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bunun sonrasında gerçekleştirdiği teyemmüm hususundaki tüm uygulamalarının bunu neshedeceğini, ancak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) emri dışında gerçekleşmiş bir uygulamaysa burada delilin yalnızca Hz. Peygamber'in (s.a.v.) emrettiğinin olacağı kanaatini bildirdiklerini söylemiştir.⁹⁹ Fakat bu ifadelerde geçen uygulamaların Hz. Peygamber'in (s.a.v.) tatbikatı olmadığı, muhtemelen bir kısım sahâbenin böyle amelde bulunduğu söylenmiş ve yalnızca Zührî'nin omuzlara kadar meshedilmesi gerektiği görüşünde olduğu rivâyet edilmiştir.¹⁰⁰

Bu rivayetlerde mezkûr olan, Hz. Âişe'nin (r.anhâ) Hz. Ebû Bekir'e (r.a.) “baba” değil de ismiyle hitap etmesi hususunda da âlimler bir incelik görmüşlerdir. İbrahim Canan (ö. 2009), “*Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*”nde bu hususla ilgili: “Babam demeyişi babalığın şefkat ve mülâyemet¹⁰¹ gerektirmesindedir. Hâlbuki Hz. Ebû Bekir, Hz. Âişe'yi hem sözle hem de fiille itab¹⁰² etmiş, te'dib¹⁰³ etmiştir. Bu ise şefkate muhaliftir. Bu sebeple Hz. Âişe, babasını zikrederken, bir yabancı yerine koyarak ismini zikretmiştir, ‘babam’ dememiştir.”¹⁰⁴ açıklamasında bulunmuştur.

⁹⁸ Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, 1/371.

⁹⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 1/445.

¹⁰⁰ İbnu'l-Esîr el-Cezerî, *Câmiu'l-usûl*, çev. S. Kemal Sandıkçı - Muhsin Koçak (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008), 11/444.

¹⁰¹ Mülâyemet : Yumuşak huyluluk, yumuşaklık, mülayimlik. Bkz. Kubbealtı Lugati, “Mülâyemet” (Erişim 9 Ekim 2021).

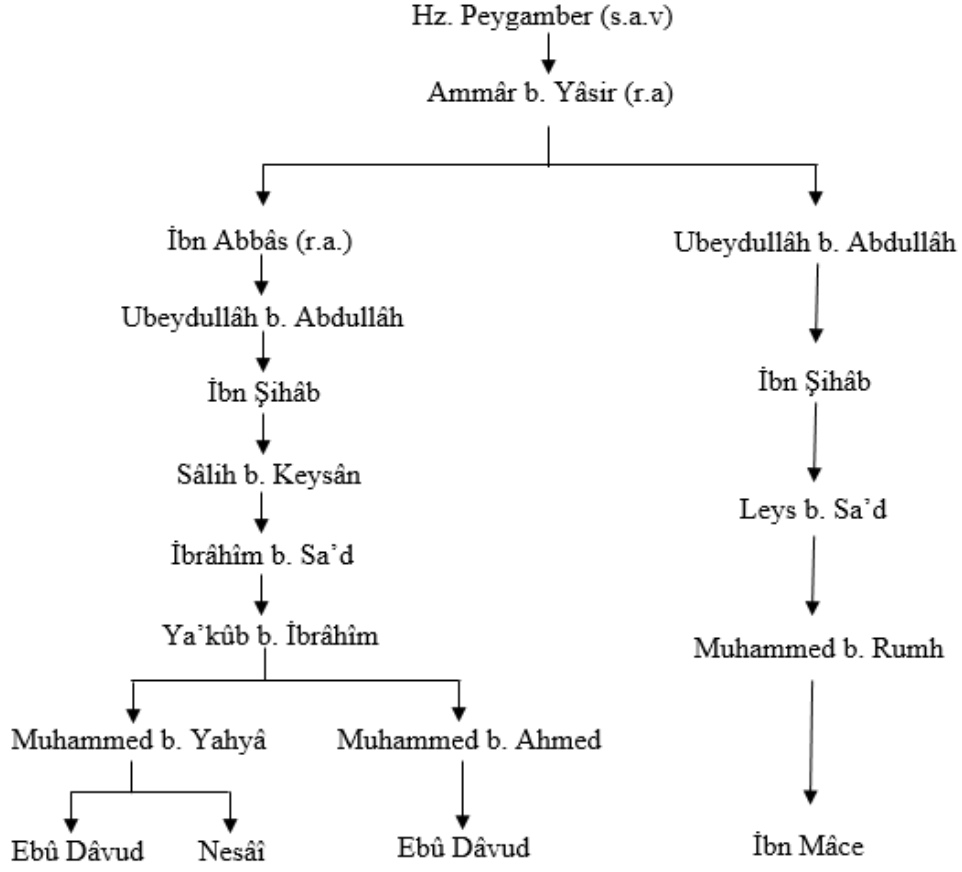
¹⁰² İtab: Azarlama, paylama. Bkz. Kubbealtı Lugati, “İtab” (Erişim 9 Ekim 2021).

¹⁰³ Te'dib: Terbiye etme, edeplendirme. Bkz. Kubbealtı Lugati, “Te'dib” (Erişim 9 Ekim 2021).

¹⁰⁴ İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1990), 10/502-503.

İsnad Şeması

Şekil 3.



ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEYEMMÜMÜN UYGULANMASI İLE İLGİLİ RİVÂYETLERİN TESPİTİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde beş başlık altında teyemmümün pratiğe yansımaları ile ilgili rivâyetler ele alınıp incelenecektir.

3.1. Yeryüzünün Temizleyici Oluşuyla İlgili Gelen Rivâyetlerin Tespiti Ve Değerlendirilmesi

Yeryüzünün temizleyici oluşuyla ilgili gelen rivâyetler Buhâri (ö. 256/870), Müslim (ö. 261/875), Tirmizî (ö. 279/892), Nesâî (ö. 303/915) ve İbn Mâce'de (ö. 273/887) yer almakta olup rivâyetler Câbir b. Abdullah (r.a.), Ebû Hureyre (r.a.) ve Huzeýfe'den (r.a.) farklı senedlerle nakledilmiştir.

3.1.1. Câbir b. Abdullah'tan Gelen Rivâyet

Aşağıdaki mezkûr rivâyeti Buhâri (ö. 256/870), Müslim (ö. 261/875) ve Nesâî (ö. 303/915) nakletmiştir. Rivâyetin metnini Buhâri aşağıdaki şekilde vermiştir;

أَعْطَيْتُ حَمْسًا لَمْ يُعْطَهُنَّ أَحَدٌ قَبْلِي: نُصِرْتُ بِالرُّعْبِ مَسِيرَةَ شَهْرٍ، وَجُعِلَتْ لِي الْأَرْضُ مَسْجِدًا وَطَهُورًا، فَأَيُّمَا رَجُلٍ مِنْ أُمَّتِي أَدْرَكَتْهُ الصَّلَاةُ فَلْيُصَلِّ، وَأُحِلَّتْ لِي الْمَعَانِمُ وَمَنْ نَحَلَ لِأَحَدٍ قَبْلِي، وَأُعْطِيَتْ الشَّفَاعَةَ، وَكَانَ النَّبِيُّ يُبْعَثُ إِلَى قَوْمِهِ خَاصَّةً وَبُعْثُ إِلَى النَّاسِ عَامَّةً.

Benden önce hiç kimseye verilmeyen beş şey bana verildi: Bir aylık mesafeden korku salmakla yardım olundum. Yeryüzü benim için mescit ve temizleyici kılındı. Ümmetimden herhangi biri nerede namaz vaktini idrak ederse orada namazını kılsın. Benden önce hiç kimseye helal kılınmayan ganimetler bana helal kılındı. Bana şefaathakı verildi. Peygamberler kendi kavimlerine gönderilirdi. Ben ise bütün insanlara gönderildim.

Bu rivâyeti Buhâri, Müslim ve Nesâî aşağıdaki isnadlarla nakletmektedir:

1. Buhâri → Muhammed b. Sinan (el-Avakî)¹⁰⁵ → Hüseyim (b. Beşîr es-Sülemî)¹⁰⁶
→ Tahvil → Saîd b. Nadr¹⁰⁷ → Hüseyim (b. Beşîr es-Sülemî) → Seyyâr (b. Verdân Ebu'l-Hakem)¹⁰⁸ → Yezîd (b. Suheyb el-Fakîr)¹⁰⁹ → Câbir b. Abdullah → Hz. Peygamber (s.a.v.).¹¹⁰

¹⁰⁵ **Muhammed b. Sinân (el-Avakî) (ö. 223/838)** : Künyesi Ebû Bekr'dir. El-Avakî olarak tanınmıştır. Müslim ve Nesâî dışındaki Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Yahya b. Maîn (ö. 233/848) onu tevsik etmiştir. İbn Hacer (ö. 852/1449) onun hakkında *sika, sebt*; Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 277/890), *sadûk* derken Zehebî (ö. 748/1348) ise *imâm, hâfız* lafızlarıyla ta'dil etmiştir. İbn Hibbân (ö. 354/965) da "*es-Sikât*" adlı eserinde onu zikretmiştir. Buhâri, Muhammed b. Sinân'ın 222 yılına yakın bir tarihte öldüğünü söylemiştir. Bkz. Buhâri, *et-Târihu'l-kebir*, 1/109; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/79; Mizzî, *Tehzibu'l-kemâl*, 25/320-323; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 10/385-386; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu't-tehzib*, 1/482.

¹⁰⁶ **Hüseyim (b. Beşîr es-Sülemî) (ö. 183/799)** : Künyesi Ebû Muâviye'dir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Abdurrahman b. Mehdî (ö. 198/813-14) onun Süfyân-ı Sevrî'den daha *hâfız* olduğunu söylemiştir. İbn Hacer ve İclî (ö. 261/875) onun *sika* olduğunu fakat *tedlis* yaptığını nakletmişlerdir. Zehebî, *hâfız* ve imamlardan biri olduğunu; İbnü'l-İrâkî de çok *tedlis* yapmasıyla meşhur imamlardan biri olduğunu aktarmışlardır. Bkz. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/334; Mizzî, *Tehzibu'l-kemâl*, 30/272-289; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidal*, 4/306-308; Ahmed b. Abdirrahîm b. el-Hüseyn el-Kürdî İbnü'l-İrâkî, *Müdellesîn*, thk. Rif'at Fevzî Abdulmuttalib - Nâfiz Hüseyin Hammâd (Beyrut: Dâru'l-vefâ, 1415/1995), 1/98; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibu't-tehzib*, 11/59-63; Celâleddin Abdurrahman b. Ebû Bekir es-Suyûtî, *Esmâü'l-müdellesîn*, thk. Mahmûd Muhammed Mahmûd Hasen Nassâr (Beyrut: Dâru'l-ceyl, ts.), 1/102.

¹⁰⁷ **Saîd b. Nadr (ö. 234/848)** : Künyesi Ebû Osman'dır. Bağdatlıdır. Kütüb-i Sitte müelliflerinden yalnızca Buhâri ondan rivayette bulunmuştur. Yahya b. Maîn ve İbn Hacer onu *sika* ta'dil lafzıyla tevsik etmişlerdir. İbn Hibbân da "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 4/69-70; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/267; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu't-tehzib*, 1/241.

¹⁰⁸ **Seyyâr (b. Verdân Ebu'l-Hakem) (ö. 122/740)** : Basralıdır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), *sika, sebt* ve *sadûk* bir kişi olduğunu söylerken, Zehebî onun *hüccet, imâm, rabbânî* bir âlim olduğunu belirtir. İbn Hacer, Yahya b. Maîn ve Nesâî ise onu *sika* ta'dil lafzıyla tevsik etmişlerdir. İbn Hibbân da "*es-Sikât*" adlı eserinde onu zikretmiştir. Bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 4/254-255; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/421; Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *el-Mu'telif ve'l-muhtelif*, thk. Muvaffak b. Abdullah b. Abdülkadir (Beyrut: Dâru'l-ğarbi'l-islâmî, 1406/1986), 3/1219-1220; Mizzî, *Tehzibu'l-kemâl*, 12/313-315; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 5/391-392; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu't-tehzib*, 1/262.

¹⁰⁹ **Yezîd (b. Suheyb el-Fakîr) (ö. 122/740?)** : Künyesi Ebû Osman'dır. Kûfelidir. El-Fakîr olarak tanınmıştır. Yezîd b. Suheyb, sürekli olarak gönül ve maneviyat fakirliğinden söz ettiği için "el-Fakîr" olarak isimlendirilmiştir. Yani bu ismi alması, dünya malından kaynaklı bir fakirlik değildir. Ebû Hanife'nin hocalarındandır. Tirmizî dışındaki Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Ebû Zür'a er-Râzî, Yahya b. Maîn, Nesâî ve Zehebî onun hakkında *sika* ta'dil lafzını kullanmıştır. Ayrıca Zehebî onun az sayıda hadis rivayet eden bir kişi olduğunu söylemiştir. Ebû Hâtim er-Râzî ise onun için *sadûk* demiştir. İbn Hibbân da "*es-Sikât*" adlı eserinde onu zikretmiştir. Yezîd b. Suheyb'in vefat tarihine, birincil derecede kullandığımız ricâl kitaplarında rastlayamadık. Ancak Kelâbâzî'nin (ö. 380/990) "*el-Hidâye*" adlı eserinde Amr b. Alî, Vâkidî ve İbnü'n-Nümeyr'den yapılan nakilde h. 122 olduğuna rastladık. Bu sebeple kesin bir biçimde vefat tarihini vermekten kaçındık. Bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 9/272; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/535; Kelâbâzî, *el-Hidâye*, 2/808-809; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 5/227-228; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibu't-tehzib*, 11/338; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4/7.

¹¹⁰ Buhârî, "Teyemmüm", 1 (No. 335).

2. Buhâri → Muhammed b. Sinan (el-Avakî) (ö.) → Hüseyim (b. Beşîr es-Sülemî) → Seyyâr (b. Verdân Ebu'l-Hakem) → Yezîd el-Fakîr → Câbir b. Abdullah → Hz. Peygamber (s.a.v.).¹¹¹

3. Müslim → Yahya b. Yahya → Hüseyim (b. Beşîr es-Sülemî) → Seyyâr (b. Verdân Ebu'l-Hakem) → Yezîd el-Fakîr → Câbir b. Abdullah → Hz. Peygamber (s.a.v.).¹¹²

4. Müslim → Ebû Bekr b. Ebî Şeybe → Hüseyim (b. Beşîr es-Sülemî) → Seyyâr (b. Verdân Ebu'l-Hakem) → Yezîd el-Fakîr → Câbir b. Abdullah → Hz. Peygamber (s.a.v.).¹¹³

5. Nesâî → Hasan b. İsmail b. Süleyman¹¹⁴ → Hüseyim (b. Beşîr es-Sülemî) → Seyyâr (b. Verdân Ebu'l-Hakem) → Yezîd el-Fakîr → Câbir b. Abdullah → Hz. Peygamber (s.a.v.).¹¹⁵

6. Nesâî → Hasan b. İsmail b. Süleyman → Hüseyim (b. Beşîr es-Sülemî) → Seyyâr (b. Verdân Ebu'l-Hakem) → Yezîd el-Fakîr → Câbir b. Abdullah → Hz. Peygamber (s.a.v.).¹¹⁶

İsnadların Değerlendirilmesi

Tahrici yapılan rivâyet, Buhâri ve Müslim'in *el-Câmiu's-sahîh*'lerinde ve Nesâî'nin *es-Sünen*'inde Câbir b. Abdullah (r.a.) vasıtasıyla altı senedle nakledilmektedir. Buhâri'nin naklettiği rivâyet *tahvil* içermesi sebebiyle iki tariklidir. Nesâî'nin ise 6. numarada zikrettiğimiz tarike ait olan metni, 5. numarada zikretmiş olduğumuz tarike ait metinden *takti* olarak nakledilmiştir. Bu sebeple *tahvile* ait olan bir tarik eklenip, *takti* olan tarik çıkarıldığında, Câbir b. Abdullah'tan (r.a.) gelen rivâyet altı tarikle bize ulaşmış olmaktadır.

¹¹¹ Buhârî, "Salât", 55 (No. 438).

¹¹² Müslim, "Mesâcid", 3 (No. 521).

¹¹³ Müslim, "Mesâcid", 3 (No. 521)..

¹¹⁴ **Hasan b. İsmail b. Süleymân (ö.240/854?)** : Künyesi Ebû Saîd'dir. Kütüb-i Sitte müelliflerinden yalnızca Nesâî ondan rivayette bulunmuştur. Nesâî ve Ebû Hâmid el-Hazramî onu *sika* ta'dil lafzıyla tevsik ederken, Mesleme de onun için *la be'se bih* ta'dil lafzını kullanmıştır. İbn Hibbân da "*es-Sikât*" adlı eserinde onu zikretmiş ve *müstakîmü'l-hadîs* demiştir. H. 240'dan sonra vefat ettiği nakledilmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/176; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 6/56-58; Zehebî, *el-Kâşif*, 1/321; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, 2/255.

¹¹⁵ Nesâî, "Gusl ve't-teyemmüm", 26 (No. 432).

¹¹⁶ Nesâî, "Mesâcid", 42 (No. 736).

Bütün rivâyetlerin tarikinde yer alan Hüseyim b. Beşîr es-Sülemî'nin (ö. 183/799) *müdelîs* bir râvi olduğu nakledilmiştir. Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Hüseyim'in Seyyâr b. Verdân'dan (ö. 122/740) olan rivâyetlerinde *tedlîs* yaptığını söylemiştir.¹¹⁷ İbn Sa'd (ö. 230/845), onun *sika*, *sebt* bir râvi olup *tedlîs* yaptığını, bu sebeple “*ahberenâ*” şeklinde rivâyet ettiği hadislerin hüccet sayılacağını, “*ahberenâ*” demediği rivâyetlerine ise itibar edilmeyeceğini ifade etmektedir.¹¹⁸ İbn Adî (ö. 365/976), Hüseyim'in *sika* bir râviden hadis rivâyet etmesi halinde bu rivâyetin kabul edilebileceğini söylemiş, ancak bazı rivâyetlerinde *münker* râvilerin bulunduğunu da eklemiştir. Ayrıca *sika* bir râviden nakletmediği rivâyetinde *tedlîs* yapmışsa, o zaman Şu'be b. Haccâc (ö. 160/776), Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), Mâlik b. Enes (ö. 179/795) ve Abdurrahman b. Mehdî (ö. 198/813-14) ve onlar gibi âlimlerin ondan rivâyette bulunmaları halinde rivâyetinin kabul edilebileceğini söylemektedir.¹¹⁹ Hüseyim b. Beşîr hakkındaki bu değerlendirmeler, onun *sika* ve hafızasının kuvvetli olduğu noktasında bir ihtilafın söz konusu olmadığını, ancak böyle bir râvinin *tedlîs* yapmasının hadis münekkitleri nazarında şaşılacak bir durum olduğunu göstermektedir. Ayrıca Hüseyim'in kullandığı edâ sîgaları çerçevesinde rivâyetlerinin değerlendirilmesi gerektiği kanaati de ağır basmaktadır. Hüseyim'in Seyyâr'dan nakletmiş olduğu rivâyetlerde kullandığı edâ sîgaları 1 numaraya ait iki tarikte ve 4. de “*ahberenâ*”, 2. ve 6. da “*haddesenâ*”, 3 numaraya ait rivâyette “*an*”, 5. de ise “*enbeenâ*”dır. Mezkûr olan edâ sîgaları (3. numaradaki hariç) Hüseyim b. Beşîr'in Seyyâr'dan rivâyette bulunduğu bu hadisi, kesin olarak işittiğine ve onunla görüştüğüne delâlet etmektedir. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda Hüseyim'in bu rivâyetlerde *tedlîsinin* söz konusu olmadığı kanaati ağırlık kazanmaktadır. Bu çerçevede mezkûr olan altı tarik, râvilerinin *muasır* ve aralarında *likanın* sabit olması sebebiyle *muttasıl*, *sika* olmaları sebebiyle de *sahîhtir*.

Metinlerin Değerlendirilmesi

¹¹⁷ Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 8/289; Mahmûd Muhammed Halîl vd., *Mevsûatü akvâli'l-imâm ahmed b. hanbel fi ricâli'l-hadîs ve illelihi* (Âlemü'l-kütüb, 1417/1997), 4/48-63.

¹¹⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 7/227.

¹¹⁹ Ebû Ahmed Abdullah b. Adî b. Abdullah el-Cürcânî, *el-Kâmil fi duafâi'r-ricâl*, thk. Âdil Ahmed Abdu'l-Mevcûd, Ali Muhammed Ma'vaz (Beirut: Kütübü'l-ilmîyye, 1418/1997), 8/456.

Yukarıdaki senedler içerisinde, ilk tahrir edilmiş olması sebebiyle Buhârî'nin rivâyetinin hem metni hem de tercümesi verilmiştir. Burada diğer rivâyetler Buhârî metni çerçevesinde incelenmeye çalışılacaktır.

2. numarada (أَحَدٌ) kelimesinden sonra (مِنَ الْأَنْبِيَاءِ) harf-i cerli kelime ziyade gelmiş ve “hiç kimseden” kastın kimler olduğu açıklanmıştır. Ayrıca 2. de (وَأُحِلَّتْ لِي الْعَنَائِمُ) cümlesinden sonra (وَمَنْ نَحَلَ لِأَحَدٍ قَبْلِي) cümlesi noksan olup, (وَأُعْطِيتُ الشَّفَاعَةَ) cümlesi metnin sonuna tehir edilmiştir. 2. ve 5. de (عَامَّةً) kelimesi yerine (كَافَّةً) kelimesi kullanılmıştır. Müslim'in 4. numaraya ait metninde (فَدَكَرَ نَحْوَهُ) ifadeleri kullanılarak 3. numaraya ait metinle bu metnin benzer olduğu ifade edilmiştir. Bu sebeple 3. numaradaki farklılıklar aynı zamanda 4. numaradaki farklıları da beyan etmektedir. 3. de (كَانَ كُلُّ نَبِيٍّ) yerine (كَانَ النَّاسُ), (وَبُعِثْتُ إِلَى النَّاسِ), (وَبُعِثْتُ إِلَى كُلِّ أَحْمَرَ وَأَسْوَدَ) yerine (عَامَّةً طَيِّبَةً طَهُورًا) yerine takdim tehir de yapılarak (مَسْجِدًا وَطَهُورًا), (وَبُعِثْتُ إِلَى كُلِّ أَحْمَرَ وَأَسْوَدَ) yerine (عَامَّةً) yerine (فَلْيُصَلِّ) muzari fiili yerine (صَلَّى) mazi fiili kullanılmış ve akabinde (حَيْثُ كَانَ) ziyadesi, (وَبُعِثْتُ إِلَى كُلِّ أَحْمَرَ وَأَسْوَدَ) cümlesinden sonra ise (بَيْنَ يَدَيْ) ziyadesi gelmiştir. (وَبُعِثْتُ إِلَى كُلِّ أَحْمَرَ وَأَسْوَدَ) cümlesi bu konudaki diğer rivâyetlerde bulunmayıp bu rivâyete mahsustur. Ayrıca 3. de (مِنَ أُمَّتِي) kelime ve harf-i ceri noksan olup metindeki sıralamalarda Buhârî'nin tercümesini vermiş olduğumuz metninden tamamen farklıdır. 5. de (فَأَيُّمَا رَجُلٍ مِنْ أُمَّتِي أَدْرَكْتُهُ الصَّلَاةَ فَلْيُصَلِّ) cümlesi yerine takdim tehir de yapılarak (وَأُعْطِيتُ الشَّفَاعَةَ), (فَأَيُّمَا أَدْرَكَ الرَّجُلُ مِنْ أُمَّتِي الصَّلَاةَ يُصَلِّي) cümlesinden sonra (وَأُحِلَّتْ لِي الْمَعَانِمُ وَمَنْ نَحَلَ لِأَحَدٍ قَبْلِي) ziyadesi olup, (وَأُحِلَّتْ لِي الْمَعَانِمُ وَمَنْ نَحَلَ لِأَحَدٍ قَبْلِي) cümlesi ise nokсандır. Ayrıca 5. deki son iki cümle olan (وَبُعِثْتُ إِلَى النَّاسِ كَافَّةً، وَكَانَ النَّبِيُّ يُبْعَثُ إِلَى قَوْمِهِ خَاصَّةً) kendi arasında takdim tehire uğramıştır. Nesâî'nin 6. numaradaki tarikine ait metninde sadece (جُعِلَتْ لِي الْأَرْضُ مَسْجِدًا) kısmı verilmiştir. Bu mezkûr metinler (1., 2., 3., 4., 5. ve 6. tariklere ait metinler) Hüseyin b. Beşîr es-Sülemî'ye (ö. 183/799) kadar müşterek râvi zinciriyle gelip, müelliflerin de bu rivâyetleri tek bir râviden almaları metinlerdeki tasarrufların hangi râviye ait olduğunu tespit etmeyi mümkün hale getirmiştir. Fakat hadisın

mana ile nakledilmesi sebebiyle Hüseyim b. Beşîr es-Sülemî ve öncesindeki râvilerin hangi tasarruflarda bulduklarının tespiti mümkün gözükmemektedir. Buhârî'nin 1 numaralı metni Muhammed b. Sinan (ö. 223/838) ve Saîd b. Nadr (ö. 234/848) tarikleriyle, 2 numaralı metni ise yalnızca Muhammed b. Sinan tarikiyle gelmiştir. Bu çerçevede 2 numaradaki lafız farklılıklarından, Muhammed b. Sinan'ın konu bağlamında iki farklı metin naklettiği ve Buhârî'nin de bu sebeple onu ayrıca zikrettiği anlaşılmaktadır.

Rivâyetlerde geçen (أُعْطِيتُ حَمْسًا لَمْ يُعْطَاهُنَّ أَحَدٌ قَبْلِي) (Onlar benden önce kimseye verilmedi) cümlesinin izâhı noktasında Dâvudî'den, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) önce bu hasletlerin tamamının toplu bir şekilde kimsede bulunmadığı, Hz. Nuh'un (a.s.) tüm insanlara gönderildiği fakat onda da diğer hasletlerin olmadığı, diğer hasletlerin yalnızca Hz. Peygamber'e (s.a.v.) verildiği, yeryüzünün mescit ve temizleyici oluşu meselesinde ise bunun bir peygambere yasaklandığına dair bir bilginin ulaşmadığı, nitekim Hz. İsa'nın (a.s) namaz vakti girdiğinde toprakla mesh ettikten sonra namazını kıldığı bilgisinin mevcut olduğu nakledilmiştir.¹²⁰ Fakat yeryüzünün mescit kılınmasıyla ilgili olarak Kâdî İyâd (ö. 544/1149), Hz. Peygamber'den (s.a.v.) önceki peygamberlere ibadet etmeleri için kilise, sinagog gibi özel mekânların tahsis edildiğini, bu ümmete ise necis olmaması şartıyla yeryüzünün tamamında ibadet edebilme özgürlüğünün verildiğini söylemiştir.¹²¹ Kâdî İyâd'ın beyanıyla Dâvudî'nin beyanı arasındaki tenakuzu ise, Hz. İsa'nın (a.s) namaz vakti girdiğinde her yerde namazını kıldığı fakat her yerde teyemmüm edemediği¹²² bilgisiyle gidermeye çalışmışlarsa da, bu açıklamanın pek de yeterli olmadığı anlaşılmaktadır.

Müslim'in 3. numaradaki tarikine ait metninde geçen (وَيُعْنَتُ إِلَى كُلِّ أَحْمَرَ وَأَسْوَدَ) ifadeleri hakkında şârihler, kızıl tenliden kastın Arap olmayanlar ve Araplar haricindeki beyaz tenliler olduğunu, siyahla kastedilenin ise çoğunlukla esmer olmaları sebebiyle Araplar ile diğer siyahlar olduğunu söylemektedir. Ayrıca siyahtan kastın siyah tenliler, kızıldan kastın da onların dışındaki Arap ve başkaları olabileceğini, kızıldan kastın insanlar, siyahtan kastın cinler olabileceğini de belirtmişlerdir.¹²³

¹²⁰ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4/8-9.

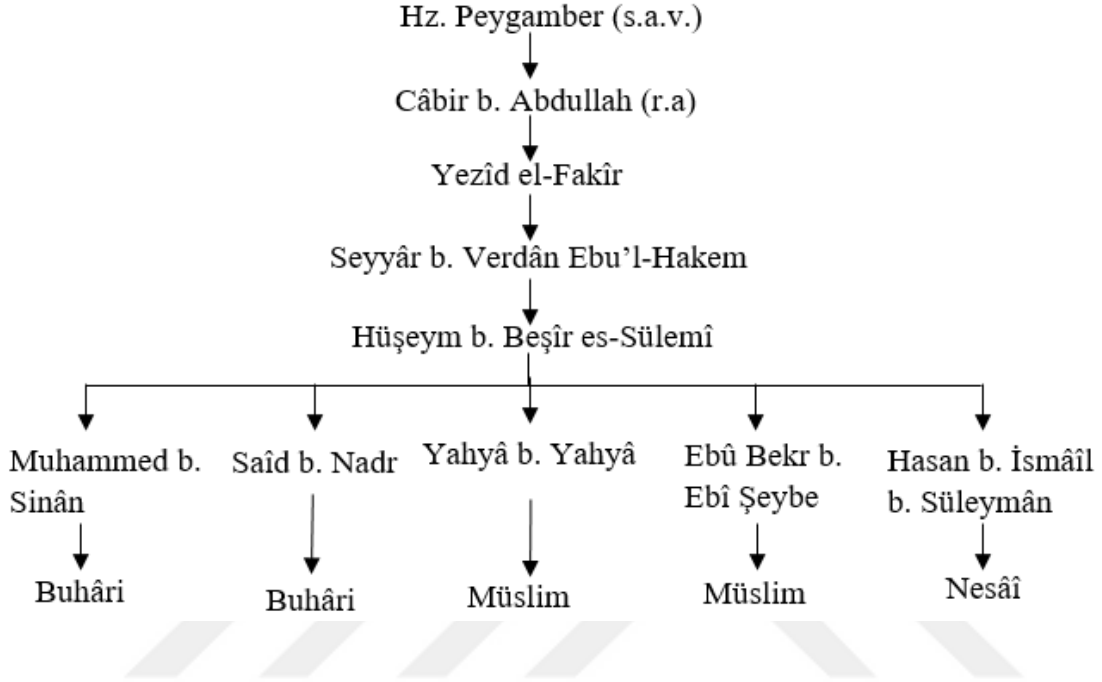
¹²¹ Ebû'l-Fadl 'İyâd b. Mûsâ Kâdî İyâd, *İkmâlu'l-mu'lim bi fevâ'idü müslim*, thk. Yahya İsmail (Mısır: Dâru'l-vefa, 1998), 2/436.

¹²² Ahmet Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi* (İstanbul: Şifa Yayınevi, 2020), 3/15.

¹²³ Nevevî, *el-Minhâc*, 5/5; Şebbîr Ahmed Osmanî - Muhammed Takî Osmanî, *Mevsû'atü fethi'l-mülhim bi-şerhi sahîhi'l-imam müslim* (Beyrut - Lübnan: Dâru İhyâi't-türâsi'l-arabî, 1426/2006), 4/9.

İsnad Şeması

Şekil 4.



3.1.2. Ebû Hureyre'den Gelen Rivâyet

Aşağıdaki mezkûr rivâyeti Müslim (ö. 261/875), Tirmizî (ö. 279/892) ve İbn Mâce (ö. 273/887) nakletmiştir. Rivâyetin metnini Müslim aşağıdaki şekilde vermiştir;

فُضِّلْتُ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ بِسِتِّ: أُعْطِيتُ جَوَامِعَ الْكَلِمِ، وَنُصِرْتُ بِالرُّعْبِ، وَأُجِلَّتْ لِي الْعَنَائِمُ، وَجُعِلَتْ لِي الْأَرْضُ طَهْرًا
وَمَسْجِدًا، وَأُرْسِلْتُ إِلَى الْخَلْقِ كَافَّةً، وَخْتِمَ بِي النَّبِيُّونَ.

(Hz. Peygamber (s.a.v.) dedi ki:) Ben diğer Peygamberler üzerine altı şeyle üstün kıldım: Bana cevâmiü'l-kelim verildi. (Düşmanlarımla) korku salmakla yardım olundum. Bana ganimetler helâl kılındı. Yeryüzü benim için temizleyici ve mescit kılındı. Ben bütün insanlara peygamber gönderildim. Peygamberler benimle son buldu.

Bu rivâyeti Müslim, Tirmizî ve İbn Mâce aşağıdaki isnadlarla nakletmektedir:

1. Müslim → Yahya b. Eyyûb¹²⁴ ve Kuteybe b. Saîd ve Ali b. Hucr¹²⁵ → İsmail (b. Ca'fer)¹²⁶ → Alâi (b. Abdurrahman)¹²⁷ → Babası (Abdurrahman b. Ya'kûb)¹²⁸ → Ebû Hureyre → Hz. Peygamber (s.a.v.).¹²⁹

¹²⁴ **Yahya b. Eyyûb** (ö. 234/849) : Künyesi Ebû Zekeriyâ olup, Bağdatlıdır. Kabir ziyaretini çok yapması dolayısıyla el-Makâbirî lakabıyla anılmıştır. Âbid ve zâhid bir kimsedir. Ahmed b. Hanbel de onun sâlih bir kimse olduğunu söylemiştir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı ondan rivayette bulunmuşlardır. Fakat Buhâri “*Efâli'l-ibâd*”de, Nesâi de “*Müsnedü Ali*” adlı eserinde ondan rivayette bulunmuştur. Ebû Hâtim er-Râzî ve Alî b. el-Medîni (ö. 234/848-49) onu *sadûk*; İbn Hacer ve Zehebî ise *sika* ta'dil lafızlarıyla tevsik etmişlerdir. İbn Kâni' (ö. 351/962) de onun için *sika*, *memun* ta'dil lafızlarını kullanmıştır. İbn Hibbân da onu “*es-Sikât*” adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/264; Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Yezdî el-İsfahânî İbn Mencûye, *Ricâlii sahîhi müslim*, thk. Abdullah el-Leysî (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1407), 2/331; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 31/238-242; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 11/386-388; Alâuddîn, *İkmâlü tehzîbi'l-kemâl*, 12/290; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, 11/188-189.

¹²⁵ **Alî b. Hucr** (ö. 244/858) : Künyesi Ebu'l-Hasan olup, el-Mervezî ve es-Sa'dî nisbeleriyle anılmıştır. Ebû Dâvûd ve İbn Mâce hariç Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı ondan rivayette bulunmuşlardır. Horasan'ın meşhur üç âliminden biri olarak gösterilmiştir. İbn Hacer onun hakkında *sika*, *hâfiz*; Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) *sâdik*, *mutkîn*, *hâfiz*; Nesâi *sika*, *me'mun*, *hâfiz*; Mizzî (ö. 742/1341) *müteyakkız*, *sika*, *hâfiz*, *me'mun*; Zehebî de *allâme*, *hüccet*, *hâfiz* ta'dil lafızlarını kullanmıştır. İbn Hibbân onu “*es-Sikât*” adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/214; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu bağdâdî*, 11/415-417; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 20/355-361; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 11/507-513; A.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, 2/29; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribü't-tehzîb*, 1/399; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 7/293-294.

¹²⁶ **İsmail (b. Ca'fer)** (ö. 180/796) : Künyesi Ebû İshak'tır. Medine ehliinden olup, Bağdat da ikamet etmiştir. Ebû Dâvûd, Ebû Zür'a er-Râzî (ö. 264/878), Ebû Ya'lâ (ö. 307/919), İbn Sa'd (ö. 230/845), Alî b. el-Medîni onu *sika*; İbn Hacer *sika*, *sebt*; Zehebî de *sika* âlimlerden biri olduğunu söylemiştir. Yahya b. Maîn ise *sika*, *me'mun*, *sadûk* ta'dil lafızlarını kullanmış ve az sayıda hata yaptığını söylemiştir. Yahya b. Maîn'in bu ifadeleri bir arada kullanması, İsmail b. Ca'fer'in az sayıdaki hatasının onun güvenilirliğini etkilemediğini göstermektedir. İbn Hibbân da onu “*es-Sikât*” adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 7/237; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 2/162-163; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/44; Zehebî, *el-Kâşif*, 1/244; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribü't-tehzîb*, 1/106; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 1/287-288.

¹²⁷ **Alâi (b. Abdurrahman)** (ö. 132/750) : Künyesi Ebû Şibl olup, Medinelidir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin hepsi ondan rivayette bulunmuşlardır. Yalnızca Buhâri Sahîh'inde değil, “*Cüz'ü-l-kirâati halfü'l-imâm*” adlı eserinde ondan rivayette bulunmuştur. İbn Sa'd, Alâi b. Abdurrahman'ın bir sâhifesi olduğunu ve Medine'de bu sahifenin meşhur olduğunu nakletmiştir. Ayrıca onun *sika*, *sebt* ve çok hadis rivayet eden bir kimse olduğunu da eklemiştir. Ahmed b. Hanbel de onun *sika* olduğunu ve hakkında kötü söz söyleyen bir kimseyi iştmediğini söylemiştir. Nesâi, *leyse bihi be'se*; İbn Adî onun hadisinde bir beis görmediğini; Ebû Hâtim er-Râzî de onun *sâlihu'l-hadis* olduğunu nakletmiştir. Zehebî ise onun hakkında *imâm*, *muhaddis*, *sadûk* ta'dil lafızlarını kullanmıştır. Bunlara karşılık Yahya b. Maîn ise onun cerh ederek *leyse bi-kavî* olduğunu ve onun hadisinin hüccet olmadığını söylemiştir. İbn Hibbân da onu “*es-Sikât*” adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/420; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 6/508-509; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 6/357-358; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/247; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 6/186-187.

¹²⁸ **Ebî (Abdurrahman b. Ya'kûb)** (ö. ?) : Künyesi Ebû Alâi'dir. Medineli tâbiun neslindedir. En çok Ebû Hureyre'den rivayette bulunmuştur. Kütüb-i Sitte müelliflerinin hepsi ondan rivayette bulunmuşlardır. Yalnızca Buhâri “*Sahîh*”inde değil, “*Cüz'ü-l-kirâati halfü'l-imâm*” adlı eserinde ondan rivayette bulunmuştur. Nesâi onun hakkında *leyse bihi be'se* derken İclî, Alî b. el-Medîni, İbn Hacer ve Zehebî onun *sika* olduğunu söylemişlerdir. İbn Hibbân da onu “*es-Sikât*” adlı eserinde zikretmiştir. Abdurrahman b. Ya'kûb'un vefat tarihine dair bir bilgiye rastlamadık. Bkz. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/91; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/108-109; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 18/18-21; Zehebî, *el-Kâşif*, 1/649; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribü't-tehzîb*, 1/353; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 6/301.

¹²⁹ Müslim, “*Mesâcid*”, 5 (No. 523).

2. Tirmizî → Ali b. Hucr → İsmail b. Ca'fer → Alâi b. Abdurrahman → Babası (Abdurrahman b. Ya'kûb) → Ebû Hureyre → Hz. Peygamber (s.a.v.).¹³⁰

3. İbn Mâce → Ya'kûb b. Humeyd b. Kâsib¹³¹ → Abdüazîz b. Ebî Hâzim¹³² → Tahvil → Ebû İshak el-Heravî¹³³ → İsmail b. Ca'fer → Alâi (b. Abdurrahman) → Babası (Abdurrahman b. Ya'kûb) → Ebû Hureyre → Hz. Peygamber (s.a.v.).¹³⁴

İsnadların Değerlendirilmesi

Tahrici yapılan rivâyet Müslim'in *el-Câmiu's-sahîh*'inde, Tirmizî'nin ve İbn Mâce'nin *es-Sünen*'lerinde Ebû Hureyre (r.a.) vasıtasıyla üç senedle nakledilmektedir. Bu rivâyetlerin içerisinde, Müslim'in 1 numarada ve İbn Mâce'nin 3 numarada naklettiği

¹³⁰ Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *Sünenü't-tirmizî*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî, 1998), "Siyer", 5 (No. 1553).

¹³¹ **Ya'kûb b. Humeyd b. Kâsib (ö. 240/855?)** : Künyesi Ebû Yusuf'tur. El-Medenî ve el-Mekkî nisbeleriyle anılmıştır. Kütüb-i Sitte müelliflerinden İbn Mâce ve Buhârî ondan rivayette bulunmuşlardır. Fakat Buhârî "*Sahîh*"inde değil, "*Halku ef'âli'l-ibâd*" adlı eserinde ondan rivayette bulunmuştur. Yahya b. Maîn onun hakkında *leyse bi-sika* ve *leyse bi-şey*; Ebû Hâtim er-Râzî, *zaifu'l-hadîs*; Nesâî, *leyse bi-şey*; başka bir yerde de *leyse bi-sika* demiş, Buhârî ise onun *sadûk* olduğunu ve onda hayırdan başka bir şey görmediğini söylemiştir. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiş ve "Cem' ve tasnif yapanlardan ezberlerdi. Ancak bir şeyi diğer bir şeyden sonra yanlışlıkla zikretmiş olabilir." demiştir. Buhârî onun vefat tarihinin h. 241 olabileceğini de söylemiştir. Bkz. Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ el-Ukaylî, *ed-Duaî'ü'l-kebîr*, thk. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî (Beyrut: Dâru'l-mektebetü'l-İlmiyye, 1404/1984), 4/446-447; İbn Adî, *el-Kâmil fi duaî'ü'r-ricâl*, 8/476-477; Mizzî, *Tehzibu'l-kemâl*, 32/318-323.

¹³² **Abdüazîz b. Ebî Hâzim (ö. 184/800?)** : Tam adı Abdüazîz b. Seleme b. Dînâr'dır Künyesi Ebû Temmâm'dır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı ondan rivayette bulunmuşlardır. Medine de ilmin imamlarından olduğu nakledilmiştir. Yahya b. Maîn onun hakkında *sika*, *sadûk*, *leyse bihi be'se*"; Nesâî, *sika*; İbn Hacer, *sadûk*, *fakîh*; Zehebî, *imâm*, *fakîh*; Ahmed b. Hanbel ise "Mâlik'ten sonra Medine de Abdüazîz b. Ebî Hâzim'den daha *fakîh* bir kimse olmadı." demiştir. İbn Sa'd da onun çok hadis rivayet eden bir râvi olduğunu söylemiştir. İbn Hibbân onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiş ve vefat tarihi hususunda h. 180 veya h. 182 denildiğini de nakletmiştir. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/492; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 6/25-26; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/117; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 8/363-364; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu't-tehzîb*, 1/356; A.mlf., *Tehzibu't-tehzîb*, 6/333-334.

¹³³ **Ebû İshak el-Heravî (ö. 244/859)** : Tam adı İbrahim b. Abdullah b. Hâtim'dir Kütüb-i Sitte müelliflerinden yalnızca Tirmizî ve İbn Mâce ondan rivayette bulunmuşlardır. Yahya b. Maîn onun hakkında *lâ be'se bihi*; Ebû Zür'a ve Salih Cezere (ö. 293/906) *sadûk*; Ebû Hâtim er-Râzî, *şeyh*; Dârekutnî (ö. 385/995), *sika*, *sebt* ta'dil lafızlarıyla onu tevsik etmişlerdir. Ebû Dâvûd *zayıf* derken Nesâî de *leyse bi-kavî* cerh lafızlarını kullanmıştır. İbn Hacer ise onun *sadûk*, *hâfız* olduğunu ve Halku'l-Kur'ân meselesinde konuştuğunu söylemiştir. Ayrıca İbn Hacer, onun *zayıf* kabul edilmesindeki sebebi açıklayıcı nitelikte şöyle bir nakilde bulunur: "İbnu'd-Davrakî dedi ki: 'İbnu'l-Maîn'e şunu dedim: İbrahim el-Heravî'yi övme hususunda Allah'tan korkmaz mısın?' Sonra o, İbn Ebî Dâvûd döneminde - yani Mihnet döneminde- ondan çıkan (sudûr eden) şeyleri zikretti. Sonra ortaya çıktı ki rivayet ettiği hadislerin *zayıf* (kendisinin zayıf bir zavî olarak kabul edilmesi) olması tuttuğu mezheptendir." İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/78; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu't-tehzîb*, 1/90; A.mlf., *Tehzibu't-tehzîb*, 1/132-133.

¹³⁴ İbn Mâce, "Tahâret", 90 (No. 567).

rivâyetlerde *tahvil* vardır. Müslim'in rivâyetindeki *tahvil* üç tarik, İbn Mâce'nin rivâyetindeki *tahvil* de iki tarik içermektedir. Bu sebeple *tahvillere* ait olan tarikler eklendiğinde mezkûr olan üç tarik, altıya yükselmektedir.

Müslim, Tirmizî ve İbn Mâce'nin naklettiği bu altı tarikin müşterek râvisi olan Abdurrahman b. Ya'kûb'un vefat tarihi hakkında bir bilgi mevcut olmamakla birlikte Ebû Hureyre'den (r.a.) rivâyet etmekle ma'ruf olması sebebiyle bu rivâyetler *muttasıldır*. Ancak bu rivâyetler tenkit edilen iki râviye sahiptir. Bu râviler sırasıyla **1.**, **2.** ve **3.** numaralardaki tariklere ait olan ortak râvi Alâi b. Abdurrahman (ö. 132/750) ve **3.** numaradaki *tahvilin* ilk senedine ait olan Ya'kûb b. Humeyd b. Kâsib (ö. 240/855?)'dir. Alâi b. Abdurrahman hakkında, İbn Sa'd ve Ahmed b. Hanbel, *sika*; Nesâî, *leyse bihî be'se*; Ebû Hâtim er-Râzî, *sâlihu'l-hadîs* olduğunu, İbn Hacer de *sadûk* demiş ve bazen *vehmettiğini* ifade etmiştir. İbn Adî onda bir beis görmediğini söylemiş; Zehebî ise *imâm, muhaddis, sadûk* ta'dîl lafızlarını kullanmıştır. Bunlara karşılık Yahya b. Maîn ise onu cerh ederek *leyse bi-kavî* olduğunu ve onun hadisinin hüccet olmadığını söylemiştir. Fakat Dârimî (ö. 255/869), Yahya b. Maîn'e Alâi b. Abdurrahman'ın babasından yapmış olduğu rivâyetlerde ikisinin hadislerinin durumunu sorduğunu ve Yahya b. Maîn'in cevaben *leyse bihî be's* dediğini nakletmektedir.¹³⁵ Burada Yahya b. Maîn'in Alâi b. Abdurrahman'ı hem tevsik hem de cerh etmesi suretiyle meydana gelen bir teâruz söz konusudur. Bu teâruzun giderilmesi noktasında, Leknevî (ö. 1886) "*er-Ref ve't-Tekmîl*" kitabında, cerh ve ta'dîl âlimlerinin sözlerinin hangi duruma göre söylenmiş olduğunun açıklanması gerektiğini dile getirmiş, bazen ihtilafın münekkit âlimin içtihadının değişmesinden de kaynaklanabileceğini söylemiştir.¹³⁶ Abdulfettâh Ebû Gudde (ö. 1997) bu esere yapmış olduğu ta'likte, İbn Hacer'in böyle bir durumda ta'dîlin öncelenmesi görüşünde olduğunu nakletmiştir. Yapılan araştırma neticesinde Yahya b. Maîn'in cerh ve ta'dîl lafızlarını hangi durumda söylediğine veyahut da içtihadında bir değişikliğin olup olmadığına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bu sebeple Yahya b. Maîn'in Alâi b. Abdurrahman'ı tevsik ettiği rivâyetinin tercih edilmesi yönünde kanaat oluşmuştur. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda **1.** ve **2.** numaralarda zikredilen tarikler *sahîh* olmaktadır. Tenkite uğrayan diğer râvi Ya'kûb b. Humeyd b. Kâsib hakkında Yahya b. Maîn, *leyse bi-sika* ve *leyse bi-şey*; Ebû Hâtim er-Râzî,

¹³⁵ Ebû Zekeriyâ b. Avn b. Ziyâd b. Bistâm b. Abdurrahman el-Bağdâdî Yahya b. Maîn, *Târîhu ibn maîn (Rivâyetü osman ed-dârimî)*, thk. Ahmed Muhammed Nürseyf (Dımaşk: Dâru'l-me'mûn li't-türâs, ts.), 1/173.

¹³⁶ Ebû'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdülhalîm b. Muhammed Emînillâh es-Sihâlevî el-Leknevî, *er-Ref ve't-tekmîl fi'l-cerh ve't-ta'dîl*, thk. Abdulfettâh Ebû Gudde (Kahire: Dâru's-selâm, 1421), 264.

zaifu'l-hadis; Nesâî, *leyse bi-şey*; başka bir yerde de *leyse bi-sika* cerh lafızlarını kullanmıştır. Dolayısıyla İbn Mâce'nin 3. numaradaki iki tarikinden Ya'kûb b. Humeyd yoluyla gelen tariki *zayıf*, *mütâbiileri* ve *şâhitleri* olması hasebiyle de *hasen-i li-gayrihi* olduğu düşünülebilir. İbn Mâce'nin 3. numaradaki Ebû İshak el-Heravî (ö. 244/859) yoluyla gelen tariki ise râvilerinin *sika* olması hasebiyle *sahîhtir*. Şuayb Arnaûd (ö. 1437/2016) da 3. numaradaki hadisi *sahîh* kabul etmiş ve bu rivâyetin isnadının Ebû İshak el-Heravî cihetinden güçlü olduğunu söylemiştir.

Metinlerin Değerlendirilmesi

Yukarıdaki senedler içerisinde, ilk tahrir edilmiş olması sebebiyle Müslim'in rivâyetinin hem metni hem de tercümesi verilmiştir. Burada diğer rivâyetler Müslim metni çerçevesinde incelenmeye çalışılacaktır.

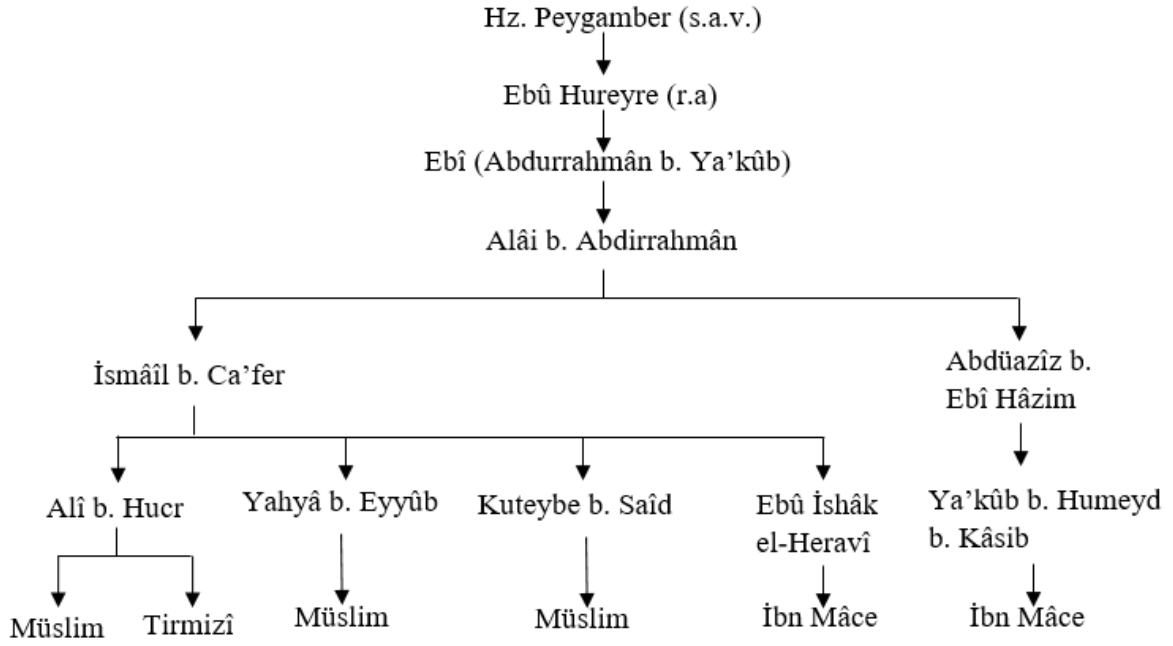
Tirmizî'nin 2. numaradaki tarikine ait metninde sadece (مَسْجِدًا وَطَهْرًا) kelimeleri arasında takdim tehir yapılmıştır. İbn Mâce'nin 3. numaradaki tarikine ait metninde ise sadece (جُعِلْتُ لِي الْأَرْضُ مَسْجِدًا وَطَهْرًا) cümlesi zikredilmiştir. Ebû Hureyre'den (r.a.) nakledilen bu rivâyetler, Câbir b. Abdullah'tan (r.a.) nakledilen rivâyetlerden birkaç noktada farklılık barındırmaktadır. Câbir b. Abdullah'tan (r.a.) nakledilen rivâyetlerde (أَعْطَيْتُ حَمْسًا أَمْ يُعْطَهُنَّ أَحَدٌ) (Benden önce hiç kimseye verilmeyen beş şey bana verildi) ifadeleri kullanılırken bu rivâyetlerde (فُضِّلْتُ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ بِسِتِّ) (Ben diğer Peygamberler üzerine altı şeyle üstün kıldım) ifadeleri geçmektedir. Ayrıca Ebû Hureyre'den (r.a.) nakledilen bu rivâyetler de Hz. Peygamber'e (s.a.v.) cevâmiu'l-kelîm verildiği ve Onunla (s.a.v.) peygamberliğin sona erdirildiği nakledilmektedir.

Hz. Peygamber'e (s.a.v.) cevâmiu'l-kelîm hasletinin verilmesi hususunda Herevî'den (ö. 401/1011), bununla kastedilenin Kur'ân-ı Kerîm olduğunu, nitekim Allah-ı Teâlâ'nın birkaç kelimedede birçok manayı topladığını söylediği nakledilmiştir. Ayrıca Hz.

Peygamber'in (s.a.v) sözünün de az kelimeyle çok mana ihtiva eden cevâmî mahiyette olduğu belirtilmiştir.¹³⁷

İsnad Şeması

Şekil 5.



3.1.3. Huzeyfe'den Gelen Rivâyet

Aşağıdaki mezkûr rivâyeti Müslim (ö. 261/875) nakletmiş ve rivâyetin metnini aşağıdaki şekilde vermiştir:

فُضِّلْنَا عَلَى النَّاسِ بِثَلَاثٍ: جُعِلَتْ صُفُوفُنَا كَصُفُوفِ الْمَلَائِكَةِ، وَجُعِلَتْ لَنَا الْأَرْضُ كُلُّهَا مَسْجِدًا، وَجُعِلَتْ تُرْبُهَا لَنَا

طَهُورًا، إِذَا لَمْ نَجِدِ الْمَاءَ. وَذَكَرَ حَصَلَةَ أُخْرَى.

¹³⁷ Nevevî, *el-Minhâc*, 5/5.

Biz insanlar üzerine üç şey ile üstün kılındık: Saflarımız meleklerin safları gibi yapıldı. Yeryüzünün her tarafı bizim için mescit ve su bulamadığımız zaman toprak da bize temizleyici bir vasıta kılındı. Ve bir haslet daha söyledi.

Bu rivâyeti Müslim, aşağıdaki isnadlarla nakletmektedir:

1. Müslim → Ebû Bekr b. Ebî Şeybe → Muhammed b. Fudayl¹³⁸ → Ebî Mâlik el-Eşcaî¹³⁹ → Rib'î (b. Hırâş)¹⁴⁰ → Huzeyfe b. Yemân → Hz. Peygamber (s.a.v.).¹⁴¹

¹³⁸ **Muhammed b. Fudayl (ö. 195/811)** : Künyesi Ebû Abdurrahman'dır. Kûfelidir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı ondan rivayette bulunmuşlardır. Yahya b. Maîn onun hakkında *sika*, Ebû Zür'a ve İbn Hacer *sadûk* olarak nitelendirmiş, Nesâî ise *leyse bihi be's* ifadesini kullanmıştır. Ahmed b. Hanbel de onu *hasenü'l-hadîs* diye anmış ve Şîa'ya mensup olduğunu söylemiştir. Ebû Dâvûd da onun aşırı bir Şiî olduğunu ifade etmiştir. İbn Sa'd ise onun *sika*, *sadûk* olduğunu söyledikten sonra Şîa mezhebine mensup olduğunu söylemiş ve âlimlerin Muhammed b. Fudayl'in rivayet ettiği hadisleri delil olarak kabul etmediklerini zikretmiştir. Zehebî ise onun Şîa'ya meylini kabul etmekle birlikte aşırı Şiî olmadığını, bu konudaki sert duruşun Hz. Ali'yle mücadele edenlere karşı ortaya koyduğu bir tavır olarak algılanması gerektiğini belirtmiştir. Bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/57-58; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 26/293-298; Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed İbn Abdilhâdî, *Tabakâtü ulemâ'i'l-hadîs*, thk. Ekrem el-Bûşî – İbrâhim ez-Zeybek (Beyrut - Lübnan: Müessesetu'r-risâle, 1417/1996), 1/453-454; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 9/173-175; A.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, 1/230; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribü't-tehzîb*, 1/502; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 9/405-406.

¹³⁹ **Ebî Mâlik el-Eşcaî (ö. 140/758?)** : Tam adı Sa'd b. Târik b. Eşyeme'dir. Kûfelidir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı ondan rivayette bulunmuşlardır. Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Maîn, İclî ve İbn Hacer onun hakkında *sika*; Nesâî, *leyse bihi be'se*; Ebû Hâtim er-Râzî, *sâlihu'l-hadîs* derken, Zehebî de *sadûk* ta'dîl lafızıyla onu tevsik etmiştir. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Vefat tarihi h. 140'a yakın diye ifade edilmiştir. Bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4/86-87; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/294; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 10/269-271; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 6/184-185; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribü't-tehzîb*, 1/231; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 3/472-473.

¹⁴⁰ **Rib'î (b. Hırâş) (ö. 101/719?)** : Künyesi Ebû Meryem'dir. Kûfeli muhadram tâbiilerdendir. Hz. Peygamber'in ona bir mektup gönderdiği ve onun bu mektubu yırttığı, ayrıca öldükten sonra konuştuğuna dair nakledilen hadise de meşhurdur. Hayatı boyunca hiç yalan söylemediği de nakledilmektedir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı ondan rivayette bulunmuşlardır. İclî onun hakkında *sika*; İbn Hırâş (ö. 283/896) *sadûk*; Zehebî ise *imâm*, *kudve*, *velî*, *hâfiz*, *hüccet* ta'dîl lafızlarını kullanmıştır. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiş ve Kûfe'nin âbidlerinden olduğunu söylemiştir. Vefat tarihinin h. 100 veya h. 104 olduğu da rivayet edilmiştir. Bkz. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 1/350; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/240-241; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 4/359-362; A.mlf., *el-Kâşif*, 1/390; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, 3/216-217.

¹⁴¹ Müslim, "Hayz", 4 (No. 522).

2. Müslim → Ebû Kureyb Muhammed b. Alâi¹⁴² → İbnü Ebî Zâide¹⁴³ → Sa'd b. Târik¹⁴⁴ → Rib'î b. Hirâş → Huzeyfe b. Yemân → Hz. Peygamber (s.a.v.).¹⁴⁵

İsnadların Değerlendirilmesi

Tahrici yapılan rivâyet Müslim'in *el-Câmiu's-sahîh*'inde Huzeyfe b. Yemân (r.a.) vasıtasıyla iki senedle nakledilmektedir. **1.** ve **2.** numaralarda mezkûr olan senedler Müslim de tek bir metne ait olup, senedler ayrı ayrı zikredilmiştir. Müslim'in naklettiği bu iki tarik, râvilerinin *muasır* ve aralarında *likanın* sabit olması sebebiyle *muttasıldır*. Bununla beraber **1.** numaraya ait tarikte mezkûr olan Muhammed b. Fudayl (ö. 195/811) *sika* kabul edilmesine rağmen Şîilikle itham edilmiştir. Hatta Ebû Dâvûd onun aşırı Şîa taraftarı olduğunu söylemiştir. İbn Sa'd da bu ithamlar sebebiyle âlimlerin Muhammed b. Fudayl'ın rivâyetlerini delil olarak kabul etmediklerini nakletmiştir. Zehebî ise onun Şîa'ya meylini kabul etmekle birlikte aşırı Şîi olmadığını, bu konudaki sert duruşun Hz. Ali'yle mücadele edenlere karşı ortaya koyduğu bir tavır olarak algılanması gerektiğini belirtmiştir. Ahmed b. Hanbel, Süfyân es-Sevrî ve İshak b. Râhûye gibi hadis otoritelerinin ondan rivâyette bulunmaları ve onu ta'dîl lafızlarıyla tevsik etmeleri aşırı Şîa taraftarı olduğu kanaatini çürütmektedir. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda Muhammed b. Fudayl'ın Şîa'ya mensup olmasının rivâyetlerine bir etkisi olmadığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda nakledilen bu rivâyetin birçok *şâhidi* ve *mütâbiî* oluşu bu kanaati güçlendiren birer etkidir. Bu çerçevede **1.** ve **2.** numaralardaki tarikler *sahîhtir*.

¹⁴² Bkz. **Ebû Kureyb (ö. 247/862)**.

¹⁴³ **İbnü Ebî Zâide (ö. 183/800?)**: Künyesi Ebû Saîd'dir. Kûfelidir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı ondan rivayette bulunmuşlardır. Hasan b. Sâbit onun Kûfe ehlinin en fakihî olduğunu belirtmiştir. Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Maîn, İclî *sika* derken Alî b. el-Medîni de onun *sika* âlimlerden olduğunu ifade etmiştir. Alî b. el-Medîni bir defasında da "Kûfe de Sevrî'den sonra Ebî Zâide'den daha *sebt* bir kimse olmadı" demiştir. Nesâî de onun için *sika*, *sebt*; İbn Hacer *sika*, *mutkin*; Ebû Hâtim er-Râzî de *müstakîmü'l-hadîs*, *sika* ta'dîl lafızlarını kullanmıştır. İbnü Ebî Hâtim ise İbnü Ebî Zâide'nin Kûfe de kitap tasnifini ilk yapan kimse olduğunu söylemiştir. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Vefat tarihinin h. 184 olduğu da rivayet edilmiştir. Bkz. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/352; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/615; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 31/305-312; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 8/337-341; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/590; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 11/208-210.

¹⁴⁴ Bkz. **Ebî Mâlik el-Eşcaî (ö. 140/758?)**.

¹⁴⁵ Müslim, "Hayz", 4 (No. 522).

Metinlerin Değerlendirilmesi

Yukarıdaki senedler içerisinden, ilk tahrir edilmiş olması sebebiyle Müslim'in rivâyetinin hem metni hem de tercümesi verilmiştir. Müslim'in 2. numaradaki tarike ait olan metninde verilen (عَمَلِهِ) ifadesi ile 2. numaraya ait metnin 1. numaradaki metinle aynı olduğu anlaşılmaktadır. Huzeyfe b. Yemân (r.a.) vasıtasıyla nakledilen bu rivâyette, konu bağlamında zikredilen Ebû Hureyre (r.a.) ve Câbir b. Abdullah'tan (r.a.) nakledilen rivâyetler arasında farklılıklar vardır. Câbir b. Abdullah'tan (r.a.) nakledilen rivâyetlerde (أُعْطِيتُ حَمْسًا مِمَّا يُعْطَى أَحَدًا قَبْلِي) (Benden önce hiç kimseye verilmeyen beş şey bana verildi) cümlesi, Ebû Hureyre'den (r.a.) nakledilen rivâyetlerde (فُضِّلْتُ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ بِسِتِّ) (Ben diğer Peygamberler üzerine altı şeyle üstün kıldım) cümlesi, Huzeyfe b. Yemân (r.a.) rivâyetlerinde ise (فُضِّلْنَا عَلَى النَّاسِ بِثَلَاثٍ) (Biz insanlar üzerine üç şey ile üstün kıldık) cümlesi zikredilmiştir. Ayrıca burada diğer rivâyetlerde bulunmayan, (جُعِلَتْ صُفُوفُنَا كَصُفُوفِ الْمَلَائِكَةِ) (Saflarımız meleklerin safları gibi yapıldı) ve (إِذَا لَمْ نَجِدِ الْمَاءَ) (Su bulamadığımız zaman) ziyadeleri mevcuttur.

1 numaralı tarike ait metinde geçen “bir haslet daha saydı” ifadesinin izahı noktasında, âlimlerin, Resûlullah (s.a.v.) bu hadiste Müslümanların diğer milletler üzerine üç şeyle üstün kılındığını söylemiş ancak ikisinden söz etmiştir, nitekim yeryüzünün mescit olması ile temizleyici oluşu bir haslet olup, Müslümanların namazda melekler gibi saf olmasında bir haslettir, böylelikle toplamda iki haslet olmaktadır, dediği belirtilmiştir.¹⁴⁶ Üçüncü hasletin ne olduğunu ise Nesâî “*es-Sünenü'l-kübrâ*”da şöyle rivâyet etmiştir:

وَأُوتِيَتْ هَذِهِ آيَاتِ آخِرِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ مِنْ كَنْزٍ تَحْتَ الْعَرْشِ لَمْ يُعْطَ مِنْهُ أَحَدٌ قَبْلِي، وَلَا يُعْطَى مِنْهُ أَحَدٌ بَعْدِي .

¹⁴⁶ Nevevî, *el-Minhâc*, 5/4.

(Onun hakkında Resûlullah (s.a.v.)) Bir de bana Bakara sûresinin sonundaki bu âyetler, Arşın altındaki bir hazineden verilmiş olup, benden önce kimseye verilmediği gibi, benden sonra da kimseye verilmeyecektir.¹⁴⁷

Konu bağlamında zikredilen, Câbir b. Abdullah'ın (r.a.) rivâyetlerindeki (أُعْطِيتُ حَمْسًا) (Benden önce hiç kimseye verilmeyen beş şey bana verildi) cümlesi, Ebû Hureyre'nin (r.a.) rivâyetlerindeki (فُضِّلْتُ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ بِسِتِّ) (Ben diğer Peygamberler üzerine altı şeyle üstün kıldım) cümlesi ve Huzeýfe b. Yemân'ın (r.a.) rivâyetlerindeki (فُضِّلْنَا عَلَى النَّاسِ بِثَلَاثٍ) (Biz insanlar üzerine üç şey ile üstün kıldık) cümleleri çerçevesinde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) farklı zemin ve zamanlarda birçok hasletini zikrettiği anlaşılmaktadır. Bu hasletleri içeren rivâyetlerin bazılarını toplayan Aynî (ö. 855/1451), zikrettiği rivâyetlerden on iki hasletin çıktığını, hadis kaynakları daha detaylı bir şekilde tarandığında sayılan özelliklerden daha fazla özellik bulunabileceğini söylemiştir.¹⁴⁸ Ahmed Nâim (ö. 1934) de “*Tecrîd-i Sarîh*” de “İşte buraya kadar gerek metinde gerek bu hâşiyede zikrolunan hasâis on altıyı buluyor. Maahâzâ buna maksûr olmak da lâzım gelmez.” demiştir.¹⁴⁹ Ayrıca Ebû Saîd Abdülmelik b. Muhammed'in (ö. 406/1015-16) “*Şerefü'l-Mustafâ (Şerefü'n-nebî)*” adlı eserinde Hz. Peygamber'e (s.a.v.) mahsus olan hasletleri toplayarak altmışa kadar çıkarmış olduğu da nakledilmiştir.¹⁵⁰ Suyûtî (ö. 911/1505) ise “*el-Hasâisü'l-kübrâ*” adlı eserinde bu hasletlerin sayısını yüze çıkarmıştır.¹⁵¹

Rivâyetlerde geçen bir diğer ortak payda ise yeryüzünün temizleyici ve mescit kılınmasıdır. Yeryüzünün temizleyici oluşu ile ilgili olarak Nûreddin İtr (ö. 2020) *Bulûğu'l-Merâm* şerhinde, “Hem Hz. Huzeýfe'nin (r.a.) hem de Hz. Ali'nin (r.a.) rivâyeti¹⁵² yeryüzü toprağının teyemmüm açısından temizleyici olduğunu göstermektedir. Daha önce geçen Hz.

¹⁴⁷ Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Hasen Abdülmün'im Şiblî (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1421/2001), Kitâbu Fedâilü'l-Kur'ân, 47 (No.7968).

¹⁴⁸ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4/8.

¹⁴⁹ Zeynüddîn (Şihâbüddîn) Ahmed b. Ahmed b. Abdillatîf ez-Zebîdî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, çev. Babanzâde Ahmed Naim – Kâmil Miras (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019), 2/215.

¹⁵⁰ İbn Hacer el-Askânî, *Fethu'l-bârî*, 1/439.

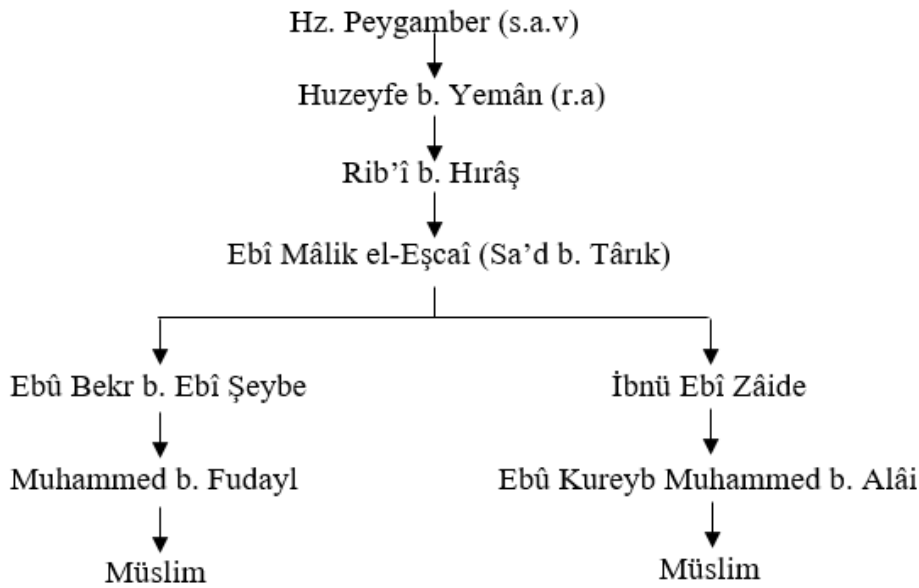
¹⁵¹ Bkz. Celâleddin Abdurrahman b. Ebû Bekir es-Suyûtî, *el-Hasâisü'l-kübrâ*, (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, ts.).

¹⁵² Bkz. Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-imâm ahmed b. hanbel*, thk. Şu'ayb Arnaûd vd. (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1421/2001), 2/156 (No. 763); A.mlf. , 2/460-461 (No. 1361).

Câbir'in (r.a.) hadisinde ise 'Toprak benim için mescit ve temizleyici kılındı.' ifadesi geçmektedir ki bu da kum, çimento gibi toprağın her çeşidiyle teyemmüm yapılmasının caiz olduğunu gösterir. Hanefiler ve Mâlikiler bu hadisi delil göstererek bu görüşü benimsemişlerdir. Hadisin delil olan yönüne gelince, hadis bizzat yeri (toprağı) temizleyici saymıştır ve 'yer' adı yerin diğer bütün parçalarını kapsar. Ahmed'de geçen Ebû Ümâme'nin şu hadisi de bunu tekit etmiştir: '*Bütün yeryüzü benim ve ümmetim için mescit ve temizleyici kılındı.*'¹⁵³ Bu görüşü savunanlar ayrıca yüce Allah'ın şu kavlini de delil göstermişlerdir: '*Su bulamamışsanız temiz toprakla teyemmüm edin de yüzünüzü ve (dirseklere kadar) ellerinizi onunla meshedin!*'¹⁵⁴' demiştir.¹⁵⁵ Bu mesele daha önce "Teyemmüm Âyetinin Nüzûlü İle İlgili Gelen Rivâyetler" başlığında Ammâr b. Yâsir'den (r.a.) gelen rivâyetler içerisinde incelenmiş ve detaylıca bilgi verildiğinden burada sadece değinmekle yetinilmiştir.

İsnad Şeması

Şekil 6.



¹⁵³ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-imâm ahmed b. hanbel*, 36/543 (No. 22209).

¹⁵⁴ el-Mâide 5/6.

¹⁵⁵ Nureddin İtr, *Bulûğu'l-Merâm Şerhi*, çev. Ahmet Efe vd. (İstanbul: Tahlil Yayınları, 2018), 1/256.

3.2. Teyemmümün Alınışı ve İhtilâm Olan Kimsenin Teyemmüm Alması İle İlgili Gelen Rivâyetlerin Tespiti Ve Değerlendirilmesi

Teyemmümün alınışı ve ihtilâm olan kimsenin teyemmüm alması ile ilgili gelen rivâyetler Buhârî (ö. 256/870), Müslim (ö. 261/875), Tirmizî (ö. 279/892), Ebû Dâvûd (ö. 275/889), Nesâî (ö. 303/915) ve İbn Mâce'de (ö. 273/887) yer almakta olup rivâyetler Ammâr b. Yâsir (r.a.), İmrân b. Husayn (r.a.), Ebû Musa el-Eş'arî (r.a.), Ebû Zerr el-Gıfârî (r.a.), Târik b. Şihâb (r.a.) ve Amr b. Âs'dan (r.a.) farklı senedlerle nakledilmiştir.

Teyemmümün alınışı ve ihtilâm olan kimsenin teyemmüm alması ile ilgili gelen rivâyetler tek bir başlık altında değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Çünkü ihtilâm olan kimsenin teyemmüm alması ile ilgili gelen rivâyetler aynı zamanda teyemmümün Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Sahâbesi tarafından nasıl pratiğe döküldüğüne dair malumatlar barındırmaktadır. Bu sebeple bu iki konu ayrı başlıklar altında incelenmemiş bilakis tek bir başlık altında birleştirilerek incelenmesi uygun görülmüştür. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki bu başlık altındaki rivâyetlerin bazıları mezkûr olan bu iki konudan yalnızca birini muhtevâsına almaktadır. Bu iki konudan yalnızca birini ihtiva eden rivâyetlerin de bu başlık altında toplanması tercih edilmiştir.

3.2.1. Ammâr b. Yâsir'den Gelen Birinci Rivâyet

Aşağıdaki mezkûr rivâyeti Buhârî (ö. 256/870), Müslim (ö. 261/875), Tirmizî (ö. 279/892), Ebû Dâvûd (ö. 275/889), Nesâî (ö. 303/915) ve İbn Mâce (ö. 273/887) nakletmiştir. Rivâyetin metnini Buhârî aşağıdaki şekilde vermiştir;

جاء رجل إلى عمر بن الخطاب، فقال: إني أجنبْتُ فلم أُصِبِ الماءَ، فقالَ عَمَارُ بْنُ يَاسِرٍ لِعَمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ: أَمَا تَذْكُرُ أَنَا كُنَّا فِي سَفَرٍ أَنَا وَأَنْتَ، فَأَمَّا أَنْتَ فَلَمْ تُصَلِّ، وَأَمَّا أَنَا فَتَمَعَّكَتْ فَصَلَّيْتُ، فَذَكَرْتُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا كَانَ يَكْفِيكَ هَكَذَا. فَضْرَبَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِكَفِّهِ الْأَرْضَ، وَنَفَّحَ فِيهِمَا، ثُمَّ مَسَحَ بِهِمَا وَجْهَهُ وَكَفَّيَهُ.

(Abdurrahman b. Ebzâ şöyle dedi:) Adamın biri Ömer b. Hattâb'a gelip: “*Ben cünüp oldum, ama su bulamıyorum*” dedi. Bunun üzerine Ammâr b. Yâsir, Hz. Ömer'e şöyle dedi:

“Hatırlar mısın? Ben ve sen ikimiz bir seferdeydik. Sen namaz kılmamıştın. Ben ise (toprak üstünde) yuvarlandıktan sonra namaz kılmıştım. Müteakiben bu yaptığım işi Hz. Peygamber’e (s.a.v.) anlatmıştım da, Hz. Peygamber (s.a.v.) : “*Sana bu kadarı yeter*” buyurmuştu ve iki elini yere vurup, ellerine üflemiş, sonra da iki avucu ile yüzüne ve iki eline mesh etmişti.

Bu rivâyeti Buhâri, Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî aşağıdaki isnadlarla nakletmektedir:



1. Buhâri → Adem (b. Ebû İyâs)¹⁵⁶ → Şu'be (b. Haccâc)¹⁵⁷ → Hakem (b. Uteybe)¹⁵⁸
→ Zerr (b. Abdullah)¹⁵⁹ → Saîd b. Abdurrahman b. Ebzâ¹⁶⁰ → Babası (Abdurrahman b.
Ebzâ) → Ammâr b. Yâsir → Hz. Peygamber (s.a.v.).¹⁶¹

¹⁵⁶ **Âdem (b. Ebû İyâs) (ö. 220/835)** : Künyesi Ebu'l-Hasen'dir. Horâsanlıdır. Müslim dışındaki Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 277/890) onun hakkında *sika*, *me'mûn*, *mûteabbid* ta'dil lafızlarını kullanmış ve onun Allah'ın en hayırlı kullarından birisi olduğunu ifade etmiştir. Zehebî (ö. 748/1348) *imâm*, *hâfiz* demiş ve Şam bölgesinin şeyhi olduğunu söylemiştir. Ebû Dâvûd, *sika*; Nesâî, *lâ be'se bih* ta'dil lafızlarını kullanmışlardır. İbn Hibbân (ö. 354/965) da "*es-Sikât*" adlı eserinde onu zikretmiştir. Bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 2/268-269; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/134; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 2/301-307; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 10/335-338; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, 1/196.

¹⁵⁷ **Şu'be (b. Haccâc) (ö. 160/776)** : Künyesi Ebu'l-Bistâm'dır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı Şu'be'nin hadislerini kitaplarına almışlardır. Şu'be, ricâl tenkidi noktasındaki bigi birikimiyle ön plana çıkmıştır. Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778) onun hadiste *emîrül'l-mü'minîn* olduğunu söylemiştir. Ebû Hâtim er-Râzî, İbn Sa'd (ö. 230/845), İclî (ö. 261/875) ve İbn Hacer (ö. 852/1449) gibi birçok münekkit âlim onun *sika* bir kimse olduğu noktasında ittifak etmiştir. Bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 4/369-371; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/446; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 12/479-495; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 7/202-228; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/266.

¹⁵⁸ **Hakem (b. Uteybe) (ö. 115/734)** : Künyesinin Ebû Muhammed, Ebû Abdullah veya Ebû Amr olduğu da söylenmiştir. Kûfelidir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı onun hadislerini kitaplarına almışlardır. Süfyân b. Uyeyne, Kûfe de Hakem'in misli bir kimse olmadığını ifade etmiştir. Ebû Hâtim er-Râzî, Zehebî ve Abdurrahman b. Mehdî (ö. 198/813) onun hakkında *sika* derken, İbn Hacer de onun *sika*, *sebt*, *fakîh* olduğunu, bazen de *tedlîs* yaptığını, ayrıca İclî de onun *sika*, *sebt*, *fakîh* bir râvi olduğunu söylemiştir. İbn Hibbân da "*es-Sikât*" adlı eserinde onu zikretmiştir. İbn İdrîs, Hakem'in vefat tarihini Şu'be'ye sorduğunu ve onun h. 115 dediğini nakletmiş, İbn Sa'd da bu tarihi esas almıştır. Zehebî bu tarih haricinde h. 114 denildiğini de zikretmiş fakat bunun tercihten uzak olduğunu ifade etmiştir. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 6/323-324; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/144; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 5/208-213; A.mlf., *el-Kâşif*, 1/344-345; A.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, 1/88-89; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/175; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 2/432-434.

¹⁵⁹ **Zerr (b. Abdullah) (ö. 100/719?)** : Künyesinin Ebû Amr veya Ebû Ömer olduğu söylenmiştir. Kûfelidir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı onun hadislerini kitaplarına almışlardır. Yahya b. Maîn (ö. 233/848) ve Nesâî onun hakkında *sika* ta'dil lafzını kullanırken, Buhâri onun hadiste *sadûk* olduğunu, Ahmed b. Hanbel de (ö. 241/855) onun hadisinde bir beisin olmadığını belirtmiştir. İbn Hacer de Zerr'in *sika*, *âbid*; Ebû Hâtim er-Râzî, *sadûk*; Zehebî ise *muvevssak* bir râvi olduğunu nakletmişlerdir. Ebû Dâvûd onun Mürchie mezhebine mensup olduğunu ifade etmiştir. İbn Hibbân da "*es-Sikât*" adlı eserinde onu zikretmiştir. Zerr'in vefat tarihinin h. 100 den önce olduğu tabâkat eserlerinde nakledilmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/294-295; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 8/511-513; Zehebî, *el-Kâşif*, 1/386; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/203; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 3/218.

¹⁶⁰ **Saîd b. Abdurrahman b. Ebzâ (ö. ?)** : Kûfelidir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı onun hadislerini kitaplarına almışlardır. Ahmed b. Hanbel onun hakkında, *leyse bihî be'se* ve *hasenü'l-hadis* derken, Nesâî ve İbn Hacer, *sika*; Zehebî ise onun Kûfe ehlinin *sika* âlimlerinden olduğunu ve az hadis rivayet ettiğini belirtmiştir. İbn Hibbân da "*es-Sikât*" adlı eserinde onu zikretmiştir. Vefat tarihi hakkında bir bilgi yoktur. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/288; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 10/524-525; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 4/481; A.mlf., *Mizânü'l-i'tidal*, 2/148; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/238; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 4/54.

¹⁶¹ Buhâri, "Teyemmüm", 4 (No. 338).

2. Buhâri → Haccâc (b. Minhâl)¹⁶² → Şu'be (b. Haccâc) → Hakem (b. Uteybe) → Zerr (b. Abdullah) → Saîd b. Abdurrahman b. Ebzâ → Babası (Abdurrahman b. Ebzâ) → Ammâr b. Yâsir → Hz. Peygamber (s.a.v.).¹⁶³

3. Buhâri → Nadr (b. Şümeyl)¹⁶⁴ → Şu'be (b. Haccâc) → Hakem (b. Uteybe) → Zerr (b. Abdullah) → İbn Abdurrahman b. Ebzâ¹⁶⁵ → Tahvil → Hakem (b. Uteybe) → İbn Abdurrahman (b. Ebzâ)¹⁶⁶ → Babası (Abdurrahman b. Ebzâ) → Ammâr b. Yâsir → Hz. Peygamber (s.a.v.).¹⁶⁷

4. Buhâri → Süleyman b. Harb¹⁶⁸ → Şu'be (b. Haccâc) → Hakem (b. Uteybe) → Zerr (b. Abdullah) → İbn Abdurrahman b. Ebzâ¹⁶⁹ → Babası (Abdurrahman b. Ebzâ) → Ammâr b. Yâsir → Hz. Peygamber (s.a.v.).¹⁷⁰

¹⁶² **Haccâc (b. Minhâl) (ö. 217/833?)** : Künyesi Ebû Muhammed'dir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı onun hadislerini kitaplarına almışlardır. Ebû Hâtim er-Râzî onun hakkında *sika, fâdil*; İbn Kâni' (ö. 351/962), *sika, me'mûn*; İclî de *sika* ve salih bir adam olduğunu söylemiştir. Ahmed b. Hanbel onda bir beis görmediğini belirtmiş, İbn Sa'd ise Haccâc'ın *sika* bir kimse olup çokça hadis rivayet ettiğini zikretmiştir. Vefat ettiği tarih hususunda h. 216 diyenler olduğu gibi, İbn Sa'd ve Buhâri h. 217 olduğunu ifade etmişlerdir. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 7/301; Alâuddîn, *İkmâlü tehzîbi'l-kemâl*, 3/402-404; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 10/352-354.

¹⁶³ Buhâri, "Teyemmüm", 5 (No. 339).

¹⁶⁴ **Nadr (b. Şümeyl) (ö. 203/819?)** : Künyesi Ebu'l-Hasen'dir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı onun hadislerini kitaplarına almışlardır. Yahya b. Maîn, İbnü'l-Medîni ve Nesâi onu tevsik etmişlerdir. Ebû Hâtim er-Râzî onun hakkında *sika, sâhibü's-sünne* derken, İbn Hacer de *sika, sebt* ta'dil lafızlarıyla onu tevsik etmiştir. Ayrıca onun hakkında, insanların en fâsîh konuşanı ve edebi konularda da insanların en âlimi olduğu ifade edilmiştir. İbn Hibbân da "*es-Sikât*" adlı eserinde onu zikretmiştir. Vefat tarihinde ihtilaf olup, h. 204 veya h. 202 de vefat ettiği söylenmiştir. Bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 8/477-478; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/212; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 9/328-332; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribü't-tehzîb*, 1/562.

¹⁶⁵ Bkz. **Saîd b. Abdurrahman b. Ebzâ (ö. ?)**.

¹⁶⁶ Bkz. **Saîd b. Abdurrahman b. Ebzâ (ö. ?)**.

¹⁶⁷ Buhâri, "Teyemmüm", 5 (No. 339).

¹⁶⁸ **Süleymân b. Harb (ö. 224/839)** : Künyesi Ebû Eyyüb'dur. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı onun hadislerini kitaplarına almışlardır. Nesâi ve İbn Kâni' onun hakkında *sika, me'mûn*; İbn Hirâş (ö. 283/896) *sika*; Ya'kûb b. Şeybe (ö. 262/875), *sika, sebt* ve hıfz sahibi olduğunu söylemiş; Zehebî de *imâm, sika, hâfiz, şeyhu'l-islâm* ta'dil lafızlarını kullanarak tevsik etmiştir. Ebû Hâtim er-Râzî ise Süleymân b. Harb'ın *tedlis* yapmadığını, ricâl ilminde ve fıkıh konularında konuştuğunu söylemiştir. İbn Hibbân da "*es-Sikât*" adlı eserinde onu zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/276; Mizzî, *TeHzîbu'l-kemâl*, 11/384-393; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 10/330-334; İbn Hacer el-Askalânî, *TeHzîbu't-tehzîb*, 4/178-180.

¹⁶⁹ Bkz. **Saîd b. Abdurrahman b. Ebzâ (ö. ?)**.

¹⁷⁰ Buhâri, "Teyemmüm", 5 (No. 340).

5. Buhâri → Muhammed b. Kesîr¹⁷¹ → Şu'be (b. Haccâc) → Hakem (b. Uteybe) → Zerr (b. Abdullah) → İbn Abdurrahman b. Ebzâ¹⁷² → Abdurrahman b. Ebzâ → Ammâr b. Yâsir → Hz. Peygamber (s.a.v.).¹⁷³

6. Buhâri → Müslim (b. İbrahim)¹⁷⁴ → Şu'be (b. Haccâc) → Hakem (b. Uteybe) → Zerr (b. Abdullah) → İbn Abdurrahman (b. Ebzâ)¹⁷⁵ → Abdurrahman b. Ebzâ → Ammâr b. Yâsir → Hz. Peygamber (s.a.v.).¹⁷⁶

¹⁷¹ **Muhammed b. Kesîr (ö. 223/819)** : Künyesi Ebû Abdullah'tır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı onun hadislerini kitaplarına almışlardır. Ebû Hâtim er-Râzî onun hakkında *sadûk*; Ahmed b. Hanbel de *sika* ta'dil lafızlarını kullanmış; İbn Hibbân onun takva sahibi faziletli bir kimse olduğunu belirtirken; Zehebî de *hâfiz*, *sika* ta'dil lafızlarıyla onu tevsik etmiştir. Bunlara karşılık Yahya b. Maîn ise onun *sika* olmadığını söylemiştir. İbn Hibbân da "*es-Sikât*" adlı eserinde onu zikretmiştir. Bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 8/70; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/77; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 10/383-384; A.mlf., *Mizânü'l-i'tidal*, 4/18; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibu't-tehzib*, 9/417-418.

¹⁷² Bkz. **Saîd b. Abdurrahman b. Ebzâ (ö. ?)**.

¹⁷³ Buhâri, "Teyemmüm", 5 (No. 341).

¹⁷⁴ **Müslim (b. İbrahim) (ö. 222/837)** : Künyesi Ebû Amr'dır. Basralıdır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı onun hadislerini kitaplarına almışlardır. Yahya b. Maîn ve İbn Hacer onun hakkında *sika*, *me'mûn*; İclî, *sika*; İbn Kâni', *sâlih*; İbn Sa'd ise *sika* ve çokça hadis rivayet ettiğini ifade etmiş, Zehebî de *imâm*, *hâfiz*, *sika* ta'dil lafızlarıyla tevsik etmiştir. Ebû Hâtim er-Râzî'nin Müslim b. İbrahim'den gelen rivayetlerin delil olmayacağını söylediğine dair bir nakil gelmesine rağmen, İbn Ebû Hâtim (ö. 327/938) onun hakkında babasına sorduğunu ve onunda *sika*, *sadûk* dediğini nakletmiştir. İbn Hibbân da "*es-Sikât*" adlı eserinde onu zikretmiş, *mutkûnîn* olduğunu belirtmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/157; Mizzî, *Tehzibu'l-kemâl*, 27/487-492; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 10/314-318; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu't-tehzib*, 1/529; A.mlf., *Tehzibu't-tehzib*, 10/121-123.

¹⁷⁵ Bkz. **Saîd b. Abdurrahman b. Ebzâ (ö. ?)**.

¹⁷⁶ Buhâri, "Teyemmüm", 5 (No. 342).

7. Buhâri → Muhammed b. Beşşâr¹⁷⁷ → Gunder (Muhammed b. Ca'fer)¹⁷⁸ → Şu'be (b. Haccâc) → Hakem (b. Uteybe) → Zerr (b. Abdullah) → İbn Abdurrahman b. Ebzâ¹⁷⁹ → Abdurrahman b. Ebzâ → Ammâr b. Yâsir → Hz. Peygamber (s.a.v.).¹⁸⁰

8. Müslim → Abdullah b. Hâşim el-Abdî¹⁸¹ → Yahya (b. Saîd el-Kettân)¹⁸² → Şu'be (b. Haccâc) → Hakem (b. Uteybe) → Zerr (b. Abdullah) → Saîd b. Abdurrahman b. Ebzâ → Babası (Abdurrahman b. Ebzâ) → Ammâr b. Yâsir → Hz. Peygamber (s.a.v.).¹⁸³

¹⁷⁷ **Muhammed b. Beşşâr (ö. 252/866)** : Künyesi Ebû Bekr'dir. Basralıdır. Hâfız manasına gelen Bündâr lakabıyla tanınmıştır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı onun hadislerini kitaplarına almışlardır. Ebû Hâtim er-Râzî onun hakkında *sadûk*; Nesâî, *sâlih, lâ be'se bih*; İclî ve İbn Hacer ise *sika* ve çokça hadis rivayet ettiğini ifade etmiş; İbn Hibbân da "*es-Sikât*" adlı eserinde onu zikretmiş ve hadisleri ezberlediğini ve okurken de hafızasından okuduğunu belirtmiştir. İbn Huzeyme (ö. 311/924) onu zamanındaki kimselerin (âlimlerin) imamı olarak nitelendirmiştir. Dârekutnî de (ö. 385/995) onun "*Sebt* olan hadis hâfizlarından olduğunu söylemiştir. Bkz. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/232; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/111; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 24/511-518; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 12/144-149; A.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, 2/72-73; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/469; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 9/70-73.

¹⁷⁸ **Gunder (Muhammed b. Ca'fer) (ö. 193/809)** : Künyesi Ebû Abdullah veya Ebû Bekr'dir. Basralıdır. Gunder lakabıyla tanınmıştır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı onun hadislerini kitaplarına almışlardır. İbn Sa'd onun hakkında *sika*; İbn Hacer de *sika* ta'dil lafzını kullanmış ve onda gafletin vuku bulunduğunu belirtmiştir. Zehebî ise *hâfiz, mücevvid, sebt* ta'dil lafızlarıyla onu tevsik etmiştir. Yahya b. Maîn onun kitabet hususunda insanların en doğrusu olduğunu ve bazı insanların onun hata yapmasını arzuladığı halde böyle birşeyin vuku bulmadığını söylemiştir. İbn Mehdî (ö. 198/813), Şu'be'nin rivayetleri konusunda Gunder'den istifade ettiklerini ve onun bu hususta kendilerinden daha isabetli olduğunu ifade etmiştir. Ebû Hâtim er-Râzî de Gunder'in *sadûk* bir râvi olduğunu, Şu'be'nin rivayetlerinde *sika* kabul edileceğini, Şu'be'nin haricindeki rivayetlerinde ise hadisinin yazılabileceğini fakat *hüccet* olmadığını nakletmiştir. İbn Hibbân da "*es-Sikât*" adlı eserinde onu zikretmiştir. Bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 7/221-222; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/50; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 9/98-102; A.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, 3/113-115; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/472; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 9/96-98.

¹⁷⁹ Bkz. **Saîd b. Abdurrahman b. Ebzâ (ö. ?)**.

¹⁸⁰ Buhârî, "Teyemmüm", 5 (No. 343).

¹⁸¹ **Abdullah b. Hâşim el-Abdî (ö. 255/869?)** : Künyesi Ebû Abdurrahman veya Ebû Muhammed'dir. Tusludur. Kütüb-i Sitte müelliflerinden yalnızca Müslim onun hadislerini kitabına almıştır. İbn Hacer onun hakkında *sika* derken; Zehebî de onu *imâm, hâfiz, sika, mutkîn* ta'dil lafızlarıyla tevsik etmiştir. İbn Hibbân da "*es-Sikât*" adlı eserinde onu zikretmiş ve *mustakîmü'l-hadis, mutkîn* bir râvi olduğunu ifade etmiştir. Abdullah b. Hâşim'in h. 258 veya h. 259 da vefat ettiği de rivayet edilmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/361-362; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 16/237-239; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 12/328-329; A.mlf., *el-Kâşif*, 1/604; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/327; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 6/60.

¹⁸² **Yahya (b. Saîd el-Kettân) (ö. 198/813)** : Künyesi Ebû Saîd'dir. Basralıdır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı onun hadislerini kitaplarına almışlardır. Yahya b. Saîd, ricâl ilmindeki bigi birikimiyle ön plana çıkmıştır. Hadis münekkithleri onun hadiste "*Emîrû'l-mü'minîn*" olduğunu söylemiş, *sika, hâfiz, me'mûn, hüccet, sebt* gibi ta'dil lafızlarıyla tevsik etmişlerdir. Ahmed b. Hanbel, "Gözlerim onun misli birini görmedi" diyerek; İbn Hacer "Kuvvetli imâm" sözleriyle; Alî b. Medîni de (ö. 234/848) "Ricâl ilminde ondan daha âlim bir kimseyi görmedim" diyerek onu övmüştür. Onu tevsik eden hadis münekkithlerinden bazısı; Ebû Hâtim er-Râzî, Ebû Zür'a er-Râzî, İclî, İbn Mencûye (ö. 428/1036), Zehebî, İbn Mehdî'dir. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 7/215; İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/353; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 9/150-151; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/611-612; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 31/329-343; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 9/175-188; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/591; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 11/216-220.

¹⁸³ Müslim, "Hayz", 112 (No. 368).

9. Müslim → Abdullah b. Hâşim el-Abdî → Yahya (b. Saîd el-Kettân) → Şu'be (b. Haccâc) → Hakem (b. Uteybe) → Saîd b. Abdurrahman b. Ebzâ → Babası (Abdurrahman b. Ebzâ) → Ammâr b. Yâsir → Hz. Peygamber (s.a.v.).¹⁸⁴

10. Müslim → Abdullah b. Hâşim el-Abdî → Yahya (b. Saîd el-Kettân) → Şu'be (b. Haccâc) → Seleme (b. Küheyl)¹⁸⁵ → Zerr (b. Abdullah) → Saîd b. Abdurrahman b. Ebzâ → Babası (Abdurrahman b. Ebzâ) → Ammâr b. Yâsir → Hz. Peygamber (s.a.v.).¹⁸⁶

11. Müslim → İshak b. Mansûr¹⁸⁷ → Nadr b. Şümeyl → Şu'be (b. Haccâc) → Hakem (b. Uteybe) → Zerr (b. Abdullah) → İbn Abdurrahman b. Ebzâ¹⁸⁸ → Babası (Abdurrahman b. Ebzâ) → Ammâr b. Yâsir → Hz. Peygamber (s.a.v.).¹⁸⁹

¹⁸⁴ Müslim, "Hayz", 112 (No. 368).

¹⁸⁵ **Seleme (b. Küheyl) (ö. 121/739)** : Künyesi Ebû Yahya'dır. Kûfe ehliendir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı onun hadislerini kitaplarına almışlardır. Ebû Hâtim er-Râzî onun hakkında *sika, me'mûn*; Yahya b. Maîn, *sika*; Ahmed b. Hanbel onun hadiste *mutkîn* olduğunu; Nesâî ve İclî, *sika, sebt* ta'dil lafızlarını kullanmış ve İclî ayrıca onda az da olsa Şiilik olduğunu belirtmiştir. Ya'kûb b. Şeybe (ö. 262/875) ve İbn Hacer de *sika* ta'dil lafızıyla onu tevsik ederken; Zehebî ise *imâm, hâfiz, sebt* ta'dil lafızlarını kullanmıştır. İbn Hibbân da "*es-Sikât*" adlı eserinde onu zikretmiştir. Bkz. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 1/421; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/317; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 5/298-300; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribü't-tehzîb*, 1/248; A.mlf., *Tehzibu't-tehzîb*, 4/155-157.

¹⁸⁶ Müslim, "Hayz", 112 (No. 368).

¹⁸⁷ **İshak b. Mansûr (ö. 251/866)** : Künyesi Ebû Ya'kûb'dur. Nisâbürlüdür. Kütüb-i Sitte müelliflerinden yalnızca Ebû Dâvûd ondan rivayette bulunmamıştır. Ebû Hâtim er-Râzî onun hakkında *sadûk*; Müslim, *sika, me'mûn* ta'dil lafızlarını kullanmış ve onun hadis ashâbı içerisindeki imamlardan biri olduğunu belirtmiştir. Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) onun *fakîh, âlim* olduğunu söylemiş; Nesâî ve İbn Hacer *sika, sebt* ta'dil lafızlarını kullanmış, Zehebî ise onun *imâm, fakîh, hâfiz, hüccet* olduğunu ifade etmiştir. İbn Hibbân da "*es-Sikât*" adlı eserinde onu zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/118; Mizzî, *Tehzibu'l-kemâl*, 2/474-478; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 12/258-260; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribü't-tehzîb*, 1/103.

¹⁸⁸ Bkz. **Saîd b. Abdurrahman b. Ebzâ (ö. ?)**.

¹⁸⁹ Müslim, "Hayz", 113 (No. 368).

12. Tirmizî → Ebû Hafs Amr b. Ali el-Fellâs¹⁹⁰ → Yezîd b. Zürey'¹⁹¹ → Saîd (b. Mihrân)¹⁹² → Katâde (b. Diâme)¹⁹³ → Azre (b. Abdurrahman)¹⁹⁴ → Saîd b. Abdurrahman b. Ebzâ → Babası (Abdurrahman b. Ebzâ) → Ammâr b. Yâsir → Hz. Peygamber (s.a.v.).¹⁹⁵

¹⁹⁰ **Ebû Hafs Amr b. Ali el-Fellâs (ö. 249/ 864)** : Künyesi Ebû Hafs'dır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı onun hadislerini kitaplarına almışlardır. Nesâî onun hakkında *sika, hâfız, sâhibü hadîs*; Ebû Hâtim er-Râzî *sadûk*; İbn Hacer de *sika, hâfız* ta'dil lafzını kullanırken; Ebû Zür'a er-Râzî, Basra'da Fellâs, İbnü'l-Medîni ve Şâzekûni'den daha hafız bir kimseyi görmediğini söylemiştir. Dârekutni (ö. 385/995) Fellâs'ın hadis hâfizlarından biri olduğunu ifade etmiştir. İbn Hibbân da "*es-Sikât*" adlı eserinde onu zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/487; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 22/162-165; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, 2/56; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/424; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 8/80-82.

¹⁹¹ **Yezîd b. Zürey' (ö. 182/798)** : Künyesi Ebû Muâviye'dir. Basralıdır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı onun hadislerini kitaplarına almışlardır. Ahmed b. Hanbel onun hakkında "Basra'nın reyhanı" sıfatını kullanmış, Yahya b. Maîn onun *sika, sadûk, me'mûn* olduğunu, Yahya b. Saîd el-Kettân (ö. 198/813), "Burada Yezîd b. Zürey'den daha *sebt* bir kimse olmadı" derken, Bişr b. Hakem de (ö. 238/852) *mutkûn, hâfız* ta'dil lafızlarını kullanmış ve akabinde "Onun misli bir kimse ve onun rivayet ettiği hadisin sıhhatine denk bir hadis gördüğümü bilmiyorum" demiştir. Bu övgülere ek olarak Ebû Hâtim er-Râzî onun *sika, imâm*; İbn Sa'd, *sika, hüccet*; İbn Hacer, *sika, sebt*; Zehebî de onun *hâfız, hüccet* ve Basra'nın muhaddisi olduğunu söylemiştir. İbn Hibbân da "*es-Sikât*" adlı eserinde onu zikretmiş ve zamanının en verâ sahibi olan kimselerinden olduğunu belirtmiştir. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 7/212; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/632; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 32/124-130; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, 1/188; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/601; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 11/325-328.

¹⁹² **Saîd (b. Mihrân) (ö. 156/773?)** : Saîd b. Ebî Arûbe olarak tanınmış olup künyesi Ebû Nadr'dır. Basralıdır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı onun hadislerini kitaplarına almışlardır. Nebevî sünneti tasnif eden ilk âlimlerden olup, Basra ehlinin önde gelen ilim adamıdır. Yahya b. Maîn, Nesâî, Yahya b. Saîd el-Kettân onu tevsik etmişlerdir. Ayrıca İbn Maîn ve İbn Ebî Hayseme (ö. 279/892) onun Katâde'nin rivayetlerinde insanların en *sebtî* olduğunu belirtmişlerdir. Ebû Zür'a er-Râzî de onun hakkında *sika, me'mûn* ta'dil lafızlarını kullanmıştır. Zehebî onun ömrünün sonlarına doğru hafızasının kötüleştiğini söylemiştir. Ebû Hâtim er-Râzî de ihtilattan önce *sika* sayılacağını ifade etmiştir. Suyûtî de onun *tedlîs* yapmada meşhur olduğunu; İbn Hibbân ise onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiş ve h. 145 senesinde *ihtilat* ettiğini eklemiştir. Vefat tarihinin h. 150 veya h. 155 olduğu da söylenmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/360; Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed Osman b. Kaymaz ez-Zehebî, *Zikru esmâi men tekelleme fihî ve huve mevsik*, thk. Muhammed Şekûr b. Mahmûd (Zirkâ: Mektebetü menâr, 1406/1986), 1/87; A.mlf., *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 6/413-418; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, 4/63-64; Suyûtî, *Esmâü'l-müde'llisîn*, 1/50.

¹⁹³ **Katâde (b. Diâme) (ö. 117/735)** : Künyesi Ebû Hattâb'dır. Gözleri âmâ bir âlimdir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı onun hadislerini kitaplarına almışlardır. İbn Sirîn (ö. 110/729) onun hakkında, "Katâde insanların en *hâfızıydı*" derken; Ahmed b. Hanbel onun Basra ehlinin en *hâfızı* olduğunu ve hıfzı haricinde bir şeyinin duyulmadığını belirtmiştir. Ayrıca buna örnek olarak, Câbir'e ait bir sâhifenin ona okunduğunu ve tek seferde ezberlediğini de söylemiştir. İclî, Katâde'nin *sika* bir râvi olduğunu aynı zamanda Kaderiyye'yle itham edildiğini fakat onun buna ne davet ettiğine dair, ne de hakkında konuştuğuna dair bir şeyin vuku bulmadığını ifade etmiştir. İbn Hacer de onu *sika, sebt* ta'dil lafızlarıyla tevsik etmiştir. İbn Hibbân ise onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiş, Kur'ân ve Fıkıh ilimlerinde âlim bir kimse olduğunu eklemiştir. Bkz. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/215; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/321-322; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 5/269-283; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/453; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 8/351-356; Halîl vd., *Mevsûat*, 3/180.

¹⁹⁴ **Azre (b. Abdurrahman) (ö. ?)** : Tek gözü âmâ bir âlimdir. Kûfelidir. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Buhârî ve İbn Mâce hariç diğerleri onun hadislerini kitaplarına almışlardır. Yahya b. Maîn, Alî b. Medîni, İclî ve İbn Hacer onun hakkında *sika* ta'dil lafzını kullanarak onu tevsik etmişlerdir. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Vefat tarihi hakkında ise bir bilgi mevcut değildir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/300; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 20/51-52; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/390; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 7/192-193; Es-Seyyid Ebu'l-Maâti en-Nûri vd., *el-Câmi'ü fi'l-cerh ve't-ta'dil* (Beyrut - Lübnan: Âlemü'l-kütüb, 1412/1992), 2/198.

¹⁹⁵ Tirmizî, "Tahâret", 110 (No. 144).

13. Ebû Dâvûd → Muhammed b. Kesîr → Süfyân (es-Sevrî)¹⁹⁶ → Seleme b. Küheyl → Ebî Mâlik (Gazvân el-Gıfârî)¹⁹⁷ → Abdurrahman b. Ebzâ → Ammâr b. Yâsir → Hz. Peygamber (s.a.v.).¹⁹⁸

14. Ebû Dâvûd → Muhammed b. Alâi¹⁹⁹ → Hafs (b. Gıyâs)²⁰⁰ → A'meş (Süleyman b. Mihrân)²⁰¹ → Seleme b. Küheyl → İbn Ebzâ (Abdurrahman b. Ebzâ) → Ammâr b. Yâsir → Hz. Peygamber (s.a.v.).²⁰²

¹⁹⁶ **Süfyân (es-Sevrî) (ö. 161/778)** : Künyesi Ebû Abdullah'dır. Kûfelidir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı onun hadislerini kitaplarına almışlardır. Müctehid, müfessir, muhaddis ve zâhid kimlikleriyle ön plana çıkmıştır. Hadis münekkitleri onun *sika* olduğu hususunda ittifak etmiş, hadiste *emîrû'l-mü'minîn* olduğu söylenmiştir. Ebû Hâtim er-Râzî onun Irak ehlinin imâmı, hâfızı, zâhidi ve fâkihi olarak nitelendirmiş; Hâkim en-Nisâbü'rî ise (ö. 405/1014) onu "Fıkıhta, hadiste, zühitte asrının imâmı" olduğunu ayrıca "Zamanında yaşayan insanların en verâ sahibi ve çokça ictihad ve cihat edeni" olduğunu da eklemiştir. Bkz. Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 7/229-279; Alâuddîn, *İkmâlü tehzîbi'l-kemâl*, 5/387-408; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, 4/111-115.

¹⁹⁷ **Ebî Mâlik (Gazvân el-Gıfârî) (ö. ?)** : Ebû Mâlik künyesiyle meşhurdur. Kûfelidir. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Müslim ve İbn Mâce hariç diğerleri onun hadislerini kitaplarına almışlardır. Buhârî "*Sahîh*"inde ondan *muallak* olarak nakilde bulunmuştur. İclî, Yahya b. Maîn, İbn Hacer ve Zehebî onun hakkında *sika* ta'dil lafzını kullanmış, Alî b. Medînî de onun *fakîh* olduğunu söylemiştir. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Vefat tarihi hususunda bir bilgi mevcut değildir. Bkz. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/422; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/293; Zehebî, *el-Kâşif*, 2/116; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/442; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 8/245-246.

¹⁹⁸ Ebû Dâvûd, "Tahâret", 119 (No. 322).

¹⁹⁹ Bkz. **Ebû Kureyb (ö. 247/862)**.

²⁰⁰ **Hafs (b. Gıyâs) (ö. 194/810)** : Künyesi Ebû Ömer'dir. Kûfelidir. İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'nin talebelerinden olup Bağdat ve Kûfe kadılığı yapmıştır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı onun hadislerini kitaplarına almışlardır. İbn Sa'd onun *sika*, *me'mûn*, *sebt* olduğunu ancak *tedlis* yaptığını söylemiştir. Yahya b. Maîn onun hakkında *sika*; İclî, *sika*, *me'mûn*, *fakîh*; Ya'kûb b. Şeybe de "Hafs kitabından tahdis ettiğinde *sika*, *sebt*tir." demiştir. Alî b. Medînî, Hafs b. Gıyâs ile ilgili şöyle bir hadise anlatır: "Yahya b. Saîd el-Kettân'ın 'A'meş'in ashâbının en güvenilirli Hafs b. Gıyâs'tır.' dediğini işittim. Bunu inkar ettim. Daha sonra Kûfe'ye geldim ve Ömer b. Hafs bana babasının A'meş'in (rivâyetlerini topladığı) kitabını getirdi. Ben de Yahya'ya rahmet dilemeye başladım.". Ayrıca Hafs b. Gıyâs'ı, İbn Hibbân "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 6/362; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/200; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 7/56-70.

²⁰¹ **A'meş (Süleymân b. Mihrân) (ö. 148/765)** : Künyesi Ebû Muhammed'dir. Kûfelidir. Tâbiîn neslinin önde gelen âlimlerindedir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı onun hadislerini kitaplarına almışlardır. İclî onun için "Yaşadığı dönemde Kûfe ehlinin muhaddisiydi" demiş ve *sika*, *sebt* ta'dil lafzıyla ta'dil etmiştir. İbn Sa'd ise A'meş'in Kur'ân, Ferâiz ve Hadis ilimlerinde otorite olduğunu, insanların ona kendi Mushaflarını arz edip, onun okuyuşuna göre Mushaflarını düzelttiklerini nakletmiştir. İbnü'l-Medînî, Hz. Muhammed'in (s.a.v) ümmetinin ilmini muhafaza eden altı âlimi sayarken A'meş'i de bu altı âlim içerisinde zikretmiştir. Ayrıca Nesâî ve Yahya b. Maîn onu tevsik etmişler; İbn Hacer ise *sika*, *hâfız* ve kırâat bilgini olduğunu zikretmiştir. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiş ve *tedlis* yaptığını belirtmiştir. Fakat *müdelis* oluşu Enes b. Mâlik ve Abdullah b. Ebû Evfâ'dan *mürsel* olarak rivayet ettiği hadislerde problem arz etmiş, diğerlerinde ise bir sorun teşkil etmemiştir. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 6/331-333; İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 1/432-434; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/302-303; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 6/226-248; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/254; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 4/222-226; Mücteba Uğur, "A'meş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/54.

²⁰² Ebû Dâvûd, "Tahâret", 119 (No. 323).

15. Ebû Dâvûd → Muhammed b. Beşşâr → Muhammed (b. Ca'fer Gunder) → Şu'be (b. Haccâc) → Seleme (b. Küheyl) → Zerr (b. Abdullah) → İbn Abdurrahman b. Ebzâ²⁰³ → Babası (Abdurrahman b. Ebzâ) → Ammâr b. Yâsir → Hz. Peygamber (s.a.v.).²⁰⁴

16. Ebû Dâvûd → Ali b. Sehl er-Remlî²⁰⁵ → Haccâc (b. Muhammed)²⁰⁶ → Şu'be (b. Haccâc) → Seleme (b. Küheyl) → Zerr (b. Abdullah) → İbn Abdurrahman b. Ebzâ²⁰⁷ → Babası (Abdurrahman b. Ebzâ) → Ammâr b. Yâsir → Hz. Peygamber (s.a.v.).²⁰⁸

17. Ebû Dâvûd → Müsedded (b. Müserhed)²⁰⁹ → Yahya (b. Saîd el-Kettân) → Şu'be (b. Haccâc) → Hakem (b. Uteybe) → Zerr (b. Abdullah) → İbn Abdurrahman b. Ebzâ²¹⁰ → Babası (Abdurrahman b. Ebzâ) → Ammâr b. Yâsir → Hz. Peygamber (s.a.v.).²¹¹

²⁰³ Bkz. Saîd b. Abdurrahman b. Ebzâ (ö. ?).

²⁰⁴ Ebû Dâvûd, "Tahâret", 119 (No. 324).

²⁰⁵ Alî b. Sehl er-Remlî (ö. 261/875) : Künyesi Ebu'l-Hasen'dir. Horasan'ın Nesa bölgesinden olup, Reml de ikamet etmiştir. Kütüb-i Sitte müelliflerinden yalnızca Ebû Dâvûd ve Nesâî onun hadislerini kitaplarına almışlardır. Nesâî "*El-yevm ve'l-leyl*" adlı eserinde ondan nakilde bulunmuştur. Ebû Hâtim er-Râzî ve İbn Hacer onun hakkında *sadûk* derken; Zehebî de *imâm*, *hüccet* ta'dil lafızlarını kullanmış ve Nesâî de Alî b. Sehl'i tevsik etmiştir. Ayrıca İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/475; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 20/454-456; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 12/241-242; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/402; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 7/329.

²⁰⁶ Haccâc (b. Muhammed) (ö. 206/822) : Künyesi Ebû Muhammed'dir. Tirmizli olup, Bağdat'ta ikamet etmiştir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı onun hadislerini kitaplarına almışlardır. İbn Hacer onun *sika*, *sebt* olduğunu fakat ömrünün sonlarına doğru onda ihtilatın vuku bulduğunu belirtmiştir. İbn Sa'd onun hakkında *sika*, *sadûk* ta'dil lafızlarını kullanırken; Alî b. Medîni, Müslim, İclî, İbn Kâni', Nesâî ve Zehebî de onu *sika* ta'dil lafızıyla tevsik etmişlerdir. Ebu'l-Arab el-Kayrevânî (ö. 333/945) ise onu ihtilatı sebebiyle "*Duafâ*" adlı eserinde zikretmiştir. Ayrıca İbn Hibbân da ona "*es-Sikât*" adlı eserinde yer vermiştir. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 7/240; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/201; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidal*, 1/464; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, 2/205-206.

²⁰⁷ Bkz. Saîd b. Abdurrahman b. Ebzâ (ö. ?).

²⁰⁸ Ebû Dâvûd, "Tahâret", 119 (No. 325).

²⁰⁹ Müsedded (b. Müserhed) (ö. 228/843) : Künyesi Ebu'l-Hasen'dir. Basralıdır. Müslim ve İbn Mâce hariç Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı onun hadislerini kitaplarına almışlardır. Ahmed b. Hanbel onun hakkında *sadûk*; Nesâî, İclî, İbn Kâni' ve İbn Ebî Hâtim *sika* ta'dil lafızlarını kullanmışlardır. Zehebî onun hadis ilmini en iyi bilenlerden olduğunu söylemiş ve *imâm*, *hâfiz*, *hüccet* ta'dil lafızlarıyla da tevsik etmiştir. Ca'fer b. Ebî Osman, Yahya b. Maîn'e: "Basra da kimden hadis yazayım?" diye sorduğunu onun da: "Müseddedden yaz, o *sikadır*, *sika* diye cevapladığını söylemiştir. Ayrıca İbn Adî, Müsedded'in Basra da ilk *Müsned* tarzı eser te'lif eden kişi olduğunu nakletmiştir. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/272; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/200; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 10/591-595; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, 10/107-109.

²¹⁰ Bkz. Saîd b. Abdurrahman b. Ebzâ (ö. ?).

²¹¹ Ebû Dâvûd, "Tahâret", 119 (No. 326).

18. Ebû Dâvûd → Muhammed b. Minhâl²¹² → Yezîd b. Zûray' → Saîd (b. Mihrân) → Katâde (b. Diâme) → Azre (b. Abdurrahman) → Saîd b. Abdurrahman b. Ebzâ → Babası (Abdurrahman b. Ebzâ) → Ammâr b. Yâsir → Hz. Peygamber (s.a.v.).²¹³

19. Ebû Dâvûd → Musa b. İsmail²¹⁴ → Ebân (b. Yezîd)²¹⁵ → Katâde (b. Diâme) → Muhaddis → Şa'bî (Âmir b. Şerâhîl)²¹⁶ → Abdurrahman b. Ebzâ → Ammâr b. Yâsir → Hz. Peygamber (s.a.v.).²¹⁷

²¹² **Muhammed b. Minhâl (ö. 231/846)** : Künyesi Ebû Ca'fer veya Ebû Abdullah olduğu rivayet edilmiştir. Basralıdır. Tirmizî ve İbn Mâce hariç Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı onun hadislerini kitaplarına almışlardır. Zehebî onun *hâfiz, mücevvîd, imâm* olduğunu, rihleye çıkmadığını ve hadisleri yazmak yerine bilakis hadisleri ezberlediğini söylemiştir. İclî de onun *sika* olduğunu belirttikten sonra Muhammed b. Minhâl'e kitabının olup olmadığını sorduğunu ve onun da cevaben: "Kitâbım sadırımdır" dediğini nakletmiştir. Dârekutnî onun hakkında *sika*; İbn Hacer, *sika, hâfiz* ta'dil lafzını kullanmış; Ebû Hâtim er-Râzî de onun *sika, hâfiz* ayrıca zeki olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/255; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/85; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 10/642-644; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribü't-tehzîb*, 1/508; A.mlf., *Tehzibu't-tehzîb*, 9/475-476; Es-Seyyid Ebu'l-Maâtî en-Nûri vd., *el-Câmi' fi'l-cerh ve't-ta'dil*, 3/96.

²¹³ Ebû Dâvûd, "Tahâret", 119 (No. 327).

²¹⁴ **Mûsâ b. İsmail (ö. 223/838)** : Künyesi Ebû Seleme'dir. Tebûzekî nisbesiyle anılmıştır. Tavuk boynu ve sakatattı sattığı için bu nisbenin verildiği söylenmiştir. Basralıdır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı onun hadislerini kitaplarına almışlardır. Yahya b. Maîn onun hakkında *sika, me'mûn* ta'dil lafızlarını kullanmış, ayrıca onun zeki ve *mutkin* bir râvi olduğunu belirtmiştir. Ebû'l-Velîd et-Tayâlisî (ö. 227/842), *sika, sadûk*; İclî, *sika*; Zehebî, *hâfiz, imâm, hüccet, şeyhu'l-islâm*; İbn Hırâş, insanların onun hakkında *sadûk* dediklerini söylerken; İbn Sa'd da *sika* olduğunu ve çokça hadis rivayet ettiğini nakletmiştir. Ebû Hâtim er-Râzî ise "Basra'da karşılaştığımız kişiler içinde hadisi ondan daha güzel olan bir kimseyi bilmiyorum." demiştir. Ayrıca İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiş ve *mutkinlerden* olduğunu eklemiştir. Bkz. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/303; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/160; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 10/360-365; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibu't-tehzîb*, 10/333-335.

²¹⁵ **Ebân (b. Yezîd) (ö. 163/779?)** : Künyesi Ebû Yezîd'dir. Attâr lakabıyla anılmıştır. Basralıdır. İbn Mâce hariç, Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı onun hadislerini kitaplarına almışlardır. Ahmed b. Hanbel bütün hocalarından olan rivayetlerinde *sebt* olduğunu söylemiştir. Yahya b. Maîn, Nesâî ve İbn Hacer, *sika*; Ebû Hâtim er-Râzî, *sâlihu'l-hadîs* ta'dil lafızlarıyla tevsik ederken; Zehebî de onun *hâfiz, sika, imâm, hüccet* ve hadis âlimlerinin büyüklerinden olduğunu ifade etmiştir. İclî onu *sika* ta'dil lafzıyla tevsik etmiş ve Kaderiyye görüşünün onda görüldüğünü ama onun hakkında konuşmadığını söylemiştir. Ayrıca İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Arkadaşı Hemmâm b. Yahya ile vefat tarihlerinin yakın olması sebebiyle, onunda vefat tarihi h. 163 civarında olacağı tabâkat kitaplarında mezkûrdur. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 7/209; İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 1/199; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/68; Mizzî, *Tehzibu'l-kemâl*, 2/24-26; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 7/431-432; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribü't-tehzîb*, 1/87.

²¹⁶ **Şa'bî (Âmir b. Şerâhîl) (ö. 104/722)** : Künyesi Ebû Amr'dır. Kûfelidir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı onun hadislerini kitaplarına almışlardır. Şa'bî, güçlü hafızası ve ilmî derinliğiyle devrinin önde gelen fakihlerinden olup, adalet ve zabtında şüphe olmayan muhaddis ve münekkît bir kimliğe de sahipti. Hadis münekkîtleri onun *sika* oluşunda ittifak etmişler ve onu hadis sahasında otorite olarak görmüşlerdir. Şa'bî'nin hadisi manayı esas alarak rivayet ettiği söylenmiştir. Kendisinden hadis dinleyenlere hitaben: "Bir duvarın üstüne de olsa benden duyduklarınızı yazınız" diyerek, rivayetlerin yazıya geçirilmesine önem vermiştir. İclî onun 48 sahibinden *semâda* bulunduğunu ve *mürsellerinin* de *sahih* kabul edileceğini belirtmiştir. Ayrıca İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiş ve *fakih, şâir* olduğunu da ifade etmiştir. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 6/259-267; İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/12; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/185; Mizzî, *Tehzibu'l-kemâl*, 14/28-40; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 4/294-319; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribü't-tehzîb*, 1/287; A.mlf., *Tehzibu't-tehzîb*, 5/65-69.

²¹⁷ Ebû Dâvûd, "Tahâret", 119 (No. 328).

20. Nesâî → Muhammed b. Beşşâr → Muhammed (b. Ca'fer) (Gunder) → Şu'be (b. Haccâc) → Seleme (b. Küheyl) → Zerr (b. Abdullah) → İbn Abdurrahman b. Ebzâ²¹⁸ → Babası (Abdurrahman b. Ebzâ) → Ammâr b. Yâsir → Hz. Peygamber (s.a.v.).²¹⁹

21. Nesâî → Muhammed b. Beşşâr → Abdurrahman (b. Mehdî)²²⁰ → Süfyân (es-Sevrî) → Seleme (b. Küheyl) → Ebî Mâlik (Gazvân el-Gıfârî) → Abdullah b. Abdurrahman b. Ebzâ²²¹ → Abdurrahman b. Ebzâ → Ammâr b. Yâsir → Hz. Peygamber (s.a.v.).²²²

22. Nesâî → Amr b. Yezîd²²³ → Behz (b. Esed)²²⁴ → Şu'be (b. Haccâc) → Hakem (b. Uteybe) → Zerr (b. Abdullah) → İbn Abdurrahman b. Ebzâ²²⁵ → Babası (Abdurrahman b. Ebzâ) → Ammâr b. Yâsir → Hz. Peygamber (s.a.v.).²²⁶

²¹⁸ Bkz. Saîd b. Abdurrahman b. Ebzâ (ö. ?).

²¹⁹ Nesâî, "Tahâret", 196 (No. 312).

²²⁰ **Abdurrahman (b. Mehdî) (ö. 198/813)** : Künyesi Ebû Saîd'dir. El-Lü'lûf nisbesiyle tanınmıştır. Basralıdır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı onun hadislerini kitaplarına almışlardır. Abdurrahman b. Mehdî, kuvvetli bir hafızaya sahip olup, ilmî derinliğiyle devrinin önde gelen fakihlerinden olup, adalet ve zabtında şüphe olmayan muhaddis ve münekkit bir kimliğe sahipti. Hadis münekkitleri onun *sika* oluşunda ittifak etmişler ve onu hadis sahasında otorite olarak görmüşlerdir. Hafızasının güçlü olduğuna dair, Ubeydullah b. Ömer el-Kavâriyri, Abdurrahman b. Mehdî'nin ezberinden kendisine 20.000 hadis yazdığını ifade etmiştir. Ahmed b. Hanbel de onun hadis ilmindeki otoritesinin ne denli kuvvetli olduğunu gösterir mahiyette, "Abdurrahman b. Mehdî, bir adamdan (mübhem, meçhul) hadis rivayet etse bile, o hadis *hüccettir.*" demiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/373; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 17/430-443; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 9/192-209; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, 6/279-281.

²²¹ **Abdullah b. Abdurrahman b. Ebzâ (ö. ?)** : Saîd b. Abdurrahman b. Ebzâ'nın kardeşidir. Küfelidir. Kütüb-i sitte müelliflerinden Buhâri ondan *muallak* olarak, Ebû Dâvûd ve Nesâî de Sünenlerinde ondan rivayette bulunmuşlardır. Yalnızca babasından hadis rivayet etmiştir. Ahmed b. Hanbel onun hakkında *hasenü'l-hadîs* ta'dil lafzını kullanırken; İbn Hacer de *makbûl* bir râvi olduğunu söylemiş; Zehebî de onu tevsik etmiştir. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/9; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 15/194-196; Zehebî, *el-Kâşif*, 1/567; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribü't-tehzîb*, 1/310; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 5/290.

²²² Nesâî, "Tahâret", 199 (No. 316).

²²³ **Amr b. Yezîd (ö. ?)** : Künyesi Ebû Büreyd'dir. Basralıdır. Kütüb-i Sitte müelliflerinden yalnızca Nesâî ondan rivayette bulunmuştur. Ebû Hâtim er-Râzî ve İbn Hacer onun hakkında *sadûk*; Nesâî de *sika* ta'dil lafzını kullanmış ve Zehebî onu tevsik etmiştir. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiş ve "*Garib* hadisler rivayet ettiği olurdu." demiştir. Vefat tarihi hakkında bir bilgi mevcut değildir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/488; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 22/300-302; Zehebî, *el-Kâşif*, 2/91; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribü't-tehzîb*, 1/428; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 8/120.

²²⁴ **Behz (b. Esed) (ö. ö. 197/812?)** : Künyesi Ebu'l-Esved'dir. Basralı olup, hadis hâfızı Muallâ b. Esed'in kardeşidir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı onun hadislerini kitaplarına almışlardır. Ebû Hâtim er-Râzî onun hakkında *imâm*, *sadûk*, *sika*; Nesâî de *sika* ta'dil lafzını kullanmış; İbn Sa'd onun *sika*, *hüccet* ve çokça hadis rivayet ettiğini nakletmiştir. Yahya b. Saîd el-Kettân, Behz b. Esed hakkında, bir yerde *sadûk*, *sika*, başka bir yerde de, "Behz'den daha hayırlı bir kimseyi görmedim." demiştir. İclî de onun hadiste *sika*, *sebt* ve ayrıca sâlih bir kimse olduğunu belirtmiştir. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Behz'in Yahya b. Saîd el-Kettân'dan (ö. 198/813) önce vefat ettiği söylendiği gibi h. 200'den sonra vefat ettiği nakledilmiştir. Zehebî ve İbn Kâni' ise onun vefat tarihinin h. 197 olduğunu söylemişlerdir. Bkz. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 1/255; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/155; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 4/257-259; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 9/192; Alâuddîn, *İkmâlü tehzîbi'l-kemâl*, 3/35-36.

²²⁵ Bkz. Saîd b. Abdurrahman b. Ebzâ (ö. ?).

²²⁶ Nesâî, "Tahâret", 200 (No. 317).

23. Nesâî → İsmail b. Mes'ûd²²⁷ → Hâlid (b. Hâris)²²⁸ → Şu'be (b. Haccâc) → Hakem (b. Uteybe) → Zerr (b. Abdullah) → İbn Ebzâ (Saîd b. Abdurrahman) → Babası (Abdurrahman b. Ebzâ) → Hakem (b. Uteybe) → İbn Abdurrahman (b. Ebzâ)²²⁹ → Babası (Abdurrahman b. Ebzâ) → Ammâr b. Yâsir → Hz. Peygamber (s.a.v.).²³⁰

24. Nesâî → Abdullah b. Muhammed b. Temîm²³¹ → Haccâc (b. Muhammed) → Hakem (b. Uteybe) ve Seleme (b. Küheyl) → Zerr (b. Abdullah) → İbn Abdurrahman b. Ebzâ²³² → Babası (Abdurrahman b. Ebzâ) → Ammâr b. Yâsir → Hz. Peygamber (s.a.v.).²³³

25. İbn Mâce → Muhammed b. Beşşâr → Muhammed b. Ca'fer (Gunder) → Şu'be (b. Haccâc) → Hakem (b. Uteybe) → Zerr (b. Abdullah) → Saîd b. Abdurrahman b. Ebzâ → Babası (Abdurrahman b. Ebzâ) → Ammâr b. Yâsir → Hz. Peygamber (s.a.v.).²³⁴

İsnadların Değerlendirilmesi

Tahrici yapılan rivâyet, Buhâri ve Müslim'in *el-Câmiu's-sahîh*'lerinde, Tirmizî, Ebû Dâvûd, Nesâî ve İbn Mâce'nin *es-Sünen*'lerinde Ammâr b. Yâsir (r.a.) vasıtasıyla yirmi beş

²²⁷ **İsmail b. Mes'ûd (ö. 248/863)** : Künyesi Ebû Mes'ûd'dur. Basralıdır. Kütüb-i Sitte müelliflerinden yalnızca Nesâî ondan rivayette bulunmuştur. Ebû Hâtim er-Râzî onun hakkında *sadûk*; Nesâî, İbn Hacer ve Zehebî de onun için *sika* ta'dil lafzını kullanmış; Heysemî de (ö. 807/1405) "Buhâri'nin '*Sahîh*'inin râvilerinden olmamasına rağmen *sikadır*." demiştir. Ayrıca İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/102-103; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 3/195-196; Zehebî, *el-Kâşif*, 1/249; Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id*, thk. Hüsâmeddîn el-Kudsî (Kahire: Mektebetü'l-kudsî, 1414/1994), 4/297; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/110; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 1/331.

²²⁸ **Hâlid (b. Hâris) (ö. 186/802)** : Künyesi Ebû Osman'dır. Basralıdır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı onun hadislerini kitaplarına almışlardır. Yahya b. Saîd el-Kettân, "Hâlid ve Süfyân'dan daha hayırlı bir kimseyi görmedim." demiştir. Ebû Zür'a er-Râzî onun hakkında *sadûk*; Ebû Hâtim er-Râzî, *sika*, *imâm*; Nesâî, *sika*, *sebt*; İbn Sa'da *sika* ta'dil lafzıyla onu tevsik etmiştir. Ayrıca İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiş ve insanların akıllılarından ve dehalarından birisi olduğunu belirtmiştir. Bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 3/325; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/267; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 8/35-39; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 9/126-128.

²²⁹ Bkz. **Saîd b. Abdurrahman b. Ebzâ (ö. ?)**.

²³⁰ Nesâî, "Tahâret", 200 (No. 318).

²³¹ **Abdullah b. Muhammed b. Temîm (ö. ?)** : Künyesi Ebû Hamîd'dır. İbn Ebî Ömer lakabıyla tanınmıştır. Kütüb-i Sitte müelliflerinden yalnızca Nesâî ondan rivayette bulunmuştur. Nesâî, İbn Hacer ve Zehebî onu *sika* ta'dil lafzıyla tevsik etmişlerdir. Ayrıca İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Vefat tarihi hakkında bir bilgiye rastlamadık. Bkz. Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 16/52-53; Zehebî, *el-Kâşif*, 1/593; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/320.

²³² Bkz. **Saîd b. Abdurrahman b. Ebzâ (ö. ?)**.

²³³ Nesâî, "Tahâret", 201 (No. 319).

²³⁴ İbn Mâce, "Tahâret", 91 (No. 569).

senedle nakledilmektedir. Bu rivâyetlerin içerisinde, Buhâri'nin **3.** numarada ve Nesâî'nin **23.** ve **24.** numarada naklettiği rivâyetlerde *tahvil* vardır. Buhâri'nin ve Nesâî'nin rivâyetlerindeki *tahviller* ikişer tarik içermektedir. Bu sebeple *tahvillere* ait olan tarikler eklendiğinde mezkûr olan yirmi beş tarik, yirmi sekize yükselmektedir.

1., 2., 3. (Tahvilli), 4., 5., 6., 7., 8., 11., 17., 22., 23. (Tahvilli), 24. ve **25.** rivâyetlerin tariklerinde Hakem b. Uteybe (ö. 115/734) rivâyeti “Hakem b. Uteybe, Zerr b. Abdullah (ö. 100/719?), Saîd b. Abdurrahman b. Ebzâ (ö. ?)” tarihiyle nakletmiş; **3., 9.** ve **23.** rivâyetlerin tariklerinde ise Hakem b. Uteybe rivâyeti “Hakem b. Uteybe, Saîd b. Abdurrahman b. Ebzâ (ö. ?)” tarihiyle nakletmiştir. İbn Hacer bu hususta: “Görünüşe göre Hakem b. Uteybe bunu önce Zerr b. Abdullah'tan işitmiş sonra da Saîd b. Abdurrahman b. Ebzâ ile karşılaşınca ondan bu rivâyeti almıştır. Fakat Zerr'den işitmiş olduğu rivâyeti daha sağlamdır. Nitekim çoğu rivâyetinde onu zikretmiştir.” demiştir.²³⁵

1., 2., 3., 4., 5., 6., 7., 8., 9., 11., 17., 22., 23., 24., 25. rivâyetlerin tariklerinde yer alan Hakem b. Uteybe'nin bazen *tedlis* yaptığı nakledilmiştir. Mezkûr olan rivâyetler incelendiğinde Hakem b. Uteybe'nin üç tarik (**3., 11.** ve **23.** tarikler) haricindeki diğer tariklerde “*an*” edâ sîgasıyla rivâyette bulunduğu görülmektedir. Fakat **3.** tarikte Hakem b. Uteybe, İbn Abdurrahman b. Ebzâ'dan; **11.** ve **23.** tarikte ise Hakem b. Uteybe, İbn Abdurrahman b. Ebzâ ve Zerr b. Abdullah'tan “*semi'tü*” edâ sîgasıyla rivâyette bulunmuştur. Böylelikle Hakem b. Uteybe'nin Zerr b. Abdullah'tan gelen rivâyetlerindeki “*an*” edâ sîgasının semâya delalet ettiği ve Hakem b. Uteybe'nin bu rivâyetlerde *tedlisinin* söz konusu olmadığı anlaşılmaktadır.

1., 2., 3., 4., 5., 6., 7., 8., 10., 11., 15., 16., 17., 20., 22., 23., 24., 25. rivâyetlerin tariklerinde yer alan Zerr b. Abdullah'ın (ö. 100/719?) Mürcie mezhebine mensup olduğu söylenmiştir. Fakat Yahya b. Maîn, Buhâri, Ebû Hâtim er-Râzî ve Nesâî gibi hadis ilminde otorite olan münekkitlerin onu ta'dîl etmeleri, hadis ilminde ona olan güveni göstermektedir.²³⁶ Bu sebeple onun Mürcie'ye mensup olmasının rivâyetlerine bir etkisi olmadığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda nakledilen bu rivâyetlerin Hakem b. Uteybe tarafından İbn Abdurrahman b. Ebzâ'dan da aynı şekilde aktarılması bu kanaati güçlendiren bir etkidir.

²³⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 1/445.

²³⁶ Bkz. İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibu't-tehzîb*, 3/218.

5. ve 13. rivâyetlerin tariklerinde yer alan Muhammed b. Kesîr (ö. 223/819) hakkında Yahya b. Maîn onun *sika* olmadığını söylemiştir. Fakat buna karşılık Ahmed b. Hanbel, Ebû Hâtim er-Râzî, İbn Hibbân ve Zehebî onu ta'dîl etmişler; İbn Hacer de “*Takrîb*” adlı eserinde ona zayıflığın isabet etmediğini ve *sika* olduğunu söylemiştir.²³⁷ Ayrıca Yahya b. Maîn’in cerhinin müfesser olmayışı, ta'dîlin cerhe tercih edilmesini gerektirmektedir.

10., 14., 15., 16., 20., 21., 24. rivâyetlerin tariklerinde yer alan Seleme b. Küheyl (ö. 121/739) için İclî onda az da olsa Şîilik olduğunu belirtmiştir. Fakat bu sebeple cerh edildiğine dair bir malumat yoktur. Bilakis onun *sika* bir râvi olduğu ve Kûfe’de en güvenilir âlimler arasında sayıldığı ifade edilmiştir. Bu sebeple onda az da olsa görülen Şîilik düşüncesinin rivâyetlerine bir etkisi olmadığı anlaşılmaktadır.

12. ve 18. rivâyetlerin tariklerinde yer alan Saîd b. Mihrân’ın (ö. 156/773?) *tedlis* yaptığı ve ömrünün sonlarına doğru onda *ihtilâtın* vuku bulunduğu nakledilmiştir. Mezkûr olan rivâyetler incelendiğinde Saîd b. Mihrân’ın her iki tarikte de Katâde b. Diâme’den (ö. 117/735) “*an*” edâ sîgasıyla rivâyette bulunduğu görülmektedir. Fakat Saîd b. Mihrân’ın Katâde’den olan rivâyetlerinde insanların en güvenilir olduğu ricâl kitaplarında mezkûrdur.²³⁸ Bu sebeple Saîd b. Mihrân’ın Katâde b. Diâme’den gelen rivâyetlerindeki “*an*” edâ sîgasının semâya delalet ettiği anlaşılmaktadır. *Muhtelit* olmasına gelince, İbn Hibbân h. 145 yılında onda *ihtilatın* meydana geldiğini söylemiş, Ebû Hâtim er-Râzî de onun *ihtilat* etmeden önce *sika* sayılacağını belirtmiştir. Bu bilgiler ışığında tahammülün *ihtilattan* önce gerçekleştiğinin kesinliği ve edâ sürecinin de bundan önce gerçekleşme ihtimalinin yüksek olması, ayrıca bu rivâyetin birçok *mütâbiîn* bulunması sebebiyle, *muhtelit* olmasının bu rivâyetlere bir sakıncası olmadığı kanaati oluşmaktadır.

16. ve 24. rivâyetlerin tariklerinde yer alan Haccâc b. Muhammed’de de (ö. 206/822) ömrünün sonlarına doğru *ihtilâtın* vuku bulunduğu nakledilmişse²³⁹ de nakletmiş olduğu rivâyetlerin birçok *mütâbiîn* bulunması, *ihtilâtının* bu rivâyetlere bir sakıncası olmadığını kanıtı mesabesinde dir.

²³⁷ Bkz. İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/504; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 9/417-418.

²³⁸ Bkz. Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 6/413-418; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/239.

²³⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, 2/205-206.

19. numaradaki tarikte yer alan Ebân b. Yezîd'de (ö. 163/779?) Kaderiyye'ye ait görüşlerin görüldüğü fakat bunun propagandasını yapmadığı nakledilmiştir.²⁴⁰ Bu sebeple Kaderiyye'ye ait bu görüşlerin onun adaletine bir zarar vermediği anlaşılmaktadır.

3. numaradaki Buhâri'ye ait tarikte *ta'lik* mevcuttur. Çünkü Buhâri'nin rivâyeti aldığını söylediği Nadr b. Şümeyl h. 203 yılında Irak'ta vefat ettiğinde Buhâri yedi yaşlarındaydı ve Buhâra'da ikamet etmekteydi.²⁴¹ Ayrıca bu rivâyeti Müslim, **11.** numaradaki tarikinde de görüleceği üzere İshak b. Mansûr (ö. 251/866), Nadr b. Şümeyl yoluyla *mevsûl* olarak nakletmiştir. Nevevî (ö. 676/1277), Buhâri ve Müslim'in kitaplarında bulunan *ta'likten* kaynaklı bu tür *inkıtaların*, rivâyeti *zayıf* derecesine düşüren *inkıta* kapsamında değerlendirilemeyeceğini söylemiştir.²⁴² Bu düşüncesinin gerekçesi olarak onların kitaplarını te'liflerindeki şartlarını ve sırf *sahîh* hadisleri toplama gayelerini göstermiştir. Fakat rivâyette edâ lafızlarına bakılması gerektiğini şâyet *cezm* sîgaları kullanılmışsa bu tür hadislerin sıhhatine bir zarar gelmeyeceğini, *temrîz* sîgası kullanılması halinde ise bu hükmün geçerli olmayacağını belirtmiştir.²⁴³ Buhâri de bu rivâyetinde “قَالَ” *cezm* sîgasını kullanmıştır. Bu bilgiler doğrultusunda, burada sadece tarikte bulunan *inkıtanın* mevcudiyeti zikredilmekle yetinilip, *ittisali* ve hükmü noktasında bir kanaat bildirilmeyecektir.

Şuayb Arnaûd (ö. 1437/2016), **14.** numaradaki Ebû Dâvûd'a ait tarikte Seleme b. Küheyl (ö. 121/739) ile Saîd b. Abdurrahman (ö. ?) arasında Ebî Mâlik'in (Gazvân el-Gıfârî) (ö. ?) düştüğünü ve bu sebeple *munkatı*' olduğunu söylemiştir. Çünkü Ebû Dâvûd, **13.** numaradaki mezkûr olan tarikinde Seleme b. Küheyl ile Saîd b. Abdurrahman arasında Ebî Mâlik'i zikretmiştir. Ayrıca **19.** numaraya ait tarikteki *mübhem* râvi sebebiyle de Elbânî (ö. 1420/1999) *münker*, Şuayb Arnaûd ise *zayıf* değerlendirmesinde bulunmuştur. Böylece **14.** ve **19.** tarikler *zayıftır*.

Rivâyetlerde yer alan Saîd b. Abdurrahman b. Ebzâ'nın, Abdullah b. Abdurrahman b. Ebzâ'nın, Azre b. Abdurrahman'ın, Ebî Mâlik'in, Amr b. Yezîd'in ve Abdullah b. Muhammed b. Temîm'in vefat tarihleri hakkında bir bilgi mevcut değildir. Fakat mezkûr

²⁴⁰ Bkz. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 1/199.

²⁴¹ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4/21.

²⁴² Bkz. Nevevî, *el-Minhâc*, 1/16.

²⁴³ Nevevî, *temrîz* sîgası kullanılması halinde o rivâyetle isti'nas edilebileceğini söylemiştir. Yani benzeri rivâyetler hakkında bilgi edinmek kastıyla kullanılabilceğini ifade etmiştir. Bkz. Nevevî, *el-Minhâc*, 1/18-19.

olan râvilerin hadis aldıkları râvilerden rivâyet etmekle ma'ruf olmaları ve tabakalarının uyumları sebebiyle **3.** (*Tahvilli*), **14.** ve **19.** tarikler hariç buldukları senedler *muttasıldır*.

Bu çerçevede **3.** (*Tahvilli*), **14.** ve **19.** tarikler hariç geriye kalan yirmi dört tarike ait râvilerin *muasır* ve aralarında *likanın* sabit olması sebebiyle rivâyetlerin *muttasıl*, *sika* olmaları sebebiyle de *sahîh* oldukları söylenebilir.

Metinlerin Değerlendirilmesi

Yukarıdaki senedler içerisinde, ilk tahrir edilmiş olması sebebiyle Buhâri'nin rivâyetinin hem metni hem de tercümesi verilmiştir. Burada ise, öncelikle diğer senedlere ait metinlerdeki ziyadelikler ve noksanlıklar değerlendirilecektir. Şâyet yukarıdaki senedlere ait metinler, esas alınan Buhâri'nin metninden lafız olarak farklılığı benzerliğinden fazla ise, metinlerin tamamı verilerek incelenecektir.

2. numaradaki senede ait metinde geçen (قَالَ عَمَّا: بِحَدَا) ifadesiyle **1.** numaradaki Adem b. Ebû İyâs'ın (ö. 220/835) Şu'be b. Haccâc'dan (ö. 160/776) yaptığı rivâyete işaret edilmekte olup, bu hadiste de Ammâr b. Yâsir'in (r.a.) aynı şeyi söylediği aktarılmaktadır. Ayrıca ziyâde olarak Haccâc b. Minhâl (ö. 216/833?) (قَالَ عَمَّا: بِحَدَا) (Şu'be iki elini yere vurdu, sonra ellerini ağzına yaklaştırdı. Sonra yüzünü ve iki elini mesh etti.) ifadeleriyle Şu'be b. Haccâc'a ait bu fiili rivâyette nakletmiştir. **3.** numaradaki senede ait metinde yalnızca (قَالَ عَمَّا) denilerek önceki rivâyetlere atıfta bulunulmuş fakat muhakkik Mustafâ el-Boğâ bazı nüshalarda (الصعيد الطيب وضوء المسلم يكفيه ممن الماء) (Temiz toprak Müslümanın temizlik sebebidir, su yokluğunda temiz toprak ona kifâyet eder.) ziyadesinin olduğunu ifade etmiştir.²⁴⁴ Nitekim Aynî de şerhinde bu ziyadeyi

²⁴⁴ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u'l-musnedi's-sahîhi'l-muhtasar min umûri rasûlillah sallallâhu 'aleyhi ve sellem ve sunenihi ve eyyâmihî*, nşr. Mustafa el-Boğâ (Beyrut: Dâru ibn kesîr, ts.), 1/129.

zikretmiştir.²⁴⁵ **4.** de Abdurrahman b. Ebzâ (r.a.) Ammâr b. Yâsir'in Hz. Ömer'e (r.a.) (كُنَّا فِي سَرِيَّةٍ، فَأَجْنَبْنَا (Biz bir seriyyedeyken cünüp olduk) dediğine şahit olduğunu ve akabinde Hz. Ammâr'ın teyemmümün pratiğe yansımaları noktasında avuçlarına üflediğini (تَعَلَّ فِيهِمَا) cümlesiyle nakletmiştir. Bu hadiste ana metinden farklı olarak Hz. Ömer'in de ihtilam olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca (تَعَلَّ) fiilinin tükürük manasındaki (براق) ismine anlamca yakın fakat ondan daha hafif olduğu söylenmiştir.²⁴⁶ **5.** de Ammâr b. Yâsir'in (r.a.) Hz. Ömer'le (r.a.) arasındaki (تَمَعَّكَتُ، فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَكْفِيكَ الْوَجْهَ وَالْكَفَّيْنِ) bu diyalog yer almaktadır. **6.** da (وَسَاقَ الْحَدِيثِ) ifadesiyle bir önceki rivâyetin metninin aynı şekilde nakledildiği anlaşılmaktadır. **7.** de (فَضْرَبَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِكَفَّيْهِ الْأَرْضَ، وَنَفَخَ فِيهِمَا، ثُمَّ مَسَحَ بِهِنَّ) yerine birkaç lafız farklılığıyla yalnızca (فَضْرَبَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدَيْهِ الْأَرْضَ، فَمَسَحَ) (وَجْهَهُ وَكَفَّيْهِ) cümlesi yer almaktadır.

Müslim'in **8.** numaradaki tarike ait olan metni tercümesi verilen metinden birçok noktada lafız farklılığına sahiptir. Bu sebeple burada metnin tamamını ve tercümesini vermek isabetli olacaktır. Ayrıca **9., 10., 11., 20., 24.** ve **25.** numaralardaki tariklere ait metinler de Müslim'in aşağıda verilecek olan metni çerçevesinde incelenecektir.

أَنَّ رَجُلًا أَتَى عُمَرَ، فَقَالَ: إِنِّي أَجْنَبْتُ فَلَمْ أَجِدْ مَاءً فَقَالَ: لَا تُصَلِّ. فَقَالَ عُمَارُ: أَمَا تَذَكُرُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، إِذْ أَنَا وَأَنْتَ فِي سَرِيَّةٍ فَأَجْنَبْنَا فَلَمْ نَجِدْ مَاءً، فَأَمَّا أَنْتَ فَلَمْ تُصَلِّ، وَأَمَّا أَنَا فَتَمَعَّكَتُ فِي التُّرَابِ وَصَلَّيْتُ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيكَ أَنْ تَضْرِبَ بِيَدَيْكَ الْأَرْضَ، ثُمَّ تَنْفُخَ، ثُمَّ تَمْسَحَ بِهِنَّ وَجْهَكَ، وَكَفَّيْكَ. فَقَالَ عُمَرُ: أَتَقَى اللَّهُ يَا عُمَارُ قَالَ: إِنْ شِئْتُ لَمْ أُحَدِّثْ بِهِ.

(Abdurrahman b. Ebzâ şöyle dedi:) Bir adam Hz. Ömer'e gelerek: “*Ben cünüp oldum da su bulamadım*” dedi. (Hz. Ömer ona cevaben:) “*Namaz kılma*” dedi. Bunun üzerine Hz. Ammâr: Hatırlar mısınız ey mü'minlerin emîri! Hani senle ben bir seriyyedeydik ve ikimiz de cünüp olmuş fakat su bulamamıştık. Sen namaz kılmamıştın ama ben toprakta yuvarlanarak

²⁴⁵ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4/21.

²⁴⁶ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4/22; Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, 1/372.

namazımı kılmıştım da Hz. Peygamber (s.a.v.) sana demişti ki: “*Sadece ellerini yere vurman sonra üfürerek onlarla yüzüne ve kollarına mesh etmen yeterdi*” dedi. Bunun üzerine Ömer: “*Allah’tan kork ya Ammâr*” dedi. (Hz. Ammâr cevaben:) “*İstersen bunu hiç söylemeyeyim*” dedi.

Müslim’in **8.** numaradaki tarikine ait olan metin muhtevâsında iki tarik daha barındırmaktadır. Bu tarikler **9.** ve **10.** numaralarda müstakil olarak zikredilip, ayrıca yukarıdaki mezkûr olan metne ve tercümesine bu kısımlar yansıtılmamıştır. **9.** daki tarikin akabinde (مَثَلٌ حَدِيثٍ) ifadesiyle metnin **8.** dekiyle aynı olduğu anlaşılmaktadır. Yalnızca **10.** numaradaki tarikin devamında Hz. Ömer’in (r.a.) Hz. Ammâr’a (r.a.) ithafen (تَوَلَّيْتُ مَا تَوَلَّيْتَ) (Üzerine aldığın mesuliyeti sana bırakıyoruz.) dediği nakledilmiştir. **11.** de ise **8.** dekine ziyâde olarak Hz. Ammâr’ın (يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ إِنَّ شِئْتَ لِمَا جَعَلَ اللَّهُ عَلَيَّ مِنْ حَقِّكَ لَا أُحَدِّثُ بِهِ أَحَدًا) (Ey mü’minlerin emîri! İstersen Allah’ın üzerime farz kıldığı (itaat) hakkın için ben bunu kimseye söylemeyeyim.) demiştir. Nesâî’nin **20.** numaradaki tarikine ait metinde (وَصَلَّيْتُ) fiilinin önündeki (و) yerine (ف), (فَقَالَ النَّبِيُّ) yerine (فَأَتَيْنَا النَّبِيَّ), (إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيكَ) cümlesinden evvel (فَضَرَبَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَيْهِ إِلَى) yerine (أَنْ تَضْرِبَ يَدَيْكَ الْأَرْضَ) akabinde ise (فَدَكَّرْنَا ذَلِكَ لَهُ فَقَالَ) (ه) zamiri yerine (ك) deki (وَجْهَكَ وَكَفَيْكَ), (مَسَحَ) yerine (تَمَسَّحَ), (نَفَعَ فِيهِمَا) yerine (تَنَفَّحَ), (الأرض) zamiriyle (وَجْهَهُ وَكَفَيْهِ) rivâyet edilmiştir. Ayrıca Müslim’in metnin sonundaki (اتَّقِ فَقَالَ عُمَرُ:) (وَسَلَّمَهُ شَكًّا لَا يَدْرِي فِيهِ إِلَى الْمَرْفُوقِينَ) cümlesi noksan olup onun yerine (اللَّهُ يَا عَمَّارُ قَالَ: إِنَّ شِئْتَ لَمْ أُحَدِّثْ بِهِ) (أَوْ إِلَى الْكَافِينَ. فَقَالَ عُمَرُ: تَوَلَّيْتُ مَا تَوَلَّيْتَ) (Seleme burada şüphe edip ellerini dirseklere kadar mı yoksa bileklere kadar mı olduğunu bilemiyor. (Ammâr’ın bu sözü üzerine) Hz. Ömer: “Üzerine aldığın mesuliyeti sana bırakıyoruz.” dedi.) cümleleri yer almaktadır. Nesâî’nin **24.** numaradaki tarikine ait metinde (أَتَى) yerine (جَاءَ إِلَى) fiili ve harf-i ceri kullanılmış, Hz. Ömer’e hürmeten (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) dua cümlesi ziyade edilerek metinde *idrac* yapılmıştır. Bir diğer râvi tasarrufu da (فَقَالَ عُمَرُ) cümlesindeki (عُمَرُ) ismidir. (وَصَلَّيْتُ) deki (و) yerine (مُ) edatı, (فَقَالَ النَّبِيُّ) yerine (فَلَمَّا أَتَيْنَا رَسُولَ) cümlesi gelmiştir. Bu rivâyet Müslim’in esas almış olduğumuz

metninden (إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيكَ) cümlesinden itibaren farklılık arz etmektedir. **24.** deki ilgili metin mana itibariyle aynı olup lafız olarak şöyle nakledilmiştir: (دَكَرْتُ ذَلِكَ لَهُ فَقَالَ: إِنَّمَا يَكْفِيكَ وَضَرَبَ) (النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَبْدِيهِ إِلَى الْأَرْضِ، ثُمَّ نَفَخَ فِيهِمَا، فَمَسَحَ بِمَا وَجْهَهُ وَكَفَّيَهُ لَا أَذْرِي) ve metnin sonunda bir başka şüpheyle (لَا أَذْرِي) (نُؤْيِيكَ مِنْ ذَلِكَ مَا تَوَلَّيْتِ) dediği, Hz. Ömer'in (r.a.) Hz. Ammâr'a (r.a.) karşı (دَكَرَ الدَّرَاعَيْنِ أَمْ لَا) dediği, Hz. Mansûr'un Seleme'ye ithafen (مَا تَقُولُ فَإِنَّهُ لَا يَدْكُرُ الدَّرَاعَيْنِ أَحَدٌ غَيْرَكَ) (Ne söylüyorsun, kolları senden başka hiç kimse söylemiyor.) dediği nakledilmektedir. Mansûr bu sözüyle Zerr b. Abdullah'tan (ö 100/719?) bu rivâyeti hiçbir râvinin (الدَّرَاعَيْنِ) lafzıyla nakletmediğine dikkat çekmiştir.²⁴⁷ İbn Mâce'nin **25.** numaradaki tarikine ait metinde (عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ) ismi açık bir şekilde ifade edilmiştir. (فَلَمْ يَجِدِ الْمَاءَ) yerine lââm-ı tarife ile (فَلَمْ يَجِدْ مَاءً) olarak kullanılmış, (وَصَلَّيْتُ) deki (و) yerine (فَ), (فَقَالَ النَّبِيُّ) yerine (فَلَمَّا أَتَيْتُ النَّبِيَّ) cümlesi gelmiştir. Ayrıca bu metinde **24.** deki metne benzer olarak Müslim'in esas almış olduğumuz metninden (إِنَّمَا كَانَ) (يَكْفِيكَ) cümlesinden itibaren farklılık arz etmektedir. **25.** deki ilgili metinde mana itibariyle aynı olup lafız olarak şöyle nakledilmiştir: (دَكَرْتُ ذَلِكَ لَهُ فَقَالَ: إِنَّمَا يَكْفِيكَ وَضَرَبَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَبْدِيهِ إِلَى الْأَرْضِ، ثُمَّ نَفَخَ فِيهِمَا، فَمَسَحَ بِمَا وَجْهَهُ وَكَفَّيَهُ) (وَسَلَّمَ يَبْدِيهِ إِلَى الْأَرْضِ، ثُمَّ نَفَخَ فِيهِمَا، فَمَسَحَ بِمَا وَجْهَهُ وَكَفَّيَهُ).

Tirmizî'nin **12.** numaradaki tarikine ait olan metninde Hz. Ammâr'dan rivâyetle (أَنَّ) (النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَهُ بِالتَّيْمُمِ لِلْوَجْهِ وَالْكَفَّيْنِ) (Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisine teyemmüm etmesi için emretmiş ve teyemmüm yüz ve iki ele toprakla meshetmekten ibarettir.) dediği cümlesi yer almakta olup, Tirmizî bu rivâyetin akabinde hadisin hükmünün ne olduğunu, başka hangi tariklerle geldiğini ve âlimlerin bu rivâyetler çerçevesinde fikhî hükümlerinin nasıl olduğunu nakletmiştir. Burada kısaca Tirmizî'nin metinsel açıdan naklettiklerine değinmekle yetinilecektir. Tirmizî, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ashâbından Hz. Ali, Hz. Ammâr ve İbn Abbâs (r.anhum) gibi birçok kimsenin aynı zamanda Tâbiûn neslinden Şa'bî, Atâ, Mekhûl

²⁴⁷ Subkî, *el-Menhel*, 3/164.

gibi birçok ilim ehlinin ayrıca Ahmed ve İshak'ın “Teyemmüm eller ve yüz için toprağa vurmaktan ibarettir.” dediğini belirtmiştir. İbn Ömer, Câbir, İbrahim, Hasan, Süfyân es-Sevrî, Mâlik, İbnü'l-Mübarek ve Şâfiî'nin “Teyemmüm yüz ve elleri meshetmek için birer vuruştan ibarettir.” görüşünde olduğunu da eklemiştir. Ayrıca Tirmizî, omuzlara ve koltuk altlarına kadar meshedilmesi ile ilgili gelen rivâyetle teyemmümün yüz ve ellerin meshedilmesinden ibaret olduğuna dair gelen rivâyetlerin arasında bir teâruzun olmadığını bilakis Hz. Ammâr'ın (r.a.) omuzlara ve koltuk altlarına kadar meshedilmesini Hz. Peygamber'in (s.a.v.) emrettiğini söylemediğini, onların öylece yaptıklarını, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) daha sonraları sorduklarında O'nun yüz ve elleri meshetmeyi emrettiğini ve onların da bunda karar kıldıklarını söylemiştir.

Ebû Dâvûd'un 13. numaradaki tarike ait olan metni tercümesi verilen metinden birçok noktada lafız farklılığına sahiptir. Bu sebeple burada metnin tamamını ve tercümesini vermek isabetli olacaktır. Ayrıca 14., 15., 16., 17., 18. ve 19. numaralardaki tariklere ait metinler de Ebû Dâvûd'un aşağıda verilecek olan metni çerçevesinde incelenecektir.

كُنْتُ عِنْدَ عُمَرَ فَجَاءَهُ رَجُلٌ فَقَالَ: إِنَّا نَكُونُ بِالْمَكَانِ الشَّهْرِ وَالشَّهْرَيْنِ فَقَالَ عُمَرُ: أَمَا أَنَا فَلَمْ أَكُنْ أَصْلِي حَتَّى أَجِدَ الْمَاءَ. قَالَ: فَقَالَ عَمَّارٌ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَمَا تَذْكُرُ إِذْ كُنْتُ أَنَا وَأَنْتَ فِي الْإِبِلِ، فَأَصَابَتْنَا جَنَابَةٌ، فَأَمَّا أَنَا، فَتَمَعَّكَتْ، فَأَتَيْنَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لَهُ، فَقَالَ: إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيكَ أَنْ تَقُولَ هَكَذَا، وَضَرَبَ بِيَدَيْهِ إِلَى الْأَرْضِ، ثُمَّ نَفَخَهُمَا، ثُمَّ مَسَحَ بِهَيَا وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ إِلَى نَصْفِ الدَّرَاعِ. فَقَالَ عُمَرُ: يَا عَمَّارُ اتَّقِ اللَّهَ، فَقَالَ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، إِنْ شِئْتِ وَاللَّهِ لَمْ أَذْكُرْهُ أَبَدًا، فَقَالَ عُمَرُ: كَلَّا وَاللَّهِ لَتَوْلِيَنَّكَ مِنْ ذَلِكَ مَا تَوَلَّيْتَ.

(Abdurrahman b. Ebzâ şöyle dedi:) Ben Ömer b. Hattâb'ın yanında idim. Bir adam geldi ve şöyle dedi: “(Ey mü'minlerin emîri) biz bir iki ay bir yerde kalıyoruz. (Cünüp oluyor su bulamıyoruz, ne yapalım?)”. Hz. Ömer cevaben: “Ben olsam su buluncaya kadar namaz kılmam” dedi. Hz. Ammâr ise (Hz. Ömer'e hitaben) şöyle dedi: Ey mü'minlerin emîri, hatırlıyor musun? Hani seninle deve (gütmek) de idik de ikimiz de cünüp olmuştuk. Bunun üzerine ben yerde yuvarlandım. Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelip durumu söyledim. Hz. Peygamber (s.a.v.): “Şöyle yapman sana yeterdi” buyurdu ve ellerini yere vurdu, sonra onlara üfledi. Sonra da elleriyle yüzünü ve kolunun yarısına kadar ellerini meshetti. Hz. Ömer: “Ey Ammâr Allah'tan kork” dedi. Ammâr da: “Ey mü'minlerin emîri, eğer sen istersen

vallahi bunu ebediyyen (bir daha) söylemem” dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer: “Hayır, vallahi bundan (teyemmüm hadisesinden) üzerine aldığı sorumluluğu sana bırakıyorum” dedi.

Yukarıdaki mezkûr olan rivâyette geçen (إِلَى نِصْفِ الدِّرَاعِ) sözü hakkında Elbânî (ö. 1420/1999) şaz, Şuayb Arnaûd (ö. 1437/2016) ise zayıf olduğunu söylemiştir. **14.** numaradaki tarike ait olan metinde **13.** deki metin çerçevesinde incelendiğinde noksanlıklara ve ziyadeliklere sahiptir. **14.** de metin (يَا عَمَّارُ إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيكَ هَكَذَا، ثُمَّ ضَرَبَ بِيَدَيْهِ الْأَرْضَ، ثُمَّ ضَرَبَ) (Ey Ammâr, (إِخْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى، ثُمَّ مَسَحَ وَجْهَهُ وَالدِّرَاعَيْنِ إِلَى نِصْفِ السَّاعِدَيْنِ، وَمَنْ يَبْلُغِ الْمِرْفَقَيْنِ ضَرْبَةً وَاحِدَةً) şöyle yapman sana yeterdi. Ve ellerini bir kere yere, sonra da birini diğerine vurdu. Sonra yüzünü ve dirsekleri aşmadan kollarını, yarısına kadar mesh etti.) cümleleriyle nakledilmiştir. Elbânî (الدِّرَاعَيْنِ وَالْمِرْفَقَيْنِ), Şuayb Arnaûd da (إِلَى نِصْفِ السَّاعِدَيْنِ) lafızlarının zayıf olduğunu söylemiştir. **15.** de birkaç lafız farklılığıyla (إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيكَ وَضَرَبَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) (بِيَدِهِ إِلَى الْأَرْضِ، ثُمَّ نَفَخَ فِيهَا، وَمَسَحَ بِهَا وَجْهَهُ وَكَفَّيْهِ) rivâyet edilmiş ve devamında Seleme b. Küheyl’in (إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ) veya (إِلَى الْكَفَّيْنِ) lafızlarından hangisinin olması noktasında şüpheye düştüğü belirtilmiştir. Elbânî burada mahfuz olanın (وَكَفَّيْهِ) lafzı olduğunu söylemiş, Şuayb Arnaûd da (إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ) lafzının zayıf olduğuna İbn Hacer’in şerhinde değinildiğine dikkat çekmiştir. Nitekim İbn Hacer, abdest ile teyemmümü kıyas ederek meshinde dirseklere kadar olmasını söyleyenlerin kıyasının geçersiz olduğunu ifade etmiştir.²⁴⁸ **16.** da (ثُمَّ نَفَخَ فِيهَا وَمَسَحَ بِهَا وَجْهَهُ) (وَكَفَّيْهِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ أَوْ إِلَى الدِّرَاعَيْنِ) metni nakledilmiş ve bir önceki rivâyette Seleme’nin lafzını hatırlayamayarak manası itibariyle naklettiği (إِلَى الْكَفَّيْنِ) lafzının aslında (إِلَى الدِّرَاعَيْنِ) olduğu anlaşılmaktadır. Ebû Dâvûd’un bu rivâyeti *Sünen*’e almasındaki maksadı muhtemelen bu lafza açıklık getirmektir. Ayrıca rivâyetin devamında Şu’be’nin (كَانَ سَلَمَةُ يَقُولُ: الْكَفَّيْنِ وَالْوَجْهَ) (Seleme, (Hz. Peygamber (s.a.v.)) ellerini, yüzünü ve kollarını (mesh etti) derdi.) dediğini ve Mansûr’un Seleme’ye ithafen bir gün (انظُرْ مَا تَقُولُ فَإِنَّهُ لَا يَذْكُرُ الدِّرَاعَيْنِ عَيْزًا) dediğini

²⁴⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 1/445-446.

(Söylediğine dikkat et çünkü kolları senden başka hiç kimse söylemedi.) dediği nakledilmektedir. **17.** de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) (فَتَمَسَحَ إِلَى الْأَرْضِ، فَمَسَحَ) (إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيكَ أَنْ تَضْرِبَ يَدَيْكَ إِلَى الْأَرْضِ، فَمَسَحَ) dediği nakledilmiş (وَسَاقَ الْحَدِيثِ) ifadesiyle önceki rivâyetlerle aynı olarak hadisin rivâyet edildiği belirtilmiştir. Ayrıca Ebû Dâvûd, Şu'be, Husayn, Ebû Mâlik tarihiyle bu rivâyetin bir benzerinin (لَمْ يَنْفُخْ) fiiliyle, Huseyn b. Muhammed, Şu 'be, Hakem tarihiyle de (ضَرَبَ بِكَفَيْهِ إِلَى الْأَرْضِ وَنَفَخَ) cümlesinin rivâyet edildiğini söylemiştir. **18.** de Hz. Ammâr'ın (r.a.) Hz. Peygamber'e (s.a.v.) teyemmüm hakkında sorduğu ve (فَأَمَرَنِي ضَرْبَةً وَاحِدَةً لِلْوَجْهِ وَالْكَفَيْنِ) (Bana hem yüz, hem de eller için bir defa vurmamı emretti.) cümlesi yer almaktadır. **19.** da Katâde'ye seferde iken teyemmümün nasıl yapılacağı sorulduğu ve onun da Hz. Ammâr'a uzanan bir tarikle Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hz. Ammâr'a (إِلَى الْمُرْفَقَيْنِ) dediği rivâyet olunmaktadır.

Nesâî'nin **21.** numaradaki tarike ait olan metni, Ebû Dâvûd'un **13.** numaradaki tarike ait olan metni ile muhtevâ yönünden benzerdir. Fakat birçok noktada lafız farklılığına sahip olması sebebiyle burada metnin tamamını ve tercümesini vermek isabetli olacaktır:

كُنَّا عِنْدَ عُمَرَ فَأَتَاهُ رَجُلٌ فَقَالَ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ وَلَا نَجِدُ الْمَاءَ، فَقَالَ عُمَرُ: أَمَا أَنَا فَإِذَا لَمْ أَجِدِ الْمَاءَ لَمْ أَكُنْ لِأَصَلِّي حَتَّى أَجِدَ الْمَاءَ، فَقَالَ عَمَّارُ بْنُ يَاسِرٍ: أَتَذْكُرُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ حَيْثُ كُنْتُ بِمَكَانٍ كَذَا وَكَذَا وَنَحْنُ نَزَعَى الْإِبِلَ، فَتَعَلَّمْنَا أَنَا أَجْنَبْنَا. قَالَ: نَعَمْ. أَمَا أَنَا فَتَمَرَعْتُ فِي التُّرَابِ، فَأَتَيْتَنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَضَحِكَ فَقَالَ: إِنْ كَانَ الصَّعِيدُ لَكَافِيكَ، وَضَرَبَ بِكَفَيْهِ إِلَى الْأَرْضِ، ثُمَّ نَفَخَ فِيهِمَا، ثُمَّ مَسَحَ وَجْهَهُ وَبَعْضَ ذِرَاعَيْهِ. فَقَالَ: اتَّقِ اللَّهَ يَا عَمَّارُ. فَقَالَ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ إِنْ شِئْتُمْ لَمْ أَذْكُرْهُ. قَالَ: لَا. وَلَكِنْ نُؤَلِّيكَ مِنْ ذَلِكَ مَا تَوَلَّيْتِ.

(Abdurrahman b. Ebzâ şöyle dedi:) Ömer'in yanında idik, bir adam geldi ve: “Ey Mü'minlerin emiri, bizler bir yerde bir ay veya iki ay kadar kalıyor, cünüp oluyor ve su bulamıyoruz” dedi. Hz. Ömer de şöyle dedi: “Ben cünüp olup ta su bulamadığımızda su buluncaya kadar namaz kılmıyorum.” Bunun üzerine Ammâr b. Yasir: Ey mü'minlerin emîri! hatırlamaz mısın? Sen falan yerdeydin biz ise develere çobanlık yapıyorduk, biliyorsun ki biz cünüp olmuştuk dedi. Hz. Ömer de: “Evet hatırlıyorum” dedi. Hz. Ammâr akabinde şöyle dedi: Ben toprakta iyice yuvarlanmıştım sonra Peygamber (s.a.v.)'e gelip

أَدْرِي مَا هُوَ , فَقَالَ: إِنَّ شَيْئًا لَا حَدَّثْتُهُ , وَذَكَرَ شَيْئًا فِي هَذَا الْإِسْنَادِ عَنْ أَبِي مَالِكٍ , وَرَأَدَ سَلَمَةُ قَالَ: بَلْ نُؤَلِّيكَ مِنْ ذَلِكَ مَا نُؤَلِّيتُ.

(Abdurrahman b. Ebzâ şöyle dedi:) Bir adam Hz. Ömer'e gelerek şöyle dedi: “Cünüp oldum su da bulamadım”. Hz. Ömer cevaben: “Namaz kılma” dedi. Bunun üzerine Hz. Ammâr: Hatırlamıyor musun ey mü'minlerin emîri! Bir seriyyede beraberdik ve cünüp olmuştuk. Sen namaz kılmamıştın ben de toprakta yuvarlanıp namazlarımı kılmıştım. Resûlullah'a (s.a.v.) gelip yaptığımı söyleyince Resûlullah (s.a.v.): “Sana şu kadarı yeterdi” diyerek ellerini toprağa vurdu. Ellerindeki toprağı üfürdü. Sonra bir eliyle diğerini ovuşturdu sonra iki eliyle yüzünü mesh etti. Bunun üzerine Hz. Ömer: “Öylemiydi, bir şey hatırlamıyorum” dedi. Bunun üzerine Hz. Ammâr: “İstersen bu olaydan kimseye söz etmem” dedi. Bu isnadda Ebî Mâlik'ten bir şey zikretti. Seleme ziyâde etti ve (Hz. Ömer (r.a.)) dedi ki: “Bilakis bundan (teyemmüm hadisesinden) üzerine aldığın sorumluluğı sana bırakıyoruz.”

Yukarıdaki mezkûr rivâyette Hz. Ömer'e hürmeten (رَضِيَ اللهُ عَنْهُ) dua cümlesi ziyade edilerek metinde *idrac* yapılmıştır. Hz. Ammâr'ın (r.a.) hadiseyi anlatması üzerine Hz. Ömer'in hadiseyi hatırlamadığını beyan ettiğine dair bilgi yalnızca bu rivâyette mevcuttur.

Rivâyetlerin tamamı incelendiğinde Hz. Ammâr'ın toprak üzerinde yuvarlandığına dair bilgi **1., 5., 6., 13. ve 23.** deki tariklere ait metinlerde (تَمَعَّكْتُ) fiiliyle, **8., 9., 11., 20., 22., 24. ve 25.** tariklere ait metinlerde eylemin yapıldığı zeminle birlikte (فَتَمَعَّكْتُ فِي التُّرَابِ) cümlesiyle, **21.** deki tarike ait metinde ise mana olarak eylemin yapıldığı zeminle birlikte (فَتَمَرَّعْتُ فِي التُّرَابِ) cümlesiyle rivâyet edilmiştir. Hz. Ammâr'ın toprak üzerinde gerçekleştirmiş olduğu bu fiil neticesinde bunun bir kıyas olduğu ve kıyasın şer'i delil kapsamında değerlendirileceğine de bir işaret barındırdığı ifade edilmiştir.²⁴⁹ Bu kapsamda Hz. Ammâr'ın bu hususta ictihad yaptığı²⁵⁰ fakat bu ictihadında yanıldığı belirtilmiştir.²⁵¹ Çünkü abdest yerine teyemmümün alınacağını bildiği halde ihtilam sebebiyle teyemmüm alınıp

²⁴⁹ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4/19.

²⁵⁰ Muhammed Hamidullah, “Sahabe Devrinde İctihat”, çev. Ahmet Yasin Küçükçitiriyaki, *Diyanet İlmî Dergi* 49/1 (01 Mart 2013), 71.

²⁵¹ İtr, *Bulûğu'l-Merâm Şerhi*, 1/261.

alınmayacağını bilmiyordu. Bu sebeple de abdest için abdest azalarına mesh edildiği gibi cünüplükten temizlenmek için de bütün vücuda teyemmüm edilmesi gerektiğine dair bir kıyas yapmıştır.²⁵² Durumu Hz. Peygamber'e (s.a.v.) anlattığında ise kıyasının yanlış olduğu ortaya çıkmıştır.²⁵³ Aynî, Hz. Ammâr'ın yapmış olduğu bu icthadı her ne kadar kendisini yanlış bir sonuca götürmüş olsa da sahâbenin icthad yaptığını göstermesi açısından mühim olduğunu söylemiştir.²⁵⁴

Hz. Ammâr (r.a.) ve Hz. Ömer'in (r.a.) aynı zaman diliminde ihtilâm oldukları bilgisini veren rivâyetler **4., 8., 9., 20., 23., 24.** ve **25.** de seriyye esnasında gerçekleştiği, **13.** ve **21.** de ise develere çobanlık yaptıkları esnada olduğu kaydıyla rivâyetlere yansımıştır.

Hz. Ammâr'ın ihtilâmın akabinde namazını kıldığı, Hz. Ömer'in ise kılmadığına dair rivâyetler **8., 9., 20., 23., 24.** ve **25.** tarihlere ait metinlerde geçmektedir. Hz. Ammâr ve Hz. Ömer'in farklı icthadlarla hareket etmeleri yukarıda değinmiş olduğumuz sahâbenin icthadı konusuyla ilgilidir. Sahâbenin icthadı hususunda fıkıh usûlü âlimlerinin farklı kanaatleri olmakla birlikte en isabetli olduğu düşünülen görüş, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) zamanında onun huzurunda olunsun veya olunmasın icthadın caiz olduğu yönündedir.²⁵⁵

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sadece yüzünü ve iki elini mesh ettiği ve bunu yeterli gördüğüne dair rivâyetler **1., 5., 6., 7., 12., 15., 17.** ve **20.** deki tarihlere ait metinlerde manaları bir olarak nakledilmiştir. Şu'be'nin fiili olarak ise **2.** deki tarike ait metinde Şu'be'nin iki elini yere vurduktan sonra ellerini ağzına yaklaştırdığı, yüzünü ve iki elini mesh ettiği geçmektedir. Buradaki ellerini ağzına yaklaştırdığı ibaresinden Şu'be'nin ellerine hafifçe üflemiş olabileceği sonucunun çıktığı söylenmiştir.²⁵⁶ Ayrıca **22.** de Şu'be'nin ellerini dizlerine vurduğu, yüzünü ve ellerini bir kere mesh ettiği kaydedilmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yüzünü ve kollarının yarısına kadar mesh ettiği rivâyet **13.** de (**إِلَى نِصْفِ الذِّرَاعِ**) lafızlarıyla, yüzünü ve dirsekleri aşmadan kollarını yarısına kadar mesh ettiği

²⁵² Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî et-Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, thk. Muhammed Zührî en-Neccâr – Muhammed Seyyid Câdelhak (Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1414/1994) 1/112; Ahmed Davudoğlu, *Selâmet Yolları Bulûğu'l-Merâm Tercümesi ve Şerhi* (İstanbul: Sönmez Neşriyat, ts.), 1/170.

²⁵³ Sahip Beroje, "Hz. Peygamber (a.s.)'ın Sahabe İçtihatları Karşısındaki Tavrı", *İslâmî İlimler Dergisi* 3/1 (2008), 130.

²⁵⁴ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4/19.

²⁵⁵ Nevevî, *el-Minhâc*, 4/63.

²⁵⁶ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4/21.

rivâyet 14. de (إِلَى نِصْفِ السَّاعِدَيْنِ، وَمَ يَبْلُغُ الْمِرْفَقَيْنِ) lafızlarıyla nakledilmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yüzünü ve dirseklere kadar kollarını mesh ettiği rivâyet 16. ve 19. da (إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ) lafızıyla zikredilmiştir. 21. de yüzle birlikte kolların bazı kısımlarının meshedildiği (وَبَعْضَ ذِرَاعَيْهِ) lafızlarıyla belirtilmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) 23. deki tarike ait olan metinde yüzünü meshetmeden evvel bir eliyle diğer elini ovaladığı ayrıntısı (دَلَّكَ إِخْدَاهُمَا بِالْأُخْرَى) cümlesiyle nakledilmiştir. İbn Hacer rivâyetlerdeki bu lafızsal farklılıklar hakkında genel bir değerlendirme sunarak, teyemmümün nasıl yapılacağı konusunda Ebû Cüheyem es-Simme (r.a.) ve Hz. Ammâr'ın (r.a.) rivâyetleri dışında *sahîh* bir rivâyetin bulunmadığını, bunun dışında gelenlerin *zayıf* veyahut da *merfu* veya *mevkûf* olmaları noktasında ihtilafın bulunduğunu ve bunların *mevkûf* olma olasılıklarının ağır bastığını belirtmiştir. Ayrıca İbn Hacer, (إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ) ve (إِلَى نِصْفِ الذَّرَاعِ) lafızlarıyla nakledilen rivâyetlerin tenkit edildiğini söylemiştir.²⁵⁷ Yukarıda bu lafızlara dair *zayıf* ve *şazz* hükümleri zikredilmişti. Kastallânî, İbn Hacer'in bu görüşlerini naklettikten sonra Hz. Ammâr'ın Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatından sonra teyemmümde yüz ve ellerin meshedilmesinin yeterli olacağı yönündeki fetvasının *Sahîhayn*'da bulunan aynı minvaldeki rivâyeti²⁵⁸ güçlendirdiğini söylemiştir. Ayrıca Kastallânî, bir hadiste kastedileni en iyi bilen o rivâyetin râvisinden başkasının olamayacağını ve özellikle de bu râvi müctehid bir sahabiye haliyle herkesten daha iyi bilmesinin kaçınılmaz olduğunu ifade etmiştir.²⁵⁹ Böylelikle Kastallânî, Hz. Ammâr'ın rivâyetlerine bu çerçevede yaklaşım sergilenmesine vurgu yapmıştır. Nevevî de “*el-Mecmû*” adlı eserinde rivâyetlerdeki bu lafızsal farklılıklara dair, bileklere kadar meshetmenin yeterli olacağına dair görüşün delil olma açısından güçlü olduğunu ancak sahâbenin teyemmüm yaparken dirseklere kadar meshetmeyi tercih ettiklerini belirtmiştir.²⁶⁰ Hattâbî'nin de (ö. 388/998) (الْكَمْفَيْنِ) bileklere kadar meshetmenin yeterli olduğunu söyleyen rivâyetin daha isabetli olduğunu ve (الذَّرَاعَيْنِ) kollara (dirseklere) kadar meshetmenin gerektiğini söyleyen görüşün de usul ve kıyas açısından daha isabetli olduğunu ifade ettiği

²⁵⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 1/445.

²⁵⁸ 1. ve 8. numaralardaki rivâyetler bu minvalde zikredilebilir.

²⁵⁹ Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, 1/373.

²⁶⁰ Nevevî, *el-Mecmû 'şerhu'l-mühezzeb*, 2/210.

nakledilmiştir.²⁶¹ Tahâvî ise (ö. 321/933) rivâyetlerdeki bu ihtilafları gidermek maksadıyla kıyasa başvurulması gerektiğine dikkat çekmiş ve Kur'ân-ı Kerîm'e müracaat edilerek teyemmümün abdestten bedel olması sebebiyle ellerin dirseklere kadar mesh edilmesinin sabit olacağını söylemiştir.²⁶² Bu bilgiler ışığında teyemmümün tatbikatında (الْكَمِّينِ) lafzının esas alınması, diğer lafızların ise *mevkûf* veya *maktu* olmaları ihtimalinin yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca diğer lafızların *şazz*, *münker* ve *zayıf* olarak nitelendirilmeleri de bu lafızların delil olma cihetinden *zayıf* olduklarını göstermektedir. Ancak Nevevî'nin izahı üzerinden hareketle sahâbenin dirseklere kadar meshetmeyi tercih etmeleri sahâbenin kıyasa başvurduğunu veyahut da Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ellerden kastının dirseklere kadar olan bölüm olduğunu göstermektedir. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ellerine kadar meshetmesindeki maksadın teyemmümün tamamının öğretilmesi olmadığı da söylenmiştir.²⁶³ İbn Receb el-Hanbelî (ö. 795/1393) de farklı bir yorum getirerek, rivâyetlerde aslolanın eller olduğunu, dirseklere kadar olan lafzın aktarılmasının ise elleri de kapsadığı için ihtiyaten nakledilmiş olacağını veyahut da Hz. Peygamber'in (s.a.v.) abdest uzuvlarının kıyamet gününde parlayacağını müjdelediği rivâyeti²⁶⁴ sebebiyle kollara kadar meshedilmiş olacağını söylemiştir.²⁶⁵ Bu görüşler her halükarda sahâbenin dirseklere kadar meshettiğini göstermektedir. Böylece metinlerdeki lafızlar farklı olsa da sahâbe devrinde esas alınan uygulama bu lafızlardaki maksadı beyan eder niteliktedir.

Mezheplerin bu rivâyetlere bakışı çerçevesinde oluşan fikhî değerlendirmeler ise şöyledir: Hanefî ve Şâfî mezhepleri ellerin mutlak olarak zikredilmesi sebebiyle meshin dirseklere kadar hamledileceğini böylelikle dirseklere kadar meshin farz olduğunu söylerken²⁶⁶; Mâlikî ve Hanbelî mezhepleri ise elleri bileklere kadar meshetmenin farz,

²⁶¹ Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-mühezzeb*, 2/212.

²⁶² Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, 1/113.

²⁶³ Nevevî, *el-Minhâc*, 4/61.

²⁶⁴ Buhârî, "Vudû", 3 (No. 136):

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ خَالِدٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي هَلَالٍ، عَنْ نَعِيمِ الْمَجْمِرِ، قَالَ: رَأَيْتُ مَعَ أَبِي هُرَيْرَةَ عَلَى ظَهْرِ الْمَسْجِدِ، فَتَوَضَّأَ، فَقَالَ: إِنِّي سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: إِنَّ أُمَّتِي يُدْعَوْنَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عُرًا مُحْجَلِينَ مِنْ آثَارِ الْوُضُوءِ، فَمَنْ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ أَنْ يُطِيلَ عُرَّتَهُ فَلْيَفْعَلْ

...Nuaym el-Mucmir'den tahdîs etti; o şöyle demiştir: Ben Ebû Hureyre ile beraber mescidin arkasına çıktım, akabinde Ebû Hureyre (r.a.) abdest aldı da şöyle dedi: Ben Hz. Peygamber'den (s.a.v.) işittim, şöyle buyuruyordu: "Benim ümmetim kıyamet gününde bedenlerindeki abdest alma izlerinden dolayı yüzleri nurlular, elleri, ayakları sekililer diye çağırılacaklardır". Ebû Hureyre: "Artık bu parlaklığımı daha ziyâde arttırmaya kimin gücü yeterse yapsın", dedi.

²⁶⁵ Zeynu'd-dîn Abdurrahman b. Ahmed İbn Receb el-Hanbelî, *Fethu'l-bârî şerhu sahîhi'l-buhârî*, thk.

Mahmûd b. Şa'bân vd. (Medine: Mektebetü'l-gurabâi'l-eseriyye, 1996), 2/250.

²⁶⁶ Ebû Bekr Şemsü'l-e'imme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993), 1/106; Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-mühezzeb*, 2/211.

bileklerden dirseklere kadar olan kısmın meshedilmesinin ise sünnet olduğu görüşündedirler.²⁶⁷

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) teyemmüm alırken toprağa bir kere vurulması gerektiğine dair bilgi **14.** ve **18.** de (ضَرْبَةً وَاحِدَةً) lafızlarıyla rivâyet edilmiştir. Teyemmümde toprağa kaç kez vurulduğuna dair lafızlar hakkında “Teyemmüm Âyetinin Nüzûlü İle İlgili Gelen Rivâyetler” başlığında Ammâr b. Yâsir'den (r.a.) gelen rivâyetler içerisinde incelenmiş ve detaylıca bilgi verilmiştir.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) eline bulaşan toprağı üflediğine dair malumatlar ise **1.**, **13.**, **15.**, **16.**, **17.**, **20.**, **21.**, **22.**, **23.**, **24.** ve **25.** deki tariklere ait metinlerde zikredilmiştir. Ayrıca Şu'be'nin fiili olarak **2.** de, Hz. Ammâr'ın fiili olarak ise **4.** de geçmektedir. Daha önce de geçtiği üzere Ebû Dâvûd **17.** de Şu'be, Husayn, Ebû Mâlik tarihiyle (لَمْ يَنْفُخْ) fiiliyle üfleme işleminin gerçekleşmediğine dair bilgi kaydetmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ellerine çok fazla toprağın bulaşması sebebiyle üfleme fiilini gerçekleştirdiği belirtilmiştir.²⁶⁸ Fakat buna karşılık Aynî, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu hareketi teşrî amaçlı yaptığını ve buradaki hikmetin de ellere bulaşan pisliğin izale edilmesi olduğunu söylemiştir.²⁶⁹ Yani bu fiilin sünnet veya müstehap olduğu kanaatini taşımaktadır.²⁷⁰ Ayrıca Aynî bu düşüncesi çerçevesinde, Buhârî'nin ilgili rivâyetlerinin geçtiği babına (بَابُ الْمَتَيْمِمِ هَلْ يَنْفُخُ فِيهِمَا) (Teyemmüm alan kişi ellerine üfler mi?) şeklindeki soru kipli başlığı vermesinin doğru olmadığını belirtmiştir.²⁷¹

Hz. Ammâr'ın hadiseyi anlattıktan sonra Hz. Ömer'in (r.a.) ona ithafen Allah'tan kork manasındaki (اتَّقِ اللَّهَ) lafızlarını içeren rivâyetler **8.**, **9.**, **13.** ve **21.** deki tariklere ait metinlerde geçmektedir. Hz. Ömer'in kullanmış olduğu bu ifadeyle, Hz. Ammâr'ı nakletmiş

²⁶⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Muferrac el-Makdis İbn Müflih, *Kitâbü'l-fürû' ve tashîhu'l-fürû'*, thk. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türkî (Medine: Müessesetü'r-risâle, 1424/2003), 1/298; Ebû Abdullâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman el-Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl fi-şerhi muhtasarı halîl* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1412/1992), 1/356.

²⁶⁸ Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, 1/370.

²⁶⁹ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4/17.

²⁷⁰ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4/20.

²⁷¹ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4/17.

olduğu hadiseyi unutmuş olabileceği ve bu sebeple de şüphe içeren bir şeyi nakledebileceği noktasında ikazı olarak anlaşılmıştır.²⁷²

Hz. Ammâr'ın Hz. Ömer'in ona ithafen yukarıda geçen ifadelerine karşılık olarak, istediği takdirde bu olayı kimseye anlatmayacağına dair müşterek mana çerçevesinde farklı lafızlarla gelen malumat **8.**, **9.**, **13.**, **21.** ve **23.** de; halifelik makamına itaat noktasında isterse kimseye söylemeyeceğine dair bilgi ise, **11.** deki tarike ait metinde gelmiştir. Nevevî (ö. 676/1277), Hz. Ammâr'ın bu sözleriyle kastının şu olduğunu söylemiştir: “Şâyet sen maslahat gereği benim bunu rivâyette bulunmamamın, rivâyet etmeme nazaran uygun olduğunu görüyorsan kendimi tutarım (rivâyette bulunmam), çünkü mâsiyet dışındaki konularda sana itaat etmek vaciptir. Bu (husustaki) sünnetin tebliğ edilmesi ve ilmin aktarılması ise gerçekleşmiştir. Bundan sonra tutmasıyla (rivâyette bulunmamasıyla) ilmi gizleyen kimselerin hakkındaki (hükümün) kapsamına girmiş olmaz.”²⁷³

Hz. Ömer'in (r.a.) yukarıdaki mezkûr hadisenin devamında Hz. Ammâr'a (r.a.) ithâfen; “Üzerine aldığın mesuliyeti sana bırakıyoruz.” müşterek manasındaki rivâyetler **10.**, **13.**, **20.**, **21.**, **23.** ve **24.** deki tariklere ait metinlerde geçmektedir. Hz. Ömer bu cümleyle, ihtilam olan kimsenin teyemmüm yapabileceği ile ilgili söylenen her şey için sorumluluğun Hz. Ammâr'a ait olduğunu belirtmiştir.²⁷⁴ Burada kullanılan ifade kapalı olduğu için farklı anlamlara da çekilebilmektedir. Nitekim Sindî de bu hususta: “Seni girişmiş olduğun işlerde bildiğin hususlarda olmak üzere tebliğ ve fetva vazifesi ile yetkili kıldık. Sanki Hz. Ömer bu ifadesiyle, (önce) hatırlayamadığını ve dolayısıyla onunla fetva vermesini uygun bulmadığını söylemek istedi. Fakat (Hz. Ömer sonradan) ‘Ey Ammâr bununla fetva verebilirsin’” demiştir.²⁷⁵

²⁷² Nevevî, *el-Minhâc*, 4/62; İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 1/457; Ebü't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak b. Emîr Alî ed-Diyânüvî el-Azîmâbâdî, *Avnü'l-ma'bûd* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1415), 1/354.

²⁷³ Nevevî, *el-Minhâc*, 4/62-63.

²⁷⁴ Subkî, *el-Menhel*, 3/161.

²⁷⁵ Ebü'l-Hasen Nûruddîn Muhammed b. Abdilhâdî es-Sindî, *Hâşiyetü's-sindî alâ süneni nesâî* (Haleb: Mektebetü'l-matbûati'l-islâmiyye, 1406/1986), 1/166.

3.2.2. Ammâr b. Yâsir'den Gelen İkinci Rivâyet

Aşağıdaki mezkûr rivâyeti Nesâî (ö. 303/915) nakletmiş ve rivâyetin metnini aşağıdaki şekilde vermiştir;

أَجْنَبْتُ وَأَنَا فِي الْإِبِلِ فَلَمْ أَجِدْ مَاءً، فَتَمَعَّكَتُ فِي التُّرَابِ تَمَعَكَ الدَّابَّةَ، فَأَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرْتُهُ
بِذَلِكَ فَقَالَ: إِنَّمَا كَانَ يُجْرِيكَ مِنْ ذَلِكَ التَّيْمُومُ.

(Ammâr b. Yâsir (r.a.) şöyle dedi:) Develerin başında çobanlık yaparken cünüp olmuştum ve su bulamamıştım. Hayvanın toprakta yuvarlanması gibi toprakta yuvarlandım. Sonra Resûlullah'a (s.a.v.) gelip yaptığımı haber verdim. Resûlullah da (s.a.v.) : “*Sadece teyemmüm yapman yeterliydi*” buyurdular.

Bu rivâyeti Nesâî aşağıdaki isnadla nakletmektedir:

1. Nesâî → Muhammed b. Ubeyd b. Muhammed²⁷⁶ → Ebu'l-Ahves (Selâm b. Selîm)²⁷⁷ → Ebû İshak (Amr b. Abdullah)²⁷⁸ →

²⁷⁶ **Muhammed b. Ubeyd b. Muhammed (ö. 245/860?)** : Künyesi Ebû Ca'fer veya Ebû Ya'la'dır. Kûfelidir. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Tirmizî, Ebû Dâvûd ve Nesâî ondan rivayette bulunmuştur. Nesâî onun hakkında *la be'se bih* derken; İbn Hacer de *sadûk* ta'dil lafzıyla tevsik etmiştir. Ayrıca İbn Hibbân da onu “*es-Sikât*” adlı eserinde zikretmiştir. Muhammed b. Ubeyd'in h. 251 yılında vefat ettiğide nakledilmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/108; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 26/70-72; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/495; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 9/332.

²⁷⁷ **Ebu'l-Ahves (Selâm b. Selîm) (ö. 179/796)** : Künyesi Ebu'l-Ahves'dir. Kûfelidir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Yahya b. Maîn, Ebû Zûr'a ve Nesâî onun hakkında *sika*; Ebû Hâtîm er-Râzî, *sadûk*; Zehebî onun *imâm, sika, hâfız*; Abdurrahman b. Mehdî, Ebu'l-Ahves'in Şerîk'ten daha *sebt* olduğunu; İclî onun *sika* bir ravî olduğunu ayrıca Sünnet bilgisinde otorite ve Sünnete ittibada titiz olduğunu ifade etmiştir. İbn Hacer de *sika, mutkîn* ta'dil lafızlarını kullanmış ve *sâhibu hadîs* diyerek de onun Hadis konusundaki ilmî derinliğine vurgu yapmıştır. Ayrıca İbn Hibbân da onu “*es-Sikât*” adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/417; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 8/281-284; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/261; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 4/282-283.

²⁷⁸ **Ebû İshak (Amr b. Abdullah) (ö. 127/745)** : Künyesi Ebû İshak'dır. Ebû İshak es-Sebûî olarak tanınmıştır. Kûfelidir. Tâbiîn neslinin meşhur imamlarından. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Maîn, Nesâî, Ebû Hâtîm er-Râzî, İclî ve İbn Hacer onun hakkında *sika* ta'dil lafzını kullanarak onu tevsik etmişlerdir. Ebû Dâvûd et-Tayâlisî (ö. 204/819) hadis ilmini 4 kişinin yanında bulduk dedikten sonra, Zührî, Katâde, Ebû İshak ve A'meş'i saymış ve Ebû İshak için; “Alî'nin ve İbn Mes'ûd'un hadislerini onlar içinde en iyi bilendi” demiştir. Alî b. Medînî, ümmetin ilmini muhafaza eden altı kişi vardır dedikten sonra Kûfe'de Ebû İshak'ı ve A'meş'i zikretmiştir. Zehebî onun *sika* olduğunu, tartışmasız *hüccet* sayılacağını ve yaşlılık sebebiyle ölmeye yakın hafızasının kötüleştiğini söylemiştir. Ayrıca İbn Hibbân da onu “*es-Sikât*” adlı eserinde zikretmiş ve *müdebbis* bir râvi olduğunu belirtmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/177; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 5/392-401; A.mlf., *Zikru esmâi men tekelleme fihî ve huve mevsik*, 1/208; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/423; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 8/63-67.

Nâciye b. Hufâf²⁷⁹ → Ammâr b. Yâsir → Hz. Peygamber (s.a.v.).²⁸⁰

İsnad Değerlendirmesi

Tahrici yapılan rivâyet Nesâî'nin *es-Sünen*'inde Ammâr b. Yâsir (r.a.) vasıtasıyla nakledilmektedir. Rivâyette incelenmesi gereken iki râvi vardır. Bunlar sırasıyla Ebî İshak (Amr b. Abdullah) (ö. 127/745) ve Nâciye b. Hufâf (ö. ?)'tır. Zehebî, Ebî İshak'ın *sika* bir râvi ve tartışmasız *hüccet* sayılacağını, ayrıca da yaşlılık sebebiyle ölmeden önce hafızasının kötüleştiğini (*sâü'l-hıfz*) söylemiştir. Onun *tedlis* yapmakla meşhur olduğu da belirtilmiştir. Ebî İshak'ın ömrünün sonlarına doğru *muhtelit* olmasının bu rivâyete yansıyan olumsuz bir tarafının olmadığı görülmektedir. Rivâyette lafız ve mânâ açısından bir tenakuzun olmaması ve birçok *mütâbiîn* bulunması bu kanaati güçlendirmektedir. Bu hadisi kendisinden Hadis ilminde otorite olarak kabul edilen Ebu'l-Ahves'in almış olması da rivâyetin ihtilattan önce alındığını destekleyici mahiyettedir. Fakat Ebî İshak'ın *müdelis* bir râvi olarak bu hadisi "an" edâ sığasıyla rivâyet etmesi, hadisin *müdelles* olduğunu göstermektedir. Diğer incelenmesi gereken râvi ise Nâciye b. Hufâf 'tır. Onun aslında Nâciye b. Ka'b olup olmadığı tartışılmıştır. Bu hususta İbn Hacer âlimlerin görüşünü zikrettikten sonra hülâsa olarak şunları söyler: "Bu imamların sözlerinden yola çıkarak, teyemmüm hadisinde Ammâr'ın râvisi Nâciye b. Hufâf el-Anzî'dir."²⁸¹ İbn Hacer ayrıca onun *makbûl* bir râvi olduğunu belirtmiştir. Bu terim İbn Hacer nezdinde muhaddislerin kullanımından farklılık arz etmektedir. İbn Hacer'e göre *makbûl* bir râvinin rivâyetinin az olması, hadisinin terk edilmesini gerektirecek bir cerhin vuku bulmaması ve nakletmiş olduğu rivâyetlerin *mütâbiîn* bulunması gerekmektedir. İbn Hacer bu terimi ta'dîl lafızlarının altıncı

²⁷⁹ **Nâciye b. Hufâf (ö. ?)** : Künyesi Ebû Huffâf'dır. Kûfelidir. Kütüb-i Sitte müelliflerinden yalnızca Nesâî ondan rivayette bulunmuştur. İbn Hacer onun *makbûl* bir râvi olduğunu söylemiştir. Nâciye b. Hufâf'ın hakkında çok az malumat olup, sahâbi olduğu söylenmişse de İbn Hacer bunun doğru olmadığını, bilakis onun tâbiîn neslinden olduğunu söylemiştir. Bkz. İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu't-tehzîb*, 1/557; A.mlf., *Tehzibu't-tehzîb*, 10/399-401.

²⁸⁰ Nesâî, "Tahâret", 196 (No. 313).

²⁸¹ Bkz. İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibu't-tehzîb*, 10/399-401; Muhammed b. Ali b. Âdem el-İtyübî el-Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ fî şerhi'l-müctebâ* (Dâru'l-mi'râc, 1996/1416), 4/145.

mertebesine ilave etmiştir.²⁸² Bu bilgiler çerçevesinde, rivâyetin müdelles olması sebebiyle *zayıf, mütâbiîleri* oluşu sebebiyle de *hasen li-gayrihi* seviyesine çıktığı düşünülebilir.

Metin Değerlendirilmesi

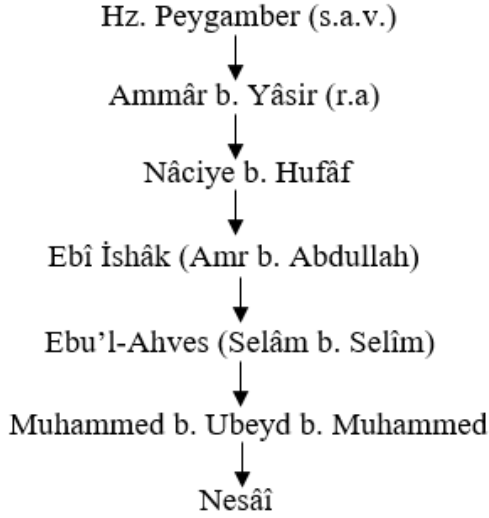
Yukarıda metnini ve tercümesini vermiş olduğumuz Nesâî'nin *Sünen*'inde mezkûr olan rivâyetin benzerlerine “Ammâr b. Yâsir'den Gelen Birinci Rivâyet” üst başlığı altında **13.** de Ebû Dâvûd'dan ve **21.** de Nesâî'den rivâyetle olmak üzere değinmiştik. Ve rivâyetlerin benzerlerinden ayrılan başlıca noktasının olay zaman örgüsü çerçevesinde ihtilam hadisesinin deve güdüldüğü esnada olduğunu zikretmiştik. Burada da Hz. Ammâr'dan (r.a.) mütâbiî olarak bu metin aynı bağlamda gelmiştir. Bizde mütâbiî oluşu sebebiyle bu rivâyete Hz. Ammâr'dan gelen ikinci rivâyet olarak ayrı bir başlık altında yer verdik.

Nesâî'nin yukarıdaki mezkûr metni, benzerlerinden birkaç noktada farklılık arz etmektedir. Şöyle ki; benzer rivâyetler de Hz. Ammâr olayı Hz. Ömer'le (r.a.) beraber yaşadığını anlatırken burada olayı kendi eksenli aktarmıştır. Bir diğer farklılık ise, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) (إِنَّمَا كَانَ يُجْزِيكَ مِنْ ذَلِكَ التَّيْمُمِ) (Sadece teyemmüm yapman yeterliydi) ifadeleridir. Nitekim benzer metinlerde teyemmümün pratik açıdan tarifi yer alırken burada kavram olarak yer almıştır. Ayrıca Hz. Ammâr'ın hadiseden önce teyemmüm hakkında bilgi sahibi olduğu açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

²⁸² Bkz. Ahmet Yücel, *Hadis İlminde Tenkit Terimleri* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015), 145-152.

İsnad Şeması

Şekil 8.



3.2.3. Ammâr b. Yâsir'den Gelen Üçüncü Rivâyet

Aşağıdaki mezkûr rivâyeti Ebû Dâvûd (ö. 273/887), Nesâî (ö. 303/915) ve İbn Mâce (ö. 273/887) nakletmiştir. Bu rivâyetler daha önce “Teyemmüm Âyetinin Nüzûlü İle İlgili Rivâyetler” başlığında Salih b. Keysân'dan (ö. 145/763?) *muttasıl* olarak “İbn Şihâb (ö. 124/742), Ubeydullah b. Abdullah (ö. 98/716?), İbn Abbâs (r.a.), Ammâr b. Yâsir (r.a.)”; Leys b. Sa'd'dan (ö.175/791) ise *munkatı* olarak “İbn Şihâb (ö. 124/742), Ubeydullah b. Abdullah (ö. 98/716?), Ammâr b. Yâsir (r.a.)” tarikleriyle uzun bir olay örgüsü olarak nakledilmiş ve incelenmişti. Buradaki mezkûr olan rivâyetler ise bu uzun rivâyetlerin muhtasarı olarak sadece teyemmümün alınışı ile ilgili kısmıyla nakledilmiştir. Bu sebeple bu rivâyetlerin “Teyemmümün Alınışı ve İhtilâm Olan Kimsenin Teyemmüm Alması İle İlgili Gelen Rivâyetler” başlığı altında zikredilmesi uygun görülmüş olup, “Teyemmüm Âyetinin Nüzûlü İle İlgili Rivâyetler” başlığında zikredilmemiştir. Rivâyetin metnini Ebû Dâvûd aşağıdaki şekilde vermiştir;

تَمَسَّحُوا وَهُمْ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالصَّعِيدِ لِصَلَاةِ الْفَجْرِ فَضَرَبُوا بِأَكْفِهِمُ الصَّعِيدَ، ثُمَّ مَسَّحُوا وَجُوهَهُمْ

مَسْحَةً وَاحِدَةً، ثُمَّ عَادُوا فَضَرَبُوا بِأَكْفِهِمُ الصَّعِيدَ مَرَّةً أُخْرَى فَمَسَّحُوا بِأَيْدِيهِمْ كُلِّهَا إِلَى الْمَنَاقِبِ وَالْأَبْطِ مِنْ بُطُونِ أَيْدِيهِمْ.

(Ammâr b. Yâsir (r.a.) şöyle dedi:) Sahâbîler, Resûlullah (s.a.v.) ile beraber oldukları halde, sabah namazı için yeryüzü (toprak) cinsinden bir şeyle teyemmüm ettiler. Şöyle ki: Ellerini yere vurdular sonra yüzlerini bir kere mesh ettiler. Bilâhere ellerini tekrar yere vurdular ve her iki ellerini omuzlarına ve koltuk altlarına kadar avuçlarının içiyle mesh ettiler.

Bu rivâyeti Ebû Dâvûd, Nesâî ve İbn Mâce aşağıdaki isnadlarla nakletmektedir:

1. Ebû Dâvûd → Ahmed b. Salih²⁸³ → Abdullah b. Vehb²⁸⁴ → Yunus (b. Yezîd el-Eylî)²⁸⁵ → İbn Şihâb (ez-Zühri)²⁸⁶ → Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe²⁸⁷ → Ammâr b. Yâsir → Hz. Peygamber (s.a.v.).²⁸⁸

²⁸³ **Ahmed b. Salih (ö. 248/862)** : Künyesi Ebû Ca'fer'dir. İbnü't-Taberî lakabıyla tanınmıştır. Mısırlıdır. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Buhâri, Ebû Dâvûd ve Tirmizî'de Şemâilinde ondan rivayette bulunmuştur. Buhâri, Ahmed b. Salih'in *sika*, *sadûk* olduğunu, onun *hiçcet* oluşuyla ilgili bir kimseyi konuşurken görmediğini, Ahmed b. Hanbel'in, Alî b. Medîni'nin, İbn Nümeyr'in ve diğer âlimlerin onu övdüklerini söylemiş, ayrıca Ahmed b. Hanbel'e onun hükmünün sorulduğunu ve onun da *esbet* dediğini nakletmiştir. İclî onun hakkında *sika*, *sâhibü's-sünne*; Ebû Hâtim er-Râzî, *sika*; Zehebî de onun *imâmü'l-kebîr* ve asrında Basra'nın *hâfız* olduğunu belirtmiştir. Yahya b. Maîn'in Ahmed b. Salih'i cerhi noktasında ise İbn Hibbân şöyle bir açıklamada bulunmuştur: "Yahya b. Maîn'in hakkında konuştuğu kişi Ahmed b. Salih eş-Şemmûnî'dir." Ahmed b. Salih eş-Şemmûnî Mekke'de hadîs uydurmasıyla tanınmış bir kimseydi. Ayrıca Nesâî'nin de Ahmed b. Salih hakkında olumsuz kanaatler taşıdığı nakledilmişse de İbn Hacer: "Nesâî, Yahya b. Maîn'in cerh ettiği kişinin İbnü't-Taberî olduğunu zannetmiştir." diyerek duruma açıklık getirmiştir. Ayrıca İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiş ve onun Yahya b. Maîn'le hıfz ve itkân da birbirlerine yakın, hatta Mısır ve Hicazlılar'ın rivayet ettiği hadislerde Yahya b. Maîn'den daha *hâfız* olduğunu belirtmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/25-26; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 12/160-178; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribü't-tehzîb*, 1/80.

²⁸⁴ Bkz. **İbn Vehb (ö. 197/813)**.

²⁸⁵ **Yunus (b. Yezîd el-Eylî) (ö. 159/776)** : Künyesi Ebû Yezîd veya Ebû Bekr'dir. İbnü Ebî Necâd lakabıyla tanınmıştır. Ürdün'ün Eyle bölgesindedir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı ondan rivayette bulunmuşlardır. İbn Hacer, İbnü Ebî Necâd'ın *sika* bir râvi olduğunu fakat Zühri'den naklettiği rivayetlerinde azda olsa *vehmin*, ondan nakletmediği rivayetlerinde ise hata bulunduğunu söylemiştir. Yahya b. Maîn onun Zühri'den olan rivayetlerinde insanların en *sebtî* olduğunu ifade etmiştir. İclî ve Nesâî onun hakkında *sika*; Ya'kûb b. Şeybe, *sâlihü'l-hadîs* ve Zühri'nin rivayetlerinde âlim; Ebû Zür'a er-Râzî, *lâ be'se bih*; İbn Hırâş da *sadûk* ta'dîl lafızlarıyla onu tevsik etmiştir. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/379; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9/247-249; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/648-649; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 32/551-558; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribü't-tehzîb*, 1/614; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 11/450-452.

²⁸⁶ Bkz. **İbn Şihâb (ö. 124/742)**.

²⁸⁷ Bkz. **Ubeydullah b. Abdullah (ö. 98/716?)**.

²⁸⁸ Ebû Dâvûd, "Tahâret", 119 (No. 318).

2. Ebû Dâvûd → Süleyman b. Dâvûd el-Mehrî²⁸⁹ ve Abdülmelik b. Şuayb²⁹⁰ → Abdullah b. Vehb²⁹¹ → Yunus (b. Yezîd el-Eylî) → İbn Şihâb (ez-Zührî)²⁹² → Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe²⁹³ → Ammâr b. Yâsir → Hz. Peygamber (s.a.v.).²⁹⁴

3. Nesâî → Abbâs b. Abdülazîm el-Anberî²⁹⁵ → Abdullah b. Muhammed b. Esmâ²⁹⁶ → Cüveyriye (b. Esmâ)²⁹⁷ → Mâlik (b. Enes) → Zührî (Muhammed b. Müslim)²⁹⁸ → Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe²⁹⁹ → Babası (Abdullah b. Utbe) → Ammâr b. Yâsir → Hz. Peygamber (s.a.v.).³⁰⁰

²⁸⁹ **Süleymân b. Dâvûd el-Mehrî (ö. 253/867)** : Künyesi Ebû Abdullah'dır. Mısırlıdır. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Ebû Dâvûd ve Nesâî bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Ebû Dâvûd onun kadar faziletli kimseleri az gördüğünü ifade etmiştir. Nesâî ve İbn Hacer onun hakkında *sika* ta'dil lafzını kullanırken; İbn Yunus da onun zâhid ve Mâlikî mezhebinin fakihî olduğunu söylemiştir. Ayrıca İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiş ve onun âbid bir kimse olduğunu belirtmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/279; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/251; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 4/186-187.

²⁹⁰ **Abdülmelik b. Şuayb (ö. 248/863)** : Künyesi Ebû Rebîa'dır. Mısırlıdır. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Ebû Hâtim er-Râzî onun hakkında *sadûk* ta'dil lafzını kullanırken; Nesâî, Zehebî ve İbn Hacer de *sika* ta'dil lafzını kullanmışlardır. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, 1/665; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/363; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 6/398-399.

²⁹¹ Bkz. **İbn Vehb (ö. 197/813)**.

²⁹² Bkz. **İbn Şihâb (ö. 124/742)**.

²⁹³ Bkz. **Ubeydullah b. Abdullah (ö. 98/716?)**.

²⁹⁴ Ebû Dâvûd, "Tahâret", 119 (No. 319).

²⁹⁵ **Abbâs b. Abdülazîm el-Anberî (ö. 246/891)** : Künyesi Ebu'l-Fadl'dır. El-Anberî nisbesiyle tanınmıştır. Basralıdır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı ondan rivayette bulunmuşlardır. Muhammed b. el-Müsennâ (ö. 252/866), Ebu'l-Fadl'ın asrının en akıllılarından olduğunu söylemiştir. Ebû Hâtim er-Râzî onun hakkında *sadûk*; Nesâî, *sika*, *me'mûn*; Zehebî, *hâfiz*, *hüccet*, *imâm*; İbn Hacer de *sika*, *hâfiz* ta'dil lafızlarıyla onu tevsik etmiştir. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/511; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 14/222-225; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 12/302-303; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/293.

²⁹⁶ **Abdullah b. Muhammed b. Esmâ (ö. 231/846)** : Künyesi Ebû Ubeyd veya Ebû Abdullah'dır. Basralıdır. Tirmizî ve İbn Mâce haricindeki Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı ondan rivayette bulunmuşlardır. Ebû Zür'a er-Râzî onun hakkında *lâ be'se bih*, *şeyhun sâlihun*; Ebû Hâtim er-Râzî, *sika*; Ahmed b. İbrahim ed-Devrakî (ö. 246/860), "Basra da ondan daha faziletlisini görmedim" derken; Zehebî, *imâm*, *hüccet*, *zâhid*, *âbid*; İbn Hacer de onun *sika*, *celil* olduğunu söylemiştir. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/356; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 16/44-46; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, 2/57; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/320; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 6/5-6.

²⁹⁷ **Cüveyriye (b. Esmâ) (ö. 173/789)** : Künyesi Ebû Mîhrâk'dır. Basralıdır. Tirmizî haricindeki Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı ondan rivayette bulunmuşlardır. Ahmed b. Hanbel onun hakkında *sika*, *leyse bihî be's*; Yahya b. Maîn, *leyse bihî be's*; Ebû Hâtim er-Râzî, *sâlih*; Zehebî, *sika*, *muhaddis*; İbn Hacer, *sadûk* derken; İbn Sa'd da onun çokça ilim sahibi bir kimse olduğunu söylemiştir. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/153; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 5/172-174; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 7/317-318; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/143; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, 2/124-125.

²⁹⁸ Bkz. **İbn Şihâb (ö. 124/742)**.

²⁹⁹ Bkz. **Ubeydullah b. Abdullah (ö. 98/716?)**.

³⁰⁰ Nesâî, "Tahâret", 198 (No.315).

4. İbn Mâce → Muhammed b. Ebî Ömer el-Adanî³⁰¹ → Süfyân b. Uyeyne³⁰² → Amr (b. Dînâr)³⁰³ → Zührî (Muhammed b. Müslim)³⁰⁴ → Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe³⁰⁵ → Babası (Abdullah b. Utbe) → Ammâr b. Yâsir.³⁰⁶

5. İbn Mâce → Ebu't-Tâhir Ahmed b. Amr b. Serh el-Mısrî³⁰⁷ → Abdullah b. Vehb³⁰⁸ → Yunus b. Yezîd (el-Eylî) → İbn Şihâb (ez-Zührî)³⁰⁹ → Ubeydullah b. Abdullah (b. Utbe)³¹⁰ → Ammâr b. Yâsir → Hz. Peygamber (s.a.v.).³¹¹

İsnadların Değerlendirilmesi

³⁰¹ **Muhammed b. Ebî Ömer el-Adanî (ö. 243/858)** : Künyesi Ebû Abdullah'dır. Mekkelidir. Buhâri ve Ebû Dâvûd haricindeki Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı ondan rivayette bulunmuşlardır. Ebû Hâtim er-Râzî onun hakkında “*Sâlih* bir kimse olup, gafleti de mevcuttu. Onun rivayetlerinde İbn Uyeyne'den tahdis ettiği *mevzu* hadisler gördüm. Ayrıca *sadûk* idi” demiştir. Mesleme, *la be'se bih*; Zehebî, *imâm, muhaddis, hâfiz, şeyhu'l-harem*; İbn Hacer de *sadûk* ta'dil lafzıyla onu tevsik etmiştir. İbn Hibbân da onu “*es-Sikât*” adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 8/124-125; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/98; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 26/639-642; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 12/96-98; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu't-tehzîb*, 1/513; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 9/518-520.

³⁰² **Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814)** : Künyesi Ebû Muhammed'dir. Kûfelidir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı onun hadislerini kitaplarına almışlardır. Hadis ve Fıkıh ilimlerinde söz sahibi bir âlimdir. Hadis münekkitleri onun *sika* olduğu hususunda ittifak etmiştir. Yahya b. Maîn onun *sika* bir râvi ve Amr b. Dînâr'dan olan rivayetlerinde insanların en *sebt* olduğu değerlendirmesini yapmıştır. Ebû Dâvûd da onun hakkında *sika, hâfiz* ta'dil lafızlarını kullanmıştır. Zehebî, Süfyân b. Uyeyne'nin *imâmü'l-kebîr, şeyhu'l-islâm* ve asrının *hâfızı* olduğunu ifade etmiştir. İbn Hacer de onun *sika, hâfiz, fakih, imâm, hüccet* olduğunu söylemiştir. Bkz. Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Suâlatü ebî ubeyd el-âcurrî ebâ dâvûd es-sicistânî fi'l-cerh ve't-ta'dil*, thk. Muhammed Ali Kasım el-Ömerî (Medine: el-Câmi'a el-islâmiyye, 1403/1983), 1/68; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 8/454-475; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu't-tehzîb*, 1/245.

³⁰³ **Amr (b. Dînâr) (ö. 126/744?)** : Künyesi Ebû Muhammed'dir. Mekkelidir. Tâbiîn neslinin önde gelen âlimlerinden olup müctehid, muhaddis bir kimliğe sahiptir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı onun hadislerini kitaplarına almışlardır. Şu'be b. Haccâc (ö. 160/776) hadiste Amr b. Dînâr'dan daha *sebt* birini görmedim demiştir. Süfyân b. Uyeyne onun için üç kez *sika* ta'dil lafzını kullanmış, Nesâî de *sika, sebt* lafızlarıyla onu tevsik etmiştir. Ebû Hâtim er-Râzî ve Ebû Zür'a er-Râzî onun için *sika* derken; Zehebî, Amr b. Dînâr'ın *imâmü'l-kebîr, hâfiz* ve asrında Harem-i Şerif'in şeyhi olduğunu ifade etmiştir. İbn Hibbân da onu “*es-Sikât*” adlı eserinde zikretmiştir. Vefat tarihinin h. 125 olduğu da nakledilmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/167; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 5/300-307; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, 8/28-30.

³⁰⁴ Bkz. **İbn Şihâb (ö. 124/742)**.

³⁰⁵ Bkz. **Ubeydullah b. Abdullah (ö. 98/716?)**.

³⁰⁶ İbn Mâce, “Tahâret”, 90 (No. 566).

³⁰⁷ **Ebu't-Tâhir Ahmed b. Amr b. Serh el-Mısrî (ö. 250/865?)** : Künyesi Ebu't-Tâhir'dir. Buhâri ve Tirmizî haricindeki Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı onun hadislerini kitaplarına almışlardır. Ebû Hâtim er-Râzî ve Ebû Zür'a er-Râzî onun hakkında *la be'se bih* derken; Nesâî ve İbn Hacer ise *sika* ta'dil lafzını kullanmıştır. Ebu'l-Kasım b. Gudîd (ö. 312/925) Ebu't-Tâhir'in hadis ezberlemediğini ve *sika, sebt, sâlih* olduğunu söylemiştir. Ebû Saîd el-Mısrî (ö. 347/958) de onun “*Sebt* olan sâlihlerden bir fakih” olduğunu nakletmiştir. Vefat tarihinin h. 249 veya h. 255 olduğu da zikredilmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 1/415-417; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 12/62-63; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu't-tehzîb*, 1/83; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 1/64.

³⁰⁸ Bkz. **İbn Vehb (ö. 197/813)**.

³⁰⁹ Bkz. **İbn Şihâb (ö. 124/742)**.

³¹⁰ Bkz. **Ubeydullah b. Abdullah (ö. 98/716?)**.

³¹¹ İbn Mâce, “Tahâret”, 92 (No. 571).

Tahrici yapılan rivâyet, Ebû Dâvûd, Nesâî ve İbn Mâce'nin *es-Sünen*'lerinde Ammâr b. Yâsir'den (r.a.) nakledilmektedir. Ebû Dâvûd'un **2.** numaradaki rivâyeti *tahvil* içermesi sebebiyle iki tarikli olup, Ammâr b. Yâsir'den gelen tarik sayısı toplamda altı olmaktadır. Nesâî'nin **3.** numaradaki mezkûr olan tariki ile İbn Mâce'nin **4.** numaradaki tariki râvilerinin *muasır* ve aralarında *likanın* sabit olması sebebiyle *muttasıldır*. Nesâî'nin **3.** numaradaki tariki râvilerinin *sika* olmaları sebebiyle *sahîh*; İbn Mâce'nin **4.** numaradaki tariki ise senette bulunan Muhammed b. Ebî Ömer el-Adanî'nin (ö. 243/858) rivâyetlerinde hatasının bulunması ve *sadûk* ta'dîl lafzıyla tevsik edilmesi sebebiyle *hasen* olup, mütâbiîlerinin bulunmasıyla *sahîh-i li-gayrihi* seviyesine çıkmaktadır. Elbânî (ö. 1420/1999) ve Şuayb Arnaûd (ö. 1437/2016) bu iki rivâyet hakkında *sahîh* hükmünü vermişlerdir. Ebû Dâvûd'un **1.** ve **2.**, İbn Mâce'nin ise **5.** numaradaki rivâyetlerine gelince, tariklerde mezkûr olan râviler *sikadır*. Ancak râvilerden Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe (ö. 98/716?), Ammâr b. Yâsir'i görmemiştir. Nesâî'nin **3.** numaradaki ve İbn Mâce'nin **4.** numaradaki tariklerinde Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe ile Ammâr b. Yâsir arasında Abdullah b. Utbe (r.a.) zikredilmektedir. Ebû Dâvûd'un **1.** ve **2.**, İbn Mâce'nin ise **5.** numaradaki tariklerinde ise Abdullah b. Utbe düşmüştür. Elbânî ve Şuayb Arnaûd bu hadisleri *sahîh* kabul etmişlerdir, fakat senedleri *munkatı* olması sebebiyle bu rivâyetler *zayıftır*.

Metinlerin Değerlendirilmesi

Yukarıdaki senedler içerisinden, ilk tahric edilmiş olması sebebiyle Ebû Dâvûd'un rivâyetinin hem metni hem de tercümesi verilmiştir. Burada ise, öncelikle **2.** numaradaki Ebû Dâvûd rivâyeti incelenecektir. Geriye kalan Nesâî'nin **3.**, İbn Mâce'nin ise **4.** ve **5.** numaralardaki tariklerine ait metinler ise muhtevâ olarak aynı olmakla birlikte farklılıkları benzerliklerinden fazla olması hasebiyle müstakil olarak incelenecektir.

Ebû Dâvûd'un **2.** numaradaki senedine ait metinde Süleyman b. Dâvûd el-Mehrî (ö. 253/867) ve Abdümelik b. Şuayb'ın (ö. 248/863), hadisteki (نَحْوَ هَذَا الْحَدِيثِ) ifadesiyle Abdullah b. Vehb'den (ö. 197/813) tercümesi verilen metinle benzer bir metni rivâyet ettikleri anlaşılmaktadır. Metnin devamında İbn Vehb'in (قَامَ الْمُسْلِمُونَ فَضَرَبُوا بِأَكْفِهِمُ التُّرَابَ، وَمَ)

(يَقْبِضُوا مِنَ التُّرَابِ شَيْئًا) (Müslümanlar kalktılar ve topraktan bir şey avuçlamadan ellerini yere vurdular.) dediği ve önceki rivâyetten farklı olarak (الْمَنَاكِبِ وَالْأَبَاطِ) lafızlarını zikretmediği kaydedilmiştir. Ayrıca metnin son kısmında İbnü'l-Leys'in (إِلَى مَا فَوْقَ الْمِرْفَقَيْنِ) (Dirseklerin üstüne kadar.) kaydı yer almaktadır.

Nesâî'nin 3. numaradaki tarike ait olan metni ile İbn Mâce'nin 4. numaradaki tarikine ait metni benzer olduğu için birlikte incelenecektir. Nesâî'nin 3. numaradaki tarike ait olan metni ve tercümesi şöyledir:

تَيَمَّمْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالتُّرَابِ فَمَسَحْنَا بِوُجُوهِنَا وَأَيْدِينَا إِلَى الْمَنَاكِبِ.

(Ammâr b. Yâsir (r.a.) şöyle dedi:) Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte toprakla teyemmüm yaptık, yüzlerimizi ve omuzlarımıza kadar kollarımızı meshetmiştik.

İbn Mâce'nin 4. numaradaki tarike ait olan metninde (بِالتُّرَابِ فَمَسَحْنَا بِوُجُوهِنَا وَأَيْدِينَا) kısmı noksandır.

Ebû Dâvûd'un 1., Nesâî'nin 3. ve İbn Mâce'nin 4. numaralardaki tariklerine ait olan metinler diğerlerinden teyemmümün pratiğe yansımaları noktasında bariz bir farklılık arz etmektedir. O da omuzlara kadar meshedilmesi ibaresinin bu metinlerde yer almasıdır. Hatta 1. de koltuk altlarına kadar bu işlemin gerçekleştirildiği ibaresi yer almaktadır.

İbn Mâce'nin 5. numaradaki tarike ait olan metni ve tercümesi şöyledir:

حِينَ تَيَمَّمُوا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «فَأَمَرَ الْمُسْلِمِينَ، فَضَرَبُوا بِأَكْفِهِمُ التُّرَابَ، وَمَ يَقْبِضُوا مِنَ التُّرَابِ شَيْئًا،

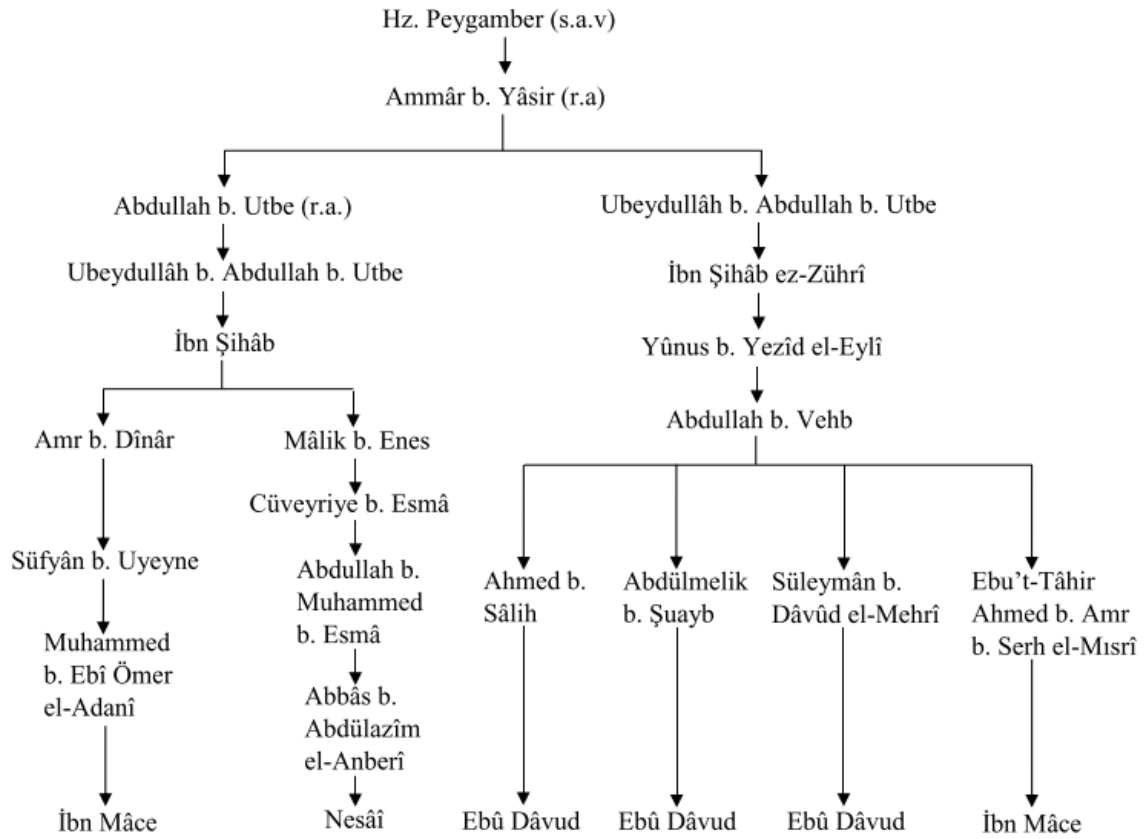
فَمَسَحُوا بِوُجُوهِهِمْ مَسْحَةً وَاحِدَةً، ثُمَّ عَادُوا، فَضَرَبُوا بِأَكْفِهِمُ الصَّعِيدَ مَرَّةً أُخْرَى، فَمَسَحُوا بِأَيْدِيهِمْ.

(Ammâr b. Yâsir (r.a.) şöyle dedi:) Sahâbîler, Resûlullah'ın (s.a.v.) beraberinde teyemmüm ederlerken Resûlullah (s.a.v.) Müslümanlara emir buyurdu. Onlarda (emre göre) avuçlarını toprağa vurdular da topraktan bir şey avuçlamadılar. Sonra bir defa yüzlerine mesh ettiler. Daha sonra dönüp bir kere daha avuçlarını toprağa vurup, kollarına mesh ettiler.

Ebû Dâvûd'un 2. ve İbn Mâce'nin ise 5. numaralardaki tariklerine ait olan metinlerde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) teyemmüm alma filini bizzat sahâbîlerle birlikte gerçekleştirdiği ve bu uygulama esnasında omuzlara kadar meshedildiğine dair bir malumatın olmadığı görülmektedir. Hatta 2. deki metinde özellikle bu hususun zikredilmediği belirtilmiştir. Bu metinlerdeki lafızsal farklılıkların kimlerden kaynaklandığı ise tespit edilememiştir.

İsnad Şeması

Şekil 9.



3.2.4. İmrân b. Husayn'den Gelen Rivâyet

Aşağıdaki mezkûr rivâyeti Buhârî (ö. 256/870), Müslim (ö. 261/875) ve Nesâî (ö. 303/915) nakletmiştir. Rivâyetin metnini Buhârî aşağıdaki şekilde vermiştir;

كُنَّا فِي سَفَرٍ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَإِنَّا أَسْرَيْنَا حَتَّى كُنَّا فِي آخِرِ اللَّيْلِ، وَقَعْنَا وَقْعَةً، وَلَا وَقْعَةً أَحْلَى عِنْدَ الْمَسَافِرِ مِنْهَا، فَمَا أَتَيْتُنَا إِلَّا حُرَّ الشَّمْسِ، وَكَانَ أَوَّلَ مَنْ اسْتَيْقِظَ فُلَانٌ، ثُمَّ فُلَانٌ، ثُمَّ فُلَانٌ - يُسَمِّيهِمْ أَبُو رَجَاءٍ فَتَسِي عَوْفٌ ثُمَّ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ الرَّابِعُ - وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا نَامَ لَمْ يُوقِظْ حَتَّى يَكُونَ هُوَ يَسْتَيْقِظُ، لِأَنَّا لَا نَدْرِي مَا يَخْدُثُ لَهُ فِي نَوْمِهِ، فَلَمَّا اسْتَيْقِظَ عُمَرُ وَرَأَى مَا أَصَابَ النَّاسَ وَكَانَ رَجُلًا جَلِيدًا، فَكَبَّرَ وَرَفَعَ صَوْتَهُ بِالتَّكْبِيرِ، فَمَا زَالَ يُكَبِّرُ وَيَرْفَعُ صَوْتَهُ بِالتَّكْبِيرِ حَتَّى اسْتَيْقِظَ بِصَوْتِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَمَّا اسْتَيْقِظَ شَكَوَا إِلَيْهِ الَّذِي أَصَابَهُمَا، قَالَ: لَا ضَيْرَ - أَوْ لَا يَضِيرُ - ازْحَلُوا»، فَارْتَحَلَ، فَسَارَ غَيْرَ بَعِيدٍ، ثُمَّ نَزَلَ فَدَعَا بِالْوُضُوءِ، فَتَوَضَّأَ، وَتَوَدَّى بِالصَّلَاةِ، فَصَلَّى بِالنَّاسِ، فَلَمَّا انْقَضَ مِنْ صَلَاتِهِ إِذَا هُوَ بِرَجُلٍ مُعْتَرِلٍ لَمْ يُصَلِّ مَعَ الْقَوْمِ، قَالَ: «مَا مَنَعَكَ يَا فُلَانُ أَنْ تُصَلِّيَ مَعَ الْقَوْمِ؟» قَالَ: أَصَابَنِي جَنَابَةٌ وَلَا مَاءَ، قَالَ: «عَلَيْكَ بِالصَّعِيدِ، فَإِنَّهُ يَكْفِيكَ»، ثُمَّ سَارَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَاشْتَكَى إِلَيْهِ النَّاسُ مِنَ الْعَطَشِ، فَنَزَلَ فَدَعَا فُلَانًا - كَانَ يُسَمِّيهِ أَبُو رَجَاءٍ نَسِيَهُ عَوْفٌ - وَدَعَا عَلِيًّا فَقَالَ: «أَذْهَبَا، فَابْتِغِيَا الْمَاءَ» فَانْطَلَقَا، فَتَلَقِيَا امْرَأَةً بَيْنَ مَرَادَتَيْنِ - أَوْ سَطِيحَتَيْنِ - مِنْ مَاءٍ عَلَى بَعِيرٍ لَهَا، فَقَالَا لَهَا: أَيُّنَ الْمَاءِ؟ قَالَتْ: عَهْدِي بِالْمَاءِ أَمْسَ هَذِهِ السَّاعَةَ وَنَفَرْنَا حُلُوفٌ، قَالَا لَهَا: انْطَلِقِي، إِذَا قَالَتْ: إِلَى أَيُّنَ؟ قَالَا: إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَتْ: الَّذِي يُقَالُ لَهُ الصَّابِيُّ، قَالَا: هُوَ الَّذِي تَعْنِينَ، فَانْطَلِقِي، فَجَاءَا بِهَا إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَحَدَّثَاهُ الْحَدِيثَ، قَالَ: فَاسْتَنْزَلُوها عَنْ بَعِيرِهَا، وَدَعَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِإِنَاءٍ، فَمَرَّغَ فِيهِ مِنْ أَفْوَاهِ الْمَرَادَتَيْنِ - أَوْ سَطِيحَتَيْنِ - وَأَوْكَا أَفْوَاهَهُمَا وَأَطْلَقَ الْعَزَالِي، وَتَوَدَّى فِي النَّاسِ اسْتَفُوا وَاسْتَفُوا، فَسَقَى مَنْ شَاءَ وَاسْتَقَى مَنْ شَاءَ وَكَانَ آخِرَ ذَلِكَ أَنْ أُعْطِيَ الَّذِي أَصَابَتْهُ الْجَنَابَةُ إِنَاءً مِنْ مَاءٍ، قَالَ: «أَذْهَبْ فَأَفْرِغْهُ عَلَيْكَ»، وَهِيَ قَائِمَةٌ تَنْظُرُ إِلَى مَا يُفْعَلُ بِمَائِهَا، وَابْتِغَى اللَّهُ لَقَدْ أُفْلِحَ عَنْهَا، وَإِنَّهُ لَيَحْتَلُّ إِلَيْنَا أَنَّهُمَا أَشَدُّ مِلَّةً مِنْهَا حِينَ ابْتَدَأَ فِيهَا، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اجْمَعُوا لَهَا» فَجَمَعُوا لَهَا مِنْ بَيْنِ عَجْوَةٍ وَدَقِيقَةٍ وَسَوِيقَةٍ حَتَّى جَمَعُوا لَهَا طَعَامًا، فَجَعَلُوهَا فِي ثَوْبٍ وَحَمَلُوهَا عَلَى بَعِيرِهَا وَوَضَعُوا الثَّوْبَ بَيْنَ يَدَيْهَا، قَالَ لَهَا: «تَعْلَمِينَ، مَا رَزَقْنَا مِنْ مَائِكَ شَيْئًا، وَلَكِنَّ اللَّهَ هُوَ الَّذِي أَسْقَانَا»، فَأَتَتْ أَهْلَهَا وَقَدِ احْتَبَسَتْ عَنْهُمْ، قَالُوا: مَا حَبَسَكَ يَا فُلَانَةُ، قَالَتْ: الْعَجَبُ لِقَيْنِي رَجُلَانِ، فَذَهَبَا بِي إِلَى هَذَا الَّذِي يُقَالُ لَهُ الصَّابِيُّ فَفَعَلَ كَذَا وَكَذَا، فَوَاللَّهِ إِنَّهُ لَأَسْحَرُ النَّاسَ مِنْ بَيْنِ هَذِهِ وَهَذِهِ، وَقَالَتْ: بِإِصْبَعَيْهَا الْوُسْطَى وَالسَّبَابِيَّةَ، فَزَعَّتَهُمَا إِلَى السَّمَاءِ - تَعْنِي السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ - أَوْ إِنَّهُ لِرَسُولِ اللَّهِ حَقًّا، فَكَانَ الْمُسْلِمُونَ بَعْدَ ذَلِكَ يُعِيرُونَ عَلَى مَنْ حَوْهًا مِنَ الْمُشْرِكِينَ، وَلَا يُصِيبُونَ الصِّرَمَ الَّذِي هِيَ مِنْهُ، فَقَالَتْ: يَوْمًا لِقَوْمِهَا مَا أَرَى أَنَّ هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ يَدْعُونَكَ عَمْدًا، فَهَلْ لَكُمْ فِي الْإِسْلَامِ؟ فَأَطَاعُوهَا، فَدَخَلُوا فِي الْإِسْلَامِ، قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ: " صَبَا: حَرَجَ مِنْ دِينٍ إِلَى غَيْرِهِ " وَقَالَ أَبُو الْعَالِيَةِ: «الصَّابِيُّينَ فِرْقَةٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ يُفْرَهُونَ الرَّبُورَ.

(İmrân b. Husayn (r.a.) şöyle demiştir:) Biz Peygamber (s.a.v.) ile birlikte yolculuk ediyorduk. Geceleyin yürüdük. Nihâyet gecenin sonunda olduğumuz zaman öyle bir düşüş düştük ki, yolcu için bundan daha tatlı bir düşüş olamaz. Bizi güneşin sıcağından başka uyandıran olmadı. İlk uyanan fulânca, sonra fulânca, daha sonra fulânca oldu. -Uyananların isimlerini râvi Ebû Recâ el-Utârîdî söylüyordu, diğer râvi Avf el-A'rabî unutmuştur-. Sonra Ömer b. Hattâb dördüncü olarak uyandı. Hz. Peygamber (s.a.v.) uyuduğu zaman, kendiliğinden uyanmadıkça biz O'nu uyandırmazdık. Çünkü bizler, uykusunda kendisine ne hâdis olacağını bilemezdik. Ömer -ki kuvvetli ve salâbetli bir adam idi- uyanıp da, herkesin başına geleni görünce tekbir almaya, hem de yüksek sesle tekbir almaya başladı. Böyle tekbir almaktan vazgeçmedi, yüksek sesle tekbir ala ala nihâyet onun sesinden dolayı Hz. Peygamber (s.a.v.) uyandı. Uyanınca, sahâbîler başlarına gelen işi O'na arz ettiler. Resûlullah (s.a.v.): “Zarar yok” yahut “Zarar vermez, hareket ediniz” buyurdu. Akabinde kendisi hareket etti ve pek de uzak olmayan bir yere kadar yürüdükten sonra, konak etti ve abdest suyu istedi. Abdest aldı, namaz için nidâ edildi. Kendisi insanlara namaz kıldırdı. Namazından yüzünü döndürünce baktı ki, bir kimse ayrıca bir kenara çekilmiş, cemaatle beraber namazını kılmamış. “Ya Fulân, cemaatle beraber namaz kılmama mâni' olan nedir?” diye sordu. O da: “Bana cünüplük isabet etti, su da yok” dedi. (Hz. Peygamber (s.a.v.) ise:) “Yeryüzündeki toprağa bak, o sana yeter” buyurdu. Ondan sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) yürüdü. Bir müddet sonra insanlar kendisine susuzluktan şikâyet ettiler. Hz. Peygamber (s.a.v.) konak etti. Fulanı -ki Ebû Recâ ismini söylediği hâlde diğer râvi Avf unutmuştur- çağırıldı. Ali'yi de çağırıldı. “Gidin, su arayın” emrini verdi. İki gittiler. Nihâyet devesi üstünde iki büyük kırba yahut iki tulum arasına oturmuş bir kadına rast geldiler. Kadına: “Su nerede?” diye sordular. Kadın: “Dün bu saatte suyun başında idim, adamlarımız yolcudurlar, bizi arkada bıraktılar” dedi. “Öyle ise yürü” dediler. Kadın: “Nereye?” dedi. “Allah'ın Resûlü'nün yanına” dediler. “Şu Sâbiî denilen adamın yanına mı?” diye sordu. “O senin kastettiğin zâtın yanına, haydi yürü” dediler. İki o kadını Peygamber'in (s.a.v.) yanına getirdiler ve hâdiseyi O'na anlattılar. Râvi der ki: Kadını devesinden indirdiler. Peygamber (s.a.v.) bir kap istedi. Her iki büyük kırbanın yahut iki tulumun ağızlarından kabın içine su boşaltıp, ağızlarını bağladı. Öteki taraflarındaki ağızlarını açtı. Gelin, (hayvanlarınızı) suvarın ve (kendiniz için) su alın, diye insanlara nidâ olundu. Bunun üzerine isteyen hayvanını suladı, isteyen kendisi için su aldı. En sonunda da Resûlullah (s.a.v.), kendisine cünüplük isabet eden kimseye bir kap su verip: “Git üstüne dök” buyurdu. O kadın ayakta, suyunu nasıl kullandıklarına bakıp duruyordu. Allah'a yemin ederim ki, artık su

alınmaktan vazgeçildi de hâlâ kırbalar bize, işe başlamadan evvelki zamandan daha dolu görünüyorlardı. Peygamber (s.a.v.): “*Kadın için bir şeyler toplayın*” diye emretti. Onun için Medine'nin en iyi hurmasından, undan, sevikten bir hayli şey topladılar, hatta ona birçok da buğday topladılar. Bunların hepsini çuval kabilinden bir bez içine koydular. Kadını devesine yükleyip, çuvalı da kucağına yerleştirdiler. Resûlullah (s.a.v.) kadına: “*Görüyorsun ki, senin suyundan hiçbir şey eksiltmedik, lakin bize su verip suya kandıran Allah'tır.*” buyurdu. Kadın, kendi kabilesinin yanına (bu işten dolayı) gecikmiş olarak gitti. Onlar: “*Ya Fulâne, seni (yolundan) alıkoyan nedir?*” diye sordular. Kadın: “*Şaşılacak şey, bana iki kimse rast geldi. Beni Sâbiî denilen şu adamın yanına götürdüler. O da şöyle etti, böyle etti, Allah'a yemin ederim ki bu adam -bunu söylerken de orta ve şهادet parmaklarını göğe doğru kaldırıp, semâ ile arzı kastederek- ya şununla bunun arasındakilerin en sihirbazıdır yahut da Allah'ın Resûlü'dür.*” dedi. Bundan sonra Müslümanlar o kadının bulunduğu yerin etrafındaki müşrikler üzerine baskın yaptıkları vakitlerde, onun mensup olduğu obaya ilişmezlerdi. Bir gün kadın kendi obasına: “*Zannediyorum ki, bu adamlar size, bilerek (ve benden dolayı) ilişmiyorlar. İslâm'a girmek işinize gelir mi?*” dedi. Kavmi kadına itaat edip, İslâm'a girdiler. Ebû Abdullah el-Buhârî: Sâbiî, bir dinden çıkıp diğer bir dine nakletmektir, dedi. Ve Ebu'l-Âliye (Rafi' b. Mihrân er-Riyâhî): es-Sâbiîn, ehli kitaptan bir fırkadır, Zebûr okurlar demiştir.

Bu rivâyeti Buhâri, Müslim ve Nesâî aşağıdaki isnadlarla nakletmektedir:

1. Buhâri → Müsedded (b. Müserhed) → Yahya b. Saîd (el-Kettân) → Avf (b. Ebî Cemîle)³¹² → Ebû Recâ' (İmrân b. Teym)³¹³ → İmrân b. Husayn → Hz. Peygamber (s.a.v.).³¹⁴

2. Buhâri → Abdân (Abdullah b. Osman)³¹⁵ → Abdullah (b. Mübârek)³¹⁶ → Avf (b. Ebî Cemîle) → Ebû Recâ' (İmrân b. Teym) → İmrân b. Husayn el-Huzâî → Hz. Peygamber (s.a.v.)³¹⁷

³¹² **Avf (b. Ebî Cemîle) (ö. 146/764?)** : Künyesi Ebu'l-Sehl'dir. Basralıdır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı ondan rivayette bulunmuşlardır. İbn Sa'd onun hakkında *sika* ta'dil lafzını kullanmış ve çokça hadis rivayet ettiğini belirttiikten sonra bazı kimselerin onun için Şia taraftarı olduğunu söylediklerini nakletmiştir. Bündâr da (ö. 252/866) onun Kaderiyye'ye ve Râfizî'ye mensubiyetini dile getirmişse de buna cevaben Zehebî, İbn Ebî Cemîle'nin *sika* bir râvi olduğunu dile getirerek onun güvenilirliğine dikkat çekmiş ve çokça hadis rivayet ettiğini söylemiştir. Ahmed b. Hanbel, *sika, sâlihu'l-hadîs*; Yahya b. Maîn, *sika*; Ebû Hâtim er-Râzî, *sadûk, sâlih*; Nesâî de onu *sika, sebt* bir râvi olarak nitelendirmiştir. Vefat tarihinin h. 147 olduğu da söylenmiştir. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 7/191; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 6/383-384; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, 8/166-167.

³¹³ **Ebû Recâ' (İmrân b. Teym) (ö. 105/723?)** : Künyesi Ebû Recâ'dır. Basralıdır. Muhadramûndandır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı ondan rivayette bulunmuşlardır. İbn Sa'd, Ebû Recâ'nın hadiste *sika* bir râvi olup Kur'an-ı iyi bildiğini ve kırk sene boyunca kavminin mescidinde imamlık yaptığını nakletmiştir. Yahya b. Maîn, Ebû Zür'a er-Râzî ve İbn Hacer onu *sika* ta'dil lafızıyla tevsik etmişlerdir. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Vefat tarihinin h. 100, h. 107 veya h. 108 olduğunu belirtenler de vardır. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 7/138-140; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/217; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 22/356-360; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/430; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 8/140-141.

³¹⁴ Buhârî, "Teyemmüm", 6 (No. 344).

³¹⁵ **Abdân (Abdullah b. Osman) (ö. 221/836)** : Künyesi Ebû Abdurrahman'dır. Mervlidir. İbn Mâce haricindeki Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı ondan rivayette bulunmuşlardır. Ahmed b. Hanbel, Horasan'a hadis almak üzere rihle yapılacak tek kişinin Abdân olduğunu belirterek onu övmüştür. Hâkim en-Nîsâbü'rî (ö. 405/1014) onun hadis ilminde beldesinin imamı olduğunu ifade etmiştir. Zehebî onun *imâm, hâfiz, sika* ve Merv'in muhaddisi olduğunu söylemiştir. İbn Hacer de *sika, hâfiz* ta'dil lafızlarıyla onu tevsik etmiştir. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/352; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 10/270-272; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/313; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 5/313-314.

³¹⁶ **Abdullah (b. Mübârek) (ö. 181/797)** : Künyesi Ebû Abdurrahman'dır. Merv'de doğmuş Türk asıllı muhaddis, zâhid ve fakihdir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı ondan rivayette bulunmuşlardır. Kitâbü'z-Zühd ve'r-rekâik, Kitâbü'l-cihâd ve el-Müsned gibi önemli eserlerin müellifidir. Horasân ve Merv bölgelerinde hadisi ilk kez tasnif eden ve bablara ayıran âlimdir. Abdullah b. Mübârek, asrında fıkıh, hadis, zühd, şiir, nahiv vb. birçok ilimde temayüz etmiştir. Ahmed b. Hanbel onun ilme olan iştiağını, "Zamanında ilmi ondan daha fazla talep eden bir kimse olmadı" diyerek belirtmiştir. Hadis otoriterleri onun *sika* olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Yahya b. Maîn onun hakkında, "Abdullah (rh.) zeki, *sebt sahibi, sika* ve âlimdir. Hadisleri *sahîhtir*. Rivâyette bulunduğu kitaplarında yirmi bin veya yirmi bir bin hadis vardı." değerlendirmesinde bulunmuştur. Ayrıca İclî de onun *sika, sebtün fi'l-hadîs, raculün sâlihun* bir râvi olduğunu belirttiikten sonra ayrıca şiir okuduğunu ve ilmi toplayan bir kimse olduğunu da söylemiştir. Bkz. Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen b. Abdurrahman b. Hallâd er-Râmihürmüzî, *el-Muhaddissü'l-fâsil beyne'r-râvî ve'l-vâ'î*, thk. Muhammed Acâc el-Hatîb (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1404), 611; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 8/376-421.

³¹⁷ Buhârî, "Kitâbu't-teyemmüm", 9 (No. 348).

3. Buhâri → Ebu'l-Velîd (Hişâm b. Abdülmelik)³¹⁸ → Selm b. Zerîr (el-Utâridî)³¹⁹
→ Ebû Recâ' (İmrân b. Teym) → İmrân b. Husayn → Hz. Peygamber (s.a.v.).³²⁰

4. Müslim → Ahmed b. Saîd b. Sahre ed-Dârimî³²¹ → Ubeydullah b. Abdülmecîd³²²
→ Selm b. Zerîr el-Utâridî → Ebû Recâ' el-Utâridî (İmrân b. Teym) → İmrân (b. Husayn)
→ Hz. Peygamber (s.a.v.).³²³

5. Müslim → İshak b. İbrahim el-Hanzalî³²⁴ → Nadr b. Şümeyl → Avf b. Ebî Cemîle
el-A'râbî → Ebû Recâ' el-Utâridî (İmrân b. Teym) → İmrân (b. Husayn) → Hz. Peygamber
(s.a.v.).³²⁵

³¹⁸ **Ebu'l-Velîd (Hişâm b. Abdülmelik) (ö. 227/842)** : Künyesi Ebu'l-Velîd'dir. Basralıdır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı ondan rivayette bulunmuşlardır. Ahmed b. Hanbel onun hakkında *mutkîn* değerlendirmesinde bulunmuş ve muhaddislerin birgün dahi onu hadis ilminde geçemediklerini belirterek övmüştür. İclî, Ebu'l-Velîd'i *sika, sebtün fi'l-hadîs*; Ahmed b. Sinân el-Kattân (ö. 259/872), *emîru'l-muhaddisîn*; İbn Hacer de *sika, sebt* ta'dîl lafızlarıyla tevsik etmiştir. Ebû Hâtim er-Râzî onu *akullî, sika, hâfız* bir râvi olarak nitelendirmiş, hadis rivayeti esnasında elinde hiç kitap görmediğini belirtmiş ve Ebu'l-Velîd'in kitabından daha sahit bir kitap görmediğini de eklemiştir. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/330; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/571; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 30/226-232; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, 1/280; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/573.

³¹⁹ **Selm b. Zerîr (ö. 160/777)** : Künyesi Ebû Yunus'tur. El-Utâridî nisbesiyle tanınmıştır. Basralıdır. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Buhâri, Müslim ve Nesâî ondan rivayette bulunmuşlardır. Yahya b. Maîn onu hadisle meşgüliyetinin az olması sebebiyle *zayıf* saymış; Ebû Hâtim er-Râzî, *sika, mâ bihî be'se*; Ebû Zür'a er-Râzî, *sadûk*; Nesâî, *leyse bi-kavî*; Yahya b. Saîd el-Kettân (ö. 198/813) ve İbnü'l-Cârûd en-Nisâbü'rî (ö. 307/919-20), *zayıf*; Dârekutnî, *leyse bihî be'se*; Zehebî ise *sika* olduğunu söylemiştir. İclî onun *sika* şeyhler arasında sayılacağını belirtmiştir. Bkz. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 1/419; Zehebî, *Zikru esmâi men tekelleme fihî ve huve mevsik*, 1/91; Alâuddîn, *İkmâlü tehzîbi'l-kemâl*, 5/427-429; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, 4/130-131.

³²⁰ Buhârî, "Menâkıb", 25 (No. 3571).

³²¹ **Ahmed b. Saîd b. Sahre ed-Dârimî (ö. 253/867)** : Künyesi Ebû Ca'fer'dir. Nisâbürlüdür. Nesâî haricindeki Kütüb-i Sitte müelliflerinden tamamı ondan rivayette bulunmuşlardır. Ahmed b. Hanbel onun için "Horâsan'a ondan daha fakih bir kimse gelmedi." derken; Hatîb el-Bağdâdî de (ö. 463/1071) "Ed-Dârimî; fikhıyla, hadis ilmindeki bilgisi ve hadis hıfzıyla mezkûr olan bir kimseydi." demiştir. Zehebî onun hakkında *imâm, allâme, fakih, hâfız, sebt*; İbn Hacer de *sika, hâfız* ta'dîl lafızlarıyla tevsik etmişlerdir. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiş ve onun *sika, sebt, sâhibu hadîs* olduğunu ve ayrıca hadis ezberlediğini de söylemiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/33; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 12/233-234; A.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, 2/99; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/79; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 1/31-32.

³²² **Ubeydullah b. Abdülmecîd (ö. 209/825)** : Künyesi Ebû Alî'dir. Basralıdır. Kütüb-i Sitte müelliflerinden tamamı ondan rivayette bulunmuşlardır. İbn Sa'd onun hakkında *sika*; Ebû Hâtim er-Râzî, *lâ be'se bihî*; Yahya b. Maîn, *leyse bi-şey*; İclî, *sika*; Ahmed b. Salih, *sika, sebt, mutkîn*; Ukaylî (ö. 322/934), *leyse bi-şey*; İbn Abdilberr (ö. 463/1071), *leyse bihî be'se*; Zehebî de *imâm, sadûk* ta'dîl lafızlarıyla tevsik etmiştir. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/111; Ukaylî, *ed-Duafâü'l-kebîr*, 3/123; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/404; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 9/487-489; A.mlf., *Mizânü'l-i'tidal*, 3/13; Alâuddîn, *İkmâlü tehzîbi'l-kemâl*, 9/48-49.

³²³ Müslim, "Mesâcid", 312 (No. 682).

³²⁴ **Bkz. İshak b. İbrahim (ö. 238/853).**

³²⁵ Müslim, "Mesâcid", 312 (No. 682).

6. Nesâî → Süveyd b. Nasr³²⁶ → Abdullah (b. Mübârek) → Avf (b. Ebî Cemîle) → Ebû Recâ' (İmrân b. Teym) → İmrân b. Husayn → Hz. Peygamber (s.a.v.).³²⁷

İsnadların Değerlendirilmesi

Tahrici yapılan rivâyet, Buhâri ve Müslim'in *el-Câmiu 's-sahîh*'lerinde ve Nesâî'nin *es-Sünen*'inde İmrân b. Husayn'den (r.a.) altı tarikle nakledilmektedir. Buhâri, Müslim ve Nesâî'nin naklettiği bu altı tarik, râvilerin *muasır* ve aralarında *likanın* sabit olması sebebiyle *muttasıldır*. Buhâri'nin 1. ve 2., Müslim'in 5., Nesâî'nin de 6. numaradaki tariklerine ait rivâyetler râvilerinin *sika* olması sebebiyle *sahîhtir*. Buhâri'nin 3. ve Müslim 4. başlıklarındaki tariklerine ait râvilerden biri olan Selm b. Zerîr el-Utâridî (ö. 160/777) hakkında Yahya b. Saîd el-Kettân, Yahya b. Maîn ve İbnü'l-Cârûd en-Nîsâbûrî, *zayıf*; Nesâî de *leyse bi-kavî* cerh lafızlarını kullanmıştır. Onun zayıflığının sebebinin zabtı noktasında olduğuna dair İbn Hibbân, onun hadis ilminde mâhir olmadığına, onda doğruluğun galip geldiğini fakat aşırı derecede hatasının bulunduğunu ve *sika* râvilerin muvâfakat etmediği rivâyetleriyle ihticac etmenin caiz olmadığını söylemiştir.³²⁸ Dolayısıyla Buhâri'nin 3. ve Müslim 4. başlıklarındaki Selm b. Zerîr el-Utâridî yoluyla gelen tarikleri *zayıf*, *mütâbüleri* olması hasebiyle de *hasen-i li-gayrihi* olduğu düşünülebilir.

Metinlerin Değerlendirilmesi

³²⁶ **Süveyd b. Nasr (ö. 240/855)** : Künyesi Ebu'l-Fadl'dır. Şâh lakabıyla tanınmıştır. Mervlidir. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Tirmizî ve Nesâî ondan rivayette bulunmuşlardır. Nesâî, Mesleme b. Kasım, Muhammed b. Hâtim b. Nuaym ve İbn Hacer onun hakkında *sika* ta'dîl lafzını kullanırken; Zehebî de Süveyd'in *imâm*, *muhaddîs* olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur. Hâkim en-Nîsâbûrî'nin (ö. 405/1014) ise *el-Müstedrek* adlı eserinde Süveyd için *sika*, *me'mûn* demiştir. Ayrıca İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiş ve *mutkûn* olduğunu belirtmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/295; Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek ale's-sahîhayn*, thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1411/1990), 1/158; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 11/408-409; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/260; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 4/280.

³²⁷ Nesâî, "Tahâret", 203 (No. 321).

³²⁸ Bkz. Muhammed b. Hibbân b. Ahmed Ebû Hâtim el-Büstî, *El-Mecrûhîn mine'l-muhaddîsîn ve'd-du'afâ' ve'l-metrûkîn*, thk. Mahmûd İbrahim Zâyid (Haleb: Dâru'l-vaî, 1396), 1/344.

İmrân b. Husayn'den (r.a.) gelen bu rivâyetlerde müşterek muhtevâda bir kimsenin cünüp olduğu ve bunun akabinde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ona teyemmüm etmesini emrettiği ifadeleri geçmektedir. Diğer rivâyetlerde teyemmümün pratiğe yansımaları noktasında bilgiler mevcut iken buradaki rivâyetlerde bir bilgi mevcut değildir.

Buhâri'nin **1.** numaradaki senedine ait olan metinde (لَا ضَيْرٌ - أَوْ لَا يَضِيرُ) ifadesindeki şüphe râvi Avf b. Ebî Cemîle'den (ö. 146/764?) kaynaklanmaktadır. Nitekim Beyhakî (ö. 458/1066) benzer iki rivâyetinde de bunu tasrih etmiştir.³²⁹ Hz. Peygamber'in (s.a.v.) su aramak için Hz. Ali'yle (r.a.) birlikte vazifelendirdiği kişiyi Avf b. Ebî Cemîle'nin unuttuğu belirtilmiştir. Avf b. Ebî Cemîle'nin bu sebeple (فَدَعَا فُلَانًا) cümlesiyle mübhem olarak naklettiği kişi Müslim'in **4.** numaradaki tarikine ait metinden anlaşıldığı üzere İmrân b. Husayn'dir. Yine aynı metinde geçen (مَرَادَتَيْنِ - أَوْ سَطِيحَتَيْنِ) ifadelerindeki şüphe de râvi Avf b. Ebî Cemîle'den kaynaklanmaktadır.³³⁰

Buhâri'nin **2.** numaradaki senedine ait olan metin, takdim-tehir ve birkaç lafız farklılığıyla beraber muhtasar olarak şöyledir:

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَى رَجُلًا مُعْتَزِلًا لَمْ يُصَلِّ فِي الْقَوْمِ، فَقَالَ: يَا فُلَانُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تُصَلِّيَ فِي الْقَوْمِ؟
فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ: أَصَابَتْني جَنَابَةٌ وَلَا مَاءَ، قَالَ: عَلَيْكَ بِالصَّعِيدِ فَإِنَّهُ يَكْفِيكَ.

Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) cemaatle birlikte namaz kılmayıp bir köşede yalnız başına olan bir adam gördü. Ona: 'Ey filân! Cemaatle namaz kılmaktan seni alıkoyan nedir?' diye sordu. Adam: 'Ey Allah'ın resûlü, cünüp oldum, su da yok' diye cevap verdi. (Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.)) şöyle buyurdu: 'O zaman toprakla teyemmüm al! Zira bu sana yeter.'

Nesâî'nin **6.** numaradaki senedine ait metinle Buhâri'nin **2.** numaradaki senedine ait metin aynı olup Nesâî'nin metninde farklı olarak sadece iki yerde mezkûr olan (في القوم)

³²⁹ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Lübnan: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1424/2003), 1/335; 1/594.

³³⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 1/452.

lafzındaki (يُ) harf-i ceri yerine (مَعَ) harf-i ceri kullanılmıştır. Nesâî'nin metnindeki bu farklılığın Süveyd b. Nasr'dan (ö. 240/855) kaynaklandığı söylenebilir.

Buhâri'nin **3.** numaradaki senedine ait metinde ilgili bölüm:

...فَاعْتَرَلَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ لَمْ يُصَلِّ مَعَنَا، فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ: يَا فُلَانُ، مَا يَمْنَعُكَ أَنْ تُصَلِّيَ مَعَنَا. قَالَ: أَصَابَتْني جَنَابَةٌ،

فَأَمَرَهُ أَنْ يَتَيَمَّمَهُ بِالصَّعِيدِ، ثُمَّ صَلَّى...

...Bir adam topluluktan ayrılmış, bizimle namaz kılmamıştı. (Hz. Peygamber (s.a.v.)) namazdan ayrılınca şöyle dedi: Ey filân! Bizimle beraber namaz kılmama mâni olan nedir?" diye sordu. O da: 'Cünüp olmuşum' dedi. Bunun üzerine (Hz. Peygamber (s.a.v.)) ona (temiz) toprakla teyemmüm etmesini emretti. Sonra o şahıs teyemmüm edip namaz kıldı... cümleleriyle yer almaktadır.

Müslim'in **4.** numaradaki senedine ait metinde ilgili bölüm:

...فَاعْتَرَلَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ لَمْ يُصَلِّ مَعَنَا، فَلَمَّا انْصَرَفَ، قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا فُلَانُ مَا مَنَعَكَ أَنْ

تُصَلِّيَ مَعَنَا؟ قَالَ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ أَصَابَتْني جَنَابَةٌ، فَأَمَرَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَيَمَّمْتُ بِالصَّعِيدِ، فَصَلَّيْتُ...

...Bu sırada cemaatten, bir adam ayrılarak bizimle beraber namaz kılmadı. Namazdan çıkınca Resûlullah (s.a.v.) ona: 'Ey filân! Bizimle beraber namaz kılmaktan seni ne menetti?' diye sordu. O zat: 'Ey Allah'ın Nebisi! Cünüp olmuşum' dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) ona (teyemmümü) emretti, o da toprakla teyemmüm ederek namazını kıldı... cümleleriyle yer almaktadır.

Müslim'in **5.** numaradaki senedine ait metinde muhtasar mahiyette olayın başlangıcından bahsedilmiş ve (وَسَاقَ الْحَدِيثِ بِنَحْوِ حَدِيثِ سَلْمِ بْنِ زَرِيرٍ، وَزَادَ وَنَقَّصَ) (Râvi hadisi Selm b. Zerir hadisi gibi rivâyet etmiş ve ziyade ve noksanlık yapmıştır.) cümlesiyle Müslim'in **4.** numaradaki senedine ait metinle benzer olduğu fakat ondan bazı noktalarda da farklılıklar arz ettiği ifade edilmiştir. Ayrıca bu farklılıklara dair Hz. Ömer'in (r.a.) tekbir alışıyla ilgili olan kısım nakledilmiştir.

Mezkûr rivâyetlerde hadisenin ne zaman gerçekleştiğine dair bir bilgi mevcut olmamakla birlikte şevâhid türünden rivâyetlerde başkaca sahâbilerden bu muhtevâda rivâyetler gelmiş ve olayın gerçekleştiği zamana dair farklı bilgiler sunulmuştur. Fakat bu bilgiler arasında da ihtilaf mevcuttur. Nitekim Ebû Hureyre'den (r.a.) gelen rivâyette³³¹ bu hadise Hayber'in fethinden dönüştü, İbn Mes'ûd'dan (r.a.) gelen rivâyette³³² Hudeybiye dönüşünde, Zeyd b. Eslem'den *mürsel* olarak gelen rivâyette³³³ ise Mekke istikametinde gerçekleştiği nakledilmiştir. Abdürrezzâk b. Hemmâm'ın (ö. 211/826-27) *Musannef*'inde Atâ b. Yesâr'dan *mürsel* olarak bu hadisenin Tebük seferinde gerçekleştiğine dair bir rivâyetin bulunduğu nakledilmişse de³³⁴ biz bu rivâyete *Musannef*'te rastlamadık. Bahsetmiş olduğumuz bu rivâyetler çerçevesinde bu hadisenin birçok kez tekrarlandığı anlaşılmaktadır. Fakat İmrân b. Husayn'den (r.a.) gelen bu rivâyetlerin hangi mekâna ve zamana ait olduğu noktasında tespitinde bulunmak mümkün gözükmemektedir.

Rivâyetlerde dört kişinin uykudan ilk uyanan kimseler olduğu belirtilmiş fakat bunların isimleri net bir şekilde nakledilmemiştir. **1.** de ilk üç kişi için "filân" denirken dördüncünün Hz. Ömer (r.a.) olduğu, **3.** de ilk uyananın Hz. Ebû Bekir (r.a.) olduğu ve **4.** de ise yine ilk uyananın Hz. Ebû Bekir ve akabinde uyananın ise Hz. Ömer olduğu bilgisi yer almaktadır. Buradaki isimleri Ebû Recâ el-Utârîdî'nin (ö. 105/723?) söylediği fakat

³³¹ Müslim, "Mesâcid", 309 (No. 680):

حَدَّثَنِي حَزْمَلَةُ بْنُ يَحْيَى التَّمِيمِيُّ، أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهَبٍ، أَخْبَرَنِي يُونُسُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جِئَ مِنْ غَزْوَةِ خَيْبَرَ، سَارَ لَيْلَهُ حَتَّى إِذَا أَذْرَكُهُ الْكَرَى عَرَسَ، وَقَالَ لَيْلًا: «أَكُلُوا لَنَا اللَّيْلَ»، فَصَلَّى بِلَالٌ مَا قَدَّرَ لَهُ، وَنَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابُهُ، فَلَمَّا تَقَارَبَ الْفَجْرُ اسْتَنَدَ بِلَالٌ إِلَى رَاحِلَتِهِ مُوَاجِهَ الْفَجْرِ، فَغَلَبَتْ بِلَالًا عَيْنَاهُ وَهُوَ مُسْتَنِدٌ إِلَى رَاحِلَتِهِ، فَلَمْ يَسْتَيْقِظْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَلَا بِلَالٌ، وَلَا أَحَدٌ مِنْ أَصْحَابِهِ حَتَّى ضَرَبَتْهُمُ الشَّمْسُ، فَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْهَمَ اسْتَيْقَاطًا، فَفَرَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: «أَيُّ بِلَالٌ» فَقَالَ بِلَالٌ: أَخَذَ بِنَفْسِي الَّذِي أَخَذَ - بَأْيِ أَنْتَ وَأُمِّي يَا رَسُولَ اللَّهِ - بِنَفْسِكَ، قَالَ: افْتَادُوا، فَافْتَادُوا رَوَّاحِلَهُمْ شَيْئًا، ثُمَّ تَوَضَّأَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَمَرَ بِلَالًا فَأَقَامَ الصَّلَاةَ، فَصَلَّى بِحِمِّ الصُّبْحِ، فَلَمَّا قَضَى الصَّلَاةَ قَالَ: مَنْ نَسِيَ الصَّلَاةَ فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا، فَإِنَّ اللَّهَ قَالَ: { أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي } [طه: 14] قَالَ يُونُسُ: وَكَانَ ابْنُ شِهَابٍ: يَقْرَأُهَا لِلذِّكْرِ.

³³² Ebû Dâvûd, "Salâh", 11 (No. 447):

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ جَامِعِ بْنِ شَدَّادٍ، سَمِعْتُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنَ أَبِي عِلْقَمَةَ قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: أَقْبَلْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - زَمَانَ الْخَدْيَبِيَّةِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -: «مَنْ يَكْلُونَا؟» فَقَالَ بِلَالٌ: أَنَا، فَنَامُوا حَتَّى طَلَعَتِ الشَّمْسُ، فَاسْتَيْقِظَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَالَ: «افْعَلُوا كَمَا كُنْتُمْ تَفْعَلُونَ» قَالَ: فَفَعَلْنَا، قَالَ: «فَكَذَلِكَ فَافْعَلُوا لِمَنْ نَامَ أَوْ نَسِيَ»

³³³ Ebû Abdullah Mâlik b. Enes el-Asbahî Mâlik, *el-Muvatta'*, thk. Muhammed Mustafâ el-A'zamî (Dubâi: Mû'essesetü zâyid b. sultân âl-i nehyân, 1425), "Vukûtu's-salâh", 36:

مَالِكٌ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، أَنَّهُ قَالَ: عَرَسَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْلَةً، بِطَرِيقِ مَكَّةَ، وَوَكَّلَ بِلَالًا أَنْ يُوقِظَهُمْ لِلصَّلَاةِ. فَرَقَدَ بِلَالٌ، وَرَقَدُوا. حَتَّى اسْتَيْقِظُوا وَقَدْ طَلَعَتِ عَلَيْهِمُ الشَّمْسُ. فَاسْتَيْقِظَ الْقَوْمُ، وَقَدْ فَرَعُوا. فَأَمَرَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَتَوَضَّؤُوا. وَأَمَرَ بِلَالًا أَنْ يُنَادِيَ بِالصَّلَاةِ، أَوْ يُعَيِّمَ. فَصَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالنَّاسِ. ثُمَّ انْصَرَفَ إِلَيْهِمْ، وَقَدْ رَأَى مِنْ فَرَعِهِمْ. فَقَالَ: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ، إِنَّ اللَّهَ قَبِضَ أَرْوَاحَنَا، وَلَوْ شَاءَ لَرَدَّهَا إِلَيْنَا فِي جِوَاهِرٍ غَيْرِ هَذَا. فَإِذَا رَقَدَ أَخَذَكُمْ مِنَ الصَّلَاةِ، أَوْ نَسِيَهَا، ثُمَّ فَرَعَ إِلَيْهَا، فَلْيُصَلِّهَا، كَمَا كَانَ يُصَلِّيَهَا فِي وَثِقَتِهَا»، ثُمَّ التَّمَّتْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ فَقَالَ: «إِنَّ الشَّيْطَانَ أَتَى بِلَالًا وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي، فَأَضْجَعَهُ، فَلَمْ يَزَلْ يَهْدِيهِ، كَمَا يَهْدِي الصَّيِّحُ حَتَّى نَامَ». ثُمَّ دَعَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِلَالًا. فَأَخْبَرَ بِلَالٌ رَسُولَ اللَّهِ بِمَنْ يَهْدِيهِ الَّذِي أَخْبَرَ رَسُولُ اللَّهِ أَنَا بِكَرٍّ. فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: أَشْهَدُ أَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ.

³³⁴ İbn Hacer el-Askalanî, *Fethu'l-bârî*, 1/448.

râvilerden Avf b. Ebî Cemîle'nin (ö. 146/764?) unuttuğu belirtilmiştir. Bu dört isimden mübhem kalan iki isim hakkında ise, bunlardan birinin kıssayı anlatan İmrân b. Husayn olduğu, diğerinin ise Taberânî'nin (ö. 360/971) *el-Mu'cemü'l-evsat*'ında³³⁵ benzer kıssayı nakleden Zû Mahber (Zû Mihmer) (r.a.) olduğu söylenmiştir.³³⁶ Nitekim İmrân b. Husayn'in (r.a.) hadiseyi anlatabilmesi için görmesi, görmesi içinde uyanmış olması gerektiği belirtilmiştir.³³⁷

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) uyuduğu esnada kendiliğinden uyanmadıkça uyandırılmadığı ifade edilmektedir. Şârihler, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) uyku esnasında vahiy alabileceği ihtimalinden dolayı sahâbenin böyle davrandığını söylemişlerdir.³³⁸ Ayrıca Aynî (ö. 855/1451), Hz. Peygamber'in (s.a.v.) uykusundan uyandırılmasının caiz olmadığını ifade etmiştir.³³⁹

Buradaki rivâyetlerde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sabah namazı vaktinde uyuya kalıp namazını kılamaması ile ilgili bilgi yer almaktadır. Şârihler, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "Gözlerim uyur ama kalbim uyumaz"³⁴⁰ minvalindeki rivâyetleriyle buradaki hâdisenin zahiren tearuz içinde gözükebileceğini ve bu sebeple izahının gerektiğini ifade etmişlerdir. Nevevî (ö. 676/1277) bu hususun izahı noktasında iki görüşün olduğunu ve bunlardan en isabetlisinin ise şöyle olduğunu söyler: "Kalp ancak kendisine taalluk eden sezgi, elem gibi

³³⁵ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb Ebu'l-Kasım et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, thk. Târik b. İvazullah - Abdülmuhsin b. İbrâhim el-Hüseynî (Kahire: Dâru'l-harameyn, 1416/1995), 5/58 (No. 4662):

حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَمْرٍو أَبُو زُرْعَةَ قَالَ: نَا عَلِيُّ بْنُ عَيَّاشٍ الْحِمَصِيُّ قَالَ: نَا حَرِيرُ بْنُ عُثْمَانَ قَالَ: حَدَّثَنِي زَيْدُ بْنُ صُلَيْحِ الرَّحْبِيُّ، يُرِيدُهُ إِلَى ذِي جَمْرٍ، وَكَانَ يَخْدُمُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَمِعَهُ قَالَ: إِنَّا كُنَّا فِي سَرِيَّةٍ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَنْصَرَفَ، فَأَسْرَعَ السَّيْرَ، وَلَمْ يَكُنْ يَحْمِلُهُ عَلَى ذَلِكَ إِلَّا قَلَّةٌ الزَّادِ، وَإِنَّ النَّاسَ تَقَطَّعُوا مِنْ خَلْفِهِ، فَقَالَ قَائِلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ النَّاسَ قَدْ تَقَطَّعُوا مِنْ وَرَائِكَ، فَجَلَسَ حَتَّى قَامُوا إِلَيْهِ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْ قَائِلٌ: هَلْ لَكُمْ أَنْ تُصْغَعَ هَجْعَةً؟ إِذْ أَجَابُوهُ إِلَى ذَلِكَ، وَنَزَلَ النَّاسُ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ يَكْلَأُ اللَّيْلَةَ؟» فَقَالَ دُو جَمْرٍ: أَنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَأَعْطَاهُ خِطَامَ نَاقَتِهِ، وَقَالَ: لَا تَكُنْ لِكَعْ، فَانْطَلَقَتْ غَيْرَ بَعِيدٍ مُمَسِّكًا بِخِطَامِ نَاقَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَاقَتِي، فَخَلَيْتُ سَبِيلَهُمَا بَرَعَيَانَ، فَعَلَيْتَنِي عَيْبِي، فَمَا أُبْقِظُنِي إِلَّا حُرَّ الشَّمْسِ عَلَى وَجْهِي، فَتَنْظَرْتُ بَيْنَنَا وَبَيْنَا قَرْعًا، فَإِذَا أَنَا بِالرَّاحِلَتَيْنِ غَيْرَ بَعِيدٍ، فَأَخَذَهُمَا، ثُمَّ جِئْتُ أَذِي الْقَوْمِ فَأَبْقِظُهُ، ثُمَّ سَأَلْتُهُ: أَصَلَيْتُمْ؟ فَقَالَ: لَا، فَأَبْقِظَ النَّاسُ بَعْضُهُمْ بَعْضًا حَتَّى اسْتَيْقِظَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا بِلَالُ، هَلْ فِي الْمَيْضَةِ مَاءٌ؟ فَقَالَ: نَعَمْ، يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَأَتَاهُ بِالْمَيْضَةِ، فَتَوَضَّأَ وَضُوءًا، لَمْ يَلِكْ مِنْهُ الثَّرَابُ، ثُمَّ قَالَ: يَا بِلَالُ، أَذِنَ. وَهُوَ فِي ذَلِكَ غَيْرَ عَجَلٍ فَأُذِنَ، وَرَكَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَكْعَتَيْ الْفَجْرِ، وَهُوَ غَيْرَ عَجَلٍ، ثُمَّ أَمَرَ بِلَالًا، فَأَقَامَ الصَّلَاةَ، فَصَلَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَهُوَ غَيْرَ عَجَلٍ، فَقَالَ قَائِلٌ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، أَفَرَطْنَا؟ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا، قَبِضَ اللَّهُ أَرْوَاحَنَا، ثُمَّ رَدَّهَا عَلَيْنَا فَصَلَّيْنَا.

³³⁶ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4/27.

³³⁷ Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, 1/374.

³³⁸ Nevevî, *el-Minhâc*, 5/190; İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 1/449.

³³⁹ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4/28.

³⁴⁰ Müslim, "Salâti'l-müsâfir", 125 (No. 738):

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى، قَالَ: قَرَأْتُ عَلَى مَالِكٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ الْمُقْبَرِيِّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّهُ سَأَلَ عَائِشَةَ، كَيْفَ كَانَتْ صَلَاةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي رَمَضَانَ؟ قَالَتْ: مَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرِيدُ فِي رَمَضَانَ، وَلَا فِي غَيْرِهِ عَلَى إِحْدَى عَشْرَةَ رَكْعَةً، يُصَلِّي أَرْبَعًا، فَلَا تَسْأَلُ عَنْ حُسْنِيَّتِهِمْ وَطَوِيلِهِمْ، ثُمَّ يُصَلِّي أَرْبَعًا، فَلَا تَسْأَلُ عَنْ حُسْنِيَّتِهِمْ وَطَوِيلِهِمْ، ثُمَّ يُصَلِّي ثَلَاثًا، فَقَالَتْ عَائِشَةُ: فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَتَأْتَمُّ قَبْلَ أَنْ تُوتِرَ، فَقَالَ: يَا عَائِشَةُ إِنَّ عَيْبِي تَنَامَانِ، وَلَا يَنَامُ قَلْبِي.

hissi şeyleri idrak edebilir. Göze taalluk eden fecrin doğması gibi şeyleri ise idrak edemez. Bunlar ancak gözle idrak edilebilir. (Bu hadisede) kalp uyanık bile olsa göz uyuyordu.”³⁴¹

Rivâyetlerde geçen toplulukla birlikte namaz kılmayıp ihtilam olması sebebiyle cemaatten ayrı duran adamın kimliği noktasında onun Hallâd b. Rafi' b. Mâlik el-Ensârî olduğu söylenmişse de Aynî, onun Bedir savaşı esnasında vefat ettiğini bu sebeple de bu bilginin hatalı olduğunu dile getirmiştir.³⁴²

Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ithafen suyu istenilen kadın tarafından kullanılan (الصَّابِيَّةُ) ifadesi hakkında Buhâri metnin son kısmında verdiği bilgilerle (الصَّابِيَّةُ) ile (الصَّابِيَّةَيْنِ) kelimeleri arasındaki farka dikkat çekmek istemiştir. Ayrıca metnin son kısmında mezkûr olan Ebu'l-Âliye'nin (الصَّابِيَّةَيْنِ) kelimesi hakkındaki açıklamasının İbn Ebû Hâtim'in (ö. 327/938) *Tefsir*'inde *mevsûl* olarak nakledildiği belirtilmiştir.³⁴³ Bu noktada sahâbenin kadının sâbi' denilen kişinin yanına mı sorusu üzerine (هُوَ الَّذِي تَعْبُرِينَ) (O senin kastettiğinin (yanına)) cevabında bulunmasında bir incelik bulunmaktadır. Nitekim sahâbiler şâyet evet deselerdi bu kadının iddiasını tasdik etmiş olacaktı, hayır deselerdi de maksatlarına ulaşamayacaktı, bu kullanmış oldukları lafız ile hem maksatlarına ulaştılar hem de iddiayı tasdik etmemiş oldular.

İmrân b. Husayn'den (r.a.) gelen buradaki mezkûr olan rivâyetlerin mana ile nakledilmesi sebebiyle lafızsal farklılıkların kimden kaynaklandığının tespit edilmesi mümkün gözükmemektedir.

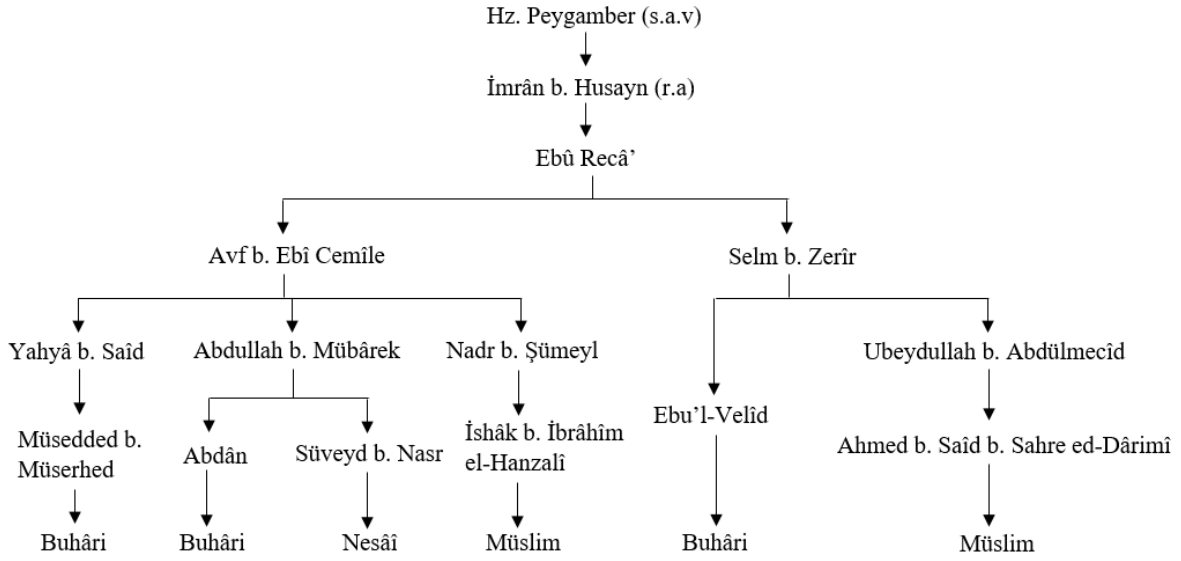
İsnad Şeması

Şekil 10.

³⁴¹ Nevevî, *el-Minhâc*, 5/184.

³⁴² Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4/29.

³⁴³ Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, 1/377.



3.2.5. Ebû Musa el-Eş'arî'den Gelen Rivâyet

Aşağıdaki mezkûr rivâyeti Buhâri (ö. 256/870), Müslim (ö. 261/875), Ebû Dâvûd (ö. 275/889) ve Nesâi (ö. 303/915) nakletmiştir. Aşağıdaki metin, daha geniş muhtevâyaya sahip olması sebebiyle Buhâri'nin 3. numaradaki rivâyetinden alınmıştır. Rivâyetin metnini Buhâri aşağıdaki şekilde vermiştir;

كُنْتُ جَالِسًا مَعَ عَبْدِ اللَّهِ وَأَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ، فَقَالَ لَهُ أَبُو مُوسَى: لَوْ أَنَّ رَجُلًا أَجْنَبَ فَلَمْ يَجِدِ الْمَاءَ شَهْرًا، أَمَا كَانَ يَتَيَّمُّ وَيُصَلِّي، فَكَيْفَ تَصْنَعُونَ بِهَذِهِ الْآيَةِ فِي سُورَةِ الْمَائِدَةِ: { فَلَمْ يَجِدُوا مَاءً فَتَيَّمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا } فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ: لَوْ رُحِّصَ لَهُمْ فِي هَذَا لَأَوْشَكُوا إِذَا بَرَدَ عَلَيْهِمُ الْمَاءُ أَنْ يَتَيَّمَّمُوا الصَّعِيدَ. قُلْتُ: وَإِنَّمَا كَرِهْتُمْ هَذَا لِمَا؟ قَالَ: نَعَمْ، فَقَالَ أَبُو مُوسَى: أَلَمْ تَسْمَعْ قَوْلَ عَمَّارٍ لِعُمَرَ: بَعَثَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَاجَةٍ، فَأَجْنَبْتُ فَلَمْ أَجِدِ الْمَاءَ، فَتَمَرَّعْتُ فِي الصَّعِيدِ كَمَا تَمَرَّعُ الدَّابَّةُ، فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيكَ أَنْ تَصْنَعَ هَكَذَا، فَضَرَبَ بِكَفِّهِ ضَرْبَةً عَلَى الْأَرْضِ، ثُمَّ نَفَضَهَا، ثُمَّ مَسَحَ بِهَيْمَا ظَهَرَ كَفِّهِ بِشِمَالِهِ أَوْ ظَهَرَ شِمَالِهِ بِكَفِّهِ، ثُمَّ مَسَحَ بِهَيْمَا وَجْهَهُ. فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ: أَلَمْ تَرَ عُمَرَ لَمْ يَقْنَعْ بِقَوْلِ عَمَّارٍ؟ وَزَادَ يَغْلَى، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ شَقِيقٍ: كُنْتُ مَعَ عَبْدِ اللَّهِ وَأَبِي مُوسَى، فَقَالَ أَبُو مُوسَى: أَلَمْ تَسْمَعْ قَوْلَ عَمَّارٍ لِعُمَرَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَنِي أَنَا وَأَنْتَ، فَأَجْنَبْتُ فَتَمَعَّكْتُ بِالصَّعِيدِ، فَأَتَيْنَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرْنَاهُ، فَقَالَ: إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيكَ هَكَذَا. وَمَسَحَ وَجْهَهُ وَكَفَّيهِ وَاحِدَةً.

(Şakîk şöyle dedi:) Abdullah b. Mes'ûd ve Ebû Musa el-Eş'ârî (r. anhum) ile birlikte oturuyordum. (Aralarında şöyle bir diyalog geçti:) Ebû Musa dedi ki: “*Bir adam cünüp olsa ve bir ay boyunca su bulamasa teyemmüm yapıp namaz kılabilir mi? Mâide sûresinde yer alan 'eğer su bulamamışsanız temiz toprakla teyemmüm edin!*”³⁴⁴ âyetini nasıl değerlendiriyorsun?” İbn Mes'ûd cevaben: “*Eğer cünüp olanların teyemmüm yapmasına izin verilse, sular soğuyunca hemen temiz toprakla teyemmüme yeltenirler.*” dedi. Ebû Musa: “*Bu yüzden mi, buna cevaz vermiyorsunuz?*” dedi. İbn Mes'ûd: “*Evet*” dedi. Ebû Musa: Hz. Ammâr'ın Hz. Ömer'e ‘Resûlullah (s.a.v.) bir ihtiyaç için bir yere gönderdi. Bu esnada cünüp oldum. Ama su bulamadım. Bunun üzerine temiz toprakta, hayvanların debelendiği gibi debelendim. Daha sonra bu olayı Hz. Peygamber'e (s.a.v.) anlattım. Bunun üzerine: “*Şöyle yapman sana yeterdi*” dedi ve avuç içini bir kez toprağa vurdu, sonra ellerini silkeledi. Daha sonra sol eliyle sağ elinin üst kısmını veya sağ eli ile sol elinin üst kısmını mesh etti. En sonunda ise yüzünü mesh etti, dediğini duymadın mı? dedi. İbn Mes'ûd cevaben: “*Hz. Ömer'in onun sözüne ikna olmadığını bilmiyor musun?*” dedi. Ya'la, bu hadisi A'meş ve Şakîk kanalıyla şu ilaveyle birlikte rivâyet etmiştir: “*Abdullah ve Ebû Musa ile birlikte idim. Ebû Musa ona şöyle sordu: Hz. Ammâr'ın Hz. Ömer'e ‘Resûlullah (s.a.v.) beni ve seni bir sefere göndermişti. Ben cünüp olmuşum. Bunun üzerine toprakta debelenmişim. Sonra Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelip bunu haber vermiştik. O da ‘Sana şu yeter’ deyip yüzünü ve ellerinin bilekten aşağı kısmını mesh etmişti.*’ dediğini bilmiyor musun?”

Bu rivâyeti Buhâri, Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî aşağıdaki isnadlarla nakletmektedir:

³⁴⁴ el-Mâide 5/6.

1. Buhâri → Bişr b. Hâlid³⁴⁵ → Muhammed (Gunder)³⁴⁶ → Şu'be (b. Haccâc) → Süleyman (b. Mihrân)³⁴⁷ → Ebî Vâil (Şakîk b. Seleme)³⁴⁸ → Ebû Musa el-Eş'arî.³⁴⁹

2. Buhâri → Ömer b. Hafs³⁵⁰ → Babası (Hafs b. Gıyâs) → A'meş (Süleyman b. Mihrân) → Şakîk b. Seleme → Ebû Musa el-Eş'arî.³⁵¹

3. Buhâri → Muhammed b. Selâm → Ebû Muâviye (Muhammed b. Hâzim) → A'meş (Süleyman b. Mihrân) → Şakîk (b. Seleme) → Ebû Musa el-Eş'arî.³⁵²

4. Müslim → Yahya b. Yahya ve Ebû Bekr b. Ebî Şeybe ve İbn Numeyr (Muhammed b. Abdullah)³⁵³ → Ebû Muâviye (Muhammed b. Hâzim) → A'meş (Süleyman b. Mihrân) → Şakîk (b. Seleme) → Ebû Musa el-Eş'arî.³⁵⁴

³⁴⁵ **Bişr b. Hâlid (ö. 253/867?)** : Künyesi Ebû Muhammed'dir. Basralıdır. İbn Mâce ve Tirmizî haricindeki Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Ebû Hâtim er-Râzî onun hakkında *şeyh*; Nesâî ve İbn Hacer de *sika* ta'dîl lafzını kullanmıştır. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiş, onun *müstakîmü'l-hadîs* bir râvi olduğunu belirtmiş, Şu'be'den ve A'meş'ten *garib* rivayetleri olduğunu ifade etmiştir. Vefat tarihinin h. 255 olduğu da söylenmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/145; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 4/117-118; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/123; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 1/448.

³⁴⁶ **Bkz. Gunder (Muhammed b. Ca'fer) (ö. 193/809).**

³⁴⁷ **Bkz. A'meş (Süleymân b. Mihrân) (ö. 148/765).**

³⁴⁸ **Ebî Vâil (Şakîk b. Seleme) (ö. 82/701)** : Künyesi Ebû Vâil'dir. Muhadramundur. Kûfelidir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. İbn Sa'd onun *sika* bir râvi olduğunu ve çokça hadis rivayet ettiğini söylemiştir. Yahya b. Maîn de onun *sika* olduğunu ve onun bir mislinin bulunmadığını ifade etmiştir. İclî onun Abdullah b. Mes'ûd'un hadislerini bilme hususunda otorite olduğunu ve *sika*, raculün sâlihun bir râvi olarak nitelendirmiştir. Zehebî de onun hakkında, *imâmü'l-kebîr* ve "Dinin imamlarındanı." demiştir. İbn Hacer de onu *sika* ta'dîl lafzıyla tevsik etmiştir. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 1/459-460; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4/371; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/354; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 4/161-166; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/268.

³⁴⁹ Buhârî, "Teyemmüm", 7 (No. 345).

³⁵⁰ **Ömer b. Hafs (ö. 222/837)** : Künyesi Ebû Hafs'dır. Kûfelidir. İbn Mâce haricindeki Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Babası Kûfe kadılığında yapmış Hafs b. Gıyâs'tır. Zehebî onun *sebt* olan âlimlerden birisi olduğunu nakletmiş, Yahya b. Maîn de onu tevsik etmiştir. Ebû Hâtim er-Râzî, İclî ve Ebû Zûr'a er-Râzî onun hakkında *sika* ta'dîl lafzını kullanırken; Ahmed b. Hanbel de onun için *sadûk* demiştir. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiş ve bazen hata yaptığını ifade etmiştir. Bkz. Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 10/639; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/445; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, 7/435.

³⁵¹ Buhârî, "Teyemmüm", 7 (No. 346).

³⁵² Buhârî, "Teyemmüm", 8 (No. 347).

³⁵³ **İbn Numeyr (Muhammed b. Abdullah) (ö. 234/849)** : Künyesi Ebû Abdurrahman'dır. Kûfelidir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. İclî, İbn Numeyr'in hadis ashabından sayıldığını ve *sika* bir râvi olduğunu söylemiştir. Ebû Hâtim er-Râzî onun hadislerinin delil olacağını söylemiş ve *sika* ta'dîl lafzıyla onu tevsik etmiştir. Alî b. Huseyn b. Cüneyd (ö. 291/904) onun hakkında "Kûfe'de Muhammed b. Abdullah b. Numeyr'in misli birini görmedim. İlmin, fehmin, sünnetin ve zühdün toplandığı bir adamdı." demiştir. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiş ayrıca *hâfiz*, *mutkin* ve dinde vera sahibi kimselerden olduğunu eklemiştir. Bkz. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/243; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7/307; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/85; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 25/566-570.

³⁵⁴ Müslim, "Hayz", 110 (No. 368).

5. Müslim → Ebû Kâmil el-Cahderî³⁵⁵ → Abdolvâhid (b. Ziyâd)³⁵⁶ → A'meş (Süleyman b. Mihrân) → Şakîk (b. Seleme) → Ebû Musa el-Eş'arî.³⁵⁷

6. Ebû Dâvûd → Muhammed b. Süleyman el-Enbârî³⁵⁸ → Ebû Muâviye ed-Darîr → A'meş (Süleyman b. Mihrân) → Şakîk (b. Seleme) → Ebû Musa el-Eş'arî.³⁵⁹

7. Nesâî → Muhammed b. Alâî³⁶⁰ → Ebû Muâviye (ed-Darîr) → A'meş (Süleyman b. Mihrân) → Şakîk (b. Seleme) → Ebû Musa el-Eş'arî.³⁶¹

İsnadların Değerlendirilmesi

Tahrici yapılan rivâyet, Buhâri ve Müslim'in *el-Câmiu's-sahîh*'lerinde, Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin *es-Sünen*'lerinde Ebû Musa el-Eş'arî'den (r.a.) (1. numaradaki hariç) nakledilmektedir. Müslim'in naklettiği rivâyet *tahvil* içermesi sebebiyle üç tarikli olup, Ebû Musa el-Eş'arî'den gelen tarik sayısı toplamda dokuz olmaktadır. Buhâri, Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin naklettiği bu dokuz tarik, râvilerinin *muasır* ve aralarında *likanın* sabit olması sebebiyle *muttasıl*, *sika* olmaları sebebiyle de *sahîhtir*. Elbânî (ö. 1420/1999) ve Şuayb Arnaûd da (ö. 1437/2016) bu rivâyetler için *sahîh* demişlerdir.

³⁵⁵ **Ebû Kâmil el-Cahderî (ö. 237/852)** : Tam adı Fudayl b. Huseyn b. Talha'dır. Basralıdır. Tirmizî ve İbn Mâce haricindeki Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Buhâri ondan *muallak* olarak rivayette bulunmuştur. Ahmed b. Hanbel onun hakkında "Ebû Kâmil, hadis konusunda bilgili, insanlar içinde mutkîn ve akıl sahibidir." demiştir. Alî b. Medînî onun *sika*; İbn Hacer, *sika*, *hâfiz* ta'dîl lafızlarıyla tevsik etmiş; İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/10; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu't-tehzîb*, 1/447; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 8/290-291.

³⁵⁶ **Abdolvâhid (b. Ziyâd) (ö. 176/793?)** : Künyesi Ebû Bişr'dir. Basralıdır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. İbn Sa'd onun hakkında *sika* ta'dîl lafzını kullanmış ve çokça hadis naklettiğini söylemiştir. Yahya b. Maîn, *leyse bi-şey*; Ahmed b. Hanbel, *sika*; Ebû Zür'a er-Râzî, *sika*; İclî, *sika*, *hasenü'l-hadîs*; Nesâî, *leyse bihî be'se*; Dârekutnî de *sika*, *me'mûn* ta'dîl lafızlarıyla onu tevsik etmiştir. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Vefat tarihinin h. 177 ve h. 179 olduğu da nakledilmiştir. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 7/212; İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/107; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6/20-21; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/123; Zehebî, *Zikru esmâi men tekelleme fihî ve huve mevsik*, 1/127; A.mlf., *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 9/7-9; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, 6/434.

³⁵⁷ Müslim, "Hayz", 111 (No. 368).

³⁵⁸ **Muhammed b. Süleymân el-Enbârî (ö. 234/849)** : Künyesi Ebû Hârûn'dur. İbn Ebî Dâvûd diye de anılmaktadır. Kütüb-i Sitte müelliflerinden yalnızca Ebû Dâvûd ondan rivayette bulunmuştur. Hatîb el-Bağdâdî onun *sika* bir râvi olduğunu söylerken; Mesleme b. Kasım da onu tevsik etmiştir. İbn Hacer de onun hakkında *sadûk* ta'dîl lafzını kullanmıştır. Bkz. İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu't-tehzîb*, 1/481; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 9/203.

³⁵⁹ Ebû Dâvûd, "Tahâret", 119 (No. 321).

³⁶⁰ Bkz. **Ebû Kureyb (ö. 247/862)**.

³⁶¹ Nesâî, "Tahâret", 202 (No. 320).

Metinlerin Değerlendirilmesi

Yukarıdaki senedler içerisinde, en geniş muhtevâyâya sahip olması sebebiyle Buhârî'nin 3. numaradaki rivâyetinin hem metni hem de tercümesi verilmiştir. Burada öncelikle 4., 5., 6. ve 7. numaralardaki tariklere ait metinler, tercümesi verilen rivâyet çerçevesinde incelenecektir. Bu mezkûr rivâyetlerden 3., 4., 6. ve 7. numaralardaki tariklere ait metinler Ebû Muâviye'den bir râvi aracılığıyla nakledilmiştir. Bu sebeple metinlerin benzerlikleri fazla olmakla birlikte Ebû Muâviye'den nakleden râvilerden kaynaklı tasarruflarda epeyce mevcuttur. 1. ve 2. numaralardaki tariklere ait metinler ise esas alınan metinden lafız olarak farklılığı, benzerliğinden fazla olduğu için bu rivâyetler müstakil olarak incelenecektir.

6. numaradaki tarike ait metinde (كُنْتُ جَالِسًا) den sonra (بَيْنَ) harf-i ceri kullanılmıştır. 4., 6. ve 7. de Ebû Musa el-Eş'ârî'nin (r.a.) (الْأَشْعَرِيّ) nisbesi ile 4. ve 6. da (فَقَالَ لَهُ أَبُو مُوسَى) daki (لَهُ) zamiri hafz olunmuştur. Bu zamiri karşılamak üzere (...أَنَّ...) ile başlayan cümlenin evveline (أَمَّا كَانَ يَتِيمًا وَيُصَلِّي) ismi ve soru eki içeren fiil gelmiştir. 4. de (أَمَّا كَانَ يَتِيمًا وَيُصَلِّي) yerine (كَيْفَ يَصْنَعُ بِالصَّلَاةِ) gelmiş, 6. da ise (وَيُصَلِّي) lafzı düşmüştür. 4. ve 6. da (...لَوْ أَنَّ رَجُلًا أَجَنَّبَ...) cümlesiyle başlayan soruya Abdullah b. Mes'ûd'un (r.a.) (لَا يَتِيمًا وَإِنْ لَمْ يَجِدِ الْمَاءَ شَهْرًا) cevabını verdiği nakledilmektedir. Bu cevabın akabinde 4. ve 6. da (فَقَالَ أَبُو مُوسَى) ziyadesi yer almaktadır. 4. de (تَصْنَعُونَ) lafzı noksan olup, 6. da ise (لَايَةً) kelimesinden sonra (الَّتِي) ziyadesi mevcuttur. 4. de (لَاؤَشْكُوا) cemi lafzın yerine müfred olarak (الْآيَةَ لَأَوْشَكُ) lafızları ziyadesiyle birlikte gelmiştir. 4. ve 6. da (الصَّعِيدِ) kelimesinin başına (ب) harf-i ceri gelmiştir. 6. da (قُلْتُ) lafzı yerine (فَقَالَ لَهُ أَبُو مُوسَى) ifadeleri kullanılmış, akabinde (فَقَالَ لَهُ أَبُو مُوسَى) cümlesindeki (لَهُ) hafz edilmiştir. Nesâî'nin 7. deki metni muhtasar olarak (كُنْتُ جَالِسًا مَعَ عَبْدِ اللَّهِ وَأَبِي مُوسَى) cümlesiyle başlamış ve akabinde (أَوْ لَمْ تَسْمَعْ قَوْلَ عَمَّارٍ) cümlesiyle devam ederek bu iki cümle

arasındaki metin hazf olunmuştur. Ayrıca 7. de (فِي الصَّعِيدِ) deki (فِي) yerine (ب) harf-i ceri kullanılmış ve devamında (كَمَا تَمَرُّعُ الدَّابَّةِ) cümlesi düşmüştür. 4. de (فَقَالَ أَبُو مُوسَى) dan sonra (لِعُمَرَ) denilerek muhatabın kimliği zikredilmiş, bu sebeple de (قَوْلَ عَمَّارٍ) den sonra (تُمْ) lafzı hazf olunmuştur. 4., 6. ve 7. de (فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ) cümlesi yerine (أَنْ تَقُولَ) yerine (أَنْ تَقُولَ) cümlesi kullanılmıştır. 4. de (أَنْ تَقُولَ) yerine (أَنْ تَقُولَ) fiili kullanılmıştır. Rivâyetlerin son kısmında yer alan Hz. Peygamber'in (s.a.v.) teyemmümü tatbikatı noktasında 3. de (تُمْ) cümlesi yer almaktadır. Burada yer alan (أَوْ ظَهَرَ شِمَالَهُ بِكَفِّهِ، ثُمَّ مَسَحَ بِهِنَّ وَجْهَهُ) cümlesindeki şüphe Muhammed b. Selâm'dan (ö. 227/842) kaynaklanmaktadır. Yukarıda mezkûr olan ilgili bölüm yerine 4. de (تُمْ ضَرَبَ يَدَيْهِ الْأَرْضَ ضَرْبَةً) (Sonra ellerini bir defa yere vurarak sol eliyle sağ eline, avuçlarının dışına ve yüzüne mesh etti), 6. da (تُمْ ضَرَبَ يَدَيْهِ عَلَى الْأَرْضِ فَتَفَضَّهَا، ثُمَّ ضَرَبَ) (Ve elini yere vurup, silkeledi, sonra sol eliyle sağ elinin üstünü, sağ eliyle de sol elinin üstünü daha sonra da yüzünü mesh etti), 7. de ise (وَضَرَبَ يَدَيْهِ عَلَى الْأَرْضِ ضَرْبَةً فَمَسَحَ كَفَّيْهِ ثُمَّ نَفَضَهُمَا، ثُمَّ ضَرَبَ بِشِمَالِهِ عَلَى يَمِينِهِ وَيَمِينِهِ عَلَى شِمَالِهِ عَلَى كَفَّيْهِ) (İki elini yere vurdu (daha sonra) ellerini silkeledi sonra sol eliyle sağ elini, sağ eliyle de sol elini mesh ettikten sonra yüzünü de mesh etti) cümlesi gelmiştir. 4., 6. ve 7. rivâyetler (أَفَلَمْ تَرَ عُمَرَ لَمْ يَقْنَعْ بِقَوْلِ عَمَّارٍ) cümlesiyle son bulmuştur. Müslim'in 5. numaradaki tarikine ait metinde (وَسَاقَ الْحَدِيثِ بِقِصَّتِهِ نَحْوَ حَدِيثِ أَبِي مُعَاوِيَةَ) ifadeleriyle bu rivâyetinde Müslim'in 4. numaradaki rivâyetiyle benzer olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bu rivâyette ek olarak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) (إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيكَ أَنْ تَقُولَ هَكَذَا) dediği ve akabinde teyemmümün tatbikatı noktasında (وَضَرَبَ يَدَيْهِ إِلَى الْأَرْضِ فَتَفَضَّ يَدَيْهِ فَمَسَحَ وَجْهَهُ وَكَفَّيْهِ) (Ve ellerini yere vurdu sonra ellerini silkerek yüzüne ve kollarına mesh etti) cümlesi nakledilmiştir. Teyemmümün pratiğe

yansması noktasında 3. 4., 6. ve 7. de sol elle sağ elin, sağ elle de sol elin mesh edildiğine dair bilgiler yalnızca bu rivâyet başlığı altında mevcuttur.

Buhâri'nin 1. numaradaki tarikine ait olan metni şöyledir:

قَالَ أَبُو مُوسَى لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ: إِذَا لَمْ يَجِدِ الْمَاءَ لَا يُصَلِّي؟ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: لَوْ رَحَّصْتُ لَهُمْ فِي هَذَا كَانَ إِذَا وَجَدَ أَحَدُهُمُ الْبَرْدَ قَالَ: هَكَذَا - يَعْنِي تَيَمَّمَ - وَصَلَّى، قَالَ: قُلْتُ: «فَأَيْنَ قَوْلُ عَمَّارٍ لِعُمَرَ؟ قَالَ: إِنَّي لَمْ أَرِ عُمَرَ قَبْلَ قَوْلِ عَمَّارٍ.

Ebû Musa, Abdullah b. Mes'ûd'a hitaben: “Cünüp kimse su bulamadığı zaman namaz kılmayacak mı?” dedi. Abdullah da: “Cünüp için teyemmümün cevâzında onlara ruhsat verirsem, onların biri suyu soğuk bulunca bunu yapar, yâni teyemmüm eder de namaz kılar” dedi. Ebû Musa dedi ki: “Ben Ammâr'ın Ömer'e söylediği söz nerede kaldı?” dedim. İbn Mes'ûd: “Ben, Ömer'i, Ammâr'ın sözüyle kâni olmuş görmedim” dedi.

Buhâri'nin 2. numaradaki tarikine ait olan metni şöyledir:

قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ عَبْدِ اللَّهِ، وَأَبِي مُوسَى، فَقَالَ لَهُ أَبُو مُوسَى: أَرَأَيْتَ يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ إِذَا أَجْتَبَ فَلَمْ يَجِدْ مَاءً، كَيْفَ يَصْنَعُ؟ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ: لَا يُصَلِّي حَتَّى يَجِدَ الْمَاءَ، فَقَالَ أَبُو مُوسَى: فَكَيْفَ تَصْنَعُ بِقَوْلِ عَمَّارٍ حِينَ قَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كَانَ يَكْفِيكَ. قَالَ: أَلَمْ تَرَ عُمَرَ لَمْ يَقْنَعْ بِذَلِكَ، فَقَالَ أَبُو مُوسَى: فَدَعْنَا مِنْ قَوْلِ عَمَّارٍ كَيْفَ تَصْنَعُ بِهَذِهِ الْآيَةِ؟ فَمَا دَرَى عَبْدُ اللَّهِ مَا يَقُولُ، فَقَالَ: إِنَّا لَوْ رَحَّصْنَا لَهُمْ فِي هَذَا لَأَوْشَكَ إِذَا بَرَدَ عَلَى أَحَدِهِمُ الْمَاءُ أَنْ يَدَعَهُ وَيَتَيَمَّمُ فَقُلْتُ لِشَقِيقٍ فَإِنَّمَا كَرِهَ عَبْدُ اللَّهِ اللَّهُ هَذَا؟ قَالَ: نَعَمْ.

(Şakîk b. Seleme) dedi ki: Ben Abdullah b. Mes'ûd ve Ebû Musa'nın yanında idim. Ebû Musa, Abdullah'a: “Yâ Ebâ Abdurrahman, bir kimse cünüp olsa da su bulamasa, nasıl yapar? Bana haber ver” dedi. Abdullah: “Su buluncaya kadar namaz kılmaz” dedi. Bunun üzerine Ebû Musa: “Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisine, sana şöyle yapman kâfi gelirdi, buyurduğu vakitki Ammâr'ın sözünü nasıl yaparsın?” dedi. Abdullah: “Görmedin mi, Ömer bu söze kâni olmadı” cevabını verdi. Bunun üzerine Ebû Musa: “Ammâr'ın sözünü bir tarafa bırakalım. (Teyemmüm âyetini kastederek) Ya şu âyeti ne yapacaksın?” mukaabelesinde bulundu. Buna karşı İbn Mes'ûd ne diyeceğini bilemedi de: “Biz şâyet bu adamlara bu husûsta bir ruhsat verirsek, nerede ise onların birine su soğuk gelince, suyu bırakıp teyemmüm edecektir” dedi. A'meş şöyle dedi: Ben Şakîk'e: “Abdullah b. Mes'ûd, cünübün

teyemmüm etmesini, soğuktan dolayı teyemmüm etmesi ihtimâlinde dolayı mı kerih gördü?” diye sordum. Şakîk de buna: “Evet” diye cevap verdi.

Buhârî'nin 2. numaradaki tarikine ait olan metninde (فُكِّلْتُ لِشَقِيقِي فَإِنَّمَا كَرِهَ عَبْدُ اللَّهِ هَذَا؟ قَالَ:) (فُكِّلْتُ: وَإِنَّمَا كَرِهْتُمْ هَذَا لِدَا؟ قَالَ: نَعَمْ) bu diyalog A'meş ile Şakîk arasında geçmekte olup, 3. de (فَقَالَ لَهُ أَبُو مُوسَى: وَإِنَّمَا كَرِهْتُمْ هَذَا هَذَا. قَالَ: نَعَمْ.) bu diyalogun Abdullah b. Mes'ûd (r.a.) ve Ebû Musa (r.a.) arasında geçtiği nakledilmektedir. İbn Hacer 3. deki diyalogun A'meş ile Şakîk arasında geçtiğini söylemiştir.³⁶² Fakat İmâm-ı Ahmed b. Hanbel benzer bir rivâyette³⁶³ bu diyalogu Abdullah b. Mes'ûd ve Ebû Musa'ya nisbet etmiştir. Metnin akışı açısından bu diyalogun Abdullah b. Mes'ûd ve Ebû Musa'ya nisbet edilmesi daha isabetli gözükmektedir. 2. numaradaki tarikine ait olan metninde diğerlerinden farklı olarak Abdullah b. Mes'ûd'un Ebû Musa'nın âyeti delil getirmesi üzerine cevap veremediği (فَمَا ذَرَى عَبْدُ اللَّهِ مَا يَقُولُ) (Abdullah ne söyleyeceğini bilemedi) cümlesiyle yer almaktadır. Şârihler, konuşmanın pekte müsait bir ortamda gerçekleşmemesinden dolayı Abdullah b. Mes'ûd'un buna cevap vermediği yönünde açıklamada bulunmuşlardır.³⁶⁴ İbn Hacer de bu hâdise hakkında, Abdullah b. Mes'ûd'un âyetteki³⁶⁵ “Mülâmese” ifadesini cima olarak anladığını bu sebeple de Ebû Musa'nın (r.a.) deliline karşılık vermediğini aksi halde buradaki “Mülâmese” ifadesinden kastın tenlerin birbirine dokunmasıdır diye cevap verebileceğini, söylemiştir.³⁶⁶ Aynî ise, Abdullah b. Mes'ûd'un (r.a.) âyetteki “Mülâmese” ifadesinde cimayı kastetmediğini zira böyle kabul edilmesi halinde ihtilam olan kişinin teyemmüm yapmasına karşı çıkmasının apaçık âyete muhalefet olacağını bu muhalefetinde

³⁶² İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 1/456.

³⁶³ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-imâm ahmed b. hanbel*, 30/269-270 (No. 18328).

³⁶⁴ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4/35; Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, 1/379.

³⁶⁵ el-Mâide 5/6:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ بِنِعْمَتِهِ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve -başlarınıza mesh edip- her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüp iseniz, iyice yıkanarak temizlenin. Hasta olursanız veya seferde bulunursanız veya biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelir veya kadınlara dokunur (cinsel ilişkide bulunur) da su bulamazsanız, o zaman (abdest veya gusül için) temiz bir toprağa yönelin. Onunla yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin (Teyemmüm edin). Allah, size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez. Fakat O, sizi tertemiz yapmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz.

³⁶⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 1/456.

mümkün olmadığını söyleyerek yukarıdaki görüşe itiraz etmiştir.³⁶⁷ Abdullah b. Mes'ûd'un fetvası çerçevesinde değinilmesi gereken bir diğer konuda ihtilam olan kişinin teyemmüm yapması ile soğuk sebebiyle teyemmüm yapılması arasındaki ilişkidir. Kirmânî (ö. 786/1384) bu ikisi arasındaki bağlantının, suyu kullanma kudretiyle ilgili olduğunu belirtmiş ve suyu kullanmaya gücün yetmemesinin ya suyun bulunmamasıyla veyahut da suyun kullanılmasının mümkün olmamasıyla ilgili olduğunu söylemiştir.³⁶⁸

3., 4. ve 6. numaraların metinlerinde mezkûr olan âyetin Mâide sûresinde geçtiği metin içinde zikredilmiştir. Bazı nüshalarda Ebû Musa el-Eş'ârî'nin (r. a.) Nisâ sûresinde geçen âyeti³⁶⁹ okuduğu nakledilmiştir.³⁷⁰ Ancak Mâide sûresindeki âyetin, ihtilam olan kişinin teyemmüm yapmasının dinen meşru kabul edileceği hususunda Nisâ sûresindeki âyetten daha açık olduğu belirtilmiştir.³⁷¹ Ayrıca Mâide sûresinin en son nazil olan sûrelerden oluşu da delil niteliğinde değerlendirilerek burada Mâide sûresindeki âyetin tercih edilmesi gerektiği daha isabetli bulunmuştur.³⁷²

Rivâyetler çerçevesinde oluşan fikhî sonuç hakkında detaylıca bilgi “Amr b. Âs'tan Gelen Rivâyet” başlığı altında verilmiştir.

³⁶⁷ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4/37.

³⁶⁸ Kirmânî, *el-Kevâkibu'd-derârî*, 3/231.

³⁶⁹ en-Nisâ 4/43.

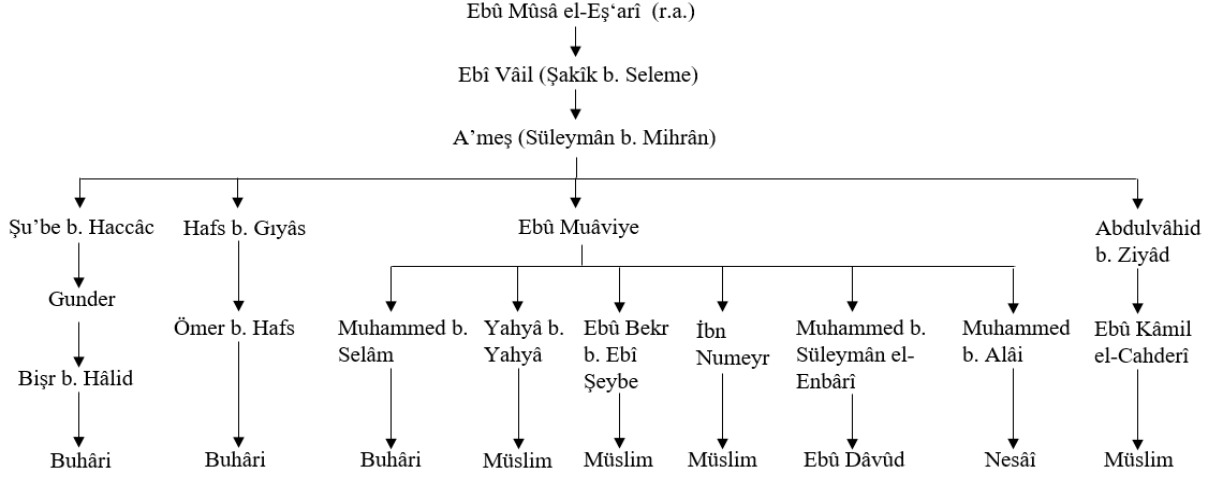
³⁷⁰ Kastallânî, *Îrşâdü's-sârî*, 1/379.

³⁷¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 1/456.

³⁷² Kastallânî, *Îrşâdü's-sârî*, 1/379-380.

İsnad Şeması

Şekil 11.



3.2.6. Ebû Zerr el-Gıfârî'den Gelen Rivâyet

Aşağıdaki mezkûr rivâyeti Tirmizî (ö. 279/892), Ebû Dâvûd (ö. 275/889) ve Nesâî (ö. 303/915) nakletmiştir. Aşağıdaki metin, daha geniş muhtevâyaya sahip olması sebebiyle Ebû Dâvûd'un 2. numaradaki rivâyetinden alınmıştır. Rivâyetin metnini Ebû Dâvûd aşağıdaki şekilde vermiştir;

اجْتَمَعَتْ غَنِيمَةٌ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا أَبَا ذَرٍّ ابْنُ دَرٍّ فِيهَا. فَبَدَوْتُ إِلَى الرَّبْدَةِ فَكَانَتْ تُصَيِّبِي الْجَنَابَةَ فَأَمَكْتُ الْحَمْسَ وَالسِّتَّ، فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: أَبُو ذَرٍّ. فَسَكَتُ فَقَالَ: تَكَلَّمْتَ أُمَّكَ أَبَا ذَرٍّ لِأُمَّكَ الْوَيْلُ. فَدَعَا لِي بِجَارِيَةٍ سَوْدَاءَ فَجَاءَتْ بِعُسٍّ فِيهِ مَاءٌ فَسَتَرْتَنِي بِثَوْبٍ وَاسْتَتَرْتُ بِالرَّاحِلَةِ، وَاعْتَسَلْتُ فَكَأَنِّي أَلْقَيْتُ عَنِّي جَبَلًا فَقَالَ: الصَّعِيدُ الطَّيِّبُ وَضُوءُ الْمُسْلِمِ وَلَوْ إِلَى عَشْرِ سِنِينَ، فَإِذَا وَجَدْتَ الْمَاءَ فَأَمْسَهُ جِلْدَكَ فَإِنَّ ذَلِكَ خَيْرٌ. وَقَالَ: مُسَدَّدٌ: غَنِيمَةٌ مِنَ الصَّنَدَقَةِ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَحَدِيثٌ عَمْرٍو أُمَّ.

(Ebû Zerr (r.a.) şöyle dedi:) Resûlullah'ın (s.a.v.) yanında (gelen zekâtlardan) küçük bir koyun sürüsü birikti. Resûlullah (s.a.v.): “Ey Ebû Zerr, bu sürüyü (gütmek üzere) kıra götür” buyurdu. Ben de Rebeze köyüne sürdüm. Ben cünüp oluyor ve (su olmadığı için yıkanamadan) beş altı (gece) kalıyordum. Nihâyet Resûlullah'a (s.a.v.) geldim. (Bana:) “Ebû

Zerr (bu halin ne!)" dedi. Ben (cevap vermeden) sustum. (Hz. Peygamber s.a.v. :) "Ey Ebû Zerr, Anan acını görmesin yazık anana" buyurdu ve benim için siyah bir câriye kız çocuğu çağırđı. Cârîye, içerisinde su dolu bir kova getirdi, beni (bir taraftan) bir örtü ile gizledi. Ben de (öte yandan bir) devenin arkasına geçerek gizlendim ve yıkandım. Üstümden bir dağı atmış gibi oldum. Bilâhere Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "On seneye kadar bile olsa temiz toprak Müslümanın abdest suyu (temizleyicisi)dur. Ancak suyu bulduğun zaman onu bedenine dök, (guslet). Çünkü bu daha hayırlıdır." Müsedded, sürünün zekâtlardan biriktiğini söylemiştir. Ebû Dâvûd, Amr'ın rivâyeti daha tamdır, dedi.

Bu rivâyeti Tirmizî, Ebû Dâvûd ve Nesâî aşğıdaki isnadlarla nakletmektedir:



1. Tirmizî → Muhammed b. Beşşâr ve Mahmûd b. Gaylân³⁷³ → Ebû Ahmed ez-Zübeyrî³⁷⁴ → Süfyân (es-Sevrî) → Hâlid el-Hazzâi³⁷⁵ → Ebî Kılâbe (Abdullah b. Zeyd)³⁷⁶ → Amr b. Bücdân³⁷⁷ → Ebû Zerr (el-Gıfârî) → Hz. Peygamber (s.a.v.).³⁷⁸

³⁷³ **Mahmûd b. Gaylân (ö. 239/854)** : Künyesi Ebû Ahmed'dir. Bağdatlıdır. El-Adevî nisbesiyle tanınmıştır. Ebû Dâvûd haricindeki Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Ahmed b. Hanbel onun hakkında *sâhibu sünne* derken; Nesâî, Mesleme b. Kasım ve İbn Hacer de onu *sika ta'dîl* lafzıyla tevsik etmişlerdir. Ayrıca Zehebî onun için *imâm, hâfız, hüccet* demiş; İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/291; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/202; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 12/223-224; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu't-tehzîb*, 1/522; A.mlf., *Tehzibu't-tehzîb*, 10/64-65.

³⁷⁴ **Ebû Ahmed ez-Zübeyrî (ö. 203/819)** : Tam adı Muhammed b. Abdullah b. ez-Zübeyr b. Ömer b. Dirhem'dir. Bağdatlıdır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Yahya b. Maîn onun hakkında *sika, leyse bihi be'se*; İclî, *sika ta'dîl* lafzını kullanmış ve Şia taraftarı olduğunu belirtmiş; Büндâr (ö. 252/866), "Kesinlikle Ebû Ahmed ez-Zübeyrî'den daha *hâfız* bir kimse görmedim" derken; Ebû Zür'a er-Râzî ve İbn Hirâş (ö. 283/896), *sadûk*; Ebû Hâtim er-Râzî, "Hadiste *hâfızdır*. Ayrıca âbid ve müctehidtir. Onda *vehm* vardır"; Nesâî, *leyse bihi be'se*; İbn Hacer de *sika, sebt* bir râvi olduğunu fakat Sevrî'den naklettiği rivayetlerinde hata yaptığını söylemiştir. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/242; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/58; Mizzî, *Tehzibu'l-kemâl*, 25/476-481; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu't-tehzîb*, 1/487.

³⁷⁵ **Hâlid el-Hazzâi (141/759?)** : Tam adı Hâlid b. Mihrân olup, künyesi ise Ebu'l-Münâzil'dir. Basralıdır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Ebû Hâtim er-Râzî onun hadislerinin yazılacağını fakat delil olarak kullanılamayacağını söylemiştir. Ahmed b. Hanbel onun hakkında *sebt*; Yahya b. Maîn, Nesâî, İclî ve İbn Hacer, *sika* derken; Zehebî de *sika, imâm, hâfız ta'dîl* lafızlarıyla onu tevsik etmiştir. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Vefat tarihinin h. 142 olduğu da nakledilmiştir. Bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3/352-353; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/253; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 6/190-193; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu't-tehzîb*, 1/191; A.mlf., *Tehzibu't-tehzîb*, 3/120-122.

³⁷⁶ **Ebî Kılâbe (Abdullah b. Zeyd) (ö. 104/722)** : Tam adı Abdullah b. Zeyd b. Amr b. Nâtil b. Mâlik b. Ubeyd el-Cermî'dir. Basralıdır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. İbn Sa'd onun *sika* bir râvi olduğunu ve çokça hadis rivayet ettiğini belirtmiştir. İbn Sirîn (ö. 110/729) ve İclî onun hakkında *sika* derken; Zehebî de Ebî Kılâbe'nin *imâm, şeyhu'l-islâm* ve yol gösterici imamlardan olduğunu ayrıca *tedlis* yaptığını da söylemiştir. İbn Hacer ise onun *sika, fâdul* bir râvi olduğunu ayrıca çokça *irsâl* yaptığı değerlendirmesinde bulunmuştur. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/30; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5/57-58; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/2; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 4/468-475; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu't-tehzîb*, 1/304; A.mlf., *Tehzibu't-tehzîb*, 5/224-226.

³⁷⁷ **Amr b. Bücdân (ö. ?)** : El-Âmirî nisbesiyle tanınmıştır. İbnü'l-Medînî ondan Ebû Kılâbe haricinde kimsenin rivayette bulunmadığını belirtmiştir. Ahmed b. Hanbel böyle bir râviyi tanımadığını; Zehebî onun *mechülü'l-hâl* bir râvi olduğunu; İbn Hacer de Amr b. Bücdân'ın durumunun bilinmediğini söylemiştir. İclî ise bunlara karşılık onun tâbiün neslinden olduğunu ifade etmiş ve *sika ta'dîl* lafzıyla onu tevsik etmiştir. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/171; Mizzî, *Tehzibu'l-kemâl*, 21/549; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu't-tehzîb*, 1/419; A.mlf., *Tehzibu't-tehzîb*, 8/7.

³⁷⁸ Tirmizî, "Tahâret", 92 (No. 124).

2. Ebû Dâvûd → Amr b. Avn³⁷⁹ → Hâlid el-Vâsıtî³⁸⁰ → Hâlid el-Hazzâi → Ebî Kılâbe (Abdullah b. Zeyd) → Tahvil → Müsedded (b. Müserhed) → Hâlid (el-Vâsıtî) → Hâlid el-Hazzâi → Ebî Kılâbe (Abdullah b. Zeyd) → Amr b. Bücdân → Ebû Zerr (el-Gıfârî) → Hz. Peygamber (s.a.v.).³⁸¹

3. Ebû Dâvûd → Musa b. İsmail → Hammâd (b. Seleme)³⁸² → Eyyûb (b. Ebî Temîme Keysân es-Sahtiyânî)³⁸³ → Ebî Kılâbe (Abdullah b. Zeyd) → Racul → Ebû Zerr (el-Gıfârî) → Hz. Peygamber (s.a.v.).³⁸⁴

³⁷⁹ **Amr b. Avn (ö. 225/840)** : Künyesi Ebû Osman'dır. Es-Sülemî nisbesiyle tanınmıştır. Basralıdır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Ebû Zür'a er-Râzî onun *sika* olduğunu ve ondan daha *sebt* kimseyi az gördüğünü söylemiştir. Ebû Hâtim er-Râzî onun hakkında *sika*, *hüccet*; İclî, *sika*, *sâhibü sünne*, *raculün sâlihun*; Zehebî de onun *hâfiz*, *mücevid*, *imâm* bir râvi olduğunu ve hadis münekkitlerinin onu tevsik ettiğini söylemiştir. İbn Hacer ise onun için *sika*, *sebt* ta'dil lafızlarını kullanırken; İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/181; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/485; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 10/450-451; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu't-tehzib*, 1/425.

³⁸⁰ **Hâlid el-Vâsıtî (ö. 182/799)** : Tam adı Hâlid b. Abdullah b. Abdurrahman b. Yezîd'dir. Künyesi Ebû Muhammed veya Ebu'l-Heysem'dir. Et-Tahhân lakabıyla tanınmıştır. Irak'ın Vâsıt şehrinde doğmuş ve orada vefat etmiştir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Ahmed b. Hanbel onun *sika*, dininde sâlih bir kimse olduğunu söylemiş ve üç kez "O Allah'tan nefsinı satın aldı. Ve O bize Hüseyim'den daha sevimidir" demiştir. İbn Sa'd, Ebû Zür'a er-Râzî ve Nesâî onun için *sika*; Ebû Hâtim er-Râzî, *sika*, *sahihu'l-hadîs*; Tirmizî, *sika*, *hâfiz*; Zehebî, *hâfiz*, *imâm*, *sebt*; İbn Hacer de onu *sika*, *sebt* ta'dil lafızlarıyla tevsik etmiştir. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/267; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 8/277-279; A.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, 1/191-192; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu't-tehzib*, 1/189.

³⁸¹ Ebû Dâvûd, "Tahâret", 120 (No. 332).

³⁸² **Hammâd (b. Seleme) (ö. 167/784)** : Künyesi Ebû Seleme'dir. Basralıdır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Buhâri ondan *muallak* olarak rivayette bulunmuştur. İbn Sa'd onun hakkında "Hammâd b. Seleme, *sika* olup çokça hadis rivayet etmiştir. Bazen de *münker* hadis tahdîs ederdi."; İbnü'l-Medîni, "Sâbit'in ashâbında Hammâd b. Seleme'den daha *sebt* biri olmadı"; Ahmed b. Hanbel, "Hammâd b. Seleme bizim nezdimizde *sikalardandır*"; Yahya b. Maîn ve Nesâî, *sika*; İclî, *sika*, *raculün sâlihun*, *hasenü'l-hadîs*; es-Sâcî (ö. 307/920), *sika*, *hâfiz*, *me'mûn*; İbn Hacer de Hammâd b. Seleme hakkında *sika*, *âbid* ve insanların en *sebtî* ifadelerini kullanmış ve ömrünün sonlarına doğru onda *ihtilatın* meydana geldiğini söylemiştir. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 7/208; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 3/140-142; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/216; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 7/444-456; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu't-tehzib*, 1/178; A.mlf., *Tezhibu't-tehzib*, 3/11-16.

³⁸³ **Eyyûb (b. Ebî Temîme Keysân es-Sahtiyânî) (ö. 131/749)** : Künyesi Ebû Bekr veya Ebû Osman'dır. Basralıdır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Hişâm b. Urve (ö. 146/763) onun hakkında "Basra'da Eyyûb es-Sahtiyânî'nin misli bir kimseyi görmedim" derken; Şu'be de "Eyyûb'un misli birini görmedim" demiş, ayrıca "Fakihlerin efendisi" olduğunu belirtmiştir. Süfyân es-Sevrî, Ebû Avâne (ö. 176/792), Sellâm b. Ebi Müti' (ö. 173/789) gibi âlimler de onun mislinin olmadığı minvalinde görüşler bildirmişler ve böylece onu tevsik etmişlerdir. İbn Sa'd onun hadiste *sika*, *sebt* bir râvi olduğunu ayrıca "Güzel hasletleri kendisinde toplayan, adaletli, verâ sahibi biri olup, ilmi çok ve hüccetti." demiştir. Nesâî onun için *sika*, *sebt*; Zehebî ise İbn Ebî Temîme için *imâm*, *hâfiz* ta'dil lafızlarını kullanmış ve onu "Âlimlerin efendisi" olarak nitelendirmiştir. İbn Hacer de onun *sika*, *sebt*, *hüccet* bir râvi ve "Fakihlerin büyüklerinden" olduğunu nakletmiştir. Ayrıca İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 7/183; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/53; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 6/15-26; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu't-tehzib*, 1/117; A.mlf., *Tezhibu't-tehzib*, 1/397.

³⁸⁴ Ebû Dâvûd, "Tahâret", 120 (No. 333).

4. Nesâî → Amr b. Hişâm³⁸⁵ → Mahled (b. Yezîd)³⁸⁶ → Süfyân (es-Sevrî) → Eyyûb (b. Ebî Temîme Keysân es-Sahtiyânî) → Ebî Kılâbe (Abdullah b. Zeyd) → Amr b. Bücdân → Ebû Zerr el-Gıfârî → Hz. Peygamber (s.a.v.).³⁸⁷

İsnadların Değerlendirilmesi

Tahrici yapılan rivâyet, Tirmizî, Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin *es-Sünen*'lerinde Ebû Zerr el-Gıfârî (r.a.) vasıtasıyla nakledilmektedir. Bu rivâyetlerin içerisinde, Tirmizî'nin **1.** numarada ve Ebû Dâvûd'un **2.** numarada naklettiği rivâyetlerde *tahvil* vardır. Tirmizî'nin ve Ebû Dâvûd'un rivâyetlerindeki *tahviller* ikişer tarik içermektedir. Bu sebeple *tahvillere* ait olan tarikler eklendiğinde mezkûr olan dört tarik, altıya yükselmektedir.

Tirmizî'nin **1.**, Ebû Dâvûd'un **2.** ve Nesâî'nin **4.** numaradaki tariklerinde yer alan müşterek râvi Amr b. Bücdân (ö. ?) hakkında ihtilaf söz konusudur. Şöyle ki; Ahmed b. Hanbel böyle bir râviyi tanımadığını, Zehebî onun *mechûlû'l-hâl* bir râvi olduğunu, İbn Hacer de Amr b. Bücdân'ın durumunun bilinmediğini söylemiştir. İclî ise bunlara karşılık onun tâbiûn neslinden olduğunu ifade etmiş ve *sika* ta'dîl lafzıyla onu tevsik etmiştir. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir.³⁸⁸ Tirmizî ve Hâkim en-Nîsâbûrî (ö. 405/1014) Amr b. Bücdân'ın içerisinde yer aldığı rivâyetleri *sahîh* olarak değerlendirmişlerdir. Elbânî (ö. 1420/1999) ve Şuayb Arnaûd (ö. 1437/2016) gibi muhakkik

³⁸⁵ **Amr b. Hişâm (ö. 245/860)** : Künyesi Ebû Ümeyye'dir. Kûfelidir. Kütüb-i Sitte müelliflerinden yalnızca Nesâî ondan rivayette bulunmuştur. El-Cezerî nisbesiyle anılmıştır. Nesâî, Zehebî ve İbn Hacer onun hakkında *sika* ta'dîl lafzını kullanarak onu tevsik etmişlerdir. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/488; Mizzî, *Tehzibu'l-kemâl*, 22/278-279; Zehebî, *el-Kâşif*, 2/90; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/428.

³⁸⁶ **Mahled (b. Yezîd) (ö. 193/809)** : Künyesinin Ebû Yahya, Ebû Haddâş, Ebu'l-Hasen veya Ebû Hâlid olduğu nakledilmiştir. Tirmizî haricindeki Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı ondan rivayette bulunmuşlardır. Yahya b. Maîn, Ya'kûb b. Süfyân el-Fesevî (ö. 277/890) onu hakkında *sika*; Ahmed b. Hanbel, *lâ be'se bih* demiş ve *vehmettiğini* eklemiştir; Ebû Hâtim er-Râzî, *sadûk*; Ebû Dâvûd, *şeyh, sika*; Zehebî, *sadûk* bir râvi ve *sika* imamlardan biridir derken; İbn Hacer de onun *sadûk* olduğu kanaatini taşımakla birlikte *vehmettiğini* söylemiştir. Ayrıca İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/186; Zehebî, *Siyeru'l-âmi'n-nübelâ*, 9/237; A.mlf., *Mizânü'l-i'tidal*, 4/84; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/524; A.mlf., *Tehzibu't-tehzîb*, 10/77-78.

³⁸⁷ Nesâî, "Tahâret", 204 (No. 322).

³⁸⁸ Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/171; Mizzî, *Tehzibu'l-kemâl*, 21/549; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/419; A.mlf., *Tehzibu't-tehzîb*, 8/7.

âlimler de Ebû Zerr el-Gıfârî vasıtasıyla gelen bu rivâyetlerde aynı kanaati paylaşmaktadırlar.

Tüm tariklerde bulunan müşterek râvi Ebî Kılâbe'nin (ö. 104/722) *tedlîs* yaptığı nakledilmiştir. Rivâyetler incelendiğinde Ebî Kılâbe'nin “an” edâ sîgasıyla rivâyette bulunmuş olduğu görülse de mezkûr olan tariklerde *tedlîs* yaptığına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Rivâyetlerin ittisali noktasında problem oluşturabilecek iki râvi, Amr b. Bücdân ve Ebî Kılâbe hakkında yukarıda mezkûr olan muhakkik âlimlerin kanaatleri çerçevesinde hüküm verilmesi daha isabetli olacaktır. Muhakkik âlimlerin bu rivâyetleri *sahîh* kabul etmeleri sebebiyle rivâyetlerin *muttasıl* olduğu görüşü benimsenmiştir.

Tirmizî'nin 1. ve Ebû Dâvûd'un 2. numaradaki tariklerine ait ortak râvileri olan Hâlid el-Hazzâi (ö. 141/759?) hakkında kaynaklarımızda Ebû Hâtim'in “Onun hadisi yazılır fakat delil olarak kullanılmaz.” açıklamasına rastlanmaktadır. Buna karşılık birçok mütekdimm ve müteahhir muhakkik âlim onu ta'dîl etmiştir. Nitekim Zehebî bu minvalde “*Sahîh* hadis rivâyetinde bulunan âlimler onun hadisiyle ihticac etmişlerdir.” demiştir.³⁸⁹ Böylece Ebû Hâtim er-Râzî'nin bu değerlendirmesine pek de itibar edilmediği anlaşılmaktadır. Amr b. Bücdân ve Hâlid el-Hazzâi hakkındaki değerlendirmeler neticesinde 2. ve 4. numaralardaki tariklerin *sahîh* olduğu söylenebilir.

Tirmizî'nin 1. numaradaki tarikine ait râvisi Ebû Ahmed ez-Zübeyrî (ö. 203/819) hadis otoritelerinin ekserisi tarafından hadis *hâfızı*, *sika*, âbid ve müctehid olarak görülmüş ve ta'dîli noktasında değerlendirmede bulunulmuştur. Ancak İclî gibi bazı hadisçiler tarafından Şîi görüşlere meylettiği ifade edilmiştir. Fakat hadis otoritelerinin beyanları çerçevesinde bu meylin onun adaletine zarar vermediği anlaşılmaktadır. Râvinin diğer tenkit noktaları ise, onun *vehmettiği* ve Süfyân es-Sevrî'den olan rivâyetlerinde hatalarının bulunduğu yönündedir. Bunlar zabtı zedeleyici unsurlar olmakla birlikte *sadûk* bir râvide bu tür *vehm* ve hataların sürekli olmaması şartıyla rivâyetlerine zarar vermeyeceği bilinmektedir.³⁹⁰ Fakat ihtiyaten bu râvinin sened zincirinde bulunduğu rivâyete (1. numaradaki tarik) *hasen* hükmünü vermek daha isabetli olacaktır. Ayrıca birçok mütâbîf

³⁸⁹ Bkz. Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, 1/112.

³⁹⁰ Bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 1/10.

oluşu sebebiyle de rivâyet *sahîh-i li-gayrihi* seviyesine ulaşmaktadır. Tirmizî bu hadis hakkında *hasen-sahîh*; Elbânî de *sahîh* değerlendirmesinde bulunmuşlardır.

Son olarak **3.** numaraya ait tarikteki *mübhem* râviden dolayı rivâyetin *munkatı*, bu sebeple de *zayıf* olduğu kanaati oluşmaktadır. **1., 2. ve 4.** numaraya ait müşterek râviler çerçevesinde bu *mübhem* râvinin, Amr b. Bücdân olduğu düşüncesiyle hadise Elbânî tarafından *sahîh*; Şuayb Arnaûd tarafından da *sahîh-i li-gayrihi* hükmü verilmiştir. Fakat bizim değerlendirmemiz tarikteki râvinin *mübhem* bir şekilde zikredilmesi çerçevesindedir.

Metinlerin Değerlendirilmesi

Yukarıdaki senedler içerisinden, en geniş muhtevâyâ sahip olması sebebiyle Ebû Dâvûd'un **2.** numaradaki rivâyetinin hem metni hem de tercümesi verilmiştir. Burada diğer rivâyetler Ebû Dâvûd'un metni çerçevesinde incelenecektir.

Tirmizî'nin **1.** numaradaki senedine ait metin, Tirmizî'ye Muhammed b. Beşşâr (ö. 252/866) ve Mahmûd b. Gaylân (ö. 239/854) tarafından aynı tarikle nakledilmiştir. Muhammed b. Beşşâr'den gelen metinde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) birkaç lafız farklılığıyla muhtasar olarak (*إِنَّ الصَّعِيدَ الطَّيِّبَ طَهُورُ الْمُسْلِمِ، وَإِنْ لَمْ يَجِدِ الْمَاءَ عَشْرَ سِنِينَ، فَإِذَا وَجَدَ الْمَاءَ فَلْيُمْسَهُ بِشَرَّتِهِ، فَإِنَّ ذَلِكَ*) *حَيْرٌ* cümlesi yer almakta olup, Mahmûd b. Gaylân'dan gelen metinde bundan farklı olarak (*طَهُورُ الْمُسْلِمِ*) yerine (*وَضُوءُ الْمُسْلِمِ*) lafızları yer almaktadır. Ayrıca rivâyette Tirmizî'nin metinsel değerlendirmeleri de geniş yer tutmaktadır. Tirmizî, fıkıhçıların genel görüşünün cünüp ve hayızlı olan bir kimsenin su bulamadığı takdirde teyemmüm yapacağı yönünde olduğunu, İbn Mes'ûd'un (r.a.), su bulamayan cünüp için teyemmüm olmaz görüşünden sonradan döndüğünün rivâyet edildiğini, Süfyân es-Sevrî, Mâlik, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel ve İshak'ın da aynı görüşte olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Tirmizî, bunlar haricinde hayızlı kadın hakkında teyemmüm ile ilgili olmayan başka görüşlerde nakletmiştir. Fakat biz burada onları zikretmeyi konumuz çerçevesinde olmadığı için uygun bulmadık.

Nesâî'nin 4. numaradaki senedine ait metinde muhtasar olarak birkaç lafız farklılığıyla sadece (الصَّعِيدُ الطَّيِّبُ وَضَوْءُ الْمُسْلِمِ، وَإِنْ لَمْ يَجِدِ الْمَاءَ عَشْرَ سِنِينَ) cümlesiyle rivâyet edilmiştir.

Ebû Dâvûd'un 3. numaradaki tarike ait olan metni tercümesi verilen metinden birçok noktada lafız farklılığına sahiptir. Bu sebeple burada metnin tamamını ve tercümesini vermek isabetli olacaktır.

دَخَلْتُ فِي الْإِسْلَامِ فَأَهَمَّنِي دِينِي، فَأَتَيْتُ أَبَا ذَرٍّ فَقَالَ: أَبُو ذَرٍّ إِيَّيَ اجْتَوَيْتُ الْمَدِينَةَ، فَأَمَرَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِدَوْدٍ وَبِعَنَمٍ فَقَالَ لِي: اشْرَبْ مِنَ الْبَاهَا - قَالَ حَمَّادٌ: وَأَشْكُ فِي أَبْوَاهَا، هَذَا قَوْلُ حَمَّادٍ - فَقَالَ أَبُو ذَرٍّ: فَكُنْتُ أَعْرَبُ عَنِ الْمَاءِ، وَمَعِيَ أَهْلِي فَتُصِيبُنِي الْجَنَابَةُ فَأُصَلِّي بَعِيرٍ طَهُورٍ، فَأَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِنِصْفِ النَّهَارِ، وَهُوَ فِي رَهْطٍ مِنْ أَصْحَابِهِ، وَهُوَ فِي ظِلِّ الْمَسْجِدِ، فَقَالَ أَبُو ذَرٍّ: فَقُلْتُ: نَعَمْ. هَلَكْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: وَمَا أَهْلَكَ؟ قُلْتُ: إِيَّيَ كُنْتُ أَعْرَبُ عَنِ الْمَاءِ، وَمَعِيَ أَهْلِي فَتُصِيبُنِي الْجَنَابَةُ فَأُصَلِّي بَعِيرٍ طَهُورٍ، فَأَمَرَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَاءٍ، فَجَاءَتْ بِهِ جَارِيَةٌ سَوْدَاءُ بِعَسْرٍ يَتَخَضَّضُ مَا هُوَ بِمَلَأَنَ، فَتَسَّرْتُ إِلَى بَعِيرِي، فَأَعْتَسَلْتُ، ثُمَّ جِئْتُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا أَبَا ذَرٍّ: إِنَّ الصَّعِيدَ الطَّيِّبَ طَهُورٌ، وَإِنْ لَمْ يَجِدِ الْمَاءَ إِلَى عَشْرِ سِنِينَ، فَإِذَا وَجَدْتَ الْمَاءَ، فَأَمْسَهُ جِلْدَكَ.

(Benî Âmir'den bir zat şöyle dedi:) İslama (yeni) girmiştım. Dinim beni gayrete getirdi. (Dini konulara sarıldım). Ebû Zerr'e geldim. Ebû Zerr şöyle dedi: Medîne'nin havası bana dokundu. Resûlullah (s.a.v.) bir zevd (üç yaş ile dokuz yaş arasındaki deve) ile bir koyun (almamı) emretti ve: “Sütlerinden iç” buyurdu. -Hammâd (hocasının), (hayvanın) idrarından da iç (deyip demediğinde) şüphe ediyorum dedi.- Ebû Zerr devamla şöyle dedi: Ben sudan uzakta idim, ve hanımım da benimle beraberdi. Bu yüzden cünüp oluyor ve abdestsiz namaz kılıyordum. (Bir gün) öğle vakti Resûlullah'a (s.a.v.) geldim. Efendimiz ahabından bir cemaat içinde mescidin gölgesinde idi. (Beni görünce): “(Ne bu halin) Ebû Zerr?” buyurdu. (Ben:) “Evet, ya Resûlullah helak oldum” dedim. Resûlullah: “Seni helak eden nedir?” dedi. “Ben sudan uzakta idim ve ailem benim yanımda idi. Bu yüzden cünüp oluyor ve abdestsiz namaz kılıyordum” dedim. Resûlullah (s.a.v.) benim için su getirilmesini emretti ve siyah bir câriye (kız çocuğu) içinde su çalkalanan bir kap getirdi. Tam dolu olmayan o su kabını alıp devemin arkasına gizlenip yıkandım ve (geri) geldim. Resûlullah

(s.a.v.) şöyle buyurdu: “*Ey Ebâ Zerr, on seneye kadar bile su bulamazsan muhakkak temiz toprak temizleyicidir suyu bulduğun zaman suyla yıkan (guslet).*”

Ebû Dâvûd’un **3.** numaradaki tarike ait olan metni esas almış olduğumuz metinden birkaç noktada muhtevâ olarak da farklılık arz etmektedir. Nitekim bu rivâyette Benî Âmir’den bir zatın Ebû Zer’e (r.a.) soru sorup cevaben bu hadisenin nakledildiği görülmektedir. Ayrıca bu metinde Ebû Zer’in Medine’nin havasından etkilenip rahatsızlandığı, koyunlarla birlikte bir de deve götürdüğü, ihtilamın ailesiyle birlikte olması sebebiyle temastan kaynaklı olduğu görülmekte olup, böylece ihtilamın ihtiyari veya gayr-i ihtiyari olması arasında teyemmüm açısından bir fark olmadığı anlaşılmaktadır.

Ebû Dâvûd **3.** numaradaki tarike ait olan rivâyetle ilgili olarak, Hammâd b. Zeyd’in Eyyûb’tan “idrarları” kelimesini zikretmeden naklettiğini, bu rivâyette “idrarları” kelimesinin *sahîh* olmadığını, sadece Enes’den (r.a.) gelen rivâyette³⁹¹ bu lafzın bulunduğunu fakat onda da Basralıların teferrüd ettiğini söylemiştir. Metnin içeriğinde de Hammâd b. Zeyd’in şüphe ederek bu lafzı söylediği belirtilmiştir. Şuayb Arnaûd da (ö. 1437/2016) bu lafzın doğru olmadığını ifade etmiştir. Bu lafzın fikhî boyutu ise Enes’den gelen benzeri bir rivâyetle birlikte değerlendirilmiştir. Nitekim İmâm-ı Mâlik ve İmâm-ı Ahmed b. Hanbel’in Enes’den gelen rivâyetteki deve idrarının temiz olduğuna dair bilgiyle ihticac ederek, buna kıyasla eti yenen tüm hayvanların idrarlarının temiz olduğu hükmüne vardıkları nakledilmiştir.³⁹² Buna karşılık İmâm-ı A’zam Ebû Hanîfe, İmâm-ı Şafii, Ebû Yusuf ve Ebû Sevr gibi müctehidlerin çoğu şöyle demişlerdir: “Affedilenler dışında bütün idrarlar necistir.” Aynî bu hususta toparlayıcı mahiyette, imâmların Enes’den gelen urâniyyun hadisesinde olduğu üzere idrarın tedavi amaçlı olarak kullanılmasını zaruret kapsamında değerlendirdiklerini, zaruret haricinde rivâyetlerde bir delilin mevcut

³⁹¹ Bkz. Buhârî, “Kitâbu'l-vudû”, 68 (No. 233) :

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: قَدِمَ أَنَسٌ مِنْ عُكْلٍ أَوْ عُرَيْنَةَ، فَاجْتَوَا الْمَدِينَةَ. فَأَمَرَهُمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، بِلِقَاحٍ، وَأَنْ يَشْرَبُوا مِنْ أَنْبِيَالِهَا وَأَلْبَانِهَا فَانطَلَفُوا، فَلَمَّا صَحُوا، قَتَلُوا رَاعِي النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَاسْتَأْفُوا النَّعَمَ، فَجَاءَ الْحَزْرُ فِي أَوَّلِ النَّهَارِ، فَبَعَثَ فِي آثَارِهِمْ، فَلَمَّا ارْتَفَعَ النَّهَارُ جِيءَ بِحِمٍّ، فَأَمَرَ فَقَطَعَ أَيْدِيَهُمْ وَأَرْجُلَهُمْ، وَشَمِرَتْ أَعْيُنُهُمْ، وَأَلْفُوا فِي الْحَزْرَةِ، يَسْتَشْمُونَ فَلَا يُسْمُونَ. قَالَ أَبُو قِلَابَةَ: فَهَؤُلَاءِ سَرَفُوا وَقَتَلُوا، وَكَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ، وَحَارَبُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ.

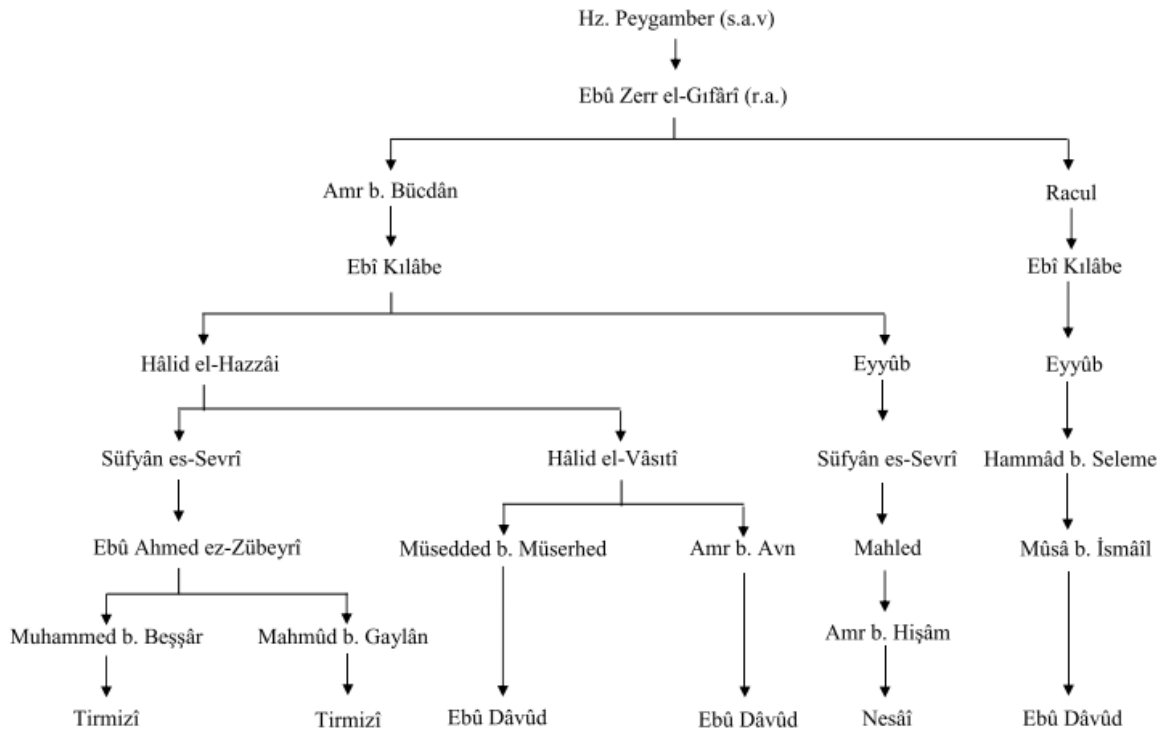
Enes radiyallahu anh şöyle demiştir: "Ukl veya Ureyne kabilesinden bazı kimseler (Medine'ye) geldiler. Ancak Medine'nin havasına alışamadılar (ve karın hastalığına tutuldular). Peygamber s.a.v onlara develerin idrar ve sütlerinden içmelerini emretti. Onlar da (zekât) develerinin bulunduğu yere gittiler. (Allah Resûlü'nün emrini yerine getirip) iyileştikleri zaman Peygamber s.a.v'in çobanını öldürdüler, hayvanları da önlerine katıp götürdüler. Bu olaya dair haber gündüzün başlarında (Medine'ye) geldi. Bunun üzerine Allah Resûlü onların peşinden birilerini gön derdi. Gün yükseldiğinde o kimseler Medine'ye getirildiler. Allah Resûlü onların ellerinin ve ayaklarının kesilmesini emretti. Gözlerine mil de çekildi. Ardından da Harre bölgesine atıldılar. İnsanlardan su istediler fakat kendilerine su verilmedi.

³⁹² Subkî, *el-Menhel*, 3/182.

olmadığını, birçok durumunda zaruret halinde caiz, zaruret dışında caiz olmadığını, nitekim erkeklerin ipek giymesinin haram olmasına rağmen savaş esnasında, vücutta cilt rahatsızlıkları meydana geldiğinde veyahut da aşırı soğuk havalarda başka giyilecek elbise bulunmaması halinde ipeğin kullanılmasının caiz olması gibi demiştir. Aynî mevzunun devamında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) onların şifa bulacaklarını vahiy yoluyla bildiğini, şifanın kesin olduğu yerde de haram ile şifa talebinde bulunmanın caiz olacağını, nitekim şiddetli susuzluk halinde veya boğaza bir şey tıkanması halinde boğulmayı engellemek amacıyla içki içmenin caiz olması gibi olduğunu ifade etmiştir. Şifanın kesin olmadığı durumlarda ise mübah sayılmayacağını belirtmiştir. Ayrıca Aynî kendi kanaatini kesin bir dille ifade ederek, bu durumun onlara has olduğunu ve kendi zamanlarında böyle bir şeyin mümkün olmayacağını söylemiştir.³⁹³

İsnad Şeması

Şekil 12.



³⁹³ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 3/154-155.

3.2.7. İbn Abbâs'tan Gelen Rivâyet

Aşağıdaki mezkûr rivâyeti Tirmizî (ö. 279/892) tahrir etmiş ve rivâyetin metnini aşağıdaki şekilde nakletmiştir;

أَنَّهُ سُئِلَ عَنِ التَّيْمُمِ، فَقَالَ: إِنَّ اللَّهَ قَالَ فِي كِتَابِهِ حِينَ ذَكَرَ الْوُضُوءَ: {فَاعْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ}، وَقَالَ فِي التَّيْمُمِ: {فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ}، وَقَالَ: {وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا}، فَكَانَتْ السُّنَّةُ فِي الْقَطْعِ الْكَفَّيْنِ، إِنَّمَا هُوَ الْوَجْهُ وَالْكَفَّانِ، يَعْنِي التَّيْمُمَ.

(İbn Abbâs'a (r.a.)) teyemmüm hakkında soruldu da cevaben dedi ki: Allah (c.c.) kitabında abdestten bahsederken, 'Yüzlerinizi, dirseklerinize kadar kollarınızı yıkayın'³⁹⁴ buyurdu. Teyemmüm konusunda da: 'Yüz ve ellerinizi meshedin'³⁹⁵ buyurdu. Hırsızlık eden konusunda da: 'Hırsızlık eden erkek ve kadının ellerini kesin'³⁹⁶ buyurmaktadır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) el kesmedeki sünneti ellerin bilekten kesilmesi şeklindedir. Teyemmümde ise 'iki el ve yüz' meshedilir.

Bu rivâyeti Tirmizî aşağıdaki isnadla nakletmektedir:

³⁹⁴ el-Mâide 5/6.

³⁹⁵ el-Mâide 5/6.

³⁹⁶ el-Mâide 5/37.

1. Tirmizî → Yahya b. Musa³⁹⁷ → Saîd b. Süleyman³⁹⁸ → Hüseyim (b. Beşîr es-Sülemî) → Muhammed b. Hâlid el-Kureşî³⁹⁹ → Dâvûd b. Husayn⁴⁰⁰ → İkrime (b.

³⁹⁷ **Yahya b. Mûsâ (ö. 240/855)** : Künyesi Ebû Zekerıyyâ'dır. Belhlidir. Müslim ve İbn Mâce haricindeki Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Ebû Zür'a er-Râzî, Nesâî, Dârekutnî, Mesleme b. Kasım ve İbn Hacer onun hakkında *sika*; Ebü'l-Abbâs es-Serrâc (ö. 313/925), *sika, me'mûn*; Mûsâ b. Hârûn el-Hammâl (ö. 294/907), "O, Müslümanların en hayırlılarındanır."; Zehebî ise *hâfız, hüccet, imâm* ta'dîl lafızlarıyla onu tevsik etmiştir. Ayrıca İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/267; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, 2/48-49; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/597; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 1/289-290.

³⁹⁸ **Saîd b. Süleymân (ö. 225/840)** : Künyesi Ebû Osman'dır. Sa'duveyh lakabıyla anılmış, ed-Dabbî nisbesiyle de tanınmıştır. Irak'ın Vâsıt şehrinde doğmuş ve Bağdat'ta vefat etmiştir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Ebû Hâtim er-Râzî onun hakkında *sika, me'mûn* ta'dîl lafızlarını kullanmış ve "Umulur ki o, Affân'dan daha sağlamdır." derken; Ebû Bekr el-Hatîb de onun ehl-i sünnetten olduğunu ve Mihne döneminde sıkıntı çektiğini belirtmiştir. İbn Sa'd ise onun çokça hadis rivayetinde bulunduğunu ve *sika* bir râvi olduğunu söylemiştir. İclî onu için *sika*; Zehebî, *hâfız, sebt, imâm*; İbn Hacer de *sika, hâfız* ta'dîl lafızlarını kullanmıştır. Ayrıca İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 1/400; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/267; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 10/481-483; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/237; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 4/43-44.

³⁹⁹ **Muhammed b. Hâlid el-Kureşî (ö. ?)** : Kütüb-i Sitte müelliflerinden Tirmizî "*es-Sünen*", Ebû Dâvûd da "*Merâsîl*" adlı eserinde ondan rivayette bulunmuşlardır. Zehebî onun hakkında "Hüseyim ondan naklettiği rivayetinde *tefferüd* etti. Muhammed b. Hâlid'in durumu bilinmiyor." demiştir. İbn Hibbân ise onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/377-278; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 25/154-155; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidal*, 3/534.

⁴⁰⁰ **Dâvûd b. Husayn (ö. 135/752)** : Künyesi Ebû Süleymân'dır. Medinelidir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Dâvûd b. Husayn'ın Hâricî bir düşünceye sahip olması onun tenkit edilmesine sebep olmuştur. Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814), "Dâvûd b. Husayn'ın hadisinden uzak duruyoruz." derken; Alî b. Medîni ve Ebû Dâvûd, Hâricîlik ile itham edilmiş İkrime'den naklettiği rivayetlerinin *münker* olduğunu söylemişlerdir. Ebû Zür'a er-Râzî onun hakkında *leyyin*; Ebû Hâtim er-Râzî, *leyse bi-kavî*; Nesâî, *leyse bihî be'se*; İbn Adî, *sâlihu'l-hadîstir*. *Sika* bir râvi ondan rivayet edip ondan da *zayıf* bir râvi rivayet etmedikçe, bu rivayet *sâlihtir*." demiştir. İbn Hibbân onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiş ve Hâricîliğin propagandasını yapmaması sebebiyle rivayetlerinin tamamının terkedilmesinin hata olacağını belirtmiştir. İbn Hacer onun Hâricî görüşe sahip olduğunu ve İkrime'den olan rivayetleri haricinde *sika* sayılacağını ifade etmiştir. Ayrıca Yahya b. Maîn, İbn Sa'd ve İclî onun *sika* bir râvi olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kubrâ*, 5/414; İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 1/340; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/284; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 8/379-382; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/198.

Abdullah)⁴⁰¹ → İbn Abbâs.⁴⁰²

İsnad Değerlendirmesi

Tahrici yapılan rivâyet, Tirmizî'nin *es-Sünen*'inde İbn Abbâs'tan (r.a.) nakledilmektedir. Bu rivâyette incelenmesi gereken üç râvi vardır. Bunlar sırasıyla; İkrime b. Abdullah (ö. 105/723), Dâvûd b. Husayn (ö. 135/752) ve Muhammed b. Hâlid el-Kureşî'dir (ö. ?). İkrime b. Abdullah ve Dâvûd b. Husayn hakkındaki cerh ve ta'dil lafızlarının değerlendirilmesi senedin ilgili dipnotlarında verildiğinden burada sadece tarafımızca İkrime b. Abdullah'ın *sika*, Dâvûd b. Husayn'ın da İkrime'den olan rivâyetlerinde *zayıf* kabul edilmesi gerektiği kanaatinin taşındığının söylenilmesiyle yetinilecektir. Muhammed b. Hâlid el-Kureşî hakkında ise Zehebî "Hüseyim ondan naklettiği rivâyetinde *teferrüd* etti. Muhammed b. Hâlid'in durumu bilinmiyor." demiştir.⁴⁰³ İbn Hibbân ise onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir.⁴⁰⁴ Bu sebeple Muhammed b. Hâlid

⁴⁰¹ **İkrime (b. Abdullah) (ö. 105/723)** : Künyesi Ebû Abdullah'dır. Aslen Mağrib Berberîlerinden olup el-Kureşî ve el-Hâşimî nisbeleriyle de anılır. Abdullah b. Abbas'ın mevlâsı olup, tâbiîn neslinde müfessir bir âlimdir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı İkrime'nin hadislerini kitaplarına almışlardır. İkrime hakkında hadis münekkittelerince hem cerh hem de ta'dil lafızları kullanılmış, bu sebeple durumunun ortaya konması zorlaşmıştır. Nitekim Abdullah b. Abbâs'ın ona karşı olan güvenini ifade ettiğine dair birçok nakil bulunmakla birlikte onun yalancı ve Hâricî olduğunun söylendiğine dair azımsanmayacak miktarda nakilde kaynaklarımızda yerini almıştır. Şa'bî onun hakkında "Allah'ın kitabını İkrime'den daha iyi bilen birisi kalmadı."; Katâde de "İnsanların helali ve haramı bilme hususunda en âlimi Hasan; Menâsikte en âlimi Atâ'; Tefsirde en âlimi ise İkrime'dir." demiştir. Böylece onun Tefsir ilmindeki otoriter kimliğini ortaya koymuşlardır. Yahya b. Maîn onun *sika* bir râvi olduğunu söylemiş ve İmâm-ı Mâlik'e "*Muvatta*"da niçin İkrime'nin rivayetlerine yer vermediğinin sorulduğunu ve onun da; "Çünkü İkrime, Sufriyye'nin (Hâricî bir fırka) görüşlerini intihal ediyordu." dediğini nakletmiştir. Ayrıca Mücâhid, İbn Sirîn ve İmâm-ı Mâlik onun yalancı olduğunu belirtmişlerdir. Ahmed b. Hanbel'den gelen bir rivayette İkrime'nin rivayetlerinin *muzdarib* olduğu görüşü, bir başka rivayette ise *sika*, *yuhteccu bih* ta'dil lafızlarının kullanıldığı görülmektedir. İbn Ebî Hâtim (ö. 327/938) İkrime'nin durumunu anlama noktasında, babası ile arasında geçen şu diyalogu nakleder: "Babama İkrime'yi sordum, o da: *Sika* dedi. Ardından onun hadislerinin delil olup olmayacağını sordum, o da: 'Ondan *sika* râviler rivayet ettiğinde hadisleri delil kabul edilir. Bunu inkâr edenler Yahya b. Saîd ve Mâlik'tir. Bunun sebebi de İkrime'nin görüşleridir.' dedi." Zehebî onun için *allâme*, *sadûk*, *hâfiz*, *müfessir* ta'dil lafızlarını kullanmış; İbn Hacer ise onun *sika*, *sebt* bir râvi ve Tefsir âlimi olduğunu belirttikten sonra onun hakkındaki iddialara cevaben; "İbn Ömer'den olan rivayetlerinde yalan söylediği ve bid'at ehli olduğuna dair iddialar sabit değildir." demiş ve onun hakkındaki bu iddiaların asılsız olduğu görüşünü benimsemiştir. Bkz. Cürcânî, *el-Kâmil fi duafâi'r-ricâl*, 6/469-477; Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. Ebî Bekr b. Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ahhâri'z-zemân*, thk. İhsân Abbâs (Beyrut: Dâru sâdir, 1900), 3/265-266; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 5/12-36; A.mlf., *Zikru esmâi men tekelleme fihî ve huve mevsik*, 1/136; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu't-tehziib*, 1/397; Halîl vd., *Mevsûat*, 3/25-29.

⁴⁰² Tirmizî, "Tahâret", 110 (No. 145).

⁴⁰³ Bkz. Zehebî, *Mizânü'l-i'tidal*, 3/534.

⁴⁰⁴ Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/377-278.

el-Kureşî'nin hadisin *ittisaline* ne gibi bir etkisinin olduğunu tespit edemedik. Bu bilgiler çerçevesinde senedin *ittisalinin* şüpheli oluşu ve Dâvûd b. Husayn'ın da İkrime'den olan rivâyetlerinde *zayıf* kabul edilmesi sebebiyle rivâyetin *zayıf* olduğu kanaati hâsıl olmuştur. Ayrıca Tirmizî, *hasen-sahîh* hükmünü verirken; Elbânî ise (ö. 1420/1999) bu hadisin isnadının *zayıf* olduğunu söylemiştir.

Metin Değerlendirmesi

Tirmizî'nin rivâyette bulunduğu bu hadiste İbn Abbâs (r.a.) teyemmümün sınırlarını belirleme noktasında kıyasa başvurmuştur. İbn Abbâs, “Hırsızlık eden erkek ve kadının ellerini kesin”⁴⁰⁵ âyetindeki ellerin ölçüsünü sünnette bileklere kadar olduğunu belirttiğini bu sebeple “Yüz ve ellerinizi meshedin”⁴⁰⁶ âyetindeki ellerinde bileklere kadar olduğunu söylemiştir. Böylece İbn Abbâs'ın ellerin meshedilmesindeki ölçünün nasıl olması gerektiğine dair icihadının bileklere kadar bu işlemin yapılması gerektiği doğrultusunda olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁰⁷ Bu rivâyet Tirmizî'nin *Sünen*'inde istifade edilen nadir sünnet bilgisinden sayılmıştır.

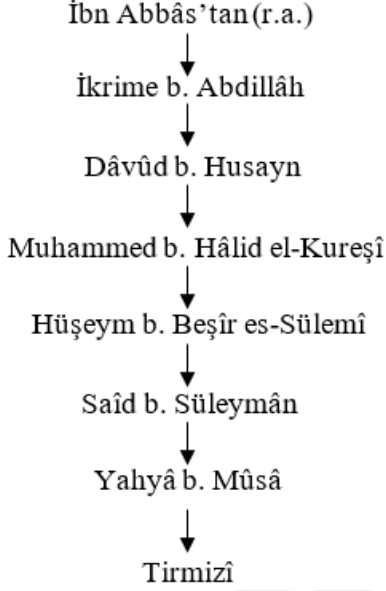
⁴⁰⁵ el-Mâide 5/38.

⁴⁰⁶ el-Mâide 5/6.

⁴⁰⁷ Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahîm el-Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî bi-şerhi câmi'i't-tirmizî* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, ts.), 1/384.

İsnad Şeması

Şekil 13.



3.2.8. Târik b. Şihâb'dan Gelen Rivâyet

Aşağıdaki mezkûr rivâyeti Nesâî (ö. 303/915) tahrir etmiş ve rivâyetin metnini aşağıdaki şekilde nakletmiştir;

أَنَّ رَجُلًا أَجْنَبَ فَلَمْ يُصَلِّ، فَأَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَ ذَلِكَ لَهُ فَقَالَ: أَصَبْتَ، فَأَجْنَبَ رَجُلًا آخَرَ فَتَيَمَّمَّ وَصَلَّى، فَأَتَاهُ فَقَالَ نَحْوُ مَا قَالَ لِالْآخَرِ يَعْنِي أَصَبْتَ.

(Târik b. Şihâb (r.a.) şöyle demiştir:) Bir kimse cünüp oldu ve namaz kılmadı. Hz. Peygamber'e (s.a.v.) geldi ve durumunu arz etti. O da: “Doğru yapmışsın” buyurdu. Yine bir başka adam cünüp oldu akabinde de teyemmüm edip namazını kıldı. O da (Hz. Peygamber'e (s.a.v.) durumunu arz etti. (Hz. Peygamber (s.a.v.) diğerine söylediğine benzer bir şey söyledi yani “Doğru yapmışsın” dedi.

Bu rivâyeti Nesâî aşağıdaki isnadla nakletmektedir:

1. Nesâî → Muhammed b. Abdüla'lâ⁴⁰⁸ → Hâlid (b. Hâris) → Şu'be (b. Haccâc) → Muhârik (b. Halîfe)⁴⁰⁹ → Târik b. Şihâb → Hz. Peygamber (s.a.v.).⁴¹⁰

İsnad Değerlendirilmesi

Tahrici yapılan rivâyet, Nesâî'nin *es-Sünen*'inde Târik b. Şihâb'dan (r.a.) nakledilmektedir. Muhârik b. Halîfe'nin vefat tarihi hakkında bir bilgi mevcut olmamakla birlikte Târik b. Şihâb'dan rivâyet etmekle ma'ruf olması sebebiyle aralarında *ittisalîn* olduğu söylenilebilir. Fakat Târik b. Şihâb'ın Hz. Peygamber'i (s.a.v.) gördüğü ancak ondan işitmediği nakledilmiştir.⁴¹¹ Böylece rivâyet *sahâbe mürseli* olmaktadır. *Sahâbe mürseli* ise *mevsûl müsned* hükmünde değerlendirilerek hüccet sayılmıştır.⁴¹² Ayrıca rivâyette mezkûr olan diğer râvilerin *sika* olmasıyla da bu rivâyetin *sahîh* olduğu kanaati oluşmaktadır. Elbânî de (ö. 1420/1999) bu rivâyetin isnâdının *sahîh* olduğunu söylemiştir.

Metin Değerlendirilmesi

Nesâî'nin yukarıdaki mezkûr rivâyeti zâhiren mütearız olarak algılanmaya müsaittir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) ihtilam olan iki kişiye namaz konusunda zıt yaklaşım

⁴⁰⁸ **Muhammed b. Abdüla'lâ (ö. 245/860)** : Künyesi Ebû Abdullah veya Ebû Sadaka'dır. Es-San'ânî olarak tanınmıştır. Basralıdır. Buhâri haricindeki Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Ebû Dâvûd, "*Kitâbü'l-Kader*" adlı eserinde ondan rivayette bulunmuştur. Ebû Zür'a er-Râzî, Ebû Hâtim er-Râzî ve İbn Hacer onun hakkında *sika* ta'dîl lafzını kullanmış; Nesâî de onun için *lâ be'se bih* demiştir. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/104; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 25/581-583; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu't-tehzîb*, 1/491; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 9/289.

⁴⁰⁹ **Muhârik (b. Halîfe) (ö. ?)** : Ona Muhârik b. Abdullah b. Câbir veya Muhârik b. Abdurrahman el-Ahmesî'de denilmiştir. Künyesi Ebû Saîd'dir. Kûfelidir. Müslim ve İbn Mâce haricindeki Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Ebû Dâvûd, "*Kitâbü'l-Kader*" adlı eserinde ondan rivayette bulunmuştur. Ahmed b. Hanbel onun hakkında iki kez *sika* ta'dîl lafzını kullanmış; Yahya b. Maîn, İclî, Ebû Hâtim er-Râzî, Nesâî ve İbn Hacer de onu *sika* ta'dîl lafzıyla tevsik etmişlerdir. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Vefat tarihi hakkında bir bilgi mevcut değildir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/504; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 27/314-315; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu't-tehzîb*, 1/523; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 10/67.

⁴¹⁰ Nesâî, "Tahâret", 205 (No. 324).

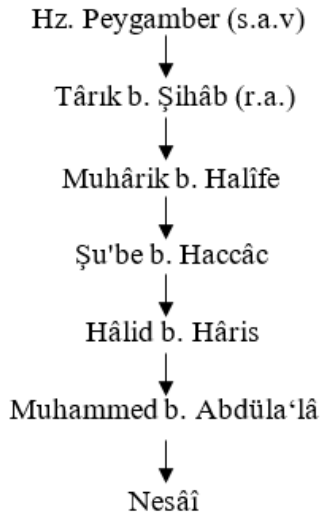
⁴¹¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, 5/3-4.

⁴¹² Ebû Amr Takıyyüddîn Osman b. Salâhiddîn Abdurrahman b. Mûsâ İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî, *Ma'rifetü envâ'i ulûmü'l-hadis*, thk. Nüreddin İtr (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1406), 1/56.

sergilemelerine rağmen isabet ettikleri yönündeki beyanı çelişki olarak gözükmektedir. Bu sebeple âlimler bu rivâyet hakkında farklı iki yorum getirmişlerdir. İlk yaklaşım, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ihtilam olup da namaz kılmayan kişiye isabet ettiğine dair beyanının teyemmüm âyetinin nüzûlünden evvel, ihtilam olup da teyemmüm ederek namaz kılan kişiye isabet ettiğine dair beyanının ise teyemmüm âyetinin nüzûlünden sonra gerçekleştiği yönündedir.⁴¹³ İkinci yaklaşım ise, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ihtilam olupta namaz kılmayan kişinin kendi ichtihadıyla bu fiili yaptığı ve Hz. Peygamber'in de (s.a.v.) bunu anlayışla karşıladığı yönündedir.⁴¹⁴

İsnad Şeması

Şekil 14.



3.2.9. Amr b. Âs'tan Gelen Rivâyet

Aşağıdaki mezkûr rivâyeti Ebû Dâvûd (ö. 275/889) tahrir etmiş ve rivâyetin metnini aşağıdaki şekilde nakletmiştir;

⁴¹³ Subkî, *el-Menhel*, 5/299.

⁴¹⁴ İbnu'l-Esîr el-Cezerî, *Câmiu'l-usûl*, 11/461.

احْتَلَمْتُ فِي لَيْلَةٍ تَارِدَةٍ فِي غَزْوَةِ ذَاتِ السَّلَاسِلِ فَأَشْفَقْتُ إِنْ اغْتَسَلْتُ أَنْ أَهْلِكَ فَتَيَمَّمْتُ، ثُمَّ صَلَّيْتُ بِأَصْحَابِي الصُّبْحَ فَذَكَرُوا ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا عَمْرُو صَلَّيْتَ بِأَصْحَابِكَ وَأَنْتَ جُنُبٌ؟ فَأَخْبَرْتُهُ بِالَّذِي مَنَعَنِي مِنَ الْإِعْتِسَالِ وَقُلْتُ لِي سَمِعْتُ اللَّهَ يَقُولُ: {وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا} فَضَحَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَنْ يَقُلْ شَيْئًا قَالَ أَبُو دَاوُدَ: عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ جُبَيْرٍ مِصْرِيُّ مَوْلَى خَارِجَةَ بْنِ خَدَافَةَ، وَلَيْسَ هُوَ ابْنُ جُبَيْرِ بْنِ نُفَيْرٍ.

(Amr b. Âs (r.a.) şöyle dedi:) Zâtü's-selâsil gazvesinde iken soğuk bir gecede ihtilâm oldum. Gusledersem helak olacağımdan korkup teyemmüm ettim ve arkadaşlarıma (orduya) sabah namazını kıldırđım. (Medine'ye döndükten sonra) bunu Resûlullah'a (s.a.v.) haber verdiler. Resûlullah (s.a.v.): “*Ya Amr, sen ashabına cünüp olarak mı namaz kıldırđın?*” diye sordu. Beni yıkanmaktan alıkoyan şeyi haber vererek şöyle dedim: “*Ben Cenab-ı Allah'ın şöyle buyurduğunu işittim: ‘Kendi kendinizi öldürmeyiniz, muhakkak Allah size karşı merhametlidir.’*”⁴¹⁵ (Bunun akabinde Hz. Peygamber (s.a.v.)) güldü, hiç bir şey demedi. Ebû Dâvûd dedi ki: Abdurrahman b. Cubeyr Mısırlıdır, Hârice b. Huzâfe'nin azatlısıdır. Cubeyr b. Nufeyr değildir.

Bu rivâyeti Ebû Dâvûd aşağıdaki isnadla nakletmektedir:

⁴¹⁵ en-Nisâ 4/29.

1. Ebû Dâvûd → İbnü'l-Müsennâ (Muhammed b. Müsennâ)⁴¹⁶ → Vehb b. Cerîr⁴¹⁷
→ Babası (Cerîr b. Hâzim)⁴¹⁸ → Yahya b. Eyyûb⁴¹⁹ → Yezîd b. Ebî Habîb⁴²⁰ → İmrân b.

⁴¹⁶ **İbnü'l-Müsennâ (Muhammed b. Müsennâ) (ö. 252/866)** : Künyesi Ebû Mûsâ'dır. Basralıdır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Ebû Hâtim er-Râzî onun hakkında *sadûk, sâlihu'l-hadîs*; Nesâî, *lâ be'se bih*; Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071), *sika, sebt, sadûk*; Zehebî, *imâm, hâfîz, sebt*; İbn Hacer de *sika, sebt* ta'dîl lafızlarıyla onu tevsik etmişlerdir. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/111; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 12/123-126; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/505.

⁴¹⁷ **Vehb b. Cerîr (ö. 206/822)** : Künyesi Ebu'l-Abbâs veya Ebu'l-Hasen'dir. El-Ezdî olarak tanınmıştır. Basralıdır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Ahmed b. Hanbel onun hakkında *sâhibü's-sünne*; Ebû Hâtim er-Râzî, *sadûk, sâlihu'l-hadîs*; Nesâî, *leyse bihî be'se*; Yahya b. Maîn, İclî ve İbn Hacer, *sika*; Zehebî de onun için *hâfîz, sadûk, imâm* ta'dîl lafzını kullanmıştır. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/344; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/228; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 9/442-445; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/585; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 11/161-162.

⁴¹⁸ **Ebî (Cerîr b. Hâzim) (ö. 170/787)** : Künyesi Ebu'n-Nadr'dır. Basralıdır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. İbn Sa'd onun *sika* bir râvi olduğunu ve ömrünün sonlarına doğru onda *ihtilâtun* meydana geldiğini söylemiştir. Yahya b. Maîn onun hakkında *leyse bihî be'se* ve "Katâde'den olan rivayetlerinde *zayıf*."; İclî ve Dârekutnî, *sika*; Ebû Hâtim er-Râzî, *sadûk, sâlih* ve "Ölümünden bir sene evvel hafızası değişti"; Nesâî, *leyse bihî be'se*; Zehebî ise *imâm, hâfîz, sika* ta'dîl lafızlarıyla onu tevsik etmiştir. Ayrıca İbn Hacer onun *sika* bir râvi olduğunu, Katâde'den olan rivayetlerinde *zayıf* kabul edileceğini, hâfızasından rivayet ettiği zaman onda *vehmin* bulunduğunu ve *muhtelit* iken hadis rivayet etmediğini ifade etmiştir. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiş ve "Hafızasından çokça hadis rivayet etmesi sebebiyle hata yapıyordu. Şu'be onun için; 'Basra'da iki adamdan daha *hâfîz* birisini görmedim. Onlar Hişâm ed-Destüvâî ve Cerîr b. Hâzim'dir.' demiştir." dediğini eklemiştir. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 7/205; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/144-145; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 7/98-103; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/138; Muhammed Mehdî el-Müslimî vd., *Mevsûatü akvâli ebi'l-hasan ed-dârekutnî fî ricâli'l-hadîs ve ilelihi* (Beirut - Lübnan: Âlemü'l-kütüb, 2001), 1/167.

⁴¹⁹ **Yahya b. Eyyûb (ö. 168/785)** : Künyesi Ebu'n-Nadr'dır. Basralıdır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. el-Gâfikî nisbesiyle tanınmıştır. İbn Sa'd onun hakkında *münkerü'l-hadîs*; Ahmed b. Hanbel, *seyyü'l-hıfz*; "Yahya b. Maîn, *sika, sâlih*; Ebû Hâtim er-Râzî, *mahallühü's-sıdk, lâ yuhteccü bih*; Ebû Dâvûd, *sâlih*; Nesâî, *leyse bihî be'se, leyse bi-kavî*; İbn Adî, *sadûk, lâ be'se bih*; Dârekutnî, "Bazı hadislerinde *ızdırab* vardır. *Süü'l-hıfz*"; Zehebî ise *sadûk, imâm, muhaddis* ve "Yahya b. Eyyûb'un naklettiklerinde, hadis otoritelerinin kaçındıkları ve ayıkladıkları *münker, garib* rivayetler vardır. O, *hasenü'l-hadîs'tir.*" değerlendirmesinde bulunmuştur. İbn Hacer de onun *sadûk* bir râvi olduğunu ve bazen hata yaptığını söylemiştir. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 7/357; Cürçânî, *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl*, 9/59; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 8/5-10; A.mlf., *Zikru esmâi men tekelleme fihî ve huve mevsik*, 1/193; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/588.

⁴²⁰ **Yezîd b. Ebî Habîb (ö. 128/746)** : Künyesi Ebû Recâ'dır. Mısırlıdır. Mısır diyarının müftüsü olarak tanınmaktadır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Leys b. Sa'd (ö. 175/791) onun hakkında "Yezîd b. Ebî Habîb bizim efendimiz ve âlimimizdir." derken; İbn Sa'd, *sika* bir râvi olduğunu ve çokça hadis rivayet ettiğini belirtmiştir. Ebû Zür'a er-Râzî ve İclî onun için *sika* derken; Zehebî, *imâm, hüccet*; İbn Hacer ise *sika, fakîh* olduğunu ve *mürsellerinin* bulunduğunu ifade etmiştir. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 7/356; İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/361; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/546; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 6/31-33; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/600; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 11/318-319.

Ebî Enes⁴²¹ → Abdurrahman b. Cübeyr el-Mısırî⁴²² → Amr b. Âs → Hz. Peygamber (s.a.v.).⁴²³

2. Ebû Dâvûd → Muhammed b. Seleme el-Murâdî⁴²⁴ → İbn Vehb (Vehb b. Cerîr) → İbn Lehîa (Abdullah b. Lehîa)⁴²⁵ ve Amr b. Hâris → Yezîd b. Ebî Habîb → İmrân b. Ebî Enes → Abdurrahman b. Cübeyr (el-Mısırî) → Ebî Kays Mevlâ Amr b. Âs (Abdurrahman b. Sâbit)⁴²⁶ → Amr b. Âs → Hz. Peygamber (s.a.v.).⁴²⁷

⁴²¹ **İmrân b. Ebî Enes (ö. 117/736)** : Tam adı İmrân b. Abdülazîz b. Şürahîl'dir. Medinelî olup İskenderiye de ikamet etmiştir. İbn Mâce haricindeki Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Buhârî, “*Edebü'l-müfred*” adlı eserinde ondan rivayette bulunmuştur. Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Maîn, Ebû Hâtim er-Râzî, İclî, Nesâî, Muhammed b. İshak el-Muddalibî (ö. 151/768), İbn Hacer onun hakkında *sika* ta'dîl lafzını kullanarak onu tevsik etmişlerdir. İbn Hibbân da onu “*es-Sikât*” adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/188; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6/294; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/220; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 22/309-311; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/429; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 8/123-124.

⁴²² **Abdurrahman b. Cübeyr el-Mısırî (ö. 97/716?)** : El-Kureşî ve el-Âmirî nisbeleriyle de anılmıştır. Mısırlıdır. Nâfi b. Amr'ın mevlâsıdır. Buhârî ve İbn Mâce haricindeki Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Abdullah b. Lehîa (ö. 174/790) onun hakkında “Ferâiz illminde âlimdi. Abdullah bin Amr ona hayrandı ve şöyle derdi: O, cana yakın değildi.” İclî ve Nesâî onun için *sika*; Ebû Saîd b. Yunus (ö. 347/958), “O, fakîh ve kırâat ilminde âlim biriydi. Mısır'ın fethinde şehit düştü.” derken; Zehebî, *sika, fakîh*; İbn Hacer de onun *sika* bir râvi ve Ferâiz illminde bilgin olduğunu belirtmiştir. Ayrıca İbn Hibbân da onu “*es-Sikât*” adlı eserinde zikretmiştir. Vefat tarihinin h. 98 olduğu da söylenmiştir. Bkz. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/74; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/79; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 17/28-33; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidal*, 1/624; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/338.

⁴²³ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 121 (No. 334).

⁴²⁴ **Muhammed b. Seleme el-Murâdî (ö. 248/862)** : Künyesi Ebu'l-Hâris'tir. İbn Ebî Fâtma lakabıyla da anılmıştır. Buhârî ve Tirmizî haricindeki Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Nesâî onun hakkında *sika sika*; Mesleme b. Kasım, *sika*; Ebû Saîd b. Yunus, hadiste *sebt*; Zehebî ise *imâm, muhaddis, müftü* olduğunu söylemiştir. Ayrıca İbn Hacer'de onu *sika, sebt* ta'dîl lafızlarıyla tevsik etmiştir. Bkz. Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 9/49; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/481; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 9/193.

⁴²⁵ **İbn Lehîa (Abdullah b. Lehîa) (ö. 174/ 790)** : Künyesi Ebû Abdullah veya Ebû Abdurrahman'dır. Mısırlıdır. Buhârî ve Nesâî haricindeki Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Yahya b. Maîn, Muâviye b. Salih ve Nesâî onun hakkında *zayıf*; Ebû Zür'a er-Râzî, “*Zabtu yoktur.*” ve “İfrîkî ve İbn Lehîa'nın her ikisi de *zayıftır.*”; İbn Adî, onda unutkanlığın bulunduğunu ve hadislerinin *i'tibar* için yazılacağını belirtmiştir. Ebû Ca'fer et-Taberî (ö. 310/923) onun için “Ömrünün sonlarına doğru onda *ihtilat* vuku bulmuştur.” demiştir. Ahmed b. Hanbel, “Basra'da İbn Lehîa gibi çokça hadis rivayet eden, onun *zabtında* ve itkanında bir kimse var mı ki?” diyerek onu övmüş; Abdullah b. Vehb de onun *sâdık* olduğunu söylemiştir. Bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5/145-148; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidal*, 2/475-483; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, 5/373-379.

⁴²⁶ **Ebî Kays Mevlâ Amr b. Âs (Abdurrahman b. Sâbit) (ö. 54/674)** : Mısırlıdır. Ona İbnü'l-Hakem denilmişse de bunun hatalı ifade edilmiştir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. İbn Sa'd, İclî, İbn Hacer onun hakkında *sika* ta'dîl lafzını kullanırken; Zehebî ise onun *sika, fakîh* olduğunu söylemiştir. İbn Hibbân da onu “*es-Sikât*” adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 7/354; İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/73; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/571; Zehebî, *el-Kâşif*, 2/452; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/667.

⁴²⁷ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 122 (No. 335).

İsnadların Değerlendirilmesi

Tahrici yapılan rivâyet, Ebû Dâvûd'un *es-Sünen*'inde Amr b. Âs (r.a.) vasıtasıyla nakledilmektedir. Bu rivâyetlerin içerisinde, Ebû Dâvûd'un **2.** numarada naklettiği rivâyette *tahvil* vardır. Ebû Dâvûd'un rivâyetindeki *tahvil* iki tarik içermektedir. Bu sebeple *tahvile* ait olan tarik eklendiğinde mezkûr olan iki tarik, üçe yükselmektedir. **2.** tarikte Abdurrahman b. Cübeyr'le (ö. 97/716?) Amr b. Âs arasında Abdurrahman b. Sâbit'in (ö. 54/674) zikredilmesi rivâyetin *ittisali* noktasında ihtilafa sebebiyet vermiştir. Nitekim İbn Hacer, Yezîd b. Ebî Habîb'in (ö. 128/746) Abdurrahman b. Sâbit'i (ö. 54/674) tarike ziyâde ettiğini söylemiştir.⁴²⁸ Fakat Abdurrahman b. Sâbit'in Amr b. Âs'ın azatlı kölesi olması *ittisali* güçlendirecek bir etkidir. Ayrıca râvilerin *muasır* oluşları da rivâyetlerin *muttasıl* olduğunu göstermektedir.

Ebû Dâvûd'un **1.** numaradaki tarikine ait olan râvi Cerîr b. Hâzim'in (ö. 170/787) ölmeden evvel *ihtilat* ettiği kaynaklarımızda geçmektedir. Fakat İbn Hacer onun *sika* bir râvi olduğunu, Katâde'den olan rivâyetlerinde *zayıf* kabul edileceğini, hâfızasından rivâyet ettiği zaman onda *vehmin* bulunduğunu ve *muhtelit* iken hadis rivâyet etmediğini ifade etmiştir.⁴²⁹ Yine aynı hadisteki bir diğer râvi olan Yahya b. Eyyûb (ö. 168/785) hakkında hem cerh hem de ta'dîl lafızları kullanılmıştır. Bu ifadelerden bazıları şöyledir: İbn Sa'd onun hakkında *münkerü'l-hadîs*; Ahmed b. Hanbel, *seyyü'l-hıfz*; Yahya b. Maîn, *sika, sâlih*; Ebû Dâvûd, *sâlih*; Nesâî, *leyse bihî be'se, leyse bi-kavî*; İbn Adî, *sadûk, lâ be'se bih*; İbn Hacer de onun *sadûk* bir râvi olduğunu ve bazen hata yaptığını söylemiştir.⁴³⁰ Bu değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere o adaletinden ziyade zabtı noktasında cerh edilmiştir. Elbânî (ö. 1420/1999) ve Şuayb Arnaûd (ö. 1437/2016), Yahya b. Eyyûb'u *sika* bir râvi olarak kabul etmişler ve rivâyet hakkında da *sahîh* hükmünde bulunmuşlardır. Lakin Yahya b. Eyyûb'un hıfzı noktasındaki tenkitler sebebiyle rivâyetin *hasen, mütâbüîlerinin* bulunması sebebiyle de *sahîh-i li-gayrihi* olduğu düşünülebilir.

⁴²⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 1/454.

⁴²⁹ Bkz. İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehziib*, 1/138.

⁴³⁰ Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 7/357; Cürcânî, *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl*, 9/59; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 8/5-10; A.mlf., *Zikru esmâi men tekelleme fihî ve huve mevsik*, 1/193; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehziib*, 1/588.

Ebû Dâvûd'un 2. numaradaki *tahvilli* tarikine ait olan râvi Abdullah b. Lehîa (ö. 174/790) hakkında hadis münekkitlerinin ekserisi *zayıf* değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Yapılan tenkitlerden anladığımız, Abdullah b. Lehîa'nın zabtını zedeleyecek kusurlara sahip olduğudur. Bu sebeple, Abdullah b. Lehîa tarikiyle gelen rivâyetin *zayıf*, birçok *mütâbiîlerinin* bulunması sebebiyle de *hasen-i li-gayrihi* olduğu düşünülebilir. Şuayb Arnaûd da Abdullah b. Lehîa'dan dolayı bu rivâyetin isnadının *zayıf* olduğunu söylemiştir. *Tahvilli* tarikin Amr b. Hâris (ö. 148/765) yoluyla gelen senedinin ise *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

Metinlerin Değerlendirilmesi

Yukarıdaki senedler içerisinden, ilk tahrir edilmiş olması sebebiyle Ebû Dâvûd'un 1. numaradaki rivâyetinin hem metni hem de tercümesi verilmiştir. 2. numaradaki tarikine ait olan metni ise (أَنَّ عَمْرَو بْنَ الْعَاصِ كَانَ عَلَى سِرِّيَّةٍ) (Amr b. Âs (r.a.) bir seriyyenin başında idi.) cümlesi ile başlayıp akabindeki (وَدَكَرَ الْحَدِيثَ نَحْوَهُ) ifadesiyle 1. numaradaki metinle benzer olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca rivâyetin râvisi Ebû Kays'ın devamında (فَعَسَلَ مَعَابِنَهُ وَتَوَضَّأَ) (Amr b. Âs), koltuk altlarını ve eteğini yıkadı, namaz için aldığı abdest gibi abdest aldı. Sonra da onlara namaz kıldırıldı.) dediği ve akabinde yukarıdaki rivâyeti zikredip “teyemmüm” lafzını kullanmadığı belirtilmiştir. Ayrıca Ebû Dâvûd bu kıssanın Evzâî (ö. 157/774), Hassân b. Atiyye (ö. 130/748?) tarikiyle “teyemmüm etti” lafzı zikredilerek geldiğini kaydetmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) Amr b. Âs'ın yapmış olduğu bu ictihadı duyduğunda gülererek sükût etmiş böylece bu ictihadın yanlış olmadığı tasdik edilmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) tebessüm etmesinin veya gülmesinin ikrâr açısından sükûtta daha kuvvetli olduğu ifade edilmiştir.⁴³¹ Ayrıca Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kılınan namaz hakkında hiçbir yorum yapmaması aynı zamanda teyemmüm ile kılınan namazın iade edilmeyeceğini de göstermektedir. Aynî (ö. 855/1451) bu rivâyette, soğuktan veya hastalık gibi herhangi bir

⁴³¹ Azîmâbâdî, *Avnü'l-ma'bûd*, 1/365.

sebepe dolayısıyla sağlıksal ciddi bir problem meydana gelme olasılığı olduğunda abdest veya gusül için su bulunmasına rağmen teyemmüm yapılabileceğinin delili olduğunu belirtmiş ve bu kişinin mukim veya yolcu olması arasında bir farkın olmadığını söylemiştir.⁴³² Hattâbî de (ö. 388/998), âlimler arasında soğuk sebebiyle hasta olmaktan korkan kimsenin su olmasına rağmen gusülde teyemmüm yapıp yapamayacağı noktasında ihtilaf olduğunu söylemiş ve âlimlerin bu husustaki görüşlerini zikretmiştir. şöyle ki; Atâ b. Ebî Rebâh (ö. 114/732) ve Hasan-ı Basrî'ye (ö. 110/728) göre kişi ölecek dahi olsa gusletmesi gerekmektedir. İmâm-ı Mâlik (ö. 179/795) ve Süfyân es-Sevrî'ye (ö. 161/778) göre havanın soğuk olması hastalık mesabesinde olduğu için kişi teyemmüm eder. İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe (ö. 150/767) böyle bir durumda olan kişinin mukimken de teyemmüm yapabileceğine cevaz verirken, İmâm-ı Ebû Yusuf (ö. 182/798) ve İmâm-ı Muhammed (ö. 189/805) bunu sefer esnasına mahsus kılmışlardır. İmâm-ı şâfiî'ye (ö. 204/820) göre ise kişi şiddetli soğuktan dolayı hastalanmaktan korktuğunda teyemmüm ile namazını kılar, sonra da bu şekilde kılmış olduğu namazlarını iade eder.⁴³³

Ebû Dâvûd'un buradaki ilk rivâyetinde Amr b. Âs'ın (r.a.) tamamen teyemmüm yaptığı, ikinci rivâyetinde ise bazı uzuvlarını yıkadığı nakledilmiştir. Bu hususta Beyhakî (ö. 458/1066) rivâyetlerin zahirinde görünen tearuzu yani Amr b. Âs'ın yalnızca teyemmüm aldığı mı yoksa yıkandığı mı noktasındaki ihtilafı gidermek üzere şu açıklamayı yapar: "Amr b. Âs'ın her iki rivâyette nakledilenleri yapmış olması yani gücünün yettiği yeri yıkaması ve geriye kalanıda teyemmüm yapmış olması muhtemeldir."⁴³⁴

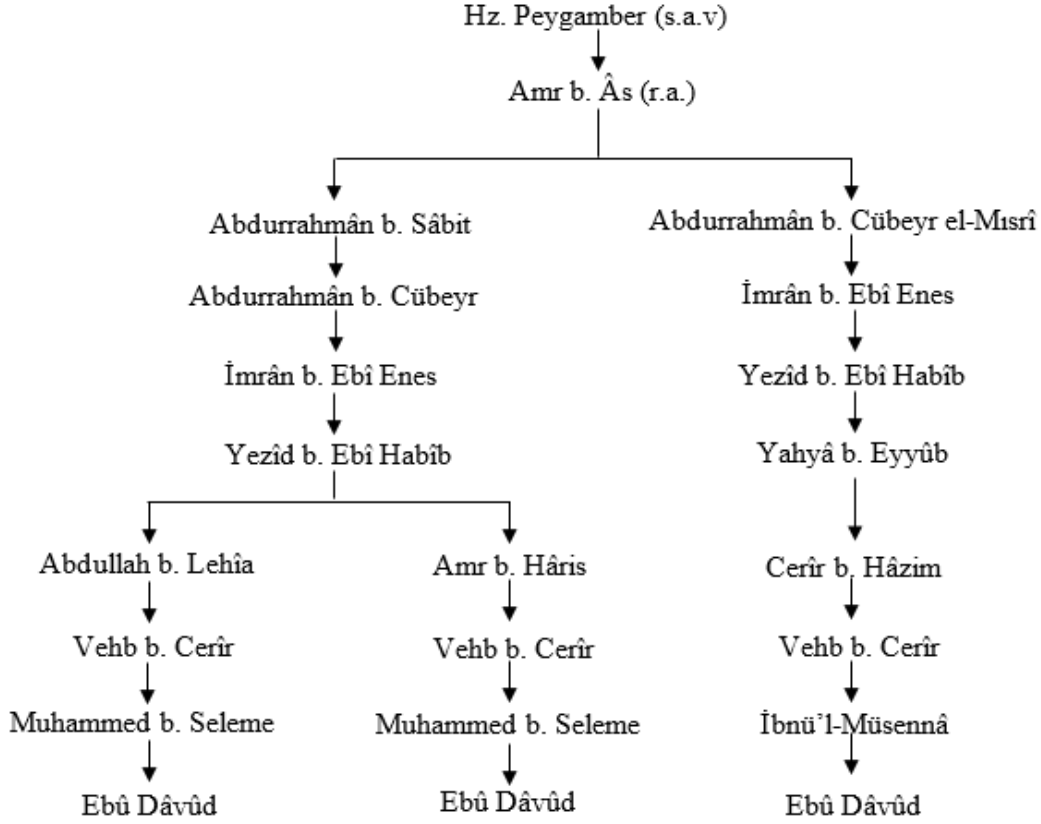
⁴³² Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4/34.

⁴³³ Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrahim b. Hattâb el-Hattâbî, *Me'âlimü's-sünen* (Haleb: Matbaatü'l-İlmiyye, 1351/1932), 1/103.

⁴³⁴ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 1/345.

İsnad Şeması

Şekil 15.



3.2.10. Abdullah b. Ebî Evfâ'dan Gelen Rivâyet

Aşağıdaki mezkûr rivâyeti İbn Mâce (ö. 273/887) tahrir etmiş ve rivâyetin metnini aşağıdaki şekilde nakletmiştir;

أَهْمَا سَأَلَا عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي أَوْفَى، عَنِ التَّيْمُمِ فَقَالَ: أَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَمَارًا أَنْ يَفْعَلَ هَكَذَا، وَضَرَبَ يَدَيْهِ إِلَى الْأَرْضِ، ثُمَّ نَفَضَهُمَا، وَمَسَحَ عَلَى وَجْهِهِ. قَالَ الْحَكَمُ: وَيَدَيْهِ، وَقَالَ سَلَمَةُ: وَمِرْفَقَيْهِ.

Hakem ve Seleme b. Küheyl, Abdullah b. Ebî Evfâ'ya teyemmümden soru sormuşlar ve Abdullah: “Peygamber (s.a.v.), Ammâr'a şöyle teyemmüm etmesini emretmiştir”, diyerek ellerini yere vurduktan sonra silkelemiş ve yüzüne meshetmiş, Hakem'in dediğine göre kollarını da meshetmiş ve Seleme'nin dediğine göre dirseklerine de mesh etmiştir.”

Bu rivâyeti İbn Mâce aşağıdaki isnadla nakletmektedir:

1. İbn Mâce → Osman b. Ebî Şeybe → Humejd b. Abdurrahman⁴³⁵ → İbn Ebî Leyla (Muhammed b. Abdurrahman)⁴³⁶ → Hakem (b. Uteybe) ve Seleme b. Küheyl → Abdullah b. Ebî Evfâ.⁴³⁷

İsnad Değerlendirilmesi

Tahrici yapılan rivâyet, İbn Mâce'nin *es-Sünen*'inde Abdullah b. Ebî Evfâ'dan (r.a.) nakledilmektedir. Rivâyet *tahvil* içermesi sebebiyle iki tariklidir. Tarikte bulunan İbn Ebî Leyla (ö. 148/765), Hakem b. Uteybe (ö. 115/734) ve Seleme b. Küheyl (ö. 121/739) tenkit edilmişlerdir. Seleme b. Küheyl hakkındaki tenkitler "Ammâr b. Yâsir'den Gelen Birinci Rivâyet" başlığının sened değerlendirmesinde incelenmiş ve Şîlik ithamından kaynaklı bir cerhinin olmadığı kanaati paylaşılmıştı. Hakem b. Uteybe'nin ise *tedlîs* yaptığı belirtilmiş fakat bu rivâyette Abdullah b. Ebî Evfâ'ya Seleme b. Küheyl'le birlikte soru sormaları ve birlikte cevabı nakletmeleri bu rivâyette *tedlisin* söz konusu olmadığını göstermektedir. Diğer tenkit edilen râvi ise İbn Ebî Leyla (ö. 148/765)'dir. İbn Ebî Leyla hafızasının kötü olduğu noktasında tenkite uğramış ve zabtı açısından cerh edilmiştir. Bu sebepten rivâyetin *zayıf* olduğu kanaati oluşmaktadır.

⁴³⁵ **Humejd b. Abdurrahman (ö. 190/806?)** : Künyesi Ebû Avf veya Ebû Alî'dir. Kûfelidir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Ahmed b. Hanbel hayırla övmüş; Yahya b. Maîn ve İbn Hacer, *sika* ta'dîl lafzını kullanmışlar; İclî de onun *sika*, *sebt* bir râvi, ayrıca da akıllı ve zâhid bir kimliğe sahip olduğunu belirtmiştir. İbn Ebî Şeybe onun hakkında "Onun misli birini az gördüm." derken; Zehebî ise onun *hâfız*, *imâm*, *mutkin* olduğunu ifade etmiştir. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Vefat tarihinin h. 192 veya sonrasında olduğuna dair rivayetler de mevcuttur. Bkz. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 1/323; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/194; Zehebî, *el-Kâşif*, 1/353; A.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, 1/211; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/182.

⁴³⁶ **İbn Ebî Leyla (Muhammed b. Abdurrahman) (ö. 148/765)** : Künyesi Ebû Abdurrahman'dır. Kûfeli olup orada uzun müddet kadılık vazifesinde bulunmuştur. Buhâri ve Müslim haricindeki Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Ahmed b. Hanbel onun *seyyiü'l-hıfz* ve hadisinin *muzdarib* olduğunu söylemiş, ayrıca "Onun fikhî bize hadisinden daha sevimidir." demiştir. Yahya b. Maîn, *leyse bizâke*; Şu'be, "İbn Ebî Leyla'dan hıfzı daha kötü birini görmedim."; İclî, *fakîh*, *sâhubü's-sünne*, *sadûk*; Ebû Zür'a er-Râzî, *sâlih*, *leyse bi-ekvâ*; Nesâî, *leyse bi-kavî* derken; İbn Hacer de onun *sadûk*, *seyyiü'l-hıfz* olduğunu ifade etmiştir. İbn Ebî Leyla'nın cerhi adaletinden ziyade zabtından kaynaklıdır. Kadılık yapması sebebiyle hafızasının zayıfladığı söylenmiştir. Bkz. Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 6/310-316; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/493.

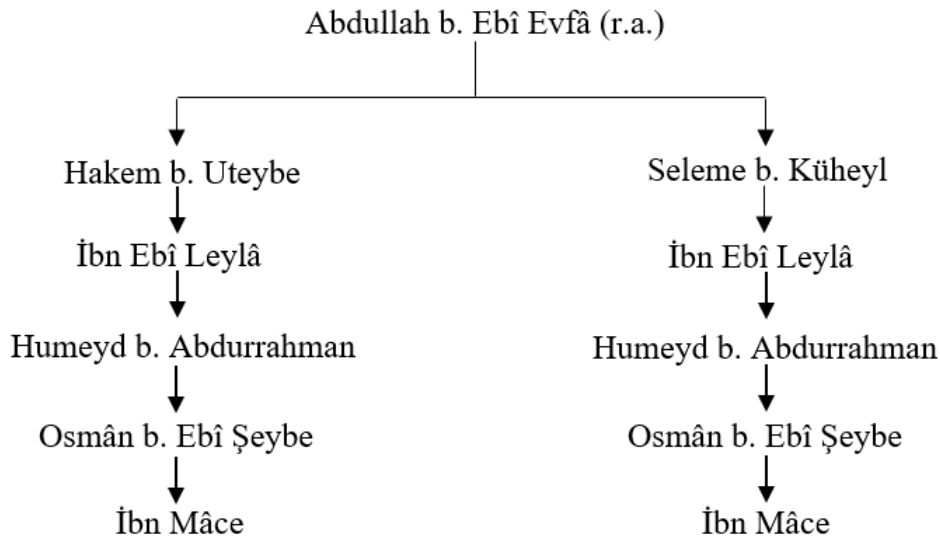
⁴³⁷ İbn Mâce, "Tahâret", 91 (No. 570).

Metin Değerlendirilmesi

İbn Mâce'nin yukarıdaki mezkûr rivâyeti muhtevâ bağlamında birçok farklı tarikten önceki rivâyetlerde incelenmişti. Fakat bu rivâyette farklı olarak Hakem ve Seleme'nin Abdullah b. Ebî Evfâ'ya (r.a.) teyemmümden soru sormaları ve akabinde de onun Hz. Ammâr'ın (r.a.) hadisesini muhtasar olarak sadece teyemmümün pratik yönüyle naklettiği görülmektedir. Bu bağlamda gelen tek metin bu rivâyettir. Ayrıca Hz. Ammâr'dan gelen rivâyetlerde Seleme'nin şüphe ederek bazı lafızları naklettiği tespiti yapılmıştı. Burada ise, Seleme'nin doğrudan (مرقبیه) lafzını söylemesi incelenmesi gereken bir husustur. Nitekim Sindî (ö. 1138/1726), Seleme'nin zikrettiği (مرقبیه) lafzının Hz. Ammâr'dan gelen rivâyetlerde geçtiğini fakat bu bağlamdaki çoğu rivâyete muhalefet ettiğini ve şaz hükmünde olduğunu söylemiştir.⁴³⁸ Elbânî de bu lafzın *münker* olduğunu ifade etmiştir. Metinde geçen (نَفَضُهُمَا) kelimesiyle kastedilenin ise, ellerdeki toprağın düşmesini sağlamak olduğu belirtilmiştir.⁴³⁹

İsnad Şeması

Şekil 16.



⁴³⁸ Ebü'l-Hasen Nûreddîn Muhammed b. Abdilhâdî es-Sindî, *Hâşiyetü's-sindî 'alâ süneni ibn mâce* (Beyrut: Dâru'l-cîl, ts.), 1/201.

⁴³⁹ Sindî, *Hâşiyetü's-sindî 'alâ süneni ibn mâce*, 1/201.

3.3. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kendisine Verilen Selama Karşılık Vermek İçin Teyemmüm Alması İle İlgili Gelen Rivâyetlerin Tespiti Ve Değerlendirilmesi

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendisine verilen selama karşılık vermek için teyemmüm alması ile ilgili gelen rivâyetler Buhâri (ö. 256/870), Müslim (ö. 261/875), Ebû Dâvûd (ö. 275/889) ve Nesâî'de (ö. 303/915) yer almakta olup rivâyetler Ebû Cüheyem es-Simme (r.a.) ve İbn Ömer'den (r.a.) farklı senedlerle nakledilmiştir.

3.3.1. Ebû Cüheyem es-Simme'den Gelen Rivâyet

Aşağıdaki mezkûr rivâyeti Buhâri (ö. 256/870), Müslim (ö. 261/875), Ebû Dâvûd (ö. 275/889) ve Nesâî (ö. 303/915) nakletmiştir. Rivâyetin metnini Buhâri aşağıdaki şekilde vermiştir;

أَقْبَلْتُ أَنَا وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَسَارٍ، مَوْلَى مَيْمُونَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، حَتَّى دَخَلْنَا عَلَى أَبِي جُهَيْمِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ الصِّمَّةِ الْأَنْصَارِيِّ، فَقَالَ أَبُو الْجُهَيْمِ الْأَنْصَارِيُّ: أَقْبَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ نَحْوِ بَيْتِ جَمَلٍ فَلَقِيَهُ رَجُلٌ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى أَقْبَلَ عَلَى الْجِدَارِ، فَمَسَحَ بِوَجْهِهِ وَيَدَيْهِ، ثُمَّ رَدَّ عَلَيْهِ السَّلَامَ.

(Umeyr dedi ki) Ben Peygamber'in (s.a.v.) zevcesi Meymûne'nin azatlısı olan Abdullah İbn Yesâr ile birlikte geldim de, nihâyet Ensar'dan Ebû Cüheyem İbn Hâris İbn Simme'nin yanına girdik. Ebû Cüheyem şöyle dedi: Peygamber (s.a.v.) Bi'r-i Cemel tarafından geliyordu. Kendisini bir kimse karşılayıp selâm verdi. Peygamber (s.a.v.), oradaki bir duvara yönelip (duvara el dokundurarak) yüzünü ve ellerini mesh etmedikçe, o kimsenin selamını karşılamadı. (Ancak teyemmüm ettikten) sonra o kimsenin selamına karşılık verdi.

Bu rivâyeti Buhâri, Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî aşağıdaki isnadlarla nakletmektedir:

1. Buhâri → Yahya b. Bükeyr⁴⁴⁰ → Leys (b. Sa'd) → Ca'fer b. Rebîa⁴⁴¹ → A'rec

(Abdurrahman b. Hürmüz)⁴⁴² → Umeyr b. Abdullah⁴⁴³ → Ebû Cüheym es-Simme → Hz. Peygamber (s.a.v.).⁴⁴⁴

2. Müslim → Leys b. Sa'd → Ca'fer b. Rebîa → Abdurrahman b. Hürmüz (A'rec) → Umeyr b. Abdullah → Ebû Cüheym es-Simme → Hz. Peygamber (s.a.v.).⁴⁴⁵

3. Ebû Dâvûd → Abdülmelik b. Şuayb b. el-Leys⁴⁴⁶ → Babası (Şuayb b. Leys)⁴⁴⁷ → Dedesi (Leys b. Sa'd) → Ca'fer b. Rebîa → Abdurrahman b. Hürmüz (A'rec) → Umeyr b. Abdullah → Ebû Cüheym es-Simme → Hz. Peygamber (s.a.v.).⁴⁴⁸

⁴⁴⁰ **Yahya b. Bükeyr (ö. 231/846)** : Künyesi Ebû Zekeriyâ'dır. Mısırlıdır. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Buhâri, Müslim ve İbn Mâce ondan rivayette bulunmuşlardır. Ebû Hâtim er-Râzî onun hadisinin yazılacağını fakat delil olarak kullanılmayacağını söylemiştir. Nesâî onun için *zayıf, leyse bi-sika* derken; Dârekutnî ise onda bir beisin olmadığı kanaatini taşımaktadır. İbn Adî de "Yahya b. Bükeyr, Leys b. Sa'd'ın komşusu ve onun rivayetlerinde insanların en güveniliriydi." demiştir. Zekeriyâ b. Yahya es-Sâcî (ö. 307/920), *sadûk*; Ebû Ya'lâ el-Halîlî (ö. 446/1055), İbn Kâni', *sika* ta'dil lafzını kullanmışlar; İbn Hacer de "Leys b. Sa'd'dan olan rivayetlerinde *sika* olduğunu belirterek değerlendirmede bulunmuştur. Ayrıca İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/262; Zehebî, *Zikru esmâi men tekelleme fihî ve huve mevsik*, 1/197; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/592; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 11/237-238.

⁴⁴¹ **Ca'fer b. Rebîa (ö. 136/754)** : Künyesi Ebû Şürahyl'dir. Mısırlıdır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. İbn Sa'd, İclî, Nesâî ve İbn Hacer onun hakkında *sika* ta'dil lafzını kullanırken; Ahmed b. Hanbel, Ca'fer b. Rebîa'nın Ashâbü'l-hadîs'ten *sika* vasfını taşıyan bir hoca olduğunu belirtmiştir. Ebû Zür'a er-Râzî onun için *sadûk* derken; Zehebî ise *fakîh, imâm* değerlendirmesinde bulunmuştur. Ayrıca İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 7/356; İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 1/268; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 2/478; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/132; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 5/29-32; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 6/149; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/140.

⁴⁴² **A'rec (Abdurrahman b. Hürmüz) (ö. 117/735)** : Künyesi Ebû Dâvûd'dur. Medinelidir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Sâlim b. Ebî Ümeyye (ö. 129/747) onun Arapça ve Ensâb ilimlerinde âlim olduğunu söylemiştir. İbn Sa'd, onun *sika* olduğunu ve çokça hadis rivayet ettiğini belirtmiştir. İclî ve İbn Hirâş (ö. 283/896) onun hakkında *sika*; Zehebî, *imâm, hâfiz, hüccet, mukrî*; İbn Hacer ise onun *sika, sebt, âlim* olduğu görüşündedir. Ayrıca İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiş ve mushâf yazdığını söylemiştir. Bkz. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/89; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/107; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 5/69-70; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/352; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 6/290-291.

⁴⁴³ **Umeyr b. Abdullah (ö. 104/723)** : Künyesi Ebû Abdullah'dır. Medinelidir. Tirmizî ve İbn Mâce haricindeki Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. İbn İshak, Nesâî ve İbn Hacer onun hakkında *sika* ta'dil lafzını kullanmışlardır. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/251; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/431; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 8/148.

⁴⁴⁴ Buhâri, "Teyemmüm", 3 (No. 337).

⁴⁴⁵ Müslim, "Hayz", 114 (No. 369).

⁴⁴⁶ Bkz. **Abdülmelik b. Şuayb (ö. 248/863)**.

⁴⁴⁷ **Ebî (Şuayb b. Leys) (ö. 199/815)** : Künyesi Ebû Abdülmelik'dir. Mısırlıdır. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. İbn Yunus onun hakkında "Fakîh, müftî ve fâziletli birisiydi."; Ahmed b. Salih, Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071), *sika*; Zehebî, *müftî, mutkin*; İbn Hacer de onun *sika, fakîh* ve soylu bir kimse olduğunu belirtmiştir. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/309; Zehebî, *el-Kâşif*, 1/488; Alâuddîn, *İkmâlü tehzîbi'l-kemâl*, 6/280-281; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/267.

⁴⁴⁸ Ebû Dâvûd, "Tahâret", 119 (No. 329).

4. Nesâî → Rebî' b. Süleyman⁴⁴⁹ → Şuayb b. Leys → Babası (Leys b. Sa'd) → Ca'fer b. Rebîa → Abdurrahman b. Hürmüz (A'rec) → Umeyr b. Abdullah → Ebû Cüheym es-Simme → Hz. Peygamber (s.a.v.).⁴⁵⁰

İsnadların Değerlendirilmesi

Tahrici yapılan rivâyet, Buhâri ve Müslim'in *el-Câmiu's-sahîh*'lerinde, Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin *es-Sünen*'lerinde Ebû Cüheym es-Simme'den (r.a.) dört tarikle nakledilmektedir. Buhâri, Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin nakletmiş olduğu üç tarik, râvilerin *muasır* ve aralarında *likanın* sabit olması sebebiyle *muttasıl*, Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin mezkûr olan tariklerindeki râvilerin *sika* oluşları sebebiyle de bu rivâyetler *sahîhtir*. Buhâri'nin tarikinde ise *sika* olmadığı noktasında tenkid edilen Yahya b. Bükeyr (ö. 231/846) vardır. Fakat bu tenkidlere karşılık İbn Adî (ö. 365/976) onun Leys b. Sa'd'dan (ö.175/791) olan rivâyetlerinde insanların en güvenilir olduğunu belirtmiş⁴⁵¹, İbn Hacer (ö. 852/1449) de bu minvalde onun Leys b. Sa'd'dan olan rivâyetlerinde *sika* kabul edileceğini söylemiştir.⁴⁵² Buhâri'nin mezkûr olan tarikinde Yahya b. Bükeyr'in Leys b. Sa'd'dan rivâyette bulunmuş olması sebebiyle rivâyetin *sahîh* olduğu kanaati oluşmaktadır.

Müslim'in naklettiği rivâyette ise *inkıta* mevcuttur. Çünkü Müslim'in tarikinde hadisi aldığı râvi Leys b. Sa'd h.175'de vefat etmiştir. Bu sebeple Müslim'in onunla görüşmüş olma ihtimali yoktur. Nevevî (ö. 676/1277) bu rivâyetin *muallak* olduğunu ifade etmiştir.⁴⁵³ Daha önce Nevevî'nin bu tür rivâyetler hakkındaki değerlendirmesi verilmiştir.

⁴⁴⁹ **Rebî' b. Süleymân (ö. 270/884)** : Künyesi Ebû Muhammed'dir. Mısırlıdır. İmam Şâfiî'nin öğrencisidir. Buhâri ve Müslim haricindeki Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Ebû Hâtim er-Râzî onun hakkında *sadûk*; Nesâî, *lâ be'se bih*; Ebû Saîd b. Yunus, Hatîb el-Bağdâdî, İbn Hacer, *sika*; Ebû Ya'lâ el-Halîlî, *sika, mutkin*; Zehebî de *imâm, muhaddis, fakîhü'l-kebîr* ta'dîl lafızlarını kullanmıştır. Tâcüddîn Sübkî (ö. 771/1370) onun Şâfiî mezhebinde önemli bir konumunun bulunduğunu, İmam Şâfiî'nin kitaplarının rivayetini yaptığını ayrıca *sika, sebt* bir râvi olduğunu belirtmiştir. Ayrıca İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/240; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 12/587-591; Sübkî, *Tabakâtü's-şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, 2/131; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/206; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 3/245-246.

⁴⁵⁰ Nesâî, "Tahâret", 196 (No. 311).

⁴⁵¹ Bkz. İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, 11/237-238.

⁴⁵² Bkz. İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/592.

⁴⁵³ Nevevî, *el-Minhâc*, 4/63.

Bu sebeple sadece Müslim'in bu rivâyetinde “وَرَوَى” *cez*m sîgasını kullandığı belirtilip, tarihte bulunan *inkıtanın* mevcudiyeti zikredilmekle yetinilecektir.

Metinlerin Değerlendirilmesi

Yukarıdaki senedler içerisinden, ilk tahrir edilmiş olması sebebiyle Buhâri rivâyetinin hem metni hem de tercümesi verilmiştir. Burada diğer rivâyetlerin Buhâri metni çerçevesinde incelemesi sunulmaya çalışılacaktır.

Müslim'in 2. numaradaki tarikine ait metninde diğer rivâyetlerden farklı olarak Umeyr b. Abdullah'ın (ö. 104/723) Ebû Cüheym es-Simme'nin (r.a.) yanına Abdullah b. Yesâr yerine Abdurrahman b. Yesâr'la gittiği nakledilmiştir. Nevevî, Ebû Ali el-Gassânî (ö. 498/1105) ile Müslim'in senedleri hakkında bilgi sahibi olan herkesin, buradaki “Abdurrahman” lafzının apaçık bir hata olduğu kanaatini taşıdıklarını ve doğrusunun “Abdullah b. Yesâr” olduğunu söylemiştir. Nevevî ilaveten Buhâri, Ebû Dâvûd, Nesâî ve başkaca hadîs âlimlerinin bunu doğru şekliyle “Abdullah b. Yesâr” olarak naklettiklerini belirtmiştir.⁴⁵⁴ Ayrıca Müslim'in 2. numaradaki tarikine ait metninde diğer rivâyetlerden farklı olarak (أَبِي جُهَيْمٍ) isminin (أَبِي الْجُهَيْمِ) olarak nakledildiği görülmektedir. Bu hususta da Nevevî (أَبِي الْجُهَيْمِ) isminin hatalı, doğrusunun ise (أَبِي جُهَيْمٍ) olduğunu nitekim ricâl eserlerinde meşhur kullanımın bu olduğunu söylemiştir. Ayrıca Müslim'in “*Esmâu'r-Ricâl*”inde, Buhâri'nin “*Tarih*”inde, Ebû Dâvûd, Nesâî ve birçok hadis âliminin ricâl ilmine dair tasnif ettikleri eserlerinde bu ismi böylece kaydettiklerini ifade etmiştir.⁴⁵⁵

2., 3. ve 4. numaradaki tariklere ait metinlerde Ebû Cuheym'in (الأَنْصَارِيُّ) nisbesi hazf olunmuş, (أَقْبَلَ النَّبِيِّ) yerine (أَقْبَلَ رَسُولُ اللَّهِ), (فَلَمْ يَرِدْ عَلَيْهِ النَّبِيُّ) yerine (فَلَمْ يَرِدْ رَسُولُ اللَّهِ) lafızları kullanılmıştır. Müslim'in 2. de (بِوَجْهِهِ) lafzının başındaki (ب) harf-i ceri, Ebû Dâvûd'un 3. de

⁴⁵⁴ Nevevî, *el-Minhâc*, 4/63.

⁴⁵⁵ Nevevî, *el-Minhâc*, 4/63-64.

(رُؤِج النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) lafızları ve Nesâî'nin 4. numaradaki tarikine ait metninde (حَتَّى دَخَلْنَا) cümlesi hazf olunmuştur. Ebû Dâvûd'un 3. numaradaki tarikine ait metninde ise (حَتَّى أَقْبَلَ) lafzının yerine (حَتَّى أَتَى) lafzı gelmiştir. Bu mezkûr metinler (1., 2., 3. ve 4. tariklere ait metinler) Leys b. Sa'd'a (ö.175/791) kadar müşterek râvi zinciriyle gelmektedir. Buhâri, Leys b. Sa'd'dan bir râvi aracılığıyla, Müslim'de doğrudan (*inkita* mevcuttur), Ebû Dâvûd ve Nesâî de ise Leys b. Sa'd, Şuayb b. Leys (ö. 199/815) yoluyla farklı birer râviden nakledilmiştir. Bunlar göz önünde bulundurulduğunda ancak Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin birbirlerinden olan lafız farklılıklarının hangi râviden kaynaklandığı noktasında fikir yürütülebilmesi mümkün gözükmemektedir. Leys b. Sa'd ve öncesindeki râvilerin hangi tasarrufla bulduklarının tespit edilebilmesi ise mümkün gözükmemektedir.

Yukarıdaki mezkûr olan rivâyetlerde Hz. Peygamber'e (s.a.v.) selam veren kişi mübhem olarak zikredilmiştir. Kastallânî, İmâm-ı Şâfiî'nin benzer bir rivâyeti naklettiğini ve orada bu kimseyi Ebû Cüheym es-Simme (r.a.) olarak açık bir şekilde zikrettiğini belirtmiştir.⁴⁵⁶

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) verilen selâmı almadığı ibaresi de buradaki mezkûr rivâyetlerde müşterek olarak nakledilmiştir. Hatta bu başlık altında, içerisinde teyemmüm ile ilgili bir ibarenin geçmemesi sebebiyle almadığımız bazı rivâyetlerde de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) abdestsiz olması hasebiyle selama karşılık vermediği kaydedilmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) niçin böyle davrandığı noktasında ise farklı görüşler belirtilmiştir. Bu rivâyetler hususunda İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) abdestsiz veya teyemmümsüz iken selama karşılık vermenin mekrûh olduğunu söylediği nakledilmiş⁴⁵⁷ ve bunu gerekçelendirirken de selâmın Allah'ın isimlerinden olduğunu belirttiği de ifade edilmiştir.⁴⁵⁸ İbnü'l-Cevzî'nin bu düşüncesinin temelini Hz. Peygamber'in (s.a.v.) abdestsiz iken Allah'ın adını anmaktan sakınmış olabileceği ihtimalinin oluşturduğu söylenebilir. Ancak böyle bir durumun yani Hz. Peygamber'in (s.a.v.) abdestsiz iken verilen selama karşılık vermemesi ile ilgili gelen rivâyetlerdeki anlatılan durumun abdest âyeti⁴⁵⁹ ile⁴⁶⁰

⁴⁵⁶ Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, 1/370.

⁴⁵⁷ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4/16.

⁴⁵⁸ Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, 1/370.

⁴⁵⁹ el-Mâide 5/6.

⁴⁶⁰ Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, 1/88.

veyahut da Hz. Aişe'den (r.anhâ) gelen Hz. Peygamber'in (s.a.v.) her durumda Allah'ı zikrettiğini bildiren rivâyetle⁴⁶¹ nesh edildiği söylenmiştir.⁴⁶² Hasan-ı Basrî ise, bilakis bu rivâyetlerin nesh edilmediğini ve Allah'ı zikretmek için abdestin vacip olduğunu dile getirmişse de bu te'vil edilmiş ve kastedilenin müstehablık bildirdiği ifade edilmiştir.⁴⁶³ Bu bilgiler ışığında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) önce bundan sakınmış olacağı akabinde de bu durumunun nesh edilmesiyle böyle davranmaması düşüncesi daha isabetli gözükmektedir.

Mezkûr rivâyetlerde, birlikte değerlendirilmesi gereken iki bilgi vardır. Bunlardan ilki Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Bi'r-i Cemel tarafından gelmesi diğeri ise selamı almak için bir duvara yöneldiği ve akabinde yüzünü ve ellerini mesh ettiği'dir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Bi'r-i Cemel tarafından gelmesi onun mukîm olduğunu göstermektedir. Çünkü Bi'r-i Cemel, Medine yakınlarında bilinen bir yerdir⁴⁶⁴ ve seferi olunacak mesafede olmadığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple âlimler mukîm iken teyemmüm yapıp yapılamayacağı noktasında ihtilaf etmişlerdir. İbn Tîn, bazı âlimlerin mukim kişinin teyemmüm alabileceğini fakat bununla namaz kılamayacağı görüşünde olduklarını söylemiştir.⁴⁶⁵ Bazı âlimlerin bu görüşte olmasının sebebi olarak ise Hz. Peygamber'in (s.a.v.) teyemmümü sadece Allah'ı zikretmek kasdıyla almış olmasından kaynaklandığı zikredilmiştir.⁴⁶⁶ Bu hususta Buhârî'nin, rivâyetleri ele aldığı bab başlığı da dikkat çekicidir. Nitekim o; "Mukîm Kişinin Su Bulamadığı ve Namaz Vaktinin Çıkmasından Endişe Ettiği Durumlarda Teyemmüm Alması" başlığını kullanmıştır. Bu bab başlığından iki durum anlaşılmaktadır. Bunlardan ilki suyun bulunamaması, diğeri de namaz vaktinin çıkmasından endişe edilmesidir. Aynî de bu bab başlığından bu iki fikhî hükmün anlaşılacağını belirtmiş ve bunlara ek olarak su bulunsa dahi kullanılma imkânının olmamasını da bu kapsamda değerlendirileceğini söylemiştir.⁴⁶⁷ İbn Hacer de bu bab başlığının bu anlamlara geleceğini ifade etmiştir. Fakat bunun mukîm olan kimsenin teyemmüm etmesi noktasında ihtilaflara sebebiyet verdiğini ve buradaki rivâyetlerde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) teyemmümü Allah'ı zikretmek için aldığını söylemiştir.⁴⁶⁸ Buna ise itiraz edilerek, abdestsiz selama karşılık vermek caiz iken Hz.

⁴⁶¹ Buhârî, Ezân, 19:

وَقَالَتْ عَائِشَةُ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَذْكُرُ اللَّهَ عَلَى كُلِّ أَحْتِيَابِهِ.

⁴⁶² Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4/16; Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, 1/370.

⁴⁶³ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4/16.

⁴⁶⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 1/442.

⁴⁶⁵ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4/16.

⁴⁶⁶ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4/16.

⁴⁶⁷ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4/12.

⁴⁶⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 1/443.

Peygamber (s.a.v.) mukîm olduğu halde teyemmüm ederek selama karşılık vermiştir. Öyleyse vaktin çıkmasından endişe eden bir kimsenin teyemmüm almasının daha da evveliyatlı olduğu cevabı verilmiştir.⁴⁶⁹ Aynî de rivâyetlerde geçen Hz. Peygamber'in (s.a.v.) uygulamalarındaki illetin ne olduğunun tespiti noktasında yukarıda değinilen bab başlığı ekseninde bir yorum getirmiştir. Nitekim o, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) selama hemen karşılık vermeyip bilakis teyemmüm almasının sebebi olarak vakti çıkmak üzere olan namaza acele etmesi olarak gösterir. Ve bunu gerekçelendirirken de selama karşılık vermek için abdestli olmanın şart olmadığını söyler ve mukîm olan kişinin namaz vaktinin çıkmasından endişe etmesi halinde teyemmüm almasının caiz olacağını belirtir.⁴⁷⁰ Nevevî ise, bu konuda farklı bir yaklaşım sergileyerek, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) mukîm iken teyemmüm almasından yanında suyun bulunmadığının anlaşılacağını, suyun bulunması halinde bir kimse o suyu kullanmaya da elverişli ise teyemmüm yapmasının caiz olmayacağını söylemiştir.⁴⁷¹ Ayrıca Nevevî mevzuyu biraz daha genişleterek namaz vaktinin daralmasıyla da teyemmüm yapılamayacağını belirtmiş ve bunda nafil ile farz namazları arasında bir fark olmadığını değinmiştir.⁴⁷²

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) duvara yönelerek onu teyemmüm maddesi olarak kullanması da fikhî açıdan önem arz etmektedir. Nitekim Hanefîler bu rivâyetlerde söz konusu olan duvarın taştan olduğunu, bu sebeple de taş ile teyemmüm yapmanın caiz olacağı kanaatini taşımaktadırlar.⁴⁷³ Cumhûrun görüşü ise, üzerinde toz bulunması şartıyla duvar veya yapı malzemesi olan taş ile teyemmümün caiz olacağı yönündedir.⁴⁷⁴

⁴⁶⁹ Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, 1/370.

⁴⁷⁰ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4/14.

⁴⁷¹ Nevevî, *el-Minhâc*, 4/64.

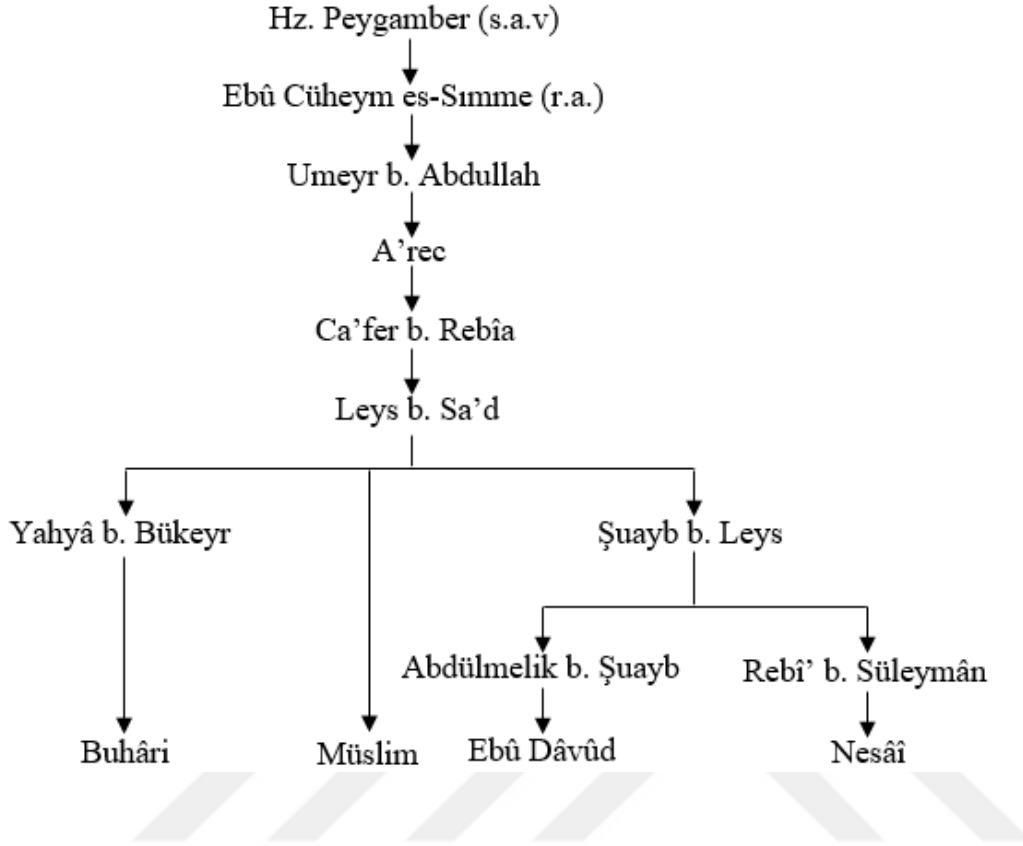
⁴⁷² Nevevî, *el-Minhâc*, 4/64.

⁴⁷³ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4/16.

⁴⁷⁴ Nevevî, *el-Minhâc*, 4/64.

İsnad Şeması

Şekil 17.



3.3.2. İbn Ömer'den Gelen Rivâyet

Aşağıdaki mezkûr rivâyeti Ebû Dâvûd (ö. 275/889) nakletmiştir. Aşağıdaki metin, daha geniş muhtevâyaya sahip olması sebebiyle Ebû Dâvûd'un 2. numaradaki rivâyetinden alınmıştır. Rivâyetin metnini Ebû Dâvûd aşağıdaki şekilde vermiştir;

انْطَلَقْتُ مَعَ ابْنِ عُمَرَ فِي حَاجَةٍ إِلَى ابْنِ عَبَّاسٍ فَقَضَى ابْنُ عُمَرَ حَاجَتَهُ فَكَانَ مِنْ حَدِيثِهِ يَوْمَئِذٍ أَنْ قَالَ: مَرَّ رَجُلٌ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَكَّةٍ مِنَ السِّكِّكِ، وَقَدْ خَرَجَ مِنْ غَائِطٍ أَوْ بَوْلٍ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ، فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ حَتَّى إِذَا كَادَ الرَّجُلُ أَنْ يَتَوَارَى فِي السِّكَّةِ. ضَرَبَ بِيَدَيْهِ عَلَى الْحَائِطِ وَمَسَحَ بِهِمَا وَجْهَهُ، ثُمَّ ضَرَبَ ضَرْبَةً أُخْرَى فَمَسَحَ ذِرَاعَيْهِ، ثُمَّ رَدَّ عَلَى الرَّجُلِ السَّلَامَ وَقَالَ: إِنَّهُ لَمْ يَمْنَعْنِي أَنْ أُرَدَّ عَلَيْكَ السَّلَامَ إِلَّا أَنِّي لَمْ أَكُنْ عَلَى طَهْرٍ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: سَمِعْتُ أَحْمَدَ بْنَ حَنْبَلٍ يَقُولُ: رَوَى مُحَمَّدُ بْنُ ثَابِتٍ حَدِيثًا مُنْكَرًا فِي التَّيْمِيمِ. قَالَ ابْنُ دَاسَةَ: قَالَ أَبُو دَاوُدَ: لَمْ يُتَابِعْ مُحَمَّدُ بْنُ ثَابِتٍ فِي هَذِهِ الْقِصَّةِ عَلَى "ضَرْبَتَيْنِ" عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَرَوَاهُ فِعْلًا ابْنُ عُمَرَ.

(Nâfi' şöyle dedi:) Bir ihtiyaç için İbn Ömer'le (r.a.) beraber İbn Abbâs'a (r.a.) gittik. İbn Ömer, (İbn Abbas'la ilgili olan) ihtiyacımı giderdi, (sonra döndük). İbn Ömer o günkü konuşması arasında şöyle dedi: (Medine) yollar(ın)dan birinde bir adam büyük veya küçük abdestinden çıkmış olan Resûlullah'a (s.a.v.) rastlayıp selâm verdi. Fakat Efendimiz selâmını almadı. Adam nerde ise sokakta kayboluyordu (uzaklaşmıştı) ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) ellerini duvara vurdu yüzünü mesh etti. Sonra tekrar vurdu, kollarını mesh etti, sonra da adamın selâmını iade edip şöyle buyurdu: “*Selâmını almadığıma sebep abdestsiz olmamdan başka bir şey değildir.*” Ebû Dâvûd dedi ki: Ahmed b. Hanbel'i, (Bu hadisin râvilerinden olan) Muhammed b. Sabit teyemmüm hakkında münker bir hadis rivâyet etti, derken işittim. (Ebû Davud'un talebelerinden) İbn Dâse de, Ebû Dâvûd, bu kıssadaki yere iki defa vurmanın Resûlullah aleyhisselâmdan nakledildiğinde Muhammed b. Sabit'e mutâbeat edilmemiştir. (Başkaları) onu İbn Ömer'in fiili olarak rivâyet etmişlerdir, dedi.

Bu rivâyeti Ebû Dâvûd aşağıdaki isnadlarla nakletmektedir:

1. Ebû Dâvûd → Osman (b. Ebî Şeybe) ve Ebû Bekr b. Ebî Şeybe → Ömer b. Sa'd⁴⁷⁵ → Süfyân (es-Sevrî) → Dahhâk b. Osman⁴⁷⁶ → Nâfi' (Mevlâ İbn Ömer)⁴⁷⁷ → İbn Ömer → Hz. Peygamber (s.a.v.).⁴⁷⁸

⁴⁷⁵ **Ömer b. Sa'd (ö. 203/818)** : Künyesi Ebû Dâvûd olup, İbn Ebî Zeyd lakabıyla tanınmıştır. Kûfelidir. Buhâri haricindeki Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Yahya b. Maîn onun hakkında *sika*; İbnü'l-Medîni, “Kûfe’de ondan daha âbid bir kimseyi gördüğümü bilmiyorum.”; Ebû Hâtim er-Râzî, *sadûk* bir râvi ve sâlih bir kimse olduğunu; İclî, *sâlih*, âbid, *hâfiz* ve hadiste *sebt* bir kimseydi.”; İbn Vaddâh (ö. 287/900), *sika* ve Kûfe ehlinin en zâhidi idi.”; İbn Hacer de *sika* ta’dîl lafzıyla onu tevsik etmiştir. Ayrıca İbn Hibbân da onu “*es-Sikât*” adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İclî, *Ma’rifetü’s-sikât*, 2/167; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/189; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu’t-tehzîb*, 1/413; A.mlf., *Tehzîbu’t-tehzîb*, 7/452-453.

⁴⁷⁶ **Dahhâk b. Osman (ö. 153/770)** : Künyesi Ebû Osman’dır. Medinelidir. Buhâri haricindeki Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. İbn Sa’d onun *sika* ve çokça hadis rivayet eden bir râvi olduğunu söylemiştir. Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Maîn, İbnü'l-Medîni ve İbn Bükeyr onun hakkında *sika* ta’dîl lafzını kullanırken; Ebû Dâvûd da onun *sika* bir râvi olduğunu fakat babasının ise *zayıf* olduğunu belirtmiştir. Ebû Zür’a er-Râzî onun için *leyse bi-kavî* derken; Ebû Hâtim er-Râzî onun hadisinin yazılacağını fakat delil olarak kullanılamayacağını ayrıca *sadûk* bir râvi olduğunu ifade etmiştir. İbn Hacer de “*sadûk ve vehmediyor.*” demiştir. Ayrıca İbn Hibbân da onu “*es-Sikât*” adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İbn Sa’d, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/448-449; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/482; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu’t-tehzîb*, 1/279; A.mlf., *Tehzîbu’t-tehzîb*, 4/446-447.

⁴⁷⁷ **Nâfi' (Mevlâ İbn Ömer) (ö. 117/735)** : Künyesi Ebû Abdullah’tır. Aslen Berberî olup Abdullah b. Ömer’in âzâtlı kölesi ve tâbiîn neslinin önde gelen âlimlerindedir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı Nâfi’-nin hadislerini kitaplarına almışlardır. Hadis münekkitleri onun *sika* bir râvi olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Onu tevsik eden âlimlerden bazıları şunlardır: Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Maîn, İclî, Nesâî, İbn Hırâş, Zehebî ve İbn Hacer. Buhâri, Nâfi’-nin de içinde bulunduğu “Mâlik, Nâfi’, İbn Ömer” isnadını en sahih isnad olarak nitelendirmiştir. Bkz. Zehebî, *Siyeru a’lami’n-nübelâ*, 5/95-101; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu’t-tehzîb*, 1/559.

⁴⁷⁸ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 8 (No. 16).

2. Ebû Dâvûd → Ahmed b. İbrahim el-Mevsilî Ebû Ali⁴⁷⁹ → Muhammed b. Sâbit el-Abdî⁴⁸⁰ → Nâfi' (Mevlâ İbn Ömer) → İbn Ömer → Hz. Peygamber (s.a.v.).⁴⁸¹

3. Ebû Dâvûd → Ca'fer b. Müsâfir⁴⁸² → Abdullah b. Yahya el-Bürüllüsî⁴⁸³ → Hayve b. Şüreyh⁴⁸⁴ → İbnü'l-Hâdi (Yezîd b. Abdullah)⁴⁸⁵ → Nâfi' (Mevlâ İbn Ömer) → İbn Ömer → Hz. Peygamber (s.a.v.).⁴⁸⁶

⁴⁷⁹ **Ahmed b. İbrahim el-Mevsilî Ebû Ali (ö. 236/850)** : Bağdatlıdır. Kütüb-i Sitte müelliflerinden yalnızca Ebû Dâvûd ve İbn Mâce ondan rivayette bulunmuşlardır. İbn Mâce'nin günümüze ulaşmayan "*Tefsir*"inde bu râviden nakilde bulunduğu söylenmiştir. Yahya b. Maîn onun hakkında *leyse bihi be'se* bir başka yerde de *sika, sadûk* ta'dîl lafızlarını kullanırken; İbn Hacer de onun *sadûk* bir râvi olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/30; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 1/245-247; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/77; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 1/9.

⁴⁸⁰ **Muhammed b. Sâbit el-Abdî (ö. 147/764)** : Künyesi Ebû Abdullah veya Ebu'n-Nadr'dır. Basralıdır. Kütüb-i Sitte müelliflerinden yalnızca Ebû Dâvûd ve İbn Mâce ondan rivayette bulunmuşlardır. Yahya b. Maîn onun hakkında "Teyemmüm konusunda Nebî'den (s.a.v) İbn Ömer (r.a.), Nâfi' tarikiyle hadis nakletmiştir. O Basralı ve *zayıf* bir râvidir." demiş ve başka bir yerde de *leyse bi-şey* ifadesini kullanmıştır. Buhâri onun bazı hadislerinde ihtilaf olduğunu belirtirken; Nesâi de onun için bir yerde *leyse bi-kavî* başka bir yerde de *leyse bihi be'se* değerlendirmesinde bulunmuştur. Ebû Hâtim er-Râzî, onun sağlam olmadığını fakat hadislerinin yazılabileceğini söylemiştir. İbn Adi ise Muhammed b. Sâbit'in rivayet ettiği hadislerinin geneline *mutâbaat* yapılmadığını belirtmiştir. Ebû Dâvûd da onun hakkında *leyse bi-şey* cerh lafzını kullanırken bunlara karşılık, İclî onun için *sika* ta'dîl lafzını kullanmış; İbn Hacer de *sadûk, leyyinü'l-hadîs* ifadeleriyle değerlendirmede bulunmuştur. İbn Hacer bu ifadeleriyle râvinin adâletini yok etmeyecek çok hafif bir cerhin onda bulunduğunu kastetmektedir. Bkz. Cürcânî, *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl*, 7/308-313; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/471; Amlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 9/85.

⁴⁸¹ Ebû Dâvûd, "Tahâret", 119 (No. 330).

⁴⁸² **Ca'fer b. Müsâfir (ö. 254/868)** : Künyesi Ebû Sâlih'dir. Basralıdır. Kütüb-i Sitte müelliflerinden yalnızca Ebû Dâvûd, Nesâi ve İbn Mâce ondan rivayette bulunmuşlardır. Ebû Hâtim er-Râzî onun hakkında *şeyh*; Nesâi, *sâlih*; Zehebî, *sadûk*; İbn Hacer de *sadûk* ta'dîl lafzını kullanmış ve bazen hata yaptığını söylemiştir. Ayrıca İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiş ve bazen hata yaptığını belirtmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/161; Zehebî, *el-Kâşif*, 1/296; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/141; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 2/106.

⁴⁸³ **Abdullah b. Yahya el-Bürüllüsî (ö. 212/827)** : Künyesi Ebû Yahya olup Mısırlıdır. El-Maârifî, el-Kellâf nisbeleriyle de anılmıştır. Mizzî onun el-Bürüllüsî nisbesiyle tanındığını ve el-Bürüllüsî'nin de Mısır kıyılarına yakın bir bölge olduğunu söylemiştir. Kütüb-i Sitte müelliflerinden yalnızca Buhâri ve Ebû Dâvûd ondan rivayette bulunmuşlardır. Ebû Hâtim er-Râzî, Ebû Zür'a er-Râzî ve İbn Hacer onun hakkında *la be'se bih* demiş ve Ebû Zür'a er-Râzî ayrıca onun *müstakîmü'l-hadîs* olduğunu ifade etmiştir. Zehebî ise onun için *sika* ta'dîl lafzını kullanırken; İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5/204; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/339-340; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 16/299-301; Zehebî, *el-Kâşif*, 1/607; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/329.

⁴⁸⁴ **Hayve b. Şüreyh (ö. 158/774?)** : Künyesi Ebû Zür'a olup Mısırlıdır. Et-Tücebî nisbesiyle tanınmıştır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı ondan rivayette bulunmuşlardır. Ahmet b. Hanbel, *sika sika*; Yahya b. Maîn, *sika*; İclî, *sika, raculün sâlihun*; Saîd b. Yunûs, "Onda (çokça) ibadet ve fazilet vardı." derken; Zehebî de onun *imâm*, fakih, rabbânî bir kimliğe sahip olduğunu söylemiş ve Mısır diyarının hocası olarak nitelendirmiştir. Vefat tarihinin h. 153 veya h. 159 olduğu da nakledilmiştir. Bkz. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 1/328; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 7/478-482; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 6/404-406.

⁴⁸⁵ **İbnü'l-Hâdi (Yezîd b. Abdullah) (ö. 139/756)** : Künyesi Ebû Abdullah'tır. Medinelidir. İki ayağının topal olduğu nakledilmiştir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı ondan rivayette bulunmuşlardır. Ahmed b. Hanbel onda bir beis bilmediğini; Yahya b. Maîn, Ebû Hâtim er-Râzî, İclî, Nesâi, İbn Hacer onu *sika* ta'dîl lafzıyla tevsik etmişler; Zehebî de onun *imâm, hâfiz, hüccet* bir râvi olduğunu belirtmiştir. Ayrıca İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/365; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/542; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 6/188; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/602.

⁴⁸⁶ Ebû Dâvûd, "Tahâret", 119 (No. 331).

İsnadların Değerlendirilmesi

Tahrici yapılan rivâyet, Ebû Dâvûd'un *es-Sünen*'inde İbn Ömer (r.a.) vasıtasıyla nakledilmektedir. Bu rivâyetlerin içerisinde, Ebû Dâvûd'un **1.** numarada naklettiği rivâyette *tahvil* vardır. Ebû Dâvûd'un rivâyetindeki *tahvil* iki tarik içermektedir. Bu sebeple *tahvile* ait olan tarik eklendiğinde mezkûr olan üç tarik, dörde yükselmektedir. Bu rivâyetler râvilerinin *muasır* olması sebebiyle *muttasıldır*.

Ebû Dâvûd'un **1.** numaradaki tarikine ait olan râvi Dahhâk b. Osman'ın (ö. 153/770) *sika* olduğu hususunda Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Maîn, İbnü'l-Medîni, İbn Bükeyr ve Ebû Dâvûd gibi hadis âlimleri görüş bildirirken, buna karşılık Ebû Zür'a er-Râzî, *leyse bi-kavî* diyerek onu cerh etmiş ve böylece hadisinin *i'tibar* için yazılacağına işaretle bulunmuştur.⁴⁸⁷ Ebû Hâtim er-Râzî de onun *sadûk* olduğunu, hadisinin yazılabileceğini ancak delil olarak kullanılamayacağını ifade etmiştir.⁴⁸⁸ Ebû Hâtim er-Râzî'nin buradaki *sadûk* lafzını râviyi ta'dil etmek amacıyla değil bilakis onun rivâyetlerinin haram-helâl konularında delil olarak kullanılmayacağını ancak tergîb-terhîb ile ilgili rivâyetlerinin yazılabileceğini düşünmesi gayesiyle kullandığı söylenmiştir.⁴⁸⁹ İbn Hacer ise, Dahhâk b. Osman'ın *sadûk* bir râvi olduğunu ve *vehmettiğini* ifade etmiştir.⁴⁹⁰ Bu bilgiler çerçevesinde râvinin zabtı noktasında kusurunun olduğu aşikârdır. Bu sebeple rivâyetin *hasen* olduğu *mütâbî* ve *şevâhidi* olması sebebiyle *sahîh-i li-gayrihi* konuma yükseleceği kanaati hâsıl olmaktadır. Ayrıca Elbânî (ö. 1420/1999) *hasen*, Şuayb Arnaûd (ö. 1437/2016) ise *sahîh* hükmünü vermiştir.

Ebû Dâvûd'un **2.** numaradaki tarikine ait olan râvi Muhammed b. Sâbit el-Abdî (ö. 147/764) hakkında hadis münekitlerinin ekserisi cerh lafzı kullanmıştır. Bu sebeple rivâyetin *zayıf* olduğu *mütâbî* ve *şevâhidi* olması sebebiyle *hasen-i li-gayrihi* konuma yükseleceği düşünülebilir. Elbânî ve Şuayb Arnaûd da isnâdın Muhammed b. Sâbit sebebiyle *zayıf* olduğunu söylemişlerdir.

⁴⁸⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, 4/446-447.

⁴⁸⁸ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 4/460; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, 4/446-447.

⁴⁸⁹ Yücel, *Hadis İlminde Tenkît Terimleri*, 132.

⁴⁹⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/279.

Ebû Dâvûd'un **3.** numaradaki tarikine ait olan râviler Ca'fer b. Müsâfir (ö. 254/868) ve Abdullah b. Yahya el-Bürüllüsî (ö. 212/827) hakkında kullanılan ta'dil lafızlarının ekseriyetinin dördüncü dereceden olması sebebiyle rivâyetin *hasen* olduğu *mütâbî* ve *şevâhidi* olması sebebiyle *sahîh-i li-gayrihi* konuma yükseleceği kanaati hâsıl olmaktadır. Ayrıca Elbânî (ö. 1420/1999) *sahîh*, Şuayb Arnaûd (ö. 1437/2016) ise *sahîh-i li-gayrihi* hükmünü vermiştir.

Metinlerin Değerlendirilmesi

Yukarıdaki senedler içerisinden, en geniş muhtevâyâ sahip olması sebebiyle Ebû Dâvûd'un **2.** numaradaki rivâyetinin hem metni hem de tercümesi verilmiştir. Diğer rivâyetler ise bu ana metin çerçevesinde incelenecektir.

Ebû Dâvûd'un **1.** numaradaki tarikine ait metin muhtasar mahiyette olup lafız farklılıklarıyla birlikte şöyledir: (مَرَّ رَجُلٌ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَبُولُ، فَسَلَّمَ عَلَيْهِ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ) (Hz. Peygamber (s.a.v.) küçük abdestini bozarken bir adam çıkageldi, selam verdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) o adamın selâmını almadı.). Bu rivâyetin ana metninde teyemmüm ibaresi geçmemekle birlikte, Ebû Dâvûd'un İbn Ömer ve başkalarından Hz. Peygamber'in (s.a.v.) önce teyemmüm ettiğini sonra da o adamın selâmını aldığını rivâyetin devamında nakletmesi sebebiyle bu hadisi burada zikretmeyi uygun gördük. Ebû Dâvûd'un metnin sonundaki bu ifadeleri *ta'lik*dir. Nitekim **2.** ve **3.** numaraya ait tariklerle bunu muttasıl olarak nakletmiştir. Ayrıca **2.** numaradaki tercümesi verilen metnin sonundaki *ta'lik*lerin ise rivâyetin *münker* oluşuna işaret ettiği ve bu kasıtlı Ebû Dâvûd'un bunları zikrettiği söylenmiştir.⁴⁹¹

Ebû Dâvûd'un **3.** numaradaki tarikine ait olan metni tercümesi verilen metinden birçok noktada lafız farklılığına sahiptir. Bu sebeple burada metnin tamamını ve tercümesini vermek isabetli olacaktır.

⁴⁹¹ Subkî, *el-Menhel*, 3/172.

أَقْبَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْعَائِطِ فَلَقِيَهُ رَجُلٌ عِنْدَ بَيْتِ جَمَلٍ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ، فَلَمْ يُرِدْ عَلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى أَقْبَلَ عَلَى الْحَائِطِ فَوَضَعَ يَدَهُ عَلَى الْحَائِطِ، ثُمَّ مَسَحَ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ، ثُمَّ رَدَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الرَّجُلِ السَّلَامَ.

(İbn Ömer (r.a.) şöyle dedi:) Resûlullah (s.a.v.) def-i hacetten gelmişti ki, Bi'r-i Cemel'in yanında bir adam (Ebû Cuheyim) kendisi ile karşılaşır selâm verdi. Resûlullah hemen selâmını almadı. Ancak duvara yönelip de, elini üzerine koyup yüzünü ve ellerini mesh ettikten sonra o zatın selâmını aldı.

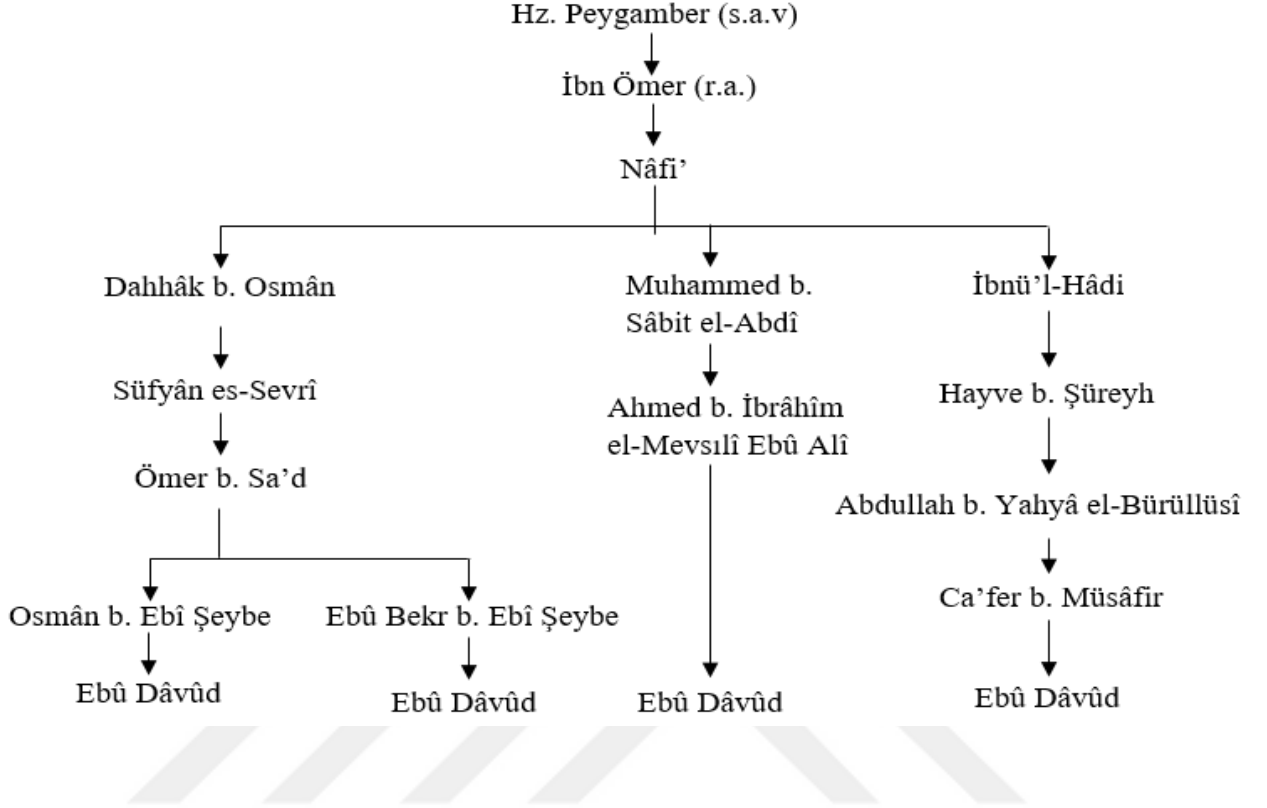
İbn Ömer'in bu bölümdeki rivâyetleri Ebû Cüheyim es-Simme'den (r.a.) gelen rivâyetlerle muhtevâ bağlamında aynıdır. Fakat bu bölümde İbn Ömer'in özel bir ihtiyacını gidermek üzere İbn Abbâs'la (r.a.) görüştüğü ve akabinde belirtilmeyen bir sebeple bu hadiseyi anlattığı geçmektedir. Ayrıca selam veren kişinin karşılık bulamayınca yoluna devam ettiği ve gözlerden kaybolacak kadar mesafeye ulaştığında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) teyemmüm edip ona seslendiği ifade edilmektedir. Burada selam veren kişinin kimliği belirtilmemişse de önceki rivâyetlerde anlatılan hadiseyle bu hadisenin aynı olma ihtimalinin yüksek olması sebebiyle bu kişinin Ebû Cüheyim es-Simme olduğu söylenilebilir. Tercümesi verilen 2. tarike ait olan metinde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) toprağa iki kez vurduğu bizatihi onun fiili olarak yalnızca bu rivâyette nakledilmiştir.⁴⁹² Metnin sonundaki ta'liklerden anlaşılacağı üzere bu ifadeye *mütâbaât* edilmediği ve bunun İbn Ömer'in fiili olduğu da ifade edilmiştir. Fakat Beyhâkî (ö. 458/1066) bazı hadis hâfızlarının bunun *ref*'ini inkâr ettiklerini belirtmiş ve akabinde bunun *merfu* olarak nakledilmesinin *münker* olmadığını beyan etmiştir.⁴⁹³ Sadece bu rivâyete has olan bir diğer metinsel farklılık da Hz. Peygamber'in (s.a.v.) o kişiye ithafen söylediği, "Selâmını almadığıma sebep abdestsiz olmamdan başka bir şey değildir." sözüdür. Bu husustaki gerekli izahlar Ebû Cüheyim es-Simme'den gelen rivâyetlerin metinsel değerlendirmelerinde yapılmıştı.

⁴⁹² İbn Mâce'nin 571 nolu hadisinde ise Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sahâbeye teyemmümü emretmesi üzerine sahâbenin iki darp ile bu işlemi gerçekleştirdiği nakledilmiştir.

⁴⁹³ Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 1/316.

İsnad Şeması

Şekil 18.



3.3.3. Ebû Hureyre'den Gelen Rivâyet

Aşağıdaki mezkûr rivâyeti İbn Mâce (ö. 273/887) tahrir etmiş ve rivâyetin metnini aşağıdaki şekilde nakletmiştir;

مَرَّ رَجُلٌ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يُبُولُ، فَسَلَّمَ عَلَيْهِ، فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ، فَلَمَّا فَرَغَ ضَرَبَ بِكَفِّهِ الْأَرْضَ، فَتَيَمَّمَّ

ثُمَّ رَدَّ عَلَيْهِ السَّلَامَ.

(Ebû Hureyre (r.a.) şöyle dedi:) Hz. Peygamber (s.a.v.) küçük abdestini bozarken bir adam çıkageldi, selam verdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) o adamın selâmını almadı. Abdest bozma işi bitince iki elini toprağa vurup teyemmüm etti ve bundan sonra adamın selâmını aldı.

Bu rivâyeti İbn Mâce aşağıdaki isnadla nakletmektedir:

1. İbn Mâce → Hişâm b. Ammâr⁴⁹⁴ → Mesleme b. Ali⁴⁹⁵ → Evzâî (Abdurrahman b. Amr) → Yahya b. Ebî Kesîr⁴⁹⁶ → Ebî Seleme (Abdullah b. Abdurrahman)⁴⁹⁷ → Ebû Hureyre → Hz. Peygamber (s.a.v.).⁴⁹⁸

İsnad Değerlendirilmesi

Tahrici yapılan rivâyet, İbn Mâce'nin *es-Sünen*'inde Ebû Hureyre'den (r.a.) nakledilmektedir. Tarikte bulunan Mesleme b. Ali (ö. 189/805?) birçok hadis münekkiti tarafından *zayıf* olduğu noktasında tenkit edilmiş ve hadisinin *metrûk* kapsamında değerlendirileceği söylenmiştir. Ayrıca Yahya b. Ebî Kesîr'in *müdelles* bir râvi olduğu belirtilmiştir. Bu rivâyet incelendiğinde “an” edâ sîgasının kullanılmış olması *ittisal* noktasında problem teşkil etmektedir. Fakat mezkûr olan tarikte *tedlîs* yaptığına dair bir

⁴⁹⁴ **Hişâm b. Ammâr (ö. 245/859?)** : Künyesi Ebu'l-Velîd'dir. Şamlıdır. Müslim haricindeki Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Yahya b. Maîn onun zeki olduğunu belirtmiş; İclî onun hakkında *sika*, *sadûk*; Nesâî, *lâ be'se bih*; Dârekutnî, *sadûk* ta'dîl lafzını kullanırken; Zehebî de onun *imâm*, *hâfiz*, *allâme*, *mukrî* olduğunu söylemiştir. İbn Hibbân da onu “*es-Sikât*” adlı eserinde zikretmiştir. Vefat tarihinin h. 244 veya h. 246 olduğu da kaydedilmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/233; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 11/420-435.

⁴⁹⁵ **Mesleme b. Ali (ö. 189/805?)** : Künyesi Ebû Saîd'dir. Şamlıdır. Kütüb-i Sitte müelliflerinden yalnızca İbn Mâce ondan rivâyette bulunmuştur. Buhâri ve Ebû Zür'a er-Râzî onun hakkında *münkeru'l-hadis* cerh lafzını kullanmış; İbn Hibbân da onun hadisinin *zayıf* olduğunu ve rivâyetlerinin *münker* sayılacağını ifade etmiştir. Nesâî, Dârekutnî ve Birkânî onun için *metrûku'l-hadis* ve Nesâî buna ek olarak *leyse bi-sika* değerlendirmesinde bulunmuştur. Ebû Ali en-Nîsâbü'rî de (ö. 349/960), *zayıf* bir râvi olduğunu söylemiştir. H. 190'dan evvel vefat ettiği kaydedilmiştir. Bkz. Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-metrûkûn*, 1/97; Ukaylî, *ed-Duafâü'l-kebîr*, 4/211; Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ ve'l-metrûkûn*, thk. Abdullah el-Kâdî (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1406/1986), 3/120; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, 10/146-147.

⁴⁹⁶ **Yahya b. Ebî Kesîr (ö. 129/747)** : Tam adı Yahya b. Salih el-Mütevekkil Ebî Kesîr Salih et-Tâî el-Yemâmî'dir. Künyesi Ebû Nasr'dır. Basralıdır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı Yahya b. Ebî Kesîr'in hadislerini kitaplarına almışlardır. Eyyüb es-Sahtiyânî (ö. 131/749), “Zührî'den sonra Medineliler'in hadislerini Yahya b. Ebû Kesîr'den daha iyi bilen bir kimseyi bilmiyorum.” derken; Şu'be b. el-Haccâc (ö. 160/776), “Yahya'nın hadisleri Zührî'ninkilerden daha güzeldir.” demiştir. Ahmed b. Hanbel onun insanların en *sebtî* olduğunu ifade etmiş; Yahya b. Maîn de onun ancak *sika* râvilerden rivâyette bulunduğunu, Enes b. Mâlik'ten *mürsel* olarak nakillerinin olduğunu fakat onu mescidde namaz kılarken gördüğü halde ondan işitmediğini belirtmiştir. İclî onun hadis ashâbından sayılacağını ve *sika* olduğunu söylemiştir. Suyûtî de onun *tedlîs* yapmasıyla meşhur olduğunu belirtmiştir. Bkz. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/357; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, 11/268-270; Suyûtî, *Esmâü'l-müdellesîn*, 1/106.

⁴⁹⁷ **Ebî Seleme (Abdullah b. Abdurrahman) (ö. 94/712)** : Medinelidir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı Ebî Seleme'nin hadislerini kitaplarına almışlardır. Medineli yedi tâbiin fakihinden birisidir. Zührî, Kureys'ten dört büyük ilim bulduğunu söyleyerek, bu dört ismin içerisinde Ebî Seleme'nin adını da saymıştır. İbn Sa'd onun *sika*, *fakîh* olduğunu ve çokça hadis rivâyet ettiğiğini belirtmiştir. Ebû Zür'a er-Râzî onun hakkında *sika*, *imâm*; İclî de *sika* ta'dîl lafzıyla onu tevsik etmiştir. Bkz. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/405; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 4/287-292; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, 12/115-118.

⁴⁹⁸ İbn Mâce, “Tahâret”, 27 (No. 351).

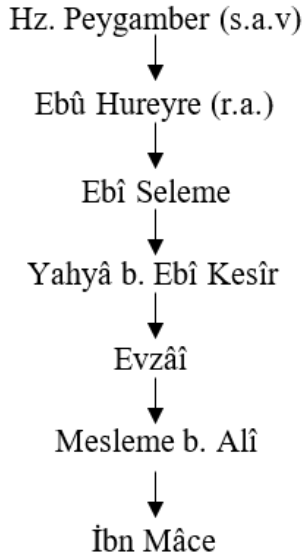
bilgiye ulaşamadık. Tüm bu bilgiler çerçevesinde rivâyetin *zayıf* olduğu düşünülebilir. Şuayb Arnaûd da (ö. 1437/2016) isnadın şiddetli *zayıf* olduğunu söylemiştir.

Metin Değerlendirilmesi

İbn Mâce'nin Ebû Hureyre'den (r.a.) naklettiği bu rivâyette Ebû Cüheym es-Simme'den (r.a.) ve İbn Ömer'den (r.a.) gelen rivâyetlerle muhtevâ bağlamında aynıdır. Fakat burada diğer rivâyetlerden farklı olarak Hz. Peygamber'e (s.a.v.) selamın abdestini bozduktan sonra değilde abdestini bozduğu esnada verildiği görülmektedir. Bundan dolayı fakihler abdest bozma esnasında selamlaşmanın ve Allah'ı zikretmenin mekruh olduğu görüşünde hem fikir olmuşlar ve bu esnada abdest bozan kişinin tesbih, tehlil getirmeyeceğini, hapsirana "*yerhamükellah*" bile dememesi gerektiğini söylemişlerdir.⁴⁹⁹

İsnad Şeması

Şekil 19.



⁴⁹⁹ Nevevî, *el-Minhâc*, 4/65.

3.4. Hastalık veya Yaralanma Durumunda Teyemmüm Alınması İle İlgili Gelen Rivâyetlerin Tespiti Ve Değerlendirilmesi

Hastalık veya yaralanma durumunda teyemmüm alınması ile ilgili gelen rivâyet sadece Ebû Dâvûd'da (ö. 275/889) yer almakta olup Câbir b. Abdullah'tan (r.a.) nakledilmiştir.

3.4.1. Câbir b. Abdillâh'tan Gelen Rivâyet

Aşağıdaki mezkûr rivâyeti Ebû Dâvûd (ö. 275/889) nakletmiş ve rivâyetin metnini aşağıdaki şekilde vermiştir;

خَرَجْنَا فِي سَفَرٍ فَأَصَابَ رَجُلًا مِنَّا حَجْرٌ فَشَجَّهَ فِي رَأْسِهِ، ثُمَّ احْتَلَمَ فَسَأَلَ أَصْحَابَهُ فَقَالَ: هَلْ تُجِدُونَ لِي رُحْصَةً فِي التَّيْمُمِ؟ فَقَالُوا: مَا نَجِدُ لَكَ رُحْصَةً وَأَنْتَ تَقْدِرُ عَلَى الْمَاءِ فَاغْتَسَلْ فَمَاتَ، فَلَمَّا قَدِمْنَا عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُخْبِرَ بِذَلِكَ فَقَالَ: فَتَلَوْهُ فَتَلَهُمُ اللَّهُ أَلَا سَأَلُوا إِذْ لَمْ يَعْلَمُوا فَإِنَّمَا شِفَاءُ الْعِيِّ السُّؤَالُ، إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيهِ أَنْ يَتَيَّمَّمَ وَيَعْصِرَ أَوْ يَعْصِبَ -شَكَ مُوسَى - عَلَى جُرْحِهِ خِرْقَةً، ثُمَّ يَمْسَحُ عَلَيْهَا وَيَغْسِلُ سَائِرَ جَسَدِهِ.

(Câbir b. Abdillâh (r.a.) şöyle demiştir:) Bir sefere çıkmıştık, bizden bir adama taş değdi ve başını yardı. Sonra bu zat ihtilâm oldu. Arkadaşlarına: “Benim teyemmüm etmeme ruhsat buluyor musunuz?” diye sordu. (Onlar da cevaben :) “Sen suyu kullanabilirsin, sana (teyemmüm için) ruhsat bulmuyoruz” dediler. Adam yıkandı akabinde de öldü. Peygamber’in (s.a.v.) huzuruna geldiğimizde bu hâdis (kendisine) haber verildi. Bunun üzerine (Hz. Peygamber (s.a.v.): “(Fetvayı verenler) onu öldürdüler, Allah da onları öldürsün. Bilmediklerini sorsalardı ya! Cehaletin ilacı ancak sormaktır. Onun teyemmüm etmesi, yarasının üzerine bir bez bağlayıp veya dolayıp -Musa şüphe etti- sonra üzerine mesh etmesi ve vücudunun geri kalan kısmını da yıkaması ona yeterdi.” diye buyurdu.

Bu rivâyeti Ebû Dâvûd aşağıdaki isnadla nakletmektedir:

1. Ebû Dâvûd → Musa b. Abdurrahman el-Antâkî⁵⁰⁰ → Muhammed b. Seleme⁵⁰¹ → Zübeyr b. Hurayk⁵⁰² → Atâ (b. Ebî Rebâh)⁵⁰³ → Câbir b. Abdillâh → Hz. Peygamber

(s.a.v.).⁵⁰⁴

İsnad Değerlendirilmesi

Tahrici yapılan rivâyet, Ebû Dâvûd'un *es-Sünen*'inde Câbir b. Abdillâh (r.a.) vasıtasıyla nakledilmektedir. Tarikte yer alan Musa b. Abdurrahman el-Antâkî'nin ve Zübeyr b. Hurayk'ın vefat tarihleri hakkında bir bilgi mevcut değildir. Fakat Ebû Dâvûd'un Musa b. Abdurrahman'dan "*haddesenâ*" edâ sîgasıyla rivâyeti nakletmesi ve Zübeyr b. Hurayk'tan "*an*" edâ sîgasıyla rivâyette bulunan Muhammed b. Seleme'nin *tedlîsinin* olmaması sebebiyle bu edâ sîgasının semâya delalet ettiği göz önünde bulundurulduğunda mezkûr tarihin *muttasıl* olduğunun söylenmesinde bir mahzur yoktur. Tarikte mezkûr olan

⁵⁰⁰ **Mûsâ b. Abdurrahman el-Antâkî (ö. ?)** : Künyesi Ebû Saîd'dir. Ebû Hâtim er-Râzî onun hakkında *sadûk*; Nesâî, *lâ be'se bih*; Mesleme b. Kasım, *sika* ta'dîl lafızlarını kullanmış; İbn Hacer ise onun *sadûk* bir râvi olduğunu ve *garib* rivayetlerinin bulunduğunu söylemiştir. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiş ve *garib* rivayetlerinin olduğunu belirtmiştir. Vefat tarihi ile ilgili bir bilgi mevcut değildir. Bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/150; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/162; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/552; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 10/355.

⁵⁰¹ **Muhammed b. Seleme (ö. 191/806?)** : Künyesi Ebû Abdullâh'tır. El-Bâhilî nisbesiyle anılmıştır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin hepsi ondan rivâyette bulunmuşlardır. Yalnızca Buhârî "*Sahîh*"inde değil, "*Cüz'ü-l-kirâati halfü'l-imâm*" adlı eserinde ondan rivâyette bulunmuştur. İbn Sa'd onun hakkında "İnşâallah *sika* ve *sadûktur*. O, fazilet, rivâyet ve fetvâ sahibi bir kimseydi."; İclî ve Nesâî, *sika*; Ebû Arûbe (ö. 318/931), "Biz, onun fazileti ve hıfzı noktasında insanların ihtilaf etmediklerini idrak ettik." demiştir. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Vefat tarihinin h. 192 ve h. 193 olduğu da söylenmiştir. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 7/336-337; İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/239; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/40; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, 9/193-194.

⁵⁰² **Zübeyr b. Hurayk (ö. ?)** : El-Cezerî nisbesiyle anılmıştır. Kütüb-i Sitte müelliflerinden yalnızca Ebû Dâvûd ondan rivâyette bulunmuştur. Darekuni onun hakkında *leyse bi-kavî* derken; Zehebî ise onu tevsik etmiş ve İbn Hacer de onun için *leyyinü'l-hadis* demiştir. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Vefat tarihi hakkında bir bilgi mevcut değildir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/262; Zehebî, *el-Kâşif*, 1/401; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/214.

⁵⁰³ **Atâ (b. Ebî Rebâh) (ö. 114/732)** : Künyesi Ebû Muhammed'dir. Tâbiîn neslinde fıkıhla ön plana çıkmıştır. Ayrıca muhaddis ve müfessirdir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı ondan rivâyette bulunmuşlardır. Hadis münekkittleri onun *sika* olduğunu söylemişlerdir. İmâm-ı A'zâm Ebû Hanîfe, "Atâ'dan daha faziletli birini görmedim"; İclî de "Atâ yaşadığı dönemde Mekke ehlinin müftüsüydü." diyerek onu övmüşlerdir. Ayrıca İbn Hacer onun çokça *mürselinin* olduğunu ve ömrünün sonlarına doğru onda *ihlâtun* meydana geldiğinin söylendiğini nakletmiştir. *Mürsellersi* noktasında Ahmed b. Hanbel gibi hadis münekkittleri tarafından eleştirildiği de kaydedilmiştir. Bkz. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/135; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 5/78-88; A.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, 1/75-76; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 1/391; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 7/199-203.

⁵⁰⁴ Ebû Dâvûd, "Tahâret", 122 (No. 336).

Zübeyr b. Hurayk'ı Dârekutnî, *leyse bi-kavî*; İbn Hacer de *leyyinü 'l-hadis* cerh lafzıyla tenkit etmiştir. Ayrıca bu rivâyette Atâ b. Ebî Rebâh (ö. 114/732), Câbir b. Abdillâh tarikiyle *teferriid* etmesi sebebiyle de tenkite uğramıştır.⁵⁰⁵ Bunlar göz önünde bulundurulduğunda rivâyetin *zayıf* olduğu söylenebilir. Ayrıca Şuayb Arnaûd da (ö. 1437/2016) bu rivâyetin isnadının *zayıf* olduğunu söylemiştir.

Metin Değerlendirilmesi

Ebû Dâvûd'un yukarıdaki mezkûr rivâyetinde bir adamın başından yaralandığı sonra ihtilâm olduğu ve akabinde de yıkanmasından dolayı öldüğü hadisesi genişçe anlatılmaktadır. İhtilâm olan kimsenin teyemmüm almasıyla ilgili rivâyetler “Teyemmümün Alınışı ve İhtilâm Olan Kimsenin Teyemmüm Alması İle İlgili Gelen Rivâyetler” başlığı altında müteferrik rivâyetler üzerinden incelenmişti. Buradaki mezkûr rivâyet ise, hastalık veya yaralanma durumunda ihtilâm olan bir kimsenin ne yapması gerektiği üzerinedir. Bu rivâyeti teyemmüm alınması gerektiği muhtevâsıyla yalnızca Câbir b. Abdillâh (r.a.) rivâyet etmiştir. İbn Abbâs'tan (r.a.) gelen benzer rivâyetler de ise, teyemmüm lafzı geçmemektedir. Bu sebeple İbn Abbâs'tan gelen benzer rivâyetler müstakil olarak incelenmemiştir. Fakat Ebû Dâvûd ve İbn Mâce'nin *Sünen*'lerinde mezkûr olan İbn Abbâs rivâyetlerinden en azından Ebû Dâvûd'un tahrir ettiği metnin verilmesinde fayda vardır. İbn Abbâs'tan gelen mezkûr rivâyetin metnini Ebû Dâvûd aşağıdaki şekilde nakletmiştir;

أَصَابَ رَجُلًا جُرْحٌ فِي عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ثُمَّ احْتَلَمَ فَأَمَرَ بِالِاغْتِسَالِ فَأَغْتَسَلَ فَمَاتَ، فَبَلَغَ

ذَلِكَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: قَتَلُوهُ قَتَلَهُمُ اللَّهُ أَلَمْ يَكُنْ شِفَاءً الْعِيِّ السُّؤَالَ.

(İbn Abbâs şöyle demiştir:) Resûlullah (s.a.v.) zamanında bir adam yaralandı sonra da ihtilâm oldu. Yıkanmasını emrettiler o da yıkanadı. Bunun üzerine adam öldü. Hâdis Resûlullah'a (s.a.v.) aktarıldı. O da şöyle buyurdu: “Onu öldürdüler, Allah da onları öldürsün, cehaletin şifâsı sormak değil midir?”⁵⁰⁶

⁵⁰⁵ Bkz. Ebû Fadl Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askalânî, *Telhîsü 'l-habîr fi tahrîci ehâdisi 'r-râfi 'iyi 'l-kebîr* (Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1419/1998), 1/395.

⁵⁰⁶ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 122 (No. 337); Ayrıca Bkz. İbn Mâce, “Tahâret”, 93 (No. 572).

Konu bağlamındaki mezkûr rivâyetlerden yaralı olan kimsenin teyemmüm yapmasında bir sakıncanın bulunmadığı yönünde bir fikhî anlayışın tezahür ettiği söylenmişti. Fakat kişinin su kullanması durumunda hayati tehlikesinin hangi boyutta olacağının bilinmesi ve buna göre hükmedilmesi gerektiği anlayışı da ortaya çıkmıştır. Şâyet kişinin ölüm tehlikesi varsa teyemmüm alması gerektiği noktasında bir ihtilaf yoktur. Ancak su kullanıldığında hastalığın artma riski bulunmuyorsa ve akabinde de ölüm tehlikesi yoksa bunun hükmü noktasında âlimler ihtilaf etmişlerdir. İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe (ö. 150/767), Süfyân-ı Sevrî (ö. 161/778), İmâm-ı Şâfî (ö. 204/820) ve İmâm-ı Mâlik'ten (ö. 179/795) gelen bir rivâyete göre ihtilâm olan kişi ancak hastalığının artma tehlikesi olduğunda teyemmüm edebilir. İmâm-ı Mâlik'ten gelen bir diğer rivâyete göre ise ihtilâm olan kişinin hastalığının artma tehlikesi bulunmasa bile su varken teyemmüm alabilir. Hasan el-Basrî (ö. 110/728), Ebû Yusuf (ö. 182/798) ve İmâm-ı Muhammed'e (ö. 189/805) göre ise ihtilâm olan kişi su olduğu müddetçe teyemmüm alamaz.⁵⁰⁷

Rivâyette geçen (فَتَلَوْهُ فَتَلَّهُمُ اللَّهُ) ((Fetvayı verenler) onu öldürdüler, Allah da onları öldürsün) ifadesiyle kastedilenin onların hakiki manada öldürülmelerinin istenmesi olmadığı bilakis bu ifadeyle kastedilenin onların azarlanması ve tehdit edilmesi olduğu belirtilmiştir. Ayrıca rivâyetten, yanlış fetva neticesinde ölüm dahi vuku bulsa bu fetvayı verene diyet veya kıyasın gerekmeceğine dair delil olduğu da ifade edilmiştir.⁵⁰⁸ Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) bu fetvayı verenleri azarlamış fakat onlardan diyet veya kıyas talep etmemiştir.

Rivâyette geçen (فَإِنَّمَا شِفَاءُ الْعِيِّ السُّؤَالُ الْقَائِمًا شِفَاءُ الْعِيِّ السُّؤَالُ) (Cehaletin ilacı ancak sormaktır) ifadesiyle ise Hz. Peygamber'in (s.a.v.), cehaleti bir hastalığa benzettiği ve akabinde bilinmeyen konuda fikir beyan ederek haddi aşmak yerine ilim ehline danışılması gerektiğine vurgu yaptığı anlaşılmaktadır.⁵⁰⁹

Metnin sonunda geçen Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yaralanan kimse için beyan ettiği; “Onun teyemmüm etmesi, yarasının üzerine bir bez bağlayıp veya dolayıp sonra üzerine mesh etmesi ve vücudunun geri kalan kısmını da yıkaması ona yeterdi.” ifadeleri hakkında da farklı görüşler ortaya konmuştur. Buradaki (يَعْصِرُ أَوْ يَعْصِبُ) lafızları arasındaki şüphenin

⁵⁰⁷ Subkî, *el-Menhel*, 3/191-192.

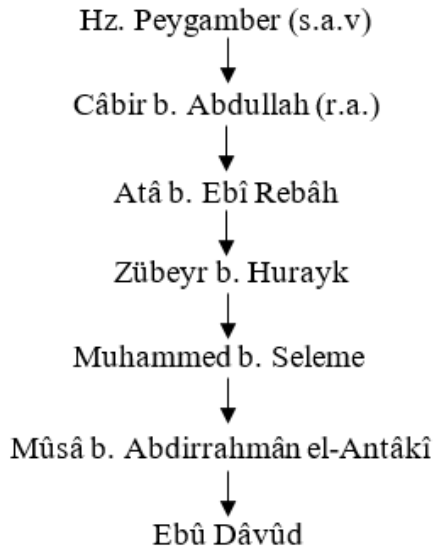
⁵⁰⁸ Subkî, *el-Menhel*, 3/190-191.

⁵⁰⁹ Subkî, *el-Menhel*, 3/191.

hadisin râvîlerinden olan Musa b. Abdurrahman el-Antâkî'den (ö. ?) kaynaklandığı metin içerisinde belirtilmiştir. Bu kısımdan çıkan fikhî hükümler ise şöyledir: İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe ve İmâm-ı Mâlik'e göre kişinin vücudunun sağlam olan kısmı yaralı olan kısmından fazla ise, sağlam olan yerleri yıkar yaranın üzerini mesheder. Şâyet yaralı olan kısım daha fazla ise, sadece teyemmüm eder. İmâm-ı Şâfiî'ye göre kişinin bir uzvunda yara, kırık veya iltihap olur, onunda üzeri alçı, sargı vb. birşeyle sarılırsa ve bu kişi bunu çıkardığı takdirde öleceğinden korkarsa, bu kişi bu sargının üzerine mesh ve teyemmüm eder. Şâyet bu sargıyı abdestli iken sarmışsa namazını iade etmesi de gerekmez. İmâm-ı Ahmed b. Hanbel'e (ö. 241/855) göre ise kişi sağlam uzuvlarını yıkar, yaralı kısımlarını da teyemmüm eder.⁵¹⁰

İsnad Şeması

Şekil 20.



⁵¹⁰ Subkî, *el-Menhel*, 3/192.

3.5. Teyemmüm ile Kılınan Namazın Durumu İle İlgili Gelen Rivâyetlerin Tespiti Ve Değerlendirilmesi

Teyemmüm ile kılınan namazın durumu ile ilgili gelen rivâyetler Ebû Dâvûd (ö. 275/889) ve Nesâî'de (ö. 303/915) yer almış ve rivâyetler Ebû Saîd el-Hudrî'den (r.a.) farklı senedlerle nakledilmiştir.

3.5.1. Ebû Saîd el-Hudrî'den Gelen Rivâyet

Aşağıdaki mezkûr rivâyeti Ebû Dâvûd (ö. 275/889) ve Nesâî (ö. 303/915) nakletmiştir. Rivâyetin metnini Ebû Dâvûd aşağıdaki şekilde vermiştir;

خَرَجَ رَجُلَانِ فِي سَفَرٍ، فَحَضَرَتِ الصَّلَاةَ وَلَيْسَ مَعَهُمَا مَاءٌ، فَتَيَمَّمَا صَعِيدًا طَيِّبًا فَصَلَّيَا، ثُمَّ وَجَدَا الْمَاءَ فِي الْوَقْتِ، فَأَعَادَ أَحَدُهُمَا الصَّلَاةَ وَالْوُضُوءَ وَمُ يُعِدُّ الْآخَرَ، ثُمَّ أَتَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَا ذَلِكَ لَهُ فَقَالَ لِلَّذِي لَمْ يُعِدْ: أَصَبْتَ السُّنَّةَ، وَأَجْزَأَتِكَ صَلَاتُكَ. وَقَالَ لِلَّذِي تَوَضَّأَ وَأَعَادَ: لَكَ الْأَجْرُ مَرَّتَيْنِ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَعَبْرَ ابْنِ نَافِعٍ، يَرْوِيهِ عَنِ اللَّيْثِ، عَنْ عُمَيْرَةَ بِنِ أَبِي نَاجِيَةَ، عَنْ بَكْرِ بْنِ سَوَادَةَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَذَكَرَ أَبِي سَعِيدٍ الْحُدْرِيِّ فِي هَذَا الْحَدِيثِ لَيْسَ بِمَحْفُوظٍ وَهُوَ مُرْسَلٌ.

(Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.) şöyle dedi:) İki kişi bir yolculuğa çıktılar. Namaz vakti geldi ama yanlarında su yoktu. Temiz toprakla teyemmüm edip namazlarını kıldılar. Sonra aynı vakit içinde suyu buldular. Birisi abdestini ve namazını iade etti, öbürü ise iade etmedi. Sonra Resûlullah'a (s.a.v.) gelip durumu anlattılar, Resûlullah (s.a.v.) iade etmeyene: “*Sen sünnet olan şeyi yaptın ve kıldığın namazın karşılığını da alacaksın*” dedi. Abdestini ve namazını iade edene ise: “*Senin de alacağın sevap ikiye katlandı*” buyurdu. Ebû Dâvûd dedi ki: İbn Nâfi'den başkaları bu hadisi, Leys, Amîre b. Ebî Nâciye, Bekr b. Sevâde, Atâ b. Yesâr senediyle Resûlullah'tan (s.a.v.) rivâyet etti. Ebû Dâvûd dedi ki: Bu hadiste, Ebû Saîd el-Hudrî'nin zikredilmesi *mahfuz* değildir. Dolayısıyla hadis *mürseldir*.

Bu rivâyeti Ebû Dâvûd ve Nesâî aşağıdaki isnadlarla nakletmektedir:

1. Ebû Dâvûd → Muhammed b. İshak el-Meseyyebî⁵¹¹ → Abdullah b. Nâfi⁵¹² → Leys b. Sa'd → Bekr b. Sevâde⁵¹³ → Atâ b. Yesâr⁵¹⁴ → Ebû Saîd el-Hudrî → Hz. Peygamber (s.a.v.).⁵¹⁵

2. Ebû Dâvûd → Abdullah b. Mesleme⁵¹⁶ → İbn Lehîa (Abdullah b. Lehîa) → Bekr b. Sevâde → Ebî Abdillâh Mevlâ İsmail b. Ubeyd⁵¹⁷ → Atâ b. Yesâr → Hz. Peygamber (s.a.v.).⁵¹⁸

⁵¹¹ **Muhammed b. İshak el-Meseyyebî (ö. 236/850)** : Künyesi Ebû Abdullah'tır. Bağdatlıdır. Kütüb-i Sitte müelliflerinden yalnızca Müslim ve Ebû Dâvûd ondan rivayette bulunmuşlardır. Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî (ö. 236/850) onun hakkında "Kureyş'te el-Meseyyebî'den daha faziletli birini bilmiyorum" derken; Sâlih b. Muhammed Cezere (ö. 293/906), İbn Kâni' (ö. 351/962) ve İbrahim b. İshak es-Savvâf (ö. ?) onun için *sika* ta'dîl lafzını kullanmış; Zehebî de Muhammed b. İshak'ın *sika*, *fakîh*, *sâlih* bir râvi olduğunu belirtmiştir. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/89; Zehebî, *el-Kâşif*, 2/156; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehziib*, 9/37-38.

⁵¹² **Abdullah b. Nâfi' (ö. 206/821)** : Künyesi Ebû Muhammed'dir. Medinelidir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Buhâri, "*Edebü'l-müfred*" adlı eserinde ondan rivayette bulunmuştur. Buhâri, *fî hıfzihî şey*; Yahya b. Maîn, *sika*; Nesâî, *leyse bihî be'se, sika*; İbn Adî onun Mâlik'ten olan rivayetlerinde *müstakîmü'l-hadîs* olduğunu; İbn Hacer de onun için *sika*, *fî hıfzihî leyyin* değerlendirmesinde bulunmuştur. İbn Hibbân onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiş ve hafızasından rivayet ettiği bazı zamanlarda hata yaptığını belirtmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/348; Zehebî, *el-Kâşif*, 1/602; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehziib*, 1/326; A.mf., *Tehzîbu't-tehziib*, 6/51-52.

⁵¹³ **Bekr b. Sevâde (ö. 128/745)** : Künyesi Ebû Sümâme'dir. Mısırlıdır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Buhâri ondan *muallak* olarak rivayette bulunmuştur. İbn Sa'd onun hakkında "İnşâallah *sikadır*." derken; Yahya b. Maîn, *sika*; Ebû Hâtim er-Râzî de *lâ be'se bih* değerlendirmesinde bulunmuştur. Zehebî, Nesâî'nin onu tevsik ettiğini, Müslim'in onunla ihticac ve Buhâri'nin de istîşâd ettiğini söylemiştir. Ayrıca Zehebî onun fakîh olduğunu ifade etmiştir. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 7/356; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 4/214-216; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 5/250.

⁵¹⁴ **Atâ b. Yesâr (ö. 94/712)** : Künyesi Ebû Muhammed'dir. Medinelidir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. İbn Sa'd onun *sika* bir râvi olduğunu ve çokça hadis rivayet ettiğini söylemiştir. Yahya b. Maîn, İclî, Ebû Zür'a er-Râzî ve Nesâî onun hakkında *sika* ta'dîl lafzını kullanarak onu tevsik etmişlerdir. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/131-132; İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/137; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/199; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehziib*, 7/217-218.

⁵¹⁵ Ebû Dâvûd, "Tahâret", 123 (No. 338).

⁵¹⁶ **Abdullah b. Mesleme (ö. 221/836)** : Künyesi Ebû Abdurrahman'dır. El-Ka'nebî nisbesiyle anılmıştır. Medinelidir. İbn Mâce haricindeki Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı onun hadislerini kitaplarına almışlardır. *Muvatta'*'nın yarısını İmâm-ı Mâlik ona okumuş, kalan yarısını da o İmâm-ı Mâlik'e okumuştur. Ebû Hâtim er-Râzî onun *sika*, *hüccet* bir râvi olduğunu ve ondan daha huşu' sahibi birini görmediğini söylemiştir. Ebû Zür'a er-Râzî, "El-Ka'nebî'den daha kıymetli birinden (hadis) yazmadım" derken; İclî, *sika*, *raculün sâlihun*; Zehebî de *imâm*, *sebt*, *ku dve*, *şeyhu'l-islâm* nitelendirmelerinde bulunmuştur. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiş ve hadise *mutkîn* olduğunu belirtmiştir. Bkz. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/61; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5/181; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/353; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 10/257-264.

⁵¹⁷ **Ebî Abdillâh Mevlâ İsmail b. Ubeyd (ö. ?)** : Kütüb-i Sitte müelliflerinden yalnızca Ebû Dâvûd ondan rivayette bulunmuştur. İbn Hacer onun *mechûl* bir râvi olduğunu söylemiştir. Bkz. İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehziib*, 1/655.

⁵¹⁸ Ebû Dâvûd, "Tahâret", 123 (No. 339).

3. Nesâî → Müslim b. Amr b. Müslim⁵¹⁹ → İbn Nâfi' (Abdullah b. Nâfi') → Leys b. Sa'd → Bekr b. Sevâde → Atâ b. Yesâr → Ebû Saîd el-Hudrî → Hz. Peygamber (s.a.v.).⁵²⁰

4. Nesâî → Süveyd b. Nasr → Abdullah (b. Mübârek) → Leys b. Sa'd → Amîre (b. Ebî Nâciye)⁵²¹ → Bekr b. Sevâde → Atâ b. Yesâr → Hz. Peygamber (s.a.v.).⁵²²

İsnadların Değerlendirilmesi

Tahrici yapılan rivâyet, Ebû Dâvûd'un ve Nesâî'nin *es-Sünen*'lerinde nakledilmektedir. Rivâyet, Ebû Dâvûd'un 1. numaradaki ve Nesâî'nin 3. numaradaki tariklerinde Ebû Saîd el-Hudrî'den (r.a.), Ebû Dâvûd'un 2. numaradaki ve Nesâî'nin 4. numaradaki tariklerinde ise Atâ b. Yesâr (ö. 94/712) vasıtasıyla nakledilmiştir. Atâ b. Yesâr vasıtasıyla gelen tariklerde Ebû Saîd el-Hudrî atlanmıştır, bu sebeple rivâyet *mürsel* olarak gelmiştir. Ebû Dâvûd 1. numaradaki rivâyete ait metnin sonunda İbn Nâfi'nin (ö. 206/821) içinde bulunmadığı benzer rivâyetlerin Atâ b. Yesâr'dan *mürsel* olarak nakledildiğini, Ebû Saîd el-Hudrî'den nakledilmesinin ise *mahfuz* olmadığını belirtmiştir. Nevevî, Ebû Dâvûd'un bu ifadeleri üzerine, bu ve benzeri *mürselle* İmâm-ı Şâfiî ve birçok âlimin ihticac ettiğini söylemiştir.⁵²³ Dolayısıyla Nevevî'nin *mürsel* olarak gelen bu rivâyetleri *inkıtaları* sebebiyle *zayıf* görmediği anlaşılmaktadır. 1. ve 3. numaralardaki tariklerde bulunan Leys b. Sa'd (ö. 175/791) ile Bekr b. Sevâde'nin (ö. 128/745) arasında *inkıtanın* olup olmadığı da ihtilaf konusu olmuştur.⁵²⁴ Nitekim Nesâî'nin 4. numaradaki tarikinde Leys b. Sa'd ile Bekr b. Sevâde'nin arasında Amîre b. Ebî Nâciye (ö. 153/770) mezkûrdur. Şuayb Arnaûd (ö. 1437/2016), Leys b. Sa'd ile Bekr b. Sevâde'nin yirmi yıldan fazla bir süre aynı

⁵¹⁹ Müslim b. Amr b. Müslim (ö. ?) : Medinelidir. Kütüb-i Sitte müelliflerinden yalnızca Tirmizî ve Nesâî ondan rivayette bulunmuştur. Nesâî, Mesleme b. Kasım ve İbn Hacer onun hakkında *sadûk* ta'dil lafzını kullanarak onu tevsik etmişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 27/525-526; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, 10/133-134.

⁵²⁰ Nesâî, "Gusl ve't-teyemmüm", 27 (No. 433).

⁵²¹ Amîre (b. Ebî Nâciye) (ö. 153/770) : Künyesi Ebû Yahya'dır. Mısırlıdır. Kütüb-i Sitte müelliflerinden yalnızca Ebû Dâvûd ve Nesâî ondan rivayette bulunmuştur. Nesâî onun hakkında *sika* ta'dil lafzını kullanırken; Ebû Saîd b. Yunus, *âbid*, *zâhid*; Zehebî de onun *âbid* olduğunu belirtmiş ve tevsik etmiştir. İbn Hacer de onun *sika*, *âbid* bir râvi olduğunu söylerken; İbn Hibbân onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/304; Zehebî, *el-Kâşif*, 2/98; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu't-tehzîb*, 1/432; A.mlf., *Tehzîbu't-tehzîb*, 8/152-153.

⁵²² Nesâî, "Gusl ve't-teyemmüm", 27 (No. 434).

⁵²³ Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-mühezzeb*, 2/306.

⁵²⁴ Subkî, *el-Menhel*, 3/197.

beldede yaşadıklarını bu sebeple de Leys b. Sa'd'ın ondan *semasının* mümkün olduğunu söylemiştir. **1.** ve **3.** numaralardaki tariklerde mezkûr olan Abdullah b. Nâfi (ö. 206/821) *sika* kabul edilmekle birlikte hafızasından yaptığı bazı nakillerde hata yaptığı noktasında tenkit edilmiştir. Ebû Dâvûd'un **2.** numaradaki tarikine ait olan râvi Abdullah b. Lehîa (ö. 174/ 790) hakkında hadis münekkitlerinin ekserisi *zayıf* değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Yapılan tenkitlerden anlaşılan, Abdullah b. Lehîa'nın zabtını zedeleyecek kusurlara sahip olduğudur. Aynı tarikte bulunan bir diğer râvi Ebî Abdillâh Mevlâ İsmail b. Ubeyd'in (ö. ?) *meçhul* bir râvi olduğu belirtilmiştir. Tüm bu bilgiler ışığında Ebû Dâvûd'un **1.** ve Nesâî'nin **3.** numaradaki tarihinin *muttasıl* ve *hasen*; Ebû Dâvûd'un **2.** ve Nesâî'nin **4.** numaradaki tarikleri ise *munkatı* ve *zayıftır*.

Metinlerin Değerlendirilmesi

Yukarıdaki senedler içerisinden, ilk tahrir edilmiş olması sebebiyle Ebû Dâvûd rivâyetinin hem metni hem de tercümesi verilmiştir. Burada diğer rivâyetlerin Ebû Dâvûd metni çerçevesinde incelemesi sunulmaya çalışılacaktır.

Ebû Dâvûd'un **2.** numaradaki senedine ait metin (أَنَّ رَجُلَيْنِ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) cümlesiyle başlamaktadır. Bu mezkûr cümlenin hemen akabindeki (بِمَعْنَاهُ) ifadesiyle Ebû Dâvûd'un tercümesi verilen metniyle benzer bir metnin rivâyet edildiği anlaşılmaktadır.

Nesâî'nin **3.** numaradaki tarike ait olan metni tercümesi verilen metinden birçok noktada lafız farklılığına sahiptir. Bu sebeple burada metnin tamamını ve tercümesini vermek isabetli olacaktır.

أَنَّ رَجُلَيْنِ تَيَمَّمَا وَصَلَّيَا، ثُمَّ وَجَدَا مَاءً فِي الْوَقْتِ، فَتَوَضَّأَ أَحَدُهُمَا وَعَادَ لِصَلَاتِهِ مَا كَانَ فِي الْوَقْتِ وَلَمْ يُعِدِ الْآخَرَ، فَسَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لِلَّذِي لَمْ يُعِدْ: «أَصَبْتَ السُّنَّةَ وَأَجْرَاتُكَ صَلَاتُكَ». وَقَالَ لِلْآخَرَ: أَمَا أَنْتَ فَلَكَ مِثْلُ سَهْمِ جَمْعِ.

(Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.) şöyle dedi:) İki kişi teyemmüm ederek namazlarını kılmışlardı. O namaz vakti çıkmadan da su bulmuşlardı. Onlardan biri su ile abdest alıp namazını tekrar kıldı. Diğeri ise, namazını tekrar kılmadı. İki birden durumu Hz.

Peygamber'e (s.a.v.) sordular. O da, namazı tekrar etmeyen kimseye şöyle buyurdu: 'Sen sünnet olan şeyi yaptın ve kıldığın namazın karşılığını da alacaksın.' Diğer kimseye de: 'Sana da kıldığın namaz kadar sevap vardır.' buyurdular."

Nesâî'nin 4. numaradaki senedine ait metin (أَنَّ رَجُلَيْنِ) lafızlarıyla başlamaktadır. Bu mezkûr lafızların hemen akabindeki (وَسَأَى الْحَدِيثَ) ifadesiyle Nesâî'nin 3. numaradaki tarikine ait tercümesi verilen metniyle benzer bir metnin rivâyet edildiği anlaşılmaktadır.

Ebû Dâvûd'un 1. ve Nesâî'nin 3. numarada mezkûr olan tarikleri Abdullah b. Nâfi'ye (ö. 206/821) kadar müşterek râvi zinciriyle gelmiş olup müelliflerin de bu rivâyetleri tek bir râviden almaları metinlerdeki tasarrufların hangi râvilere ait olduğunu tespit etmeyi kolaylaştırır da tam manasıyla aidiyet bildirmek mümkün gözükmemektedir. Diğer rivâyetler hakkında ise böyle bir bilgiye ulaşmak mümkün değildir.

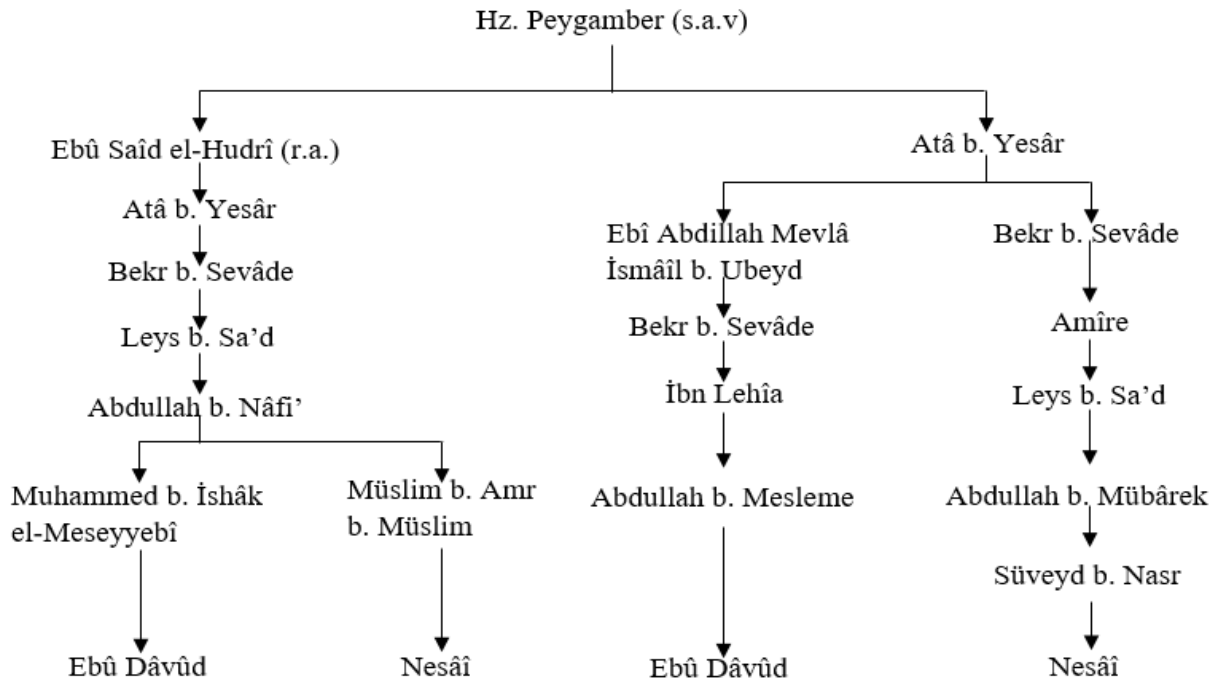
Nesâî'nin mezkûr rivâyetleri Ebû Dâvûd'un rivâyetlerinden birkaç noktada farklılık arz etmektedir. Öncelikle Nesâî'nin rivâyetlerinde iki kişinin yolculuğa çıktığı, yolculukları esnasında namaz vaktinin girdiği ve yanlarında da suyun olmadığı bilgisi mevcut değildir. Ayrıca Ebû Dâvûd'un rivâyetinde namazını iade edene Hz. Peygamber (s.a.v.) (لَكَ الْأَجْرُ مَرَّتَيْنِ) (Senin de alacağın sevap ikiye katlandı) derken, Nesâî'nin rivâyetinde ise (أَمَا أَنْتَ فَلَكَ مِثْلُ) (Sana da kıldığın namaz kadar sevap vardır) demiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) iki rivâyette de kullandığı ifadeler muhtevâ bağlamında aynıdır. Lafızlardaki bu farklılıklar râvi tasarrufundan kaynaklıdır.

Yukarıdaki mezkûr rivâyetler hakkında Zafer Ahmed et-Tehânevî'nin (ö. 1974) tespitlerini burada zikretmek isabetli olacaktır. O, rivâyetler hakkında şöyle demektedir: "Hz. Peygamber'in (s.a.v.) 'Sünnete uygun davrandın, namazın sahîhtir' açıklamasından da anlaşıldığı üzere hadisin teyemmümle kılınan namazın su bulunması halinde tekrar kılınmayacağına delâleti açıktır. Burada açıklanması gereken Hz. Peygamber'in (s.a.v.) namazını tekrar kılana, 'Sen de iki kat sevap aldın' sözünden dolayı bunun müstehap olup olmadığı meselesidir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.), 'Sünnete uygun davrandın' ifadesinden bunun müstehap olmadığı ve sünnetin namazı tekrar kılmamak olduğu anlaşılmaktadır. Bunun dışındaki uygulamanın müstehap olması bir tarafa sünnete aykırı olacağında şüphe

yoktur. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) namazını tekrar kılana, 'Sen de iki kat sevap aldın' şeklindeki açıklamasının sebebi ise bu konuda o dönemde henüz bir hükmün bulunmaması, icthat alanına bırakılmasıdır. Konuyla ilgili dinî bir açıklamanın bulunmadığı konularda müctehidin isabet veya hata etmesi ise mümkündür. Dinî açıklamanın bulunduğu konularda ise müctehidin hatasından söz edilmez.⁵²⁵

İsnad Şeması

Şekil 21.



⁵²⁵ Eşref Alî Et-Tehânevî - Zafer Ahmed Et-Tehânevî, *Hadislerle Hanefî Fıkhı*, çev. Ahmet Yücel (İstanbul: Misvak Neşriyat, 2006), 1/357.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ

İslâm dini, mükelleflerine Allah'ın rızası doğrultusunda hayat yaşamaları ve hükümlerinin daima Allah'ta olduğunun bilincinden zerrece ayrılamamaları gerektiğini hatırlatır mahiyette ibadet etmelerini emretmiştir. İbadetleri ise gelişi güzel değil bilakis sistematik olarak düzenlemiş ve belli şartlar, unsurlar doğrultusunda yapılmasını salık vermiştir. Bu şartlardan biri de kişinin hükmî kirliliğini gidermesi gayesiyle abdest ve gusül almasıdır. Fakat suyun bulunmadığı veya kullanma imkânının olmadığı durumlarda, fitrat dini olan İslâm, kolaylaştırıcı ilkesi çerçevesinde teyemmümü; abdest ve gusüle bedel bir imkan olarak sunmuştur. Nitekim teyemmüm âyetinin nüzûlü de Müslümanların bir gazve dönüşünde susuz kalmaları üzerine gerçekleşmiştir. Bu da İslâm dininin, mükelleflerinin her problemine karşılık bir çözüm sunduğu gerçeğinin somut örneklerindedir.

Bu çalışmada da Müslümanlara bir ruhsat olarak sunulmuş olan teyemmümün Kütüb-i Sitte'de geçen ilgili rivâyetlerinin tespiti ve değerlendirmesi yapılmıştır. Tespit edilen bu rivâyetler konu başlıklarına göre sınıflandırılmış ve senedleri açısından değerlendirilmiştir. Çünkü bir rivâyetin sıhhatinin ortaya konulması öncelikle senedinin incelenmesiyle mümkündür. Bu inceleme yapıldıktan sonra metinleri açısından değerlendirmede bulunulmuştur. Böylece rivâyetlerdeki lafızsal farklılıkların ortaya çıkardığı problemler, bu problemlerin kimlerden kaynaklanmış olacağı, metinlerin birbirlerini tamamlayan yönlerinin neler olduğunun tespiti yapılabilmiş, bazı noktaların ise müşkil olduğuna dikkat çekilmiştir. Ve son olarak isnad şeması çizilerek konu bağlamındaki tüm tarikler şematik olarak bir arada gösterilmiştir.

Teyemmümün vücûbiyeti ile ilgili gelen rivâyetler tek konu başlığı altında incelenmiştir:

1. Teyemmüm âyetinin nüzûlü ile ilgili gelen rivâyetler

Bu rivâyetler iki sahâbiden yirmi bir tarik ile nakledilmiştir. *Taktiler* çıkarılıp *tahviller* eklendiğinde toplam tarik sayısı yirmi iki olmaktadır. Bunlardan on yedisi *sahîh*, ikisi *sahîh-i li-gayrihî*, biri *hasen li-gayrihî*, biri de *zayıftır*.

Bu rivâyetlerdeki metinler bir arada incelendiğinde nüzûl hadisesinin gerçekleştiği yer konusundaki mekânsal şüphenin Hz. Âişe'den (r.anhâ) kaynaklandığı fakat bu hâdisenin Mekke ile Medine arasında gerçekleştiği görülmektedir. Nüzûl hadisesinin zaman olarak ifk hadisesinden sonra vuku bulduğu ve gerdanlığın düşmesinin ise ilki ifk hadisesi olmak üzere iki kez gerçekleştiği kanaati oluşmuştur.

Teyemmümün uygulanması ile ilgili gelen rivâyetler beş konu başlığı altında incelenmiştir:

1. Yeryüzünün temizleyici oluşuyla ilgili gelen rivâyetler

Bu rivâyetler üç sahâbiden on bir tarikle nakledilmiştir. *Taktiler* çıkarılıp *tahviller* eklendiğinde toplam tarik sayısı on dört olmaktadır. Bunlardan on üçü *sahîh*, biri *hasen li-gayrihîdir*.

Bu rivâyetlerde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendisine verilirken önceki peygamberlere verilmediğini söylediği hasletler sayılmıştır. Fakat bu hasletlerin Câbir b. Abdullah'tan (r.a.) beş, Ebû Hureyre'den (r.a.) altı ve Huzeife b. Yemân'dan (r.a.) üç tane olduğu nakledilmiştir. Bu rivâyetler beraberce değerlendirildiğinde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) farklı zemin ve zamanlarda birçok hasletini zikrettiği anlaşılmakta olup hadisler arasında bir tenakuzun olmadığı görülmektedir. Ayrıca Suyûtî (ö. 911/1505) "*el-Hasâisü'l-kübrâ*" adlı eserinde bu hasletlerin sayısını yüze çıkarmıştır.

2. Teyemmümün alınışı ve ihtilâm olan kimsenin teyemmüm alması ile ilgili gelen rivâyetler

Bu rivâyetler sekiz sahâbiden elli üç tarikle nakledilmiştir. *Taktiler* çıkarılıp *tahviller* eklendiğinde toplam tarik sayısı altmış iki olmaktadır. Bunlardan kırk üçü *sahîh*, dördü *sahîh-i li-gayrihî*, dördü *hasen li-gayrihî*, dokuzu da *zayıftır*. Geriye kalan iki tarik hakkında ise *ta'lik* olmaları sebebiyle bir kanaat bildirilmemiştir.

Bu başlık altındaki rivâyetlerden bazıları başlıktaki iki konuyu birden, bazıları da bu iki konudan yalnızca bir tanesini muhtevâsına almaktadır. Rivâyetlerde teyemmümün pratiğe yansımaları noktasında birçok farklılık göze çarpmaktadır. Nitekim rivâyetlerde teyemmüm yapılırken meshin nerelere yapılacağı noktasında ihtilaflar ve şüpheler mevcuttur. Hz. Peygamber'den (s.a.v.) kollardaki meshin sınırları noktasında birçok rivâyet nakledilmiştir. Fakat bunların *merfu* mu, *mevkûf* mu yoksa *maktu* mu oldukları hususunda

bir netlik yoktur. Nitekim İbn Hacer (ö. 852/1449) bunların *mevkûf* olma olasılıklarının ağır bastığını ve (إِلَى الْمَرْفُوعَيْنِ) ve (إِلَى نِصْفِ الدَّرَاعِ) lafızlarıyla nakledilen rivâyetlerin tenkit edildiğini söylemiştir. Nevevî de (ö. 676/1277) “*el-Mecmû*” adlı eserinde rivâyetlerdeki bu lafızsal farklılıklara dair, sahâbenin teyemmüm yaparken dirseklere kadar meshetmeyi tercih ettiklerini fakat bileklere kadar meshetmenin yeterli olacağına dair görüşün delil olma açısından güçlü olduğunu belirtmiştir.

Bu rivâyetlerde mezkûr olan olayda Hz. Ammâr (r.a.) ve Hz. Ömer’in (r.a.) farklı icthatlarla hareket etmeleri sebebiyle âlimler, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) zamanında onun huzurunda olunsun veya olunmasın icthadın caiz olduğu görüşüne varmışlardır.

İmrân b. Husayn’dan (r.a.) gelen rivâyetlerde Hz. Peygamber’in ve sahâbenin uyuya kalmaları neticesinde namazlarının kazaya kaldığı hadisesinin, Hz. Peygamber’den (s.a.v.) sadır olan “Gözlerim uyur ama kalbim uyumaz” minvalindeki rivâyetiyle olan zahiren tearuzu, Nevevî, “Kalp ancak kendisine taalluk eden sezgi, elem gibi hissi şeyleri idrak edebilir. Göze taalluk eden fecrin doğması gibi şeyleri ise idrak edemez. Bunlar ancak gözle idrak edilebilir. (Bu hadisede) kalp uyanık bile olsa göz uyuyordu.” izahıyla gidermiştir.

3. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) kendisine verilen selama karşılık vermek için teyemmüm alması ile ilgili gelen rivâyetler

Bu rivâyetler üç sahâbiden sekiz tarikte nakledilmiştir. *Tahviller* eklendiğinde toplam *tarik* sayısı dokuz olmaktadır. Bunlardan üçü *sahîh*, üçü *sahîh-i li-gayrihî*, biri *hasen li-gayrihî*, biri de *zayıftır*. Geriye kalan bir *tarik* hakkında ise *ta’lik* olması sebebiyle bir kanaat bildirilmemiştir.

Bu rivâyetlerde mezkûr olan Hz. Peygamber’in (s.a.v.) abdestsiz iken selama karşılık vermemesi hususunda, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) abdestsiz iken Allah’ın adını anmaktan sakınmış olabileceği ihtimali nakledilmiştir. Ancak konu ile ilgili gelen rivâyetlerdeki anlatılan durum abdest âyeti ile veyahut da Hz. Aişe’den (r.anhâ) gelen Hz. Peygamber’in (s.a.v.) her durumda Allah’ı zikrettiğini bildiren rivâyetle nesh edilmiştir.

4. Hastalık veya yaralanma durumunda teyemmüm alınması ile ilgili gelen rivâyet

Bu rivâyet, bir sahâbiden bir tarikte nakledilmiştir. Bu *tarik* de, *zayıftır*.

Konu bağlamındaki mezkûr rivâyetlerden, yaralı olan kimsenin teyemmüm yapmasında bir sakıncanın bulunmadığı yönünde bir fikhî anlayış tezahür etmektedir. Fakat kişinin su kullanması durumunda hayati tehlikesinin hangi boyutta olacağına bilinmesi ve buna göre hükmedilmesi gerektiği anlayışı da ortaya çıkmıştır. Şayet kişinin ölüm tehlikesi varsa teyemmüm alması gerektiği noktasında bir ihtilaf yoktur. Ancak su kullanıldığında hastalığın artma riski bulunmuyorsa ve akabinde de ölüm tehlikesi yoksa bunun hükmünde âlimler ihtilaf etmişlerdir. İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe (ö. 150/767), Süfyân-ı Sevrî (ö. 161/778), İmâm-ı Şâfiî (ö. 204/820) ve İmâm-ı Mâlik'ten (ö. 179/795) gelen bir rivâyete göre ihtilâm olan kişi ancak hastalığının artma tehlikesi olduğunda teyemmüm edebilir. İmâm-ı Mâlik'ten gelen bir diğer rivâyete göre ise ihtilâm olan kişinin hastalığının artma tehlikesi bulunmasa bile su varken teyemmüm alabilir. Hasan el-Basrî (ö. 110/728), Ebû Yusuf (ö. 182/798) ve İmâm-ı Muhammed'e (ö. 189/805) göre ise ihtilâm olan kişi su olduğu müddetçe teyemmüm alamaz.

5. Teyemmüm ile kılınan namazın durumu ile ilgili gelen rivâyet

Bu rivâyetler bir sahâbiden dört tarikile nakledilmiştir. Bunlardan ikisi *hasen*, diğer ikisi ise *zayıf*.

Bu başlık altındaki rivâyetlerin teyemmümle kılınan namazın su bulunması halinde tekrar kılınmayacağına delâleti açıktır. Hatta Hz. Peygamber'in (s.a.v.) namazını iade etmeyene "Sünnete uygun davrandın" ifadesinden namazın iade edilmemesinin sünnet, bunun dışındaki uygulamaların ise sünnete muhalif olacağı anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) namazını tekrar kılana, "Sen de iki kat sevap aldın" sözünden ise, bu konuda o dönemde henüz bir hükmün bulunmaması sebebiyle durumun ictihat alanına bırakılmasından kaynaklıdır. Konuyla ilgili dinî bir açıklamanın bulunmadığı konularda müctehidin isabet veya hata etmesi ise mümkündür. Dinî açıklamanın bulunduğu konularda ise müctehidin hatasından söz edilmez.

Sonuç itibariyle, Kütüb-i Sitte'de teyemmüm ile ilgili tespit edilen rivâyetler on dört sahâbiden yüz on iki tarikile nakledilmiştir. Bu rivâyetlerden yetmiş altısı *sahîh*, dokuzu *sahîh-i li-gayrihî*, ikisi *hasen*, yedisi *hasen li-gayrihî*, on dördü de *zayıf*. Geriye kalan üç tarik hakkında ise *ta'lik* olması sebebiyle bir kanaat bildirilmemiştir.

Son olarak yüz seksen altı râvinin de incelendiği teyemmüm ile ilgili rivâyetlerin ele alındığı bu çalışmada yukarıda ifade edilen tespit ve bulgulara ulaşıldı. Bu tespitlerin alanda yapılacak çalışmalara bir basamak olacağı umudu taşınmaktadır. Her çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da elbette birçok hata ve eksiklik olabilir. Her şeyin en doğrusunu eksik ve hatadan münezzehten olan Allah bilir.



KAYNAKÇA

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah eş-Şeybânî, *Müsnedü'l-imâm ahmed b. hanbel*. thk. Şu'ayb Arnaûd vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.

Alâuddîn, Moğultay b. Kılıç b. Abdullah Ebû Abdullah, *İkmâlü tehzîbi'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl*. thk. Ebû Abdurrahman Âdil b. Muhammed, Ebû Muhammed Usame b. İbrahim. el-Fârûk el-Hadîs li't-Tıbbâati ve'n-Neşr, 1422/2001.

Aynî, Bedrüddin Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed. *Umdetü'l-kârî şerhi sahihi'l-buhârî*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.

Azîmâbâdî, Ebü't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak b. Emîr Ali ed-Diyânüvî. *Avnü'l-ma'bûd*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415.

Bağdâdî, Ahmed b. Ali Ebû Bekir el-Hatîb. *Târîhu Bağdâd*. thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.

Beroje, Sahip. “Hz. Peygamber (a.s.)’ın Sahabe İctihatları Karşısındaki Tavrı”, *İslâmî İlimler Dergisi* 3/1 (2008), 125-136.

Böyük, İsmail. *Fıkıh Mezheplerinin Teyemmüm ve Cebîre Meselelerine Dair Görüşleri*. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u'l-musnedi's-sahihi'l-muhtasar min umûri rasûlillah sallallâhu aleyhi ve sellem ve sunenihi ve eyyâmihî*. nşr. Mustafa el-Boğa. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, ts.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr (Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001)

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *et-Târîhu'l-kebîr*. Haydarabâd: Dâiretü'l-Meârifî'l-Osmaniyye, ts.

Büstî, Muhammed b. Hıbbân b. Ahmed Ebû Hâtim. *es-Sikât*. thk. Doktor Muhammed Abdu'l-Muayd Hân. Hindistan: Dâiretü'l-Meârifî'l-Osmaniyye, 1393/1973.

Büstî, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed Ebû Hâtim. *el-Mecrûhîn mine 'l-muhaddisîn ve 'd-du 'afâ' ve 'l-metrûkîn*. thk. Mahmûd İbrahim Zâyid. Haleb: Dâru'l-Vaî, 1396.

Canan, İbrahim. *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1990.

Cezîrî, Abdurrahman. *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhi*. çev. Mehmet Keskin. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.

Cürcânî, Ebû Ahmed Abdullah b. Adî b. Abdullah. *el-Kâmil fî duafâi 'r-ricâl*. thk. Âdil Ahmed Abdu'l-Mevcûd, Ali Muhammed Ma'vaz. Beyrut: Kütübü'l-ilmîyye, 1418/1997.

Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed. *el-İlelü 'l-vâride fî 'l-ehâdisi 'n-nebeviyye*. thk. Mahfûzürrahman Zeynullah es-Selefi. Riyad: Dâru't-Tayyibe, 1405/1985.

Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed. *el-Mu'telif ve 'l-Muhtelif*. thk. Muvaffak b. Abdullah b. Abdülkadir. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1406/1986.

Davudoğlu, Ahmed. *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*. İstanbul: Şifa Yayınevi, 2020.

Davudoğlu, Ahmed. *Selamet Yolları Bulûğu 'l-Merâm Tercümesi ve Şerhi*. İstanbul: Sönmez Neşriyat, ts.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sünen-i ebî dâvûd*. thk. Şu'ayb Arnaûd - Muhammed Kâmil Karh Beleli. b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Suâlâtü ebî ubeyd el-âcurrî ebâ dâvûd es-sicistânî fî 'l-cerh ve 't-ta'dîl*. thk. Muhammed Ali Kasım el-Ömerî. Medine: el-Câmi'a el-İslâmiyye, 1403/1983.

Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ahmed b. Abdullah b. İshak. *Hilyetü 'l-evliyâ ve Tabakâtü 'l-asfiyâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmîyye, 1409.

Eşref Ali Et-Tehanevî - Zafer Ahmed Et-Tehânevî. *Hadislerle Hanefî Fıkhi*. çev. Ahmet Yücel. İstanbul: Misvak Neşriyat, 2006.

Fesevî, Ebû Yusuf Ya'kûb b. Süfyân b. Cüvvân. *el-Ma'rife ve 't-Târîh*. thk. Ekrem Ziyâ el-Ömerî. Beyrut: Müessetu'r-Risâle, 1401/1981.

Feyyûmî, Ebü'l-Abbâs Hatîbüddehşe Ahmed b. Muhammed b. Ali. *el-Misbâhu'l-münîr fî garîbi's-şerhi'l-kebîr*. Beyrut: Mektebetü'l-İlmiyye, 1987.

Hâkim en-Nisâbüri, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed. *el-Müstedrek ale's-sahîhayn*. thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990.

Halîl vd., Mahmûd Muhammed. *Mevsûatü akvâli'l-imâm ahmed b. hanbel fî ricâli'l-hadîs ve ilelihi*. Âlemü'l-Kütüb, 1417/1997.

Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. Ebî Bekr b. Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ahbâri'zzemân. thk. İhsân Abbâs. Beyrut: Dâru Sâdır, 1900.

Hamidullah, Muhammed. "*Sahabe Devrinde İctihat*". çev. Ahmet Yasin Küçüktiryaki. Diyanet İlmi Dergi 49/1 (01 Mart 2013). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/did/issue/34684/383433>

Hanbelî, Zeynu'd-dîn Abdurrahman b. Ahmed İbn Receb. *Fethu'l-bârî şerhu sahîhi'l-buhârî*. thk. Mahmûd b. Şa'bân vd. Medine: Mektebetü'l-Ğurabâi'l-Eseriyye, 1996.

Hattâb, Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman. *Mevâhibü'l-celîl fî-şerhi muhtasarı halîl*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1412/1992.

Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrahim b. Hattâb. *Me'âlimü's-sünen*. Haleb: Matbaatü'l-İlmiyye, 1351/1932.

Hâzimî, Râid b. Hamdân b. Humeyd. *Ahkâmü't-teyemmüm*. Riyad: Dâru's-Sumey'ı, 1432/2011.

Heysemî, Ebü'l-Hasen Nûreddîn Ali b. Ebî Bekr b. Süleyman. *Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id*. thk. Hüsâmeddîn el-Kudsî. Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1414/1994.

Itr, Nureddin. *Bulûğu'l-Merâm Şerhi*. çev. Ahmet Efe vd. İstanbul: Tahlil Yayınları, 2018.

İbn Abdilberr, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yusuf b. Abdullah b. Muhammed. *el-İstizkâr*. thk. Sâlim Muhammed Atâ'- Muhammed Ali Muavvez. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2000.

İbn Abdilhâdî, Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Tabakâtü ulemâ'î'l-hadîs*. thk. Ekrem el-Bûşî – İbrâhim ez-Zeybek. Beyrut - Lübnan: Müessesetu'r-Risâle, 1417/1996.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî. *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*. thk. Abdullah el-Kâdî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî. *Sıfatü's-safve*. thk. Ahmed b. Ali. Kahire-Mısır: Dâru'l-hadîs, 1421/2000.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir. *el-Kitâbu'l-musannef fî'l-ehâdis ve'l-âsâr*. thk. Kemâl Yusuf el-Hût. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409.

İbnu'l-Esîr el-Cezerî. *Câmiu'l-usûl*. çev. S. Kemal Sandıkçı - Muhsin Koçak. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008.

İbnu'l-Esîr el-Cezerî. *el-Lübâb fî tehzîbi'l-ensâb*. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.

İbn Ferhûn, İbrâhim b. Ali b. Muhammed. *ed-Dibâcü'l-müzheb fî ma'rifeti a'yânî ulemâ'î'l-mezheb*. thk. Dr. Muhammed el-Ahmedî Ebü'n-Nûr. Kahire: Dâru't-turâs, 1972.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebû Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed Saffâr. *Fethu'l-bârî şerhu sahîhi'l-buhâri*. thk. Muhammed Fuad Abdulbâki. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379/1960.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebû Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed Saffâr. *Takrîbu't-tehzîb*, thk. Muhammed Avvâme (Suriye: Dâru'r-Reşîd, 1986)

İbn Hacer el-Askalânî, Ebû Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed Saffâr. *Tehzîbu't-tehzîb*. Hindistan: Matbuetu Dâiretü'l-Meârifî'n-Nizâmiyye, 1326.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebû Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed Saffâr. *Telhîsü'l-habîr fî tahrîci ehâdisi'r-râfi'iyi'l-kebîr*. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998.

İbn Mâce, Ebû Abdullah b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünen-i ibn mâce*. thk. Şu'ayb Arnaûd - Âdil Mürşid - Muhammed Kâmil karh Belelî - Abdullatif Harzallah. Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009.

İbn Mencûye, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Yezdî el-İsfahânî. *Ricâlü sahîhi müslim*. thk. Abdullah el-Leysî. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1407.

İbn Müflih, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muferrac el-Makdis. *Kitâbü'l-fürû' ve Tashîhu'l-fürû'*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. Medine: Müessesetü'r-Risâle, 1424/2003.

İbnü'l-İrâkî, Ahmed b. Abdirrahîm b. el-Hüseyn el-Kürdî. *Müde'llisîn*. thk. Rif'at Fevzî Abdulmuttalib - Nâfiz Hüseyn Hammâd. Beyrut: Dâru'l-Vefâ, 1415/1995.

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zührî. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkâdir Ata. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990.

İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî, Ebû Amr Takıyyüddîn Osman b. Salâhiddîn Abdurrahman b. Musa. *Ma'rifetü envâ'i ulûmü'l-hadîs*. thk. Nûreddin İtr. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1406.

İclî, Ebû Hasan Ahmed b. Abdillâh b. Salih el-Kûfi. *Ma'rifetü's-sikât min ricâli ehli'l-ilm ve'l-hadîs ve mine'd-duafâi ve zikri mezâhibihim ve âhbârihim*. thk. Abdulalim Abdulazim el-Bustavi. 2 Cilt. Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1405/1985.

İyâd, Ebû'l-Fadl İyâd b. Musa Kâdî. *İkmâlu'l-mu'lim bi fevâ'idü müslim*. thk. Yahya İsmail. Mısır: Dâru'l-Vefa, 1998.

Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed. *Bedâ'iu's-sanâ'i fî tertîbi's-şerâ'i'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986.

Kastallânî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekr. *İrşâdü's-sârî li-şerhi sahîhi'l-buhârî*. Mısır: el-Matba'atü'l-Kübra el-Emîriyye, 1323.

Kazvînî, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerıyyâ. *Mu'cemü mekâyisi'l-luga*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. Kahire: Dâru'l-Fikr, 1399/1979.

Kelâbâzî, Ahmed b. Muhammed b. Hüseyn b. Hasan Ebû'n-Nasr el-Buhârî. *el-Hidâye ve'l-İrşâd fî mârifeti ehli's-sika ve's-seddâd*. thk. Abdullah el-Leysî. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1407.

Kirmânî, Şemseddîn Muhammed b. Yûsûf. *el-Kevâkibu'd-derâri fî şerhi sahîhi'l-buhârî*. Lübnan: Dâru İhyâ'i't-Türâsi'l-'Arabî, 2. Basım, 1937.

Kubbealtı Lugati. Erişim 9 Ekim 2021. <http://lugatim.com>

Kur'ân-ı Kerîm Meâli. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Basım, 2011.

Leknevî, Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdilhalîm b. Muhammed Emînillâh es-Sihâlevî. *er-Ref' ve 't-Tekmîl fi 'l-cerh ve 't-ta 'dîl.* thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. Kahire: Dâru's-Selâm, 7. Basım, 1421.

Mâlik, Ebû Abdullah Mâlik b. Enes el-Asbahî. *el-Muvatta'.* thk. Muhammed Mustafâ el-A'zamî. Dubâi: Mü'essesetü Zâyd b. Sultân Âl-i Nehyân, 1425.

Mübârekpûrî, Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahîm. *Tuhfetü 'l-ahvezî bi-şerhi câmi 'i 't-tirmizî.* Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi 'u's-sahîh.* nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: y.y., 1374-75/1955-56.

Müslimî vd., Muhammed Mehdî. *Mevsûatü akvâli ebi'l-hasan ed-dârekutnî fi ricâli 'l-hadîs ve ilelihi.* Beyrut - Lübnan: Âlemü'l-Kütüb, 2001.

Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf. *Tehzîbu 'l-kemâl fi esmâi 'r-ricâl.* thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980.

Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali. *ed-Duafâ ve 'l-metrûkûn.* thk. Mahmud İbrahim Zâyed. Halep: Dâru'l-Vaî, 1396.

Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali. *es-Sünenü 'l-kübrâ.* thk. Hasen Abdülmün'im Şiblî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.

Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali. *el-Müctebâ mine's-sünen (es-Sünenüs-suğrâ li'n-nesâî).* thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. Halep: Mektebetü'l-matbûâti'l-islâmiyye, 1402/1986.

Nevevî, Ebû Zekeriyya Muhyiddîn Yahya b. Şeref. *el-Mecmû' şerhu 'l-mühezzeb.* Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.

Nevevî, Ebû Zekeriyya Muhyiddîn Yahya b. Şeref. *el-Minhâc şerhu sahîh-i müslim b. el-haccâc.* Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1392.

Râmehürmüzî, Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen b. Abdurrahman b. Hallâd. *el-Muhaddissü'l-fâsil beyne'r-râvî ve'l-vâ'î*. thk. Muhammed Acâc el-Hatîb. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1404.

Rebî', Yâsir. "Hadîsu Ammâr b. Yâsir Radiyallahu Anhumâ Fî Tahdîdi'l-yedeyni Fi't-teyemmumi Tahrîcen ve Dirâseten". *Mecelletü'l-ulûmi's-şeriyye* 41 (2020), 135-215.

Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-e'imme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. Beyrut: Dâru'l-Ma'riفة, 1993.

Seyyîd Ebu'l-Maâtî en-Nûri vd. *el-Câmi' fi'l-cerh ve't-ta'dîl*. Beyrut - Lübnan: Âlemü'l-Kütüb, 1412/1992.

Sindî, Ebü'l-Hasen Nûruddîn Muhammed b. Abdilhâdî. *Hâşiyetü's-sindî alâ süneni ibn mâce*. Beyrut: Dâru'l-Cîl, ts.

Sindî, Ebü'l-Hasen Nûruddîn Muhammed b. Abdilhâdî. *Hâşiyetü's-sindî alâ süneni nesâî*. Haleb: Mektebetü'l-matbûâti'l-islâmiyye, 1406/1986.

Subkî, Mahmud Muhammed Hattâb. *el-Menhelu'l-azbu'l-mevrûd şerhu sünen-i ebî dâvud*. thk. Emîn Mahmud Muhammed Hattâb. Kahire-Mısır: Matbaatü'l-İstikâme, 1353.

Subkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Ali b. Abdilkâfî. *Tabakâtü's-şâfi'iyeti'l-kübrâ*. thk. Mahmûd M. et-Tanâhî, Abdülfettâh Muhammed el-Hulv. Kahire: Hicr li't-tabâ'ati ve'n-Neşr, 1413.

Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebû Bekir. *el-Hasâisü'l-kübrâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebû Bekir. *Esmâü'l-müdeellisîn*. thk. Mahmûd Muhammed Mahmûd Hasen Nassâr. Beyrut: Dâru'l-Ceyl, ts.

Şahyar, Ayşe Esra Ağırakça. *Kütüb-i Sitte'den Örneklerle Zayıf Hadis Rivayeti*. İstanbul: Akdem Yayınları, 2011.

Şebbîr Ahmed Osmanî - Muhammed Takî Osmanî. *Mevsû'atü fethi'l-mülhim bi-şerhi sahîhi'l-imam müslim*. Beyrut - Lübnan: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1426/2006.

Şîrâzî, Ebû İshak Cemâlüddîn İbrahim b. Ali b. Yusuf. *Tabakâtü'l-fukahâ*. thk. İhsân Abbâs. Beyrut - Lübnan: Dâru'r-Râid el-Arabî, 1. Basım, 1970.

Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb Ebu'l-Kasım. *el-Mu'cemu'l-evsat*. thk. Târik b. İvazullah - Abdülmuhsin b. İbrâhim el-Hüseynî. Kahire: Dâru'l-Harameyn, 1416/1995.

Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb Ebu'l-Kasım. *el-Mu'cemu'l-kebir*. thk. Hamdî b. Abdulmecîd es-Selefi. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1415/1994.

Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısrî. *Şerhu meâni'l-âsâr*. thk. Muhammed Zührî en-Neccâr – Muhammed Seyyid Câdelhak. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1414/1994.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *Sünenü't-tirmizî*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998.

Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Musa. *ed-Duafâü'l-kebir*. thk. Abdülmü'tî Emîn Kal'acı. Beyrut: Dâru'l-Mektebetü'l-İlmiyye, 1404/1984.

Vellevî, Muhammed b. Ali b. Adem el-İtyûbî. *Zahîretü'l-'ukbâ fi şerhi'l-müctebâ*. Dâru'l-Mi'râc, 1996/1416.

Yahya b. Maîn, Ebû Zekerıyyâ b. Avn b. Ziyâd b. Bistâm b. Abdurrahman el-Bağdâdî. *Târîhu ibn maîn (Rivâyetü osman ed-dârimî)*. thk. Ahmed Muhammed Nürseyf. Dimaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, ts.

Yıldırım, Celal. *Kaynaklarıyla Ahkâm Hadisleri*. Konya: Uysal Kitabevi, 1986.

Yıldırım, Ömer Faruk. “*Teyemmüm Kıssasının Tarihi ve Ayetinin Sebeb-i Nüzûlü Üzerine*”. Hadis Tetkikleri Dergisi 8/2 (2010), 107-127. <https://doi.org/10.18505/cuifd.48242>

Yücel, Ahmet. *Hadis İlminde Tenkit Terimleri*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.

Zebîdî, Zeynüddîn (Şihâbüddîn) Ahmed b. Ahmed b. Abdillâtîf. *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*. çev. Babanzâde Ahmed Naim – Kâmil Miras. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019.

Zehabî, Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed Osman b. Kaymaz. *el-Kâşif fi ma'rifeti men lehu rivâye fi'l-kütübi's-sitte*. thk. Muhammed Avvâme. Cidde: Dâru'l-Kibleti li's-Sakâfeti'l-İslâmiyye, 1. Basım, 1413/1992.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed Osman b. Kaymaz. Mîzânü'l-i'tidal fi nakdi'r-ricâl. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1. Basım, 1382/1963.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed Osman b. Kaymaz. Siyeru a'lami'n-nübelâ. 18 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 3. Basım, 1427.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed Osman b. Kaymaz. Tezkiretü'l-huffâz. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed Osman b. Kaymaz. Zikru esmâi men tekelleme fihî ve huve mevsik. thk. Muhammed Şekûr b. Mahmûd. Zirkâ: Mektebetü Menâr, 1. Basım, 1406/1986.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Soyadı, Adı :

Uyruğu :

Doğum Tarihi ve Yeri :

EĞİTİM DURUMU

Derece

Eğitim Birimi

Mezuniyet Tarihi

Yabancı Dil

İLETİŞİM

Telefon :

E-posta Adresi :

ORCID :